

Főszerkesztő:
Bujdosó Zoltán

Felelős szerkesztő:
Csernák József
Kovács Gyöngyi

Szerkesztőbizottság:

Bandlerova, Anna	–	Slovak University of Agriculture in Nitra
Dávid Lóránt	–	Eszterházy Károly Egyetem
Dinya László	–	Eszterházy Károly Egyetem
Fodor László	–	Eszterházy Károly Egyetem
Florkowski, Wojciech	–	University of Georgia, Amerikai Egyesült Államok
Hernik, Joanna	–	West Pomeranian University of Technology, Lengyelország
Kerekes Kinga	–	Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Románia
Király Zsolt	–	Eszterházy Károly Egyetem
Kánya Hajnalka	–	Partiumi Keresztény Egyetem, Románia
Kożuch, Barbara	–	Jagelló Egyetem, Lengyelország
Liebmann Lajos	–	Eszterházy Károly Egyetem
Nagy Péter Tamás	–	Eszterházy Károly Egyetem
Nagyné Demeter Dóra	–	Eszterházy Károly Egyetem
Novac, Ovidiu Constantin	–	University of Oradea, Románia
Noworol, Aleksander	–	Jagelló Egyetem, Lengyelország
Przygodzka, Renata	–	University of Bialystok, Lengyelország
Raišienė, Agota Giedrė	–	Mykolas Romeris University, Litvánia
Réthy István	–	Eszterházy Károly Egyetem
Sadowski, Adam	–	University of Bialystok, Lengyelország
Takács István	–	Óbudai Egyetem
Takácsné György Katalin	–	Óbudai Egyetem
Tamus Antalné	–	Eszterházy Károly Egyetem

Szerkesztőség:
Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Károly Róbert Campus
3200 Gyöngyös Mátrai u. 36.

Kiadó:
Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Károly Róbert Campus
3200 Gyöngyös Mátrai u. 36.

Felelős kiadó:
Dr. Liptai Kálmán Csaba, rektor

ISSN 2062-8269 (Nyomtatott)
ISSN 2498-9312 (Online)

Megjelent 200 példányban

2016

ELŐSZÓ

Az Eszterházy Károly Egyetem kiemelt figyelmet szentel a legjobb képességekkel rendelkező, kutatni vágyó hallgatók tudományos tevékenységének tudatos elindítására, az oktatók, kutatók munkájának támogatására.

Az intézményben, valamint a hazai és külföldi partnerintézményekben folyó széles körű kutatásokhoz kapcsolódva a témavezető oktatók, kutatók tudományos eredményei publikálásának fóruma ez a korábban útjára indított folyóirat. A kutatási eredmények publikálása mellett fontos értéknek tartjuk, hogy az egyetem oktatói, kutatói megismertessék a hallgatókat a tudományos munka végzésének céljával, módjával. Ezt támogatja továbbá az egyetemen működő szakkollégiumi munka, ahol a hallgatók intézményen kívüli kutatók, szakemberek előadásait hallgatják, szert téve új, a tanulmányokat kiegészítő ismeretekre. Ez a sajátos munkakapcsolat lehetőséget ad számukra a tudományos élet megismerésére. A hallgatók rendszeresen megjelennek az egyetem által szervezett tudományos konferenciákon, kutatási workshopokon, és részt vesznek azok szervezésében.

Egy-egy kutatási témához, témavezetőhöz köthetően kialakultak tehetséggondozó műhelyek, hozzájárulva a hallgatók tudományos munkájának elősegítéséhez, megalapozva annak lehetőségét, hogy bekapcsolódhatnak az intézményi kutatási-fejlesztési-innovációs láncba.

Az egyetemen folyó tudományos kutatások a társadalom-, az agrár-, a természet-, a műszaki és a multidiszciplináris tudományok széles körét ölelik fel. A helyi gazdaságfejlesztés, a vállalkozások fejlesztése, a gazdasági hálózatok menedzselése, az agrárgazdasági termékpályák, a zöldülő gazdaság kihívásai (természetierőforrás-gazdálkodás, fenntartható energiagazdálkodás, ökomarketing, foglalkoztatás és munkahelyteremtés) mellett kiemelt jelentőséggel bír az e-learning alapú és mesterséges intelligencia elemekkel támogatott oktatásfejlesztés. A környezetinformatikai alkalmazások, a biogáz-alapanyagok mikrobiológiai előkezelésének fejlesztése, a korszerű tápanyag-utánpótlással és növényvédelemmel kapcsolatos vizsgálatok, a precíziós gazdálkodás, a hidrokultúrás (talaj nélküli) zöldség-hajtás, mind elemei a régió természetierőforrás-potenciálja vizsgálatának, kihasználásának.

Az intézmény Tudományos Tanácsa és Tudományos Diákköri Tanácsa – a korábban az Oktatásért Közalapítvány Tehetséggondozói Alkuratóriumának NTP-OKA-XXII-066, „A felsőoktatási intézmények karain és tanszékein működő, tehetséggondozó műhelyek és a tudományos diákköri tevékenység keretében működő kutatóműhelyek támogatása” címen elnyert pályázata keretében – útnak indította az Acta Carolus Robertus tudományos közlemények kiadását, ezzel is teret biztosítva a fenn megfogalmazott célok teljesüléséhez.

A szerkesztők

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	3
Baranyi Aranka, Faragó Csaba, Fekete Csilla A KKV vállalkozások pénzügyi típusjelenségeinek vizsgálata a kutatás-fejlesztés tükrében	7
Bocsi Márk, Gyurkó Ádám, Vizkeleti Máté Hangony község tüzelési célú bioenergia-felhasználása	22
Buda Gabriella, Lehota József The Spreading Of Sharing Economy And Its Impact On Customers' Behavior	44
Bujdosó Zoltán A városodás következményei Észak-Magyarországon az ezredforduló után	60
Csapó László Attila Az innováció szerepe a folyamatfejlesztésben	78
Csugány Julianna, Tánczos Tamás A technológiai fejlődést megalapozó tulajdonjogi biztonság térbeli jellegzetességei	94
Domán Szilvia, Tamus Antalné, Vas Zoltán Bevásárlóközpontok vonzerejének és versenypozíciójának fogyasztói megítélése	107
Domjáné Nyizsalovszki Rita, Csörgő Tamás, Novák Tamás Az Einstein Teleszkóp projekt és lehetséges hatásai a területfejlesztésre	120
Faragó Tamás, Bozsik Norbert A szerencsejátéktörvény-módosítás gazdasági hatásai	146
Gergely Éva, Hágen István Zsombor, Pierog Anita Munkaérték és karrierhorgony – egyetemisták körében végzett felmérés eredményei	162

Guzal-Dec Danuta

Social Innovations Under The Leader Initiative In The Development Of The Environmentally Valuable Areas Of The Lublin Region (Poland)	179
--	------------

Karácsony Péter

Szlovákiai kis- és középvállalkozások vezetési stílusának elemzése	188
---	------------

Kiss Konrád, Nagyné Demeter Dóra

Helyi piacok összehasonlító vizsgálata Heves és Pest megyében	198
--	------------

Kovácsné Percz Eszter, Koncz Gábor

A hevesi kistérségben megvalósult gyermekszegénység elleni program helyi problémákhoz illeszkedő beavatkozásai	213
---	------------

Kozák Anita, Csáfor Hajnalka

A munkahelyi beillesztés tartalma és kapcsolódási területei	228
--	------------

Pásztor Márta Zsuzsanna

E-gov: target shooting or game hunting?	245
--	------------

Pilinyi Bálint, Ambrus Andrea

A Gyöngyösi járás munkanélküliségi helyzete, kitörési pontok	256
---	------------

Ragoncsa Zoltán, Szűcs Csaba, Marselek Sándor

Földtulajdon, földhasznosítás és foglalkoztatás	271
--	------------

Tóth Róbert, Kozma Tímea

A fenntarthatóság és a környezettudatosság fontossága	286
--	------------

Zolcsák Dóra

Az intézmények gazdasági növekedésre gyakorolt hatása a politikai vezetőkön keresztül	304
--	------------

Zsarnóczky Martin

Az idősek szegmensének hatásai az egészségturizmusban	320
--	------------

A KKV VÁLLALKOZÁSOK PÉNZÜGYI TÍPUSJELENSÉGEINEK VIZSGÁLATA A KUTATÁS-FEJLESZTÉS TÜKRÉBEN

Baranyi Aranka
Faragó Csaba
Fekete Csilla

Összefoglalás

Kutatásunk célja annak vizsgálata, hogy a kutatás-fejlesztés hogyan befolyásolja a vállalkozások egyes pénzügyi folyamatait, különös tekintettel a vállalkozások csődhelyzetére vagy épp annak elkerülésére. Megéri-e arra törekedni, hogy elsőként legyünk egy technológiai kutatásban, ellentétben azzal a felfogással, hogy hagyjuk magunkat sodródni az árral, utólag reagálva minden változásra? A jövőnkbe fektessünk, vagy más célra fordítsuk nyereségünket? Megtérül-e valaha egy kutatás, egy ilyen beruházás? A K+F által stabilabb, hatékonyabb, nyereségesebb céget építhetünk? Netán a csőd szélére taszítjuk felesleges kockázatot vállalva? Kérdéseink megválaszolása érdekében olyan vállalkozásokat vizsgáltunk, melyek elkülönítenek költségkeretet kutatás-fejlesztésre, és akik nem fordítanak ilyen célra semmilyen összeget. Az elemzés során 3 év (2012, 2013, 2014) adatait használtuk fel, amelyekből meghatároztuk a vállalkozások jellemző pénzügyi adatait, kiemelten a csődhelyzet elemzését. Ezek megállapítására kétféle csődmodellrel használtunk fel a kutatásunkban, az egyik az Altman-féle csődmodell, a másik a Springate-féle csődmodell.

Kulcsszavak: kutatás-fejlesztés, innováció, csőd, versenyképesség, korrelációs mátrix
JEL: M41

Investigation of the financial models for small and medium sized companies in relations to research and development

Abstract

The aim of our research is to investigate whether is it worth to spend on research and development. Is it worth to be the first in something rather than just reacting all changes afterwards. Should we invest in our future or should we use our profit for other purposes. Is such an investment worth? Is there anything in return for such an investment? Thus can we build a more stabilized, more efficient and profitable venture? Or do we pushing it to the edge of bankruptcy with taking unnecessary risks? During our research we examined such entrepreneurs which are spending money for research and development and which do not. We used three years of data (2012, 2013, 2014), from which we determined the company's financing strategies, liquidity, capital strenght, indebtedness and profitability. As the years have passed, some of them got closer to bankruptcy. In order to declare these we used two types of bankruptcy models in this dissertation. First of them is the Altman bankruptcy model and the second is the Springate bankruptcy model.

Keywords: *R&D, innovation, bankruptcy, competitiveness, korrelation matrix,*

JEL: M41

Bevezetés

Napjainkban egyre fontosabb szerepe van annak, hogy mennyire tudunk alkalmazkodni a felgyorsult világhoz. A XX. század első felében egy vállalkozásnak elegendő lehetett akár egyetlen termék előállításával, egyetlen szolgáltatás nyújtásával foglalkoznia és évekig, évtizedekig ugyanazt folytatnia változtatás nélkül. Ma azonban naponta jelennek meg új termékek, eszközök, berendezések. Kifejlesztenek új technológiákat, vagy éppen a már meglévő folyamatokon optimalizálnak. Történhet ez akár költségmegtakarítás, akár magasabb minőségű termék, szolgáltatás előállítása céljából. Fontos szerepe van annak, hogy ezekhez az új igényekhez mennyire tudunk alkalmazkodni, mennyire rendezkedünk be a folyamatos változásra, mennyire tervezzük meg a jövőnket előre.

Irodalmi háttér

A szakirodalom alapján beszélhetünk újonnan induló vagy már meglévő vállalkozásokról. A kezdő vállalkozások általában mikrovállalkozások, de kivételes esetben lehetnek kisvállalkozások is. Az induló vállalkozásoknak kiemelkedően magas a kockázati szintjük egy stabilan működő vállalkozáshoz képest. Ebből fakadóan sem kereskedelmi hitelt, sem bankhitelt nem adnak számukra. Ezért kezdő támogatást kérhetnek a családtól, barátoktól, vagy magának az alapítónak áll rendelkezésre ez az összeg. (Gyulai 2013)

A vállalkozók szerint rendkívül magas az innovációt és internacionális bővülést gátló tényezők sokasága. Ezek közül kiemelkedően nagy arányt képviselnek az adók, a kiszámíthatatlan gazdaság, a tisztességes verseny hiánya, az adminisztrációs problémák, a szakképzetlen munkaerő és a hitel korlátozása. (Illés et al. 2011) Létrehoztak egy intézménycsomagot, mely erősíti a kisvállalkozásokat, és ösztönzi a növekedést. (Európai Kisvállalkozói Intézménycsomag SBA megvalósulása – Magyarország 2012. évi helyzetjelentése 19. szám)

Az innovációhoz szükséges szakértelem kiterjesztéséhez és megvalósításához lényegi követelmény a kutatás-fejlesztés. Mindazonáltal az innovációs folyamatok működhetnek egy vállalatnál, egy régióban vagy a régió kívül képződő technológia, tudás régióba történő vonzása és gazdasági alkalmazása révén. (Fazekas, 2007)

Anyag és módszer

Kutatásunk elején adatainkat, a vállalkozások mérleg- és eredmény-kimutatásait az Elektronikus Beszámoló Portálról gyűjtöttük, ahol ezek nyilvánosan hozzáférhetőek. A kiválasztás véletlenszerűen történt, 73 cég adata került rögzítésre 3 évre visszamenőleg (2012, 2013, 2014). További adatgyűjtés szempontjából az Opten Kft. segítségével bővült az adatbázis, melynek eredményeként 193 kutatás-fejlesztést folytató vállalkozás és 173 K+F tevékenységet nem végző cég került felvételre. A duplikáció elkerülése érdekében excel makrókat futtattunk le az adatbázisokon, ami hasznosnak bizonyult, mivel 10 vállalkozás került így kiszűrésre. További 2 céget kivettünk még az adatbázisból, mert hiányoztak egyes pénzügyi mutatóik. Összesen 427 db vállalkozást tudtunk megvizsgálni.

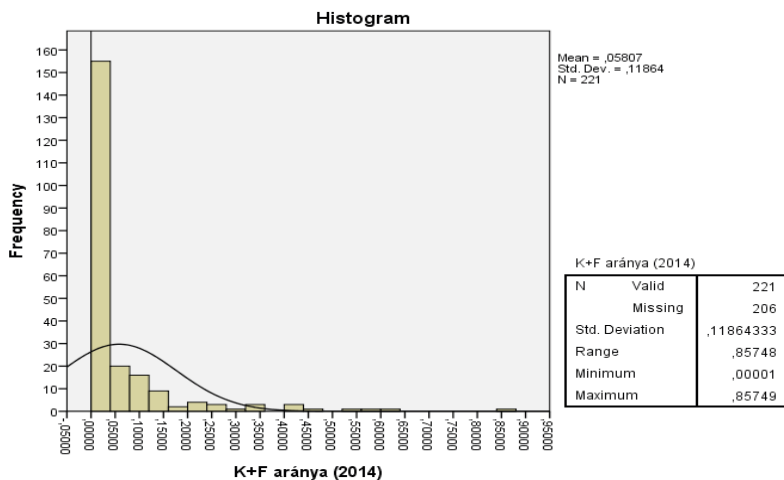
Ezt követően meghatároztuk és az adatbázisunkba rögzítettük a vállalkozásoknak a pénzügyi mutatóit úgy, mint a likviditási rátákat, a tőkeerőségüket, az eladósodottságukat, a ROA-, ROE-mutatóikat, a vállalkozások finanszírozási stratégiáit, valamint az Altman- és Springate-féle csődmutatóikat. (Altman 2000)

A kibővült adatbázist megvizsgáltuk több szempontból SPSS program használatával. Az általunk meghatározott pénzügyi mutatók szerkezetét leíró statisztikákkal elemeztük, hogy ezáltal képet kapjunk magukról a vizsgált pénzügyi mutatók szerkezetéről. Az így készült statisztika során ki tudtuk szűrni azokat az extrém eseteket, amelyek a vizsgálatunkat eltorzíthatták volna. Varianciaanalízis és korrelációs számítás segítségével meghatároztuk a kapcsolatot a kutatás-fejlesztés finanszírozása és a vállalkozások típusjelenségei között. (Székelyi–Barna, 2002)

Eredmények

Pénzügyi mutatószámok vizsgálata leíró statisztikával

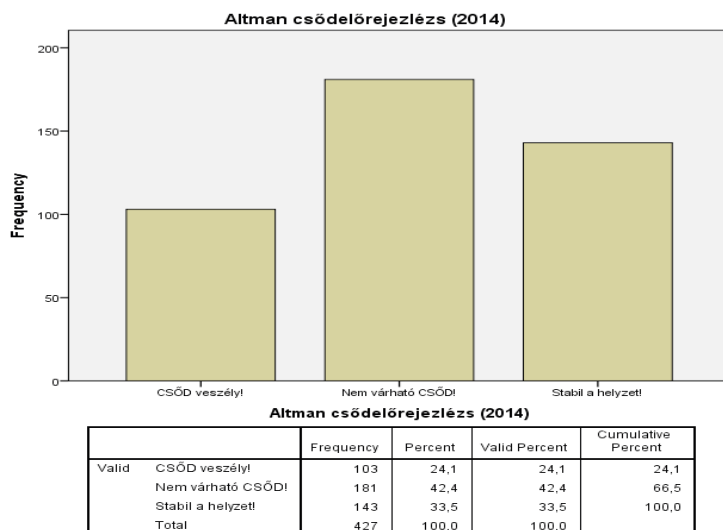
A kutatásunk során meghatározott mutatószámokról leíró statisztikákat készítettünk, hogy megállapítsuk az adatbázisunk szerkezetét. Ez az SPSS program egyváltozós elemzés felhasználásával történt, ahol meghatároztuk a sokaság átlagát, terjedelmét, gyakoriságát, minimum-, maximumértékeit. Ezek ábrázolása metrikus adat esetében hisztogramon, kategorikus adat esetében pedig oszlopdiagramon történik. (Huzsvai–Vincze, 2012) Az alábbiakban bemutatott adatok 2014-es év alapján kerülnek megjelenítésre a terjedelemre való tekintettel, ezek ugyanis a legfrissebb adataink, a kutatásunk során azonban minden évet külön-külön megvizsgáltunk. Általánosságban elmondható, hogy az egyes pénzügyi mutatók szerkezet tekintetében az évek során nem változtak. A 427 vállalkozásból 221 cég (51,7%) folytat kutatás-fejlesztést. A vizsgált vállalkozások közül 154-nél a K+F aránya 5% alatti a mérlegfőösszeghez viszonyítva, ezt mutatja a szórásérték is, de előfordulnak extrém esetek is, ahol a vállalkozás összes forrásának 85,7%-át kutatás-fejlesztésre fordítja. (1. ábra)

1. ábra: K+F aránya 2014-ben

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

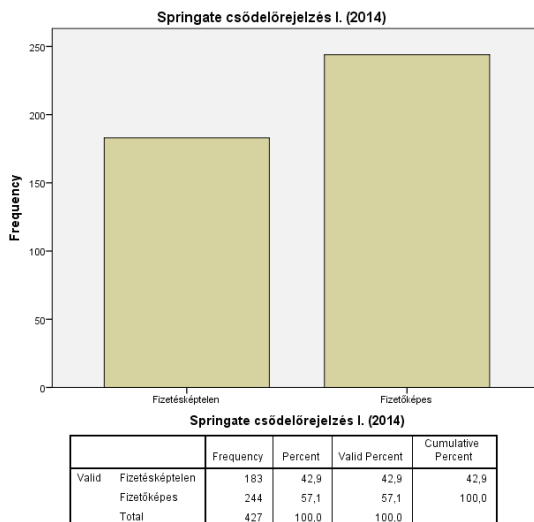
A csődelőrejelzések nem várt eredményeket vetítettek elő: mind az Altman-, mind pedig a Springate-féle csődelőrejelző mutató magas számú csőd-közeli állapotban lévő céget jelzett. Az Altman-modell 103 céget minősített csődvészélyesnek, ami a teljes adatbázis 24,1%-a. Ezen kívül mindössze 143 cégnél jelezte azt az állapotot, hogy belátható időn belül nem várható csőd, ami alig több mint a vizsgált cégek harmada. (2. ábra)

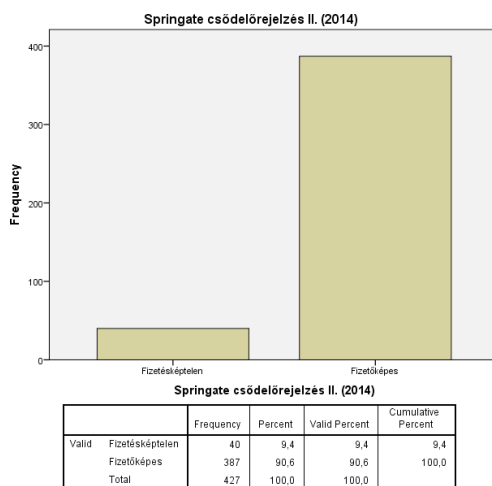
2. ábra: Altman-csődelőrejelzés 2014-ben

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

A Springate-modell még ennél is sötétebb képet vetít előre, egészen pontosan 183 vállalkozást minősített csődbejutónak, ami azt jelentené, hogy ez a vizsgált cégek 42,9%-át érintené negatívan (3. ábra). A módosított Springate-modell ugyanakkor más képet fest, mindössze 40 cég minősül fizetésképtelennek, ami a vizsgált cégek 9,4%-a (4. ábra).

3. ábra: Springate-csődelőrejelzés 2014-ben
Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

4. ábra: Módosított Springate-csődelőrejelzés 2014-ben
Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

Megvizsgálva a 2012-es, 2013-as éveket hasonló eredményeket kaptunk néhány %-os eltéréssel. Ez alapján elmondható, hogy a 2012-ben csődbejűtőnek minősített cégek még 2014-ben is léteztek.

Változók közti összefüggés megállapítása varianciaanalízissel

Következő lépésként különválasztottuk a kutató-fejlesztő cégeket azoktól, amelyek erre nem költenek. Ez egy új változó bevezetésével történt, amely csak annyit tartalmaz, hogy kutat-e a vállalkozás vagy nem. Ezt a változót egyváltozós varianciaanalízis segítségével vetettük össze a vállalkozások pénzügyi típusjelenségeinek mutatóival. Az előzetes Levente-teszt során – ami a homogenitását vizsgálja – több változónk kiszűrésre került. Ezeknél a Levente-teszt nullhipotézise igaznak bizonyult, vagyis az átlagok között nem volt jelentős különbség. (Sajtos–Mitev, 2007)

A Levente-teszt eredményéből fakadóan csak azokat a változókat vetettük vizsgálat alá, ahol a szignifikancia szintje eléri a 0,05-öt. (Székelyi–Barna, 2002) Ezekre futtattuk le az egyváltozós varianciaanalízist. Az eredményül kapott ANOVA tábláknak csak a releváns részét mutatjuk be a 1-es táblázatban.

1. táblázat: Egyváltozós ANOVA tesztek 2012, 2013, 2014-es években

Egyváltozós varianciaanalízisek		
2012 év adatai	F	Szignifikancia
Cég finanszírozási stratégiája (2012)	,013	,911
Likviditási mutató (általános) (2012)	1,346	,247
Likviditási ráta I.(2012)	,229	,632
Altman féle Z mutató (2012)	,673	,413
Springate csődelőrejelzés II. (2012)	,373	,542
2013 év adatai	F	Szignifikancia
Cég finanszírozási stratégiája (2013)	,477	,490
ROE (2013)	,159	,691
Springate csődelőrejelzés II. (2013)	,042	,837
2014 év adatai	F	Szignifikancia
NFT aránya (2014)	2,106	,147
Cég finanszírozási stratégiája (2014)	,137	,711
Likviditási ráta II. (2014)	1,162	,282
Likviditási ráta III. (2014)	,884	,348
ROA (2014)	,242	,623
Altman féle Z mutató (2014)	,776	,379
Springate féle Z mutató I. (2014)	,228	,633
Springate féle Z mutató II. (2014)	,233	,630

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

Az F-próbához tartozó valószínűség szignifikanciaszintje minden esetben nagyobb, mint 0,05. Ezért a nullhipotézist elfogadjuk, vagyis az egyes változók között nem állapítottunk meg szignifikáns különbséget. Ez azt jelenti, hogy az egyváltozós varianciaanalízis nem mutatott összefüggést a kutatás-fejlesztés és az egyes pénzügyi típusjelenségek között. (Sajtos–Mitev, 2007)

Változók közti összefüggés megállapítása korrelációs számításokkal

Kutatásunkat kétváltozós korrelációs számításokkal folytattuk. Két metrikus változó között Pearson-féle korrelációs együtthatót számoltunk. (Huzsvai–Vincze, 2012) A teljes korrelációs mátrixokat a nagy méretre való tekintettel itt nem mutatjuk be. A számunkra hasznos rész azonban bemutatásra kerül a 2-es táblázatban.

2. táblázat: Pearson-féle korrelációs mátrix 2012, 2013, 2014-es években

Pearson-féle korrelációs mátrix					
2012 év adatai	K+F aránya (2012)	2013 év adatai	K+F aránya (2013)	2014 év adatai	K+F aránya (2014)
NFT aránya (2012)	,003	NFT aránya (2013)	-,019	NFT aránya (2014)	-,123*
Tőkeerősség (2012)	,075	Tőkeerősség (2013)	,034	Tőkeerősség (2014)	,016
Adósságráta (2012)	-,088	Adósságráta (2013)	-,064	Adósságráta (2014)	,060
Likviditási mutató (általános) (2012)	,035	Likviditási mutató (általános) (2013)	,020	Likviditási mutató (általános) (2014)	,085
Likviditási ráta I. (2012)	,084	Likviditási ráta I. (2013)	,027	Likviditási ráta I. (2014)	,100*
Likviditási ráta II. (2012)	,032	Likviditási ráta II. (2013)	,052	Likviditási ráta II. (2014)	,040
Likviditási ráta III. (2012)	,032	Likviditási ráta III. (2013)	,038	Likviditási ráta III. (2014)	,094
ROA (2012)	-,024	ROA (2013)	-,018	ROA (2014)	-,091
ROE (2012)	-,042	ROE (2013)	-,006	ROE (2014)	-,036
Altman féle Z mutató (2012)	,040	Altman féle Z mutató (2013)	,165**	Altman féle Z mutató (2014)	,100*
Springate féle Z mutató I. (2012)	-,050	Springate féle Z mutató I. (2013)	-,110*	Springate féle Z mutató I. (2014)	-,056
Springate féle Z mutató II. (2012)	-,043	Springate féle Z mutató II. (2013)	-,111*	Springate féle Z mutató II. (2014)	-,055

*. A korreláció elfogadható legalább 5%-os szignifikanciaszint mellett.
 **. A korreláció elfogadható legalább 1%-os szignifikanciaszint mellett.

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

Az ordinális adatokkal történő kapcsolat meghatározásához Spearman-féle rangkorrelációt használtunk. Itt is csak a korrelációs mátrix számunkra releváns részét mutatjuk be a 3-as táblázatban.

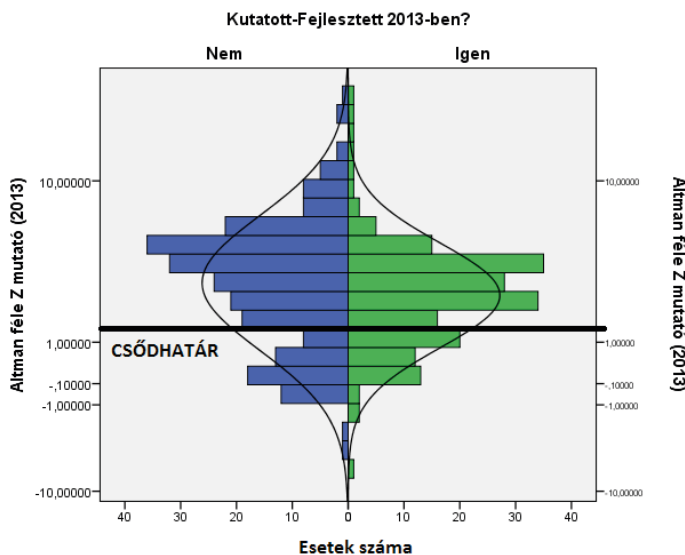
3. táblázat: Spearman-féle korrelációs mátrix 2012, 2013, 2014-es években

Spearman-féle korrelációs mátrix					
2012 évaadatai	K+F aránya (2012)	2013 évaadatai	K+F aránya (2013)	2014 évaadatai	K+F aránya (2014)
Cég finanszírozási stratégiája (2012)	-,002	Cég finanszírozási stratégiája (2013)	-,047	Cég finanszírozási stratégiája (2014)	-,065
Altman csődelőrejelzés (2012)	-,117*	Altman csődelőrejelzés (2013)	-,177**	Altman csődelőrejelzés (2014)	-,175**
Springate csődelőrejelzés I. (2012)	-,104*	Springate csődelőrejelzés I. (2013)	-,120*	Springate csődelőrejelzés I. (2014)	-,127**
Springate csődelőrejelzés II. (2012)	,025	Springate csődelőrejelzés II. (2013)	-,013	Springate csődelőrejelzés II. (2014)	,009
*. A korreláció elfogadható legalább 5%-os szignifikanciaszint mellett.					
**. A korreláció elfogadható legalább 1%-os szignifikanciaszint mellett.					

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

Látható, hogy a kutatás-fejlesztés aránya mindössze néhány helyen mutat korrelációt, a kapcsolat ezeken a helyeken is gyenge, és többnyire ellentétes irányú. Ez a gyenge kapcsolat viszont még 0,01-es szignifikanciaszint mellett is kimutatható. (Huzsvai–Vincze, 2012) Összességében elmondhatjuk, hogy a kutatás-fejlesztés és az Altman és Springate Z-paraméterei között ellentétes irányú kapcsolat van.

Szemléltetésként bemutatunk egy korfa diagramot, ahol a kutatás-fejlesztés függvényében ábrázoljuk a 2013-as évhez tartozó módosított Altman-féle Z-mutatók eredményeit (5. ábra). Jól látható az eltolódás, hogy a kutatás-fejlesztésre nem költő cégeknek összességében jobbak a Z-mutatóik. Kutatásunk alapján megállapítható, hogy az Altman és a Springate által megalkotott csődhatár meglepően sok céget fizetéseképtelennek jelzett előre. A 3 vizsgált év alatt azonban ezek a vállalkozások nem mentek csődbe, többen voltak, amelyek javítani is tudtak eredményeiken.

5. ábra: Altman Z-mutató a kutatás-fejlesztés függvényében 2013-ban

Forrás: Saját szerkesztés a kutatás adatbázisa alapján

Következtetések, javaslatok

A már a kutatásunk legelején alkalmazott leíró statisztikai vizsgálatok során nem várt érdekességekre bukkantunk a csőd előrejelzésre szolgáló mutatók elemzésekor. Az Altman-féle csődelőrejelzés alapján az elemzett cégeink negyede csődbejutónak minősül, a Springate-modell szerint pedig 42%-uk fizetési-képtelen. Ez az arány az egyes évek alatt nem változott jelentősen. Felmerülhet a kérdés, miszerint hogyan lehet ennyi 2012-ben és 2013-ban csődbejutónak minősített cég még 2014-ben is talpon úgy, hogy egyikük se ment csődbe. A módosított Springate-modell a vizsgált cégeink 9,4%-át véli fizetési-képtelennek, pedig ugyanazon változókkal számol, mint a régi Springate-modell, mindössze súlyozásban térnek el egymástól. Eredményeinkből arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1977-ben létrehozott Altman-féle csődelőrejelző modell nyilvános, tőzsdén nem lévő cégekre kialakított változata, valamint az első Springate-modell a napjainkban érvényes finanszírozási szokásokat, készletezési technikákat kevésbé tudja figyelembe venni. Ezáltal

a súlyozási szempontok és kritériumok miatt indokolatlanul kedvezőtlen kép alakul ki a vállalkozásokról. A módosított Springate-modell előrejelzése alapján a csődelőrejelző Z-értékek megfelelőek, mindössze a küszöbszinteken kellene módosítani és a XXI. századnak megfelelő értékeket adni.

Virág Miklós (2005) szerint az 1990-ben használt diszkriminanciaanalízissel és logisztikus regresszióval kidolgozott csődmodelleknél sokkal megbízhatóbb és magasabb besorolási pontossággal rendelkeznek a mesterséges intelligencián alapuló neurális hálózatokkal történő szimulációk. Ezek a hálózatok folyamatos tanulásra képesek, így alkalmazkodni tudnak a változásokhoz, és ezáltal naprakészek.

A varianciaanalízisek és a korrelációs számítások során azt tapasztaltuk, hogy a kutatás-fejlesztés többnyire csak a csődmodelleknél használt Z-mutatóval és a csődelőrejelzéssel mutat közvetlen kapcsolatot. A kapcsolat erőssége gyengének tekinthető, és negatív előjelű, de ez a kapcsolat még 1%-os szignifikanciaszint mellett is kimutatható. Eredményként azt a következtetést vontuk le, hogy a kutatás-fejlesztést folytató cégek hajlamosabbak fizetésképtelenebbé válni, csődközeli állapotba kerülni.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük az Opten Kft.-nek, hogy rendelkezésünkre bocsájtották a kutatás során felhasznált adatbázist. Köszönetet mondunk Csernák József tanársegédnek és dr. Novák Tamás egyetemi docensnek, hogy támogatták kutatásunkat.

Hivatkozott források

- Gyulai L. (2013): A kis- és középvállalkozások üzleti finanszírozása. s.l. Ik.
- Szántó I. (2013): Számvitel alapja. Perfekt Kiadó, Budapest
- Brealey – Myers (2011): Modern vállalati pénzügyek. 7. kiadás, Panem Kiadó, Budapest
- Gyulai L. – Hanyecz L. – László Csaba (2002): Bevezetés a kis- és középvállalkozások pénzügyi helyzetébe. – kézirat
- Huzsvai L. – Vincze Sz. (2012): SPSS- könyv. Seneca Books, Debrecen
- Illés B. Cs. – Hustiné Béres K. – Dunay A. – Pataki L. (2011): Impacts of Taxation on Small and Medium Enterprises in Central Eastern Europe. In: Bill Kondellas et al. (szerk.) Business in Central and Eastern Europe: Cross-Atlantic Perspectives. Chicago: North-eastern University Press
- Sajtos L. – Mitev A. (2007): Kutatási és adatelemzési kézikönyv. 1. kiadás, Alinea Kiadó, Budapest
- Székelyi M. – Barna I. (2002): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Typotex Kiadó, Budapest
- Reizingerné Ducsa A. – Vörös M. (2005) Könyvviteli Alapismeretek. Perfekt Kiadó, Budapest
- Virág M. – Kristóf T. (2005) Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. február (144–162. o.)
- Béza D. – Csapó K. – Farkas Sz. – Filep J. – Szerb L. (2007): Kis- és középvállalkozások és finanszírozásuk elmélete. 2. kiadás, Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Zártkörűen Működő RT, Budapest
- Európai Kisvállalkozói Intézménycsomag SBA megvalósulása – Magyarország 2012. évi helyzetjelentése 19. szám
- <http://e-beszamolo.im.gov.hu>
- Altman I. E. (2000): Z-scores. 2.kiadás. New York
- Shemetev, Alexander: Complex Financial and bankrubcy prognsis and also Financial Management-Marketing manual for self-tuition book
- Richard A. Brealey & Stewart C. Myers & Franklin Allen (2011): Principles of Corporate finance, 10. kiadás, USA

Szerzők

Dr. Baranyi Aranka

egyetemi docens

Eszterházy Károly Egyetem,

baranyi.aranka@uni-eszterhazy.hu

Faragó Csaba

Gazdálkodási és Menedzsment (BA) szak

II. évfolyam

pheyri@gmail.com

Fekete Csilla

Gazdálkodási és Menedzsment (BA) szak

II. évfolyam

design89@freemail.hu

HANGONY KÖZSÉG TÜZELÉSI CÉLÚ BIOENERGIA-FELHASZNÁLÁSA

Bocsi Márk
Gyurkó Ádám
Vizkeleti Máté

Összefoglalás

Jelen tanulmány témája Hangony község bionergetikai célú faapríték-felhasználása. A továbbiakban egy jó gyakorlat kerül bemutatásra, aminek igazi jelentősége abban rejlik, hogy a projekt egy halmozottan hátrányos helyzetben lévő településen jöhetett létre alapvetően nem Európai Unió forrásokból, de mégis az EU-s előírásoknak megfelelően. Az 1639 fős (2013) településen jelen projekt keretében körülbelül 10 főt tudnak állandóan foglalkoztatni, amivel a falu egyik legnagyobb foglalkoztatója az önkormányzat. Sokaknak ez az egyetlen lehetőség a tisztes keresetre és arra, hogy képesek legyenek XXI. századi körülmények között élni. A település jelenlegi (2016) rossz gazdasági helyzete ellenére is képes az innovációra, hiszen a jövőben tervezik 3 közintézmény bekapcsolását a biomassza-alapú fűtési rendszerbe (posta, önkormányzati hivatal, régi óvoda). Ha ez megvalósul, a közintézmények fűtése közel 100%-ban megújuló energiával történik. Az erre irányuló terv már megvan, a megvalósítás pedig néhány éven belül meg is kezdődhet. A vizsgálat célja az volt, hogy megállapítsuk, a település faapríték-felhasználása tekintetében egy jó gyakorlatként tarthatjuk-e számon Hangony községet. A szerzők választ kívántak kapni arra a kérdésre is, hogy mi tette sikeressé ezt a projektet. A terepi kutatások és az adatok feldolgozása mellett szakirodalmi feldolgozás is készült bioenergetikai témában.

Kulcsszavak: bioenergia, hátrányos helyzet, faapríték, együttműködés, területfejlesztés

JEL: R58

The use of bioenergy in Hangony

Abstract

The topic of this study is Hangony municipality's wood chips use with the purpose of bioenergetics. The theme is a best practice, which real significance is, that the target place is a settlement with multiple disadvantages. Basically the project did not get EU finance, but we can speak EU quality. The municipality of Hangony Village (1639 inhabitants) is able to employ 10 people in this project, which made it the biggest employer of the place. For many people this is the only option to get decent earning and to be able to live in XXI. century conditions. Finally, in our short summary, we want to say the village is still able to innovate because leadership is planning to switch on biomass-based heating system in three other public institutions (mailbox, local government office, the old nursery). It would heat public institutions close to 100% renewable energy if realized. The plan is almost ready and the implementation predictably will start within a few years. The use of wood chips is a good practice in Hangony? That was the research objective. The authors wished to receive answers to the question of what made this project to success. The field research and literature processing in addition to data processing made of bioenergetics topic.

Keywords: bioenergy, disadvantage, wood chips, cooperation, regional development

JEL: R58

Bevezetés

A kutatást az motiválta, hogy Hangonyban az európai uniós célokkal harmonizáló fejlesztés valósult meg alapvetően nem EU-s forrásokból. Ezen felül a település halmozottan hátrányos helyzetben van. Az információgyűjtést és a terepbejárást követően az fogalmazódott meg jelen sorok íróiban, hogy „szegénységből európaiság” valósult meg a településen, melyet a szerzők a halmozottan hátrányos helyzetből környezettudatos településfejlesztés megvalósítására értenek.

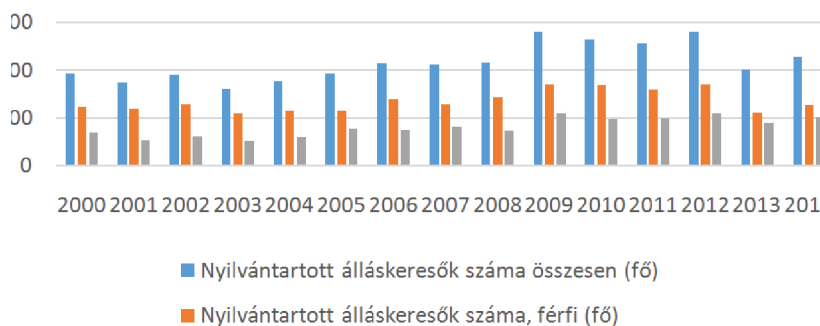
A vizsgálat célja annak bemutatása, hogy a bioenergia-felhasználás tekintetében egy jó gyakorlatként tartható-e számon Hangony községe. További cél

volt a válaszkérés, hogy mi tette sikeressé ezt a projektet, hiszen már több mint 10 éve sikeresen működik. A terepi kutatások és az adatok feldolgozása mellett szakirodalmi feldolgozás is készült tüzelési célú bioenergia témában. Módszertanilag nagy hangsúlyt kap az empirikus kutatás. A terepmunka része volt a projekt vezetőjével és a polgármesterrel való interjú is.

Hangoly község Észak-Magyarország régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az Ózdi járásban található, népessége 1639 fő (2013), területnagysága 3914 ha (2013). Gazdasági életét a XX. században főként az ózdi kohászat határozta meg. Manapság a mezőgazdasági tevékenység mellett az ózdi ipari centrum jön számításba mint munkalehetőség. (<http://ozd-putnok.celodin.hu/thangony.htm>)

A szegényes munkalehetőségeket az alábbi 1. ábra is mutatja, a település elmúlt több mint 10 évében a munkanélküliek száma és aránya mindig az országos és megyei átlag fölött mozgott. 2013-as KSH adatok alapján a település aktív korú lakosságának 18,4%-a volt munkanélküli, amely a járási adatokhoz (16,3%) mérten is magasnak mondható. Az alábbi ábráról jól látható, hogy a 2008-as évet követően Hangoly községében is megugrott az állástalanok száma, melynek elsődleges okozója a gazdasági válság volt. Az ezt követő évektől a közmunkaprogram sikeresen csökkentette a munkanélküliséget, mely ennek ellenére is magas értékekkel bír.

Hangoly község munkanélkülijeinek változása, 2000–2014 (fő)

1. ábra: Hangoly község munkanélkülijeinek változása

Forrás: Saját szerkesztés; adat: KSH adatbázis

A súlyos társadalmi, gazdasági problémák kezelésére Hangony település vezetésében fogalmazódott meg egy lehetséges alternatíva, amely az ipari szektorból kikerülő munkanélküliek számát volt hivatott mérsékelni még az 1990-es évek végén. Ennek alapja az, hogy a települések saját erőforrásaikra, adottságaikra alapozzanak. Erre remek példa a hangonyi energetikai beruházás, amely egyszerre hagyományos gazdálkodási mód (erdőgazdálkodásra és növénytermesztésre épül), de mégis teljesen újszerű gondolat volt az ezredforduló környékén, hisz az addig nem túl elterjedt biomassza általi ergiatermelés mintapéldája, valamint jó példa arra, hogyan aknázza ki egy település a saját erőforrásait, és ad munkát a saját, sokszor nem szakképzett munkavállalóinak. Hasonló jellegű fejlesztések magyarországi településeken az európai uniós csatlakozásunk után indultak meg tömegesen.

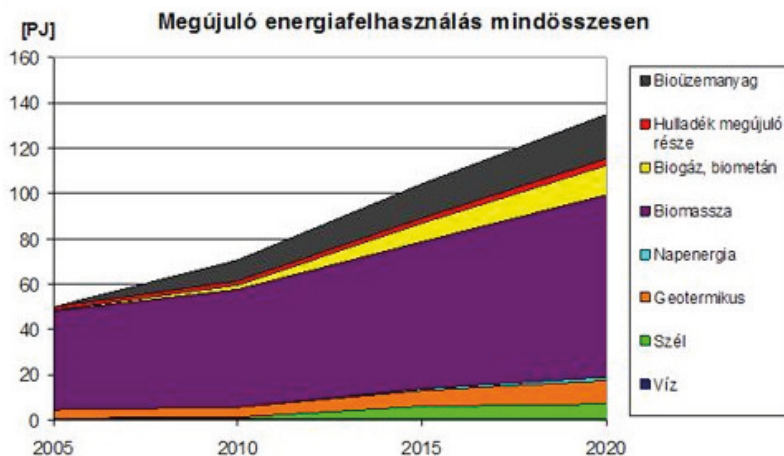
Megújuló energiák (biomassza)

A biomassza fogalma, csoportosítása, a biomassza energetikai hasznosításának lehetőségei Magyarországon

„A hetvenes évek energiaválság hullámai az értékrendek átrendeződéseit vonták maguk után. Központi téma lett a nem megújítható erőforrások kimerülésének közeli lehetősége, s ezért jelentős erőket fordítottak a meglévő energiakészletek racionálisabb hasznosítási lehetőségei feltárására és új alternatív energiahordozók kutatására. Előtérbe kerültek sok helyen a megújítható természeti erőforrások szélesebb körű hasznosítási lehetőségei is.” (Láng, 1986)

A racionálisabb energiafelhasználás nyomán indult meg a megújuló energiák előtérbe helyeződése.

Biomassza: biológiai eredetű szervesanyag-tömeg, egy biocönózisban vagy biomban, a szárazföldön és vízben található élő és nemrég elhalt szervezetek (növények, állatok, mikroorganizmusok) testtömege; biotechnológiai iparok termékei; és a különböző transzformálók (ember, állatok, feldolgozó iparok stb.) összes biológiai eredetű terméke, hulladéka, mellékterméke. Keletkezése alapján elsődleges, másodlagos és harmadlagos.

2. ábra: Magyarország megújulóenergia-fogyasztása

Forrás: <http://www.e-met.hu/?action=show&id=851>

A megújulóenergia-felhasználásra vonatkozó növekvő részarányú előírások elérésében kiemelt szerepe van a biomassza energetikai célra történő hasznosításának. Jelenleg hazánkban a megújuló energiák közül a legnagyobb mértékben, a legnagyobb hatékonysággal, a leginkább költséggazdaságos módon ezt vagyunk képesek hasznosítani. Ennek oka abban keresendő, hogy a biomassza energetikai célú felhasználása alapvetően nem sokban tér el a fosszilis energiák felhasználásának technológiájában. Mindkét eset tüzelőanyag elégetésével történik. Ennek eredménye, hogy mind a villamosenergia-, mind a hőenergia-termelés területén – egyéb megújuló technológiákhoz képest – egyszerűen és költséghatékonyan megoldható a biomassza felhasználására történő átállás. A biomassza hazai preferált helyzetét az első ábra is alátámasztja.

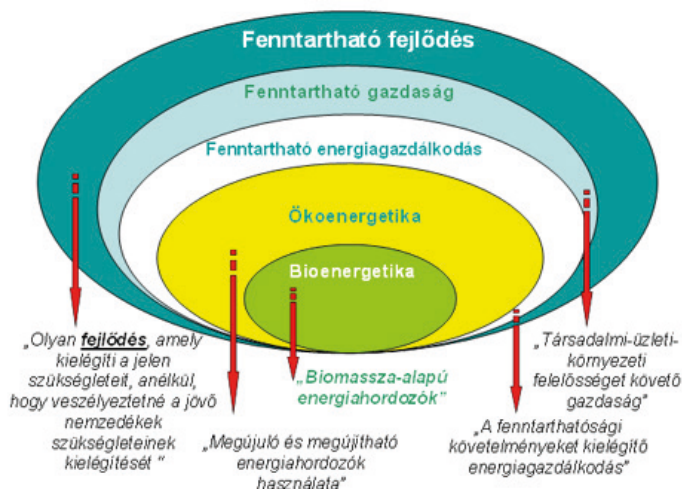
2008-ban hozta nyilvánosságra az Európai Bizottság az energia- és klímacsomag tervezetét. Nagy mérföldkőként tekinthetünk rá a klímaváltozás elleni küzdelemben, hiszen együtt tárgyalja a klíma- és energiapolitikát.

„A terv a következő célok teljesítését tűzi ki:

- Az energiahatékonyság 20%-os növelése,
- Az üvegházhatású gázok kibocsátásának 20%-os csökkentése,
- A megújuló energiaforrások arányának 20%-ra emelése az Európai Unió teljes energiafogyasztásában 2020-ra
- A gépjármű-üzemanyag bioüzemanyag-hányadának 10%-ra emelése 2020-ra.” (L. Gergely, 2010)

Magyarország összes energiafelhasználásnak 70%-a érkezik importból. Ez az arány óriási kiszolgáltatottságot jelent az ország számára, amit a jövőben mindenféleképpen javítani szükséges. E törekvés előremozdítására sarkall az Európai Unió éghajlat-politikája (az elvárások fentebb olvashatóak). (Miko, [ET AL] 2014, Bujdosó et al., 2015)

A fenntarthatóság kérdése felértékelődött napjainkban. Ez az energiagazdálkodásban sincs másként. A bioenergetika lehetővé teszi, hogy ez érvényesüljön, mivel gondosan felhasználva az energia „önmagától” évről évre megújul. Tehát a bioenergetika lehet az egyik kulcsa a fenntartható fejlődésnek, ahogyan az a 3. ábrán is szerepel.

3. ábra: A fenntartható fejlődés és a bioenergetika kapcsolata

Forrás: <http://e-gepesz.hu/?action=show&id=12712>

A zöldenergia fontossága tehát napjainkban egyre inkább teret nyer, amelyet számos hazai és/vagy nemzetközi szakirodalom is alátámaszt. Az élet elképzelhetetlenné válna bioenergia nélkül napjaink modern társadalmában, hiszen a fosszilis energiahordozók alkalmazása csupán átmenetinek mondható. A fejlett országokban mára már ismét a bioenergia, a megújuló energiák kerülnek előtérbe, ami reprezentálja ezek hasznosságát. Egyes országokban 60-90%-os arányt tesznek ki a megújuló energiaforrások az energiatermelésből. (Kohleb [ET AL.] 2014)

A területfejlesztésben nagyon fontos a partnerség és az érdekelttek közötti kommunikáció érvényesülése (Pénzes et al., 2014). Jelen tanulmány esetében is fontos szerepet tölt be a partnerség. A lakossággal és a helyi erdészeti szereplőkkel történt szorosabb együttműködés a projekt sikeressége érdekében.

„Vannak olyan tényezők, melyek a fejlesztési sikeresség tartalmi kritériumainak tekinthetők. Ilyen a tervezés fontossága, a tudatos és tetterős helyi társadalom, a vállalkozóbarát környezet, a periféria bevonása a fejlesztésbe, a versenyképesség növelése, a komplexitás és a környezettudatosság.” (Husztai–Tenk, 2010)

„Ezek a tartalmi tényezők ugyanakkor nem feltétlenül eredményezik a sikeres fejlesztés megvalósulását, mivel a társadalmi-politikai összefogás és maga a partnerség híján nem, vagy csak nagyon nehezen lehet életképes, válhat fenntarthatóvá.” (Bódi–Böhm, 2000)

„Egy projekt vagy program során elkészített fejlesztés akkor lesz igazán sikeres, ha a kommunikáció (marketing) révén a sikereit elismerik, és a fejlesztés „jó gyakorlattá”, követendő példává válik.” (Kozma 2003; Bujdosó–Remenyik, 2008)

A fenti idézetekből arra következtethetünk, hogy igazán sikeres területfejlesztés akkor valósulhat meg, ha a „tartalmi kritériumokon” felül a partnerség és a kommunikáció is érvényre jut. A jelen kutatási téma esetében Hangony településnek egy bioenergetikai fejlesztés kapcsán sok időt és energiát kell fordítania az együttműködés kialakítására. Az erre irányuló partnerségi gyakorlat például a nemzetközi RUBIRES projekt kapcsán rendelkezésre áll. Megújuló energiákra épülő térségi szereplők között a partnerség kialakítható. (Kovács–Patkós, 2009)

Napjainkban egyre nyilvánvalóbb a megújuló energiaforrások szükségessége. Ezen energiaformák közül kiemelendő jelentőséggel bír a biomassza energetikai felhasználása, amely sokoldalúan, olcsón teszi lehetővé a Nap energi-

ájának hasznosítását. Hazánkban a kedvező mezőgazdasági potenciál nagy tömegű biomassza termelését teszi lehetővé, amely főként másodlagos biomasszaként értelmezhető. Az alternatív földhasználatot segíti, hogy az Európai Unió az élelmiszertermelést szolgáló mezőgazdasági területek csökkentésére törekszik, támogatva a más irányú földhasznosítást. (Szendrei, 2005)

Hazánkban a megújuló energiaforrásokkal hasznosított decentralizált hőenergia-termelők leginkább a szilárd biomassza felhasználásával működnek. Az elterjedésük alapvetően a fosszilis energiahordozók drágulása miatt került előtérbe a tűzifa intenzívebb felhasználása. Magyarország bioenergia felhasználásáról összességében elmondható, hogy lehetőségei jók, még nagy tartalékok vannak a biomassza alapú energiatermelésben. Az előrejelzések szerint 2020-ban az összes megújulón belül megközelítően 90%-os részarányt ér el a biomassza, amely részben összefügg azzal a ténnyel, hogy a Nemzeti Cselekvési Terv mind az öt prioritása erősen kötődik a biomassza felhasználáshoz. (Tóth–Szegedi, é. n.)

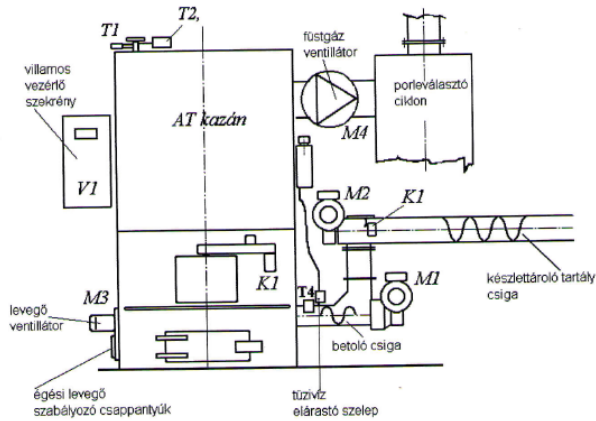
Eredmények

A beruházás megvalósítása, kazánház és kialakítása

Hangony Községi Önkormányzati Képviselőtestülete 1999. augusztus 25-én megtartott ülésén azt a határozatot hozta, hogy pályázatot nyújtanak be (a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz) biomassza energetikai célú felhasználását szolgáló fejlesztésre, beruházásra való támogatására. A beruházás a 2000-es évek elején valósult meg, mely azóta már több mint 10 éve gondtalanul működik. Az önkormányzat intézményeinek fűtése akkoriban szénfűtéssel volt megoldva, amelynek hatásfoka a tüzelőberendezések elavultsága és rossz műszaki állapota miatt nem haladta meg a 25–45%-ot. A gázfűtés hátrányba kerülésének oka, hogy a térségben működő szénbányák sokáig jelentettek energetikai biztonságot a település számára, azonban a szénrel való fűtés a rendszerváltás után, a térségi bányák bezárásával egyre inkább költségessé/fenntarthatatlanná vált az önkormányzat számára. (Hangony község önkormányzati épületeinek biomassza alapon történő távhőellátása, 2001)

A magyar szénbányák bezárásának eredményeként az intézmények nagy mennyiségű szénbeszerzése nehezebbé vált. Ezért döntöttek a korszerű biomassza tüzelőberendezések használata mellett. Hatásfokuk kiváló, emellett a környezetkímélő hatásuk is jelentősen javult. Továbbá a környezet, az erdők, a mezők állapota, esztétikai értéke megnőtt. Csökkent a károsanyag-kibocsátás, javult a lakosság egészségi állapota. Ezen kívül nagyon fontos a projekt foglalkozáspolitikára gyakorolt hatása is. A helyben tervezett munka, az alapanyag begyűjtése, előkészítése nem igényel magas képzettségű szakembereket, így azoknak a helyi embereknek lenne munkalehetőség, akik nagy elhelyezkedési gondokkal küzdenek. (Polgármesteri interjú)

A projekt műszaki megvalósulása példaértékű lehet más településeknek is, így a tanulmányterv alapján röviden áttekintjük ezt is. A falu három biomassza alapú kazánt működtet a település három intézményében (iskola, napközi, óvoda). A kezdeti üzemeltetés idején összehasonlító fogyasztási vizsgálatot végeztek a településen. Egy 8 napos intervallumú időszakban próbálták ki a gáz- és a biomassza-tüzelés fogyasztási különbségét. Az eredmény nagyon figyelemre méltó, mivel a gáz fogyasztása 56 m^3 volt a 8 nap alatt, ezzel szemben a biomassza-tüzeléssel mindössze $8\text{--}9 \text{ m}^3$. Ez jelentős anyagi könnyebbséget is jelent. A sokévi tapasztalat legsokatmondóbb eredménye, hogy mára már több mint 10 éve gondtalanul működik a beruházás, és a fejlesztés tervezése az anyagi megtérülés egyik bizonyítéka is.

Kazántelep elvi felépítése,

4. ábra: Bioláng kazántelep elvi felépítése

Forrás: Tanulmányterv, Hangony község önkormányzati épületeinek biomassza alapon történő távfűtése, 2001

A 4. ábrán a településen üzemelő faaprítékkazánok elvi felépítése látható, mely tartalmazza a működés főbb paramétereit. A fahulladék tüzelésű melegvíz-kazán ülemszerűen automatikusan működik. Lehetőség van üzemzavar esetén a tüztérajtón keresztül darabos tüzelőanyagokkal történő üzemeltetésre is. Az automatika biztosítja a tüzelés és a melegvíz-kazán működtetését az elvárt fűtési igények, valamint az előre beállított tüzelési és a melegvíz-paraméterek alapján, ellenőrzi a biztonsági feltételeket (vízhőmérséklet, vízhiány, visszaégés, füstgáz hőmérséklet stb.). Az automatika működteti a tüzelőanyag behordó/adagoló csigát, mely a tüzelőanyagot a tüztérbe továbbítja a telepi silóból vagy a készletároló napi tartályból a mindenkori hőigénynek megfelelően.

Az első térképen csillaggal jelölve láthatjuk a jelenleg bioenergiával fűtött közintézményeket. Ezek az óvoda, iskola és a napközi. Ezekhez a jövőben hozzácsatolni kívánt épületeket körrel jelöltük. Ezek a posta, a régi óvoda, a polgármesteri hivatal. A jelenlegi és a tervezett közintézmények megközelítőleg 200 méteres körzetben találhatóak a településen.

1. térkép: A jelenlegi és a jövőbeli közintézmények bioenergiával való fűtése

Forrás: Google térkép, saját szerkesztés

Az első és a második képen látható a település iskolájának kazánrendszere és a faapríték-adagoló rendszer. A kazánhelység mellett található az úgynevezett tüzelőanyag-siló, melynek mérete 3,5 m * 9 m alapterületű és 3 m magas. 3 heti tüzelőanyag tárolására alkalmas. A tároló silóból a tüzelőanyagot éklétrás silóhordó berendezés szállítja. 2 éklétra segítségével történik a szállítás. Mivel az iskola a legnagyobb közintézmények egyike, így ide került beszerelésre a legnagyobb teljesítményű berendezés, amely 600 KW-os névleges teljesítménnyel bír. A teljes teljesítmény kihasználtsága alacsony, hiszen a berendezés jóval nagyobb kapacitással rendelkezik az épület méretéhez viszonyítva. Az iskolai kazán esetében a szemcsék sokkal nagyobbak is lehetnek, mivel az egy jóval nagyobb hatásfokú fűtőmű. Ott akár kisebb gallyakat is képesek eltüzelni.

1. kép: Tüzelőanyag-siló az iskolában

Forrás: Saját készítés

2. kép: A legnagyobb 600 KW-os kazán az iskolában

Forrás: Saját készítés

A harmadik képen látható a napköziben található faaprítékkazán és az automatikus adagolórendszer, amely gyakorlatilag önálló működésű. A névleges teljesítménye 80 KW, amely teljesen kielégíti az épület hőigényét. Hasonló berendezés található az óvodában, az a legkisebb teljesítményű (75 KW).

3. kép: Teljesen automatikus 80 KW-os kazán (napközi)

Forrás: Saját készítés

A Bioláng Kft gyártmányai közül a legkisebbek, az AT és az ATD típusú biomassza tüzelő berendezések találhatók meg a település közintézményeiben. A berendezések alkalmasak fűrészpor, forgács, apríték, pellet automatikus égetésére. A berendezések kialakítása olyan, hogy lágy és fás szárú tüzelőanyagok egyaránt eltűzelhetők bennük a beépített mozgó rostélyszerkezetnek köszönhetően. A tüzelőberendezés egy tüztérből és egy meleg vizes hőcserélőből áll. A tüztérben történik a fa elgázosítása, begyűjtása, elégetése hőszigetelt tűzálló falazatok között, mely biztosítja a magas hatásfokot és a viszonylag nedves tüzelőanyag megfelelő hatásfokú elégetését. Az égéstermékek egy felső égőkövön vagy fordító kamrán keresztül távoznak a meleg vizes hőcserélőbe. A meleg vizes kazántest hegesztett, kéthuzamú lángkamrás, füstcsöves kialakítású. A kazántest a legmegfelelőbb hőhasznosítási paraméterekkel rendelkezik a szerkezeti kialakításból adódóan. A kazán PLC vezérlésű, biztosítja a tüzelőberendezés és a melegvíz-kazán füstgázelszívó ventilátorának és a tüzelőanyag adagolónak az automatikus működését.

A fahulladék-tüzelésű melegvíz-kazán üzemszerűen automatikusan működik. Lehetőség van üzemzavar esetében a tüztérajtón keresztül darabos tüzelőanyagokkal történő üzemeltetésre is. Az automatika biztosítja a tüzelés és a melegvíz-kazán működtetését az elvárt fűtési igények alapján, valamint az előre beállított tüzelési és a melegvíz-paraméterek alapján, ellenőrzi a biztonsági feltételeket (vízhőmérséklet, vízhiány, visszaégés, füstgáz hőmérséklet stb.). Az automatika működteti a tüzelőanyag-behordó/adagoló csigát, mely a tüzelőanyagot a tüztérbe továbbítja a telepi silóból vagy a készletéről napi tartályból a mindenkori hőigénynek megfelelően.

A tervek szerint a jövőben (a 2014–2020-ig tartó európai uniós tervezési, fejlesztési időszakban) a posta, a régi óvoda és a polgármesteri hivatal épületeit tervezik majd faaprítékkal fűteni. A tervezett beruházás a korábbi kifejtett energetikai fejlesztésre alapoz, amely már a 2000-es évek elejétől sikeresen működik a településen. Az áttérést indokolja a fűtési költségek jelentős csökkenése a többi intézményben. Továbbá a beruházás bővítésével Hangony gyakorlatilag önellátó lenne a közintézmények hőtermelése tekintetében. A tervezett elképzeléseknek az ott dolgozó emberek és a polgármester elmondása szerint nem lenne akadálya a részükről. A kivitelezés gátló tényezője főként anyagi jellegű. A település vezetősége bizakodó, hogy a jelenleg futó 2014–2020 európai uniós tervezési, fejlesztési időszak keretében támogatható lesz a település hőenergia-termelő beruházásainak bővítése. Ilyen irányú pályázati pénzek elnyerésére legnagyobb eséllyel a Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program és a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program keretében adódhat lehetőség. Amennyiben sikerül megvalósítani a jövőbeni terveket, akkor Hangony egy olyan település lesz, ahol a közintézmények közel 100%-a megújuló energiaforrásokból nyer hőenergiát.

Jelen sorok írói szerint többek között ezért is szolgálhat jó gyakorlati példával a község. Halmozottan hátrányos gazdasági és társadalmi viszonyok között képes volt a település megújuló energiákra alapozni az energiatermelését. Emellett továbbfejlődésre is képes, hiszen terveznek ennél több közintézményt is hasonló módon ellátni. Ezekkel a tulajdonságokkal az európai uniós alapelveknek is megfelel, illetve jó példa arra, hogy az elmaradottabb térségekben is lehet valós fejlődést elérni.

A biomassza termelése a településen

A település rendelkezik energetikai faültetvénnel, ahol gyorsan növő japán fűzfát termesztenek.

4. kép: Energiaerdő Hangonyban
Forrás: Saját készítés

Ez a fajta (4. kép) rendelkezik az előírás szerinti követelményekkel, amelyek az alábbiak:

- „Fiatalkorban intenzíven növekszik,
- Betegségeknek és kártevőknek ellenáll,
- Jól és többször sarjad,
- Nagy térfogatsúlya,
- Nagy a szárazanyag produkciója,
- Jól ég,
- Lehetőleg nedvesen is ég,
- Gyorsan veszti víztartalmát,
- Kedvező a kitermelhetősége és feldolgozhatósága.” (L. GERGELY. S. 2010)

Az ültetvény nagysága 2 ha, ami három részre van felparcellázva (1-2-3 év), minden évben csak az egyik parcellát használják fel biomasszaként.

5. kép: Aprításra váró hulladék fák (balra), faapríték (jobbra)

Forrás: Saját készítés

Az önkormányzat az alapanyag előállításában segítséget kap a helyi lakosoktól is. A tavaszi metszésekből és egyéb módon keletkező hulladék fákat sokan felajánlják a közintézmények fűtéséhez. Az 5. képen az ilyen módon összegyűjtött hulladék fákat láthatunk.

A lakossági együttműködés alapvetően nem jelent fizikai értelemben vett jutást a helyiek számára. Csupán lelki, érzelmi hozzájárulást nyújt a hangonyiaknak. Alapvetően az emberek tudatában él a környezettudatosságra való törekvés, amely az emberi faj természetben eltöltött hosszú évezredek alatt alakult ki. Napjainkban ezért is terjed a fenntartható gondolkodásmód a természeti környezet zsugorodásának felismerése után. (Baros, Z. – Patkós Cs. 2004)

A település még külső segítséget is kap, az Egererdő Zrt. például karácsony után a fenyőfákat összegyűjti, és egy bizonyos részét a község rendelkezésére bocsátja. Az apríték (5. kép) maximum pár centis darabkáival fűtik az közintézményeket.

Az eredmények figyelembevételével (tudatos, adottságokra alapozó térhasználat, együttműködés stb.) megállapítható, hogy területfejlesztés valósult meg Hangonyban. A fogalom értelmezése a következő. „...a térhasználat tudatos irányítását jelenti, amelyben az egyes alrendszerek, így a területpolitika, a szabályozás, az eszközök, illetve a szervezeti és intézményi rendszer konzisztenciája alkotja a rendszer hatékony működését” (Faragó L. 1987).

Környezetvédelmi hatások

A projektet megelőzően a település középületeinek fűtése fosszilis tüzelőanyagokkal történt. Ezek környezeti hatásai növelték a levegő CO_2 -tartalmát. Leginkább barnakőszént alkalmaztak, aminek magas a kén tartalma, melynek elégetése során keletkezett kén-dioxidból korrozív hatású savas esők keletkezhetnek. Ezen problémák, kockázatok a faapríték-tüzelésre való áttérés következtében megszűntek. A biomassza kén tartalma $< 0,1\%$, míg a szén kén tartalma $2-3\%$ is lehet. (Tanulmányterv, Hangoly község önkormányzati épületeinek biomassza alapon történő távhőellátása, 2001) Szén-dioxid a biomassza égetése során is keletkezik, de a biomassza megtermelésének időtartamát figyelembe véve a növények által a levegőbe a fotoszintézis segítségével lekötött és a szerves anyag felépítéséhez felhasznált CO_2 pontosan meg egyezik azzal a mennyiséggel, amennyi az égés során a levegőbe jut. Tehát többlet CO_2 -kibocsátás a bio tüzelőanyagok használata során nincs.

1. táblázat: Emissziós értékek

Légszennyező	Határérték		Becsült érték	
	10 m kemény kg/h	10–20 m kemény kg/h	Koncentráció mg/m ³	Kibocsátás kg/h
Szén-monoxid	5	15	645	1,14
Kén-dioxid	0,15	0,45	17,7	0,031
Nitrogén-oxid	0,15	0,45	50	0,031
Korom, pernye	0,15	0,45	400	0,102

Forrás: Tanulmányterv, Hangony község önkormányzati épületeinek biomassza alapon történő távhőellátása, 2001

Az 1. táblázatban a kibocsátás lehetséges határértékeit és a becsült adatokat láthatjuk. A kibocsátás értéke mindenhol a megengedett határérték alatt alakul. A jelenlegi kibocsátási paraméterek mindegyike a becsült értékek körül mozog, amely így nem terheli jelentősen a környezetet.

Foglalkoztatáspolitikai hatások

Az önkormányzat a beruházás megvalósítására és üzemeltetésére egy közhasznú társaságot hozott létre. A kazánberendezések és hőtávvezetékek megépítése során számos olyan munka akadt, amelyeket az önkormányzat saját erőforrásból, közmunkásokkal végzett el. Ide tartoztak a bontási munkák során keletkezett törmelékek elszállítása, az árokásás, a helyreállítási munkák, a parkosítás stb.

A településen a legnagyobb foglalkoztató az önkormányzat 80 fővel, akiket a START munkaprogram keretein belül foglalkoztatnak, és nagyon fontos tény, hogy mind helyiek. A munkások töredéke, körülbelül 10 fő foglalkozik a kazánok üzemeltetésével és a tüzelőanyag előállításával. A téli időszakban kazánkezelő tevékenységet lát el kazánonként 1 fő, továbbá ilyenkor esedékes a fahulladékok folyamatos aprítása, melynek egy részét a nyári időszakban gondozott és kitermelt faanyagból nyernek. A munkások különböző feladatokat látnak el, mint például a tüzelőanyagok saját erőből történő begyűjtése, energiaültetvények létesítése, talajmunkálatok, az ültetvény ápolása és betakarítása. Nem csak az őszi-téli hónapokban tudják foglalkoztatni ezeket az embereket, de nyáron is, mivel ekkor járnak ki az erdőbe, hogy tüzelőt gyűjtsenek a fűtési szezonra.

Következtetések, javaslatok

A projekt az európai uniós alapelveknek megfelelő elképzelésként jött létre a 2000-es évek elején, ilyen elvek például a fenntarthatóság, az innovativitás és a lokalitás. Egyértelmű pozitívum a természet- és környezetvédelmi szempontoknak a figyelembevétele. A lokalitás princípiuma is megmutatkozik Hangonyban, mivel a munkaeő 100%-ban helyi emberekből áll, akiknek egész évben képesek munkahelyet biztosítani – akár szakképzetlen embereknek is. Fontos eredmény a helyi intézmények fűtése, amelyek mind 200 méteres körzeten belül találhatóak. Egy még ennél is fontosabb tényező, hogy a fűtéshez szükséges alapanyagok is mind helyi termékek. Az ennek érdekében kialakított energiaerdő nagy pluszt jelent a megvalósíthatóság érdekében, ami tartós alternatívát jelent a földhasznosításban. A fenntarthatóság egyértelmű, mert 10 éve gondtalanul működik, illetve innovatív is, mivel meglévő erőforrásokat használnak fel újszerű módon. A jövőben tervezik a postát, az önkormányzati hivatalt és a régi óvodát is bevonni. A kazánok megválasztásakor a polgármester és a képviselő testület mindenképpen magyar gyártású kazánokat kívánt választani. A kutatásból kiderült, hogy a domborzat és a növényzet nagy jelentőséggel bír Hangony életében, mivel ezen természeti tényezők alkalmassá teszik az erdőgazdálkodásra a területet. Ezeket az adottságokat fenntartható módon lehet alkalmazni a bioenergia termelésben. Ugyanakkor a vezetők és a lakosság elhivatottsága és mentalitása is fontos, hogy megvalósulhassanak a tervek.

Felhasznált irodalom

Könyvek

- Z., Bujdosó, J., Péntes, Sz., Madaras, L., Dávid Analysis Of The Spatial Trends Of Romanian Tourism Between 2000-2012 *Geographia Technica* 10:(2) Pp. 9–19. (2015)
- Láng I. 1986: A biomassza hasznosításának távlatai. Akadémia Kiadó, Budapest, 5 p.
- L. Gergely. S. 2010: Települési fűtőművek és megújuló energia. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 17. p., 62. p., 64. p., pp. 66–67.
- L. Gergely. S. 2010: Zöldenergia Kézikönyv. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 67. p.

Süli Zakar I. 2010: A terület- és településfejlesztés alapjai II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 470. p., 479. p. 510. p.

Pap N. – Tóth J. 2006: Terület- és településfejlesztés II. Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadó, Pécs, pp. 151–176.

Szerkesztett könyvek

Dövényi Z. (SZERK.) 2010: Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, pp. 827–830.

Tóbiás L. (SZERK.) 1997: Együttműködési lehetőségek civil szervezetek és a helyi önkormányzatok között. Hálózat a Demokráciáért Program, Budapest, pp. 83–99.

Kiadványok

Hangony község önkormányzati épületeinek biomassza alapon történő távhőellátása, 2001.

Folyóiratban megjelent cikk

Baros, Z. – Patkós CS. 2004: Az erdőkhöz fűződő érzelmi viszonyulás vizsgálata a biomassza energetikai célú hasznosítása kapcsán. Táj, tér, tervezés; Szeged, pp. 1–12.

Dinya L. (2008): Ökoenergetikai hálózatok – illúziók és realitások. – In. Hálózatok és klaszteresedés. Elméleti és tapasztalati háttér az Észak-Magyarországi régió példáin keresztül. NORRIA, Miskolc.

Durkó E. 2015: Faapríték alapú nagyüzemi vertikum nyereségtermelő képességének vizsgálata. Agrártudományi Közlemények, 2015/64 sz. pp. 21–26.

Faragó L. 1987: A területfejlesztés fogalmáról. Tár és Társadalom, 1:1, 5 p.

Kohleb N. – Belényesi M. – Podmaniczky L. – Sipos B. – Balázs K. 2014: Biomass Potential Assessment for Locating Biorefinery Plant in Hungary. *Analecta technica Szegedi-nensia*, 2014/2 sz. pp. 1–12.

Mikó P. – Kovács. G. P. – Alexa L. – Balla I. – Póti P. – Gyuricza Cs. 2014: Biomass Production of energy willow under unfavourable field conditions. Alóki Kft. Budapest. pp. 1–8

Szendrei J. 2005: A biomassza energetikai hasznosítása. Agrártudományi Közlemények, 2005/16 sz. pp. 264–272.

Lontay Z. 2012, „Bioenergetikai potenciál – A biomassza a magyar energetikában” MAGYAR ENERGETIKA.

J Péntes, Z Bujdosó, L Dávid, Z Radics, G Kozma. 2014. Differing development path of Spatial Income Inequalities After The Political Transition - By The Example Of Hungary And Its Regions *Ekonomika Regiona / Economy Of Region* 2014:(1) pp. 73–84.

Internetes források

http://e-gepesz.hu/images/cikk12712_1.jpg Letöltve: 2016. 05. 16

http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=25104 Letöltve: 2016. 04. 16

<http://ozd-putnok.celodin.hu/thangony.htm> Letöltve: 2016. 05. 20

<http://www.nyf.hu/others/html/kornyezettud/megujulo/Biomassza/Biomassza.html> Letöltve: 2016. 04. 22

<http://www.e-met.hu/?action=show&id=851> Letöltve: 2016. 08. 06.

<http://e-gepesz.hu/?action=show&id=12712> Letöltve: 2016. 08. 06.

http://www.ozd.hu/content/cont_55a4b089d86b46.76202297/19_napirend_tajekoztato_munkaeropiaci_helyzetrol.pdf Letöltve: 2016. 05. 28

<http://www.megujuloenergiapark.hu/userfiles/files/A%20dendromasz-sz%E2%80%A0ra%20alapozott%20h%C3%A3energia-termel%C3%87s%20realit%E2%80%A0sa%20Magyarorszag%E2%80%A0gon.pdf> Letöltve: 2016. 08. 28.

Szerzők

Bocsi Márk

Nógrád Megyei Kormányhivatal Pásztói Járási Hivatal Földhivatali Osztálya
Földmérési szakügyintéző
miho02@citromail.hu

Gyurkó Ádám

Debreceni Egyetem
Doktorandusz hallgató
gyurkoadam122191@gmail.com

Vizkeleti Máté

Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal
Helyszíni ellenőr
vizkeleti.mate@gmail.com

THE SPREADING OF SHARING ECONOMY AND ITS IMPACT ON CUSTOMERS' BEHAVIOR

A sharing economy terjedése és hatása a vásárlói magatartásra

Buda Gabriella

Lehota József

Abstract

Sharing economy model is continuously extending dynamically due to the rapid development of digital technology and change of customer behavior. Goal of the presentation is to give an overview on the main features and economical and social environmental forces of sharing economy. Successful function of the model is supported by the significant self-regulatory impact of the evaluation system operated by service providers, which can create and maintain credibility. Based on our qualitative market research we present attitude and motivation of the customers concerning their usage. Our results demonstrate that clients using sharing services are open for innovation and typically extroverted persons, furthermore several factors could be identified as motivation elements, which are originating from the fundamental characteristics of sharing economy model and offer advantages to these customer segment, particularly quick reaction time, credibility, personal experience, economic advantage and sustainability.

Keywords: collaborative consumption, digital technology, sustainability

Összefoglalás

A digitális technológia rohamos fejlődésével és a fogyasztói magatartások változásával robbanásszerűen terjed a sharing economy modell. Az előadás célja, hogy a szakirodalmat feldolgozva bemutassa a megosztáson alapuló közösségi gazdálkodás jellemzőit, főbb gazdasági és társadalmi mozgatórugóit. A modell sikeres működését segíti, hogy a szolgáltatók által üzemeltetett értékelési rendszerek jelentős önszabályozó hatással bírnak, ezáltal a hitelességet ki tudják alakítani és fenn is tudják tartani a szolgáltatók. Kvalitatív piackutatásunk eredményeire támaszkodva bemutatjuk a szolgáltatást igénybe vevők fogyasztói attitűdjeit és motivációit az igénybevételre vonatkozóan. Eredményeinkből kiderül, hogy a szolgáltatást igénybe vevők nyitottak az innovációra, és jellemzően extrovertált emberek, továbbá vásárlói motivációként jól beazonosíthatóak a modell jellegéből adódó olyan elemek, amelyek ezen fogyasztói szegmensnél egyértelmű előnyként jelentkeznek, különös tekintettel a gyors reakcióidőre, hitelességre, személyes élményekre, a gazdasági előnyre és a fenntarthatóságra.

Kulcsszavak: sharing economy, közösségi gazdálkodás, digitális technológia, fogyasztói magatartás

JEL: M42

The spreading of sharing economy and its impact on customer behavior

Introduction

The sharing economy model is spreading parallel with the rapid development of digital technology and with changing consumer behaviors. In the past few years, several definitions have appeared for the sharing economy but there has been no consensus about a commonly accepted definition, supposedly due to the continuous changes in and the development of the new model.

In the study of PriceWaterhouse Hungary , the following definition was used – this by and large covers the main elements of the sharing economy.

“The users:

- share with each other,
- their underutilized capacities and resources (i.e. tangible assets, services, money),
- on an on-demand basis (immediately when the need arises), usually through an IT platform,
- on the basis of trust, giving special significance to personal interaction and communal experience,
- while striving for sustainability.”

Sharing economy can be interpreted as a marketplace that brings people together in order to share and exchange their unused assets. (Koopman et al., 2014)

Parallel to the spreading of this model, sharing economy businesses have been criticized to an increasing extent, mainly because of the lack of proper regulation. In the coming years, regulatory authorities should pay special attention to the elaboration of an appropriate regulatory environment for the operation of these businesses since this new business model pops up in an increasing number of sectors and causes turmoil in the several-decade-old traditional operating model.¹

In its study, PWC Hungary identified four main economic and social changes that greatly contributed to the successful spreading of the new model: the proliferation of advanced digital tools and platforms, the pursuit of the rational use of material resources, environmentally conscious consumption, and globalization and urbanization trends.

¹ Koopman et al (2004) recommend the transparent regulation of companies operated in sharing economy in order to protect consumers' interest and safety. They also emphasize that regulation does not mean limitation of these enterprises.

These changes gave rise to the new business model in which enterprises operate only a single on-line platform, and allow for the meeting of demand and unutilized capacity-based supply. It supports collaboration between equal individuals, and demand and supply can meet efficiently and quickly. This is commonly called “consumer to consumer” or “peer to peer” collaboration. Building on the successfulness of the initial operating logic, a new direction has also appeared in the economy: the so-called “business to consumer” model in which the company not only operates the platform, but – instead of the individuals – it also provides the assets and services as supplier.

In this case however, opinions differ as to whether this fits the definition of sharing economy. Although utilization is done through an IT platform, practically assets and services are rented too (from a corporate point of view, the assets/services as property can mean their underutilized capacities) and the operation facilitates sustainability, there is no personal interaction but the sense of community reinforces usage.

In view of these, the customers of “business to consumer” businesses were included in the study in order to analyze the impact of this newly emerging business model on consumer behavior to the largest extent possible.

In this study, we set our aim to investigate and survey the motivation and attitude of sharing economy users.

Materials and methods

To reach our objective, we chose a qualitative survey method the results of which could be the basis of a future nationwide quantitative survey. In this framework, we conducted 18 in-depth interviews and asked two focus groups (7+5 people) in April and May 2016.

Obviously, the survey is not representative but it is worth presenting the demographic characteristics of the participants which imply that a relatively broad range of users are involved (Table 1)

Table 1: Demographic data of individuals involved
in the qualitative research

	in-depth inter- views	focus group
number of participants	18	12
gender		
male	10	7
female	8	5
age		
18-25	6	3
26-40	8	8
40-	4	1
education		
secondary school	3	2
University	15	10
income		
below average	2	3
average	10	5
above average	6	4

From own source, qualitative market research (2016)

Results

The results of the in-depth interviews and those of the focus groups were in line with each other so the results of the two types of research are presented in aggregate.

Types and structure of community services

The 30 respondents used 10 different services. More than half of the respondents (16) have used one service while the rest have already used minimum 2 services, but there was one participant who has used five different community services.

Services used by the respondents, including the industry classification:

- Mobility industry: Uber, BlaBlaCar, Oscar, Waze, Bubi
- Retail and consumer goods: miutcank.hu
- Tourism, hotel industry: Airbnb, Couchsurfing
- Entertainment, multimedia: Spotify, Netflix
- Financial sector: -
- Energy sector: -
- Human resources sector: -

Most respondents have used Uber (19/30), Airbnb (11/30) and Spotify (8/30), and the different combinations of these three services were typically observed in the case of those customers too who used several services in the past year.

There was no respondent in this research who used services in the financial, energy or human resources sector.

It is important to point out here that there are many more community-based services in addition to the above listed ones but the basis and nature of these services are mostly similar so the results of our qualitative market research can be applied in general to the sharing economy. In the future, we obviously plan to support our results with a nationwide quantitative survey.

Information on community services and the frequency of use

Most respondents first heard about the services from acquaintances or friends, while some people encountered the phenomenon in the media for the first time.

They mostly met the community services 1-2 years ago, only three people heard of it even earlier (several years ago) – they become aware of this possibility through international articles or foreign friends. They first used the services 1-1.5 years ago, usually upon the recommendation of a friend or acquaintance.

Regarding repeated use, respondents gave similar answers: because of the positive experience, they naturally take into account these shared services as an alternative when their need arises next time, and they happen to choose these alternatives in most cases.

Consumer motivation for using the service

When asked why they use the service, various responses were received but the advantages of the services can be summarized in the following points. These are basically the drivers of consumer motivation, and these are the reasons why they use the service repeatedly. The following drivers motivate almost all the users. Favorable pricing is definitely the No.1 argument but every user has clearly stated that in addition to the price, many other factors contribute to their use of the service:

- more favorable pricing,
- flexibility,
- prompt or very fast response times,
- simple and transparent usage,
- fairness, reliability, credibility,
- trendiness,
- personal experiences,
- no cash movements,
- traceability.

As a brief summary we can say that the customer experience is outstandingly good. Only 3 persons had to contact the customer service for various reasons so we did not include this in the above list but all the three of them had an expressly positive experience and were satisfied with the quality of customer service.

Substitution, alternatives

Community-based services appear as competing or substituting services within the same industry, using M. E. Porter's (1998) approach to the forces of industrial competition.

Before the rise of the sharing economy, services (e.g. travel, booking, music) belonged to one of 2 main types in terms of cost vs. value:

- cheaper services with a lower comfort for individuals (e.g. public transport, hostels, youtube) – typically mass market or standardized products/services;
- more expensive services with a higher comfort for individuals (e.g. taxi, hotel rooms, CD purchase) – typically individuals or personalized products/services.

Community services offer alternative solutions that are close to the unique services: they have similar characteristics, a similar quality but at a lower price compared to services offered in the traditional business model.

Eight (27%) of the respondents paid a higher price in order to obtain more convenient services, while 21 people (70%) felt that they received similar (or better) services at a more favorable price. Only one person (3%) felt that he was provided with a lower-quality service for a lower price. This is clearly shown in Table 2 which quantitatively presents how the spending of the respondents has changed since the appearance of community services.

Table 2: Shift in the spending of qualitative market research participants from traditional to sharing economy

	in-depth interviews	focus groups	total
higher spending -> better service	5	3	8
lower spending -> similar or better service	12	9	21
lower spending -> worse service	1		1
<i>From own source, qualitative market research (2016)</i>	18	12	30

Recommending the service

29 respondents definitely recommend the services to friends, acquaintances and family members (only one person does not). It is important to emphasize that this is only a recommendation – if someone doesn't want to use or try the service for any reason, he won't be persuaded.

Sustainability

If asked whether sustainability is a driver in the thinking and decision-making process, most respondents answered with a 'no'; only some of the decisions were consciously made for the reason of sustainability. However, the majority of the respondents were pleased and proud to learn that the sharing economy concept evolved basically in relation to sustainability.

Interestingly, when asked whether they live an environmentally conscious life – such as in terms of selective waste collection – all of them answered positively.

Conclusions

Success factors in the sharing economy model

Consumer preferences clearly showed us that the sharing economy model means such a new type of business model that – within its own limits – approaches the criteria of perfect competition.

It means that the sharing economy does not model perfect competition (since traditionally operating companies are also present in every industry) but it fulfills the criteria relatively well within its limits, at least it is much closer to perfect competition than any other previous economic model.² For this, the on-line platform is an indispensable condition, and the revolutionary spreading of digital technology among consumers is an additional condition. The following criteria are true mainly for the consumer-to-consumer operating model but in certain cases they are also valid for the business-to-business model.

No barriers to entry and exit. Anyone who has any unutilized capacity can enter the market at any time but once they don't have and/or don't want to share these capacities, they can exit the community without any restriction.

Entries and exits do not have a perceivable impact neither on the demand nor on the supply. Given that a significant number of individuals are typically involved in the transactions both on the demand and supply sides, no monopoly can evolve.

An adequately large number of buyers and sellers meet. In a successful case, i.e. when the initiators of the IT platform have properly assessed both the demand and the supply, an adequately large number of buyers and sellers will appear on the same marketplace.

Homogeneous products. Certain services and products are homogeneous in the sharing economy model. It means that there is no significant quality difference between them, although there are some exceptions here: when the services satisfy a similar need (e.g. accommodation) but in different quality. In this case, there is a clear marking system in place which helps consumers decide which service to choose.

² The term and criteria of perfect competition is a basic conception described in details among others in the text book *Mikroökonómia* (editor: Kopányi Mihály)

Every participant is a price taker. Supply and demand are constantly changing, prompt reactions are possible, prices are not regulated so they can change relatively fast if needed. In some cases it may lead to equilibrium price levels, while in other cases, a constantly changing price level develops in line with the conditions of supply and demand.

All participants are perfectly informed. Unfortunately, the criteria of perfect information supply remain only theory but it is important to highlight that participants are quite well informed through the on-line IT platform: all relevant information is available, and by using filtering criteria consumers can find and check the necessary information for their decision within a reasonable time.

Other factors which – while the above criteria are still met – make sharing economy businesses successful:

Credibility – evaluation system. The evaluation system provides a high degree of credibility and security for the participants since after the transaction, service users can immediately evaluate the service quality, and service providers can also rate the consumers. Participants can check the evaluation at any time. This evaluation system allows for a kind of self-regulating mechanism in the sharing economy. With the help of this system, individuals and businesses not providing good-quality services will fall out from the system, and the same will happen to users who failed to use the service as expected.

Quick and prompt response. The participation of an adequately large number of service providers and the digital world ('anywhere, anytime') ensure that there is prompt or fast response to customer needs. Due to a relatively fierce competition generated by a market with many players, short response time is an absolute necessity and a definite expectation.

Personal connection, enjoyable experience. Participants in the sharing economy contact each other once or several times during the transaction, they make arrangements either on-line, over the phone and/or in person. Due to the mechanism of the built-in evaluation system, personal connections are expressly professional and highly satisfying, while different from the usual thus surprising – this leads to an enjoyable shopping experience.

Sustainability. As a buzzword, sustainability has key importance in the international literature. In view of the responses given in our research, sustainability is not necessarily a motivation factor or driver in Hungary. This means that sustainability itself does not motivate people to use the sharing services but it helps to create a positive attitude towards this new economic model.

Economic advantage. In most cases, community services provide some economic advantage to the users, i.e. they can use services with similar quality at more favorable prices. In view of the results of our qualitative survey, a cheaper price is not a sufficient driver, and in certain cases the users do not even obtain any economic advantage since they spend more compared to the traditional alternative but at that point in time they deemed their choice as appropriate in terms of cost vs. value.

In their study, Hammari et al (2015) listed sustainability, enjoyment, reputation, economic benefits as main factors, and consumer attitude as a separate factor, that affect customer behavior. Based on our research, we added credibility and quick response to this list because these two factors are also affect customer behavior to a large extent.

Credibility, fastness and enjoyment: these are very important goals for any traditionally operating company too; they also wish to give these to their customers.

We note here that while these are goals that could be achieved with significant effort and investment – and sometimes only in certain cases – in a traditional business model, these factors are not goals that might be reached in the sharing economy model but due to the nature of the model, they are the natural consequences of operation.

Identification of customer segments and consumer attitudes

With the help of digital technology, the community-based sharing economy brought to life such a new economic model that could target a well-defined customer segment. Members of this segment clearly treat the opportunities offered by the new model as advantages so they not only use the services repeatedly but they tend to recommend them to others.

During the in-depth and focus group interviews, the following personal attributes were identified that are typical to a significant portion of the respondents:

Internet users, including in particular those who

- prefer and are open to novelties that the digital technology can offer,
- use applications frequently,
- regularly use bankcard for their purchases – they dislike cash movements

Flexible persons – they tolerate unexpected situations, are aware of the uncertainty of the regulatory environment, they flexibly respond to any unexpected situation, without being bothered by them.

Extroverts – personal relations are highly valued, they like communicating, as well as receiving and giving information

Cost-conscious persons – these users are not price-sensitive. They know that the price level of these services is more favorable, and they consider it as a motivation factor. They are cost-conscious individuals but credibility, personal relationship and quick response are also considered as important factors.

Environmentally conscious persons

During the interviews, we did not find any considerable difference between male and female user behaviors but education and age could be important aspects – something that we would like to verify through a quantitative method in the future.

Proposals

The results of our analysis clearly show the factors that facilitate the spreading of enterprises using the sharing economy model. Traditionally working companies should also be aware of these results, and the elements adoptable for them should be incorporated in their own operation. Although here we refer back to the fact that a significant portion of the success factors derive from the basic functionality of the sharing economy, so this adoption is not an easy challenge at all.

The results of our qualitative market research induce further research issues.

It is clearly visible that the benefits of digital technology and changing consumer behaviors facilitate the spreading of community services which may induce significant changes in certain sectors given the competition being present. To this end, the following topics should be surveyed:

- understand the connection between customers and the conditions of service usage, in the framework of a quantitative survey, for example:
 - higher educated people and/or people living in big cities tend to use the sharing economy services to a larger extent,
 - identify the features that positively impact the customers' willingness to participate in the sharing economy
- identify and compare the motivations and attitudes of individuals who have used and who haven't used sharing economy services (in terms of drivers and attitudes),
- get to know the contributors in the sharing economy model (service providers and users, IT platform operators, enterprises in the traditional model, legal and regulatory actors) and develop a new operating model in consideration of the survey results.

Discussion

In our study, we aimed to learn about the attitudes and motivations of customers who have already used community services in Hungary. We chose qualitative market research as our research methodology: we conducted in-depth interviews and focus group examinations.

Based on our results, we have arrived at the finding that a clearly identifiable consumer segment uses the sharing-based community services at the present, these people are characterized by openness, flexibility and cost-consciousness. Users are extroverted people who appreciate if they can use a service with some personal touch. Furthermore, five operating factors could be identified (credible evaluation system, fast service, enjoyable shopping experience, sustainability and economic benefit) which are typical to sharing economy enterprises.

At the end of this study, we briefly state that the review of the relevant literature and our results confirm that the new operating model provides an alternative solution to the needs of certain consumer segments, and this solution is extremely successful in the given circumstances. Due to its success, sharing economy offers an alternative solution for an increasing number of consumer segments thus it could create serious competition for the traditionally operating companies. Companies using the new model as well as those using the traditional model must continuously develop in order to retain their competitiveness. Our research might provide some useful information and hints for these competitive situations. On the other hand there are several arguments, criticism and debates regarding sharing economy which come mainly from lack of regulation (eg. taxation), from traditional companies' point of view the unregulated environment cause unfair competition. However, taking into consideration that sharing economy could improve our lives from sustainability's point of view and affect the economy positively; smart regulation would be the preferred solution instead of full prohibition as in some cases happened.

References

- Frenken, K. – Meelen T. – Arets, M. – Glind, P. (2015): *Smarter regulation for the sharing economy*. The Guardian, 20 May 2015 07.00 BST
- Hamari, J. – Sjöklint, M. – Ukkonen, A. (2015): *The Sharing Economy: Why People Participate in Collaborative Consumption*. Journal of the Association for Information Science and Technology, Version of Record online: 2 JUN 2015, DOI: 10.1002/asi.23552
- Hofmeister-Tóth Á. (2014), *A fogyasztói magatartás alapjai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 13.
- Horváth, Á (2012): Az aktivizáló tényezők. In: Fodor, M. – Fürediné Dr. Kovács, A. – Horváth, Á. – Rácz, G.: *Fogyasztói magatartás*. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság, a Sanoma company, 89–105.
- Koopman, C. - Mitchell, M. – Thierer, A. (2014): The Sharing Economy and Consumer Protection Regulation: The Case for Policy Change. Mercatus Working Paper, Mercatus Center at George Mason University, Arlington, VA, December 2014. <http://mercatus.org/publication/sharing-economy-and-consumer-protection-regulation-case-policy-change>., 09.06.2016.

- Koopman, C. (2015): *What is sharing economy?* The Conversation. Cato Unbound. <http://www.cato-unbound.org/2015/02/27/christopher-koopman/what-sharing-economy>
- Kopányi, M - szerk (1996), *Mikroökonómia*, Műszaki könyvkiadó, Budapest, 210–211.
- Porter, M. E (2006): *Versenystratégia*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 30–31.
- PWC tanulmány, *Osztogatnak vagy fosztogatnak – A sharing economy térnyerése*, http://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/sharing_economy.pdf
- The Economist (2013): *The rise of the sharing economy*, 03.09.2013. Volume 406 Number 8826, 12.

Authors

Buda Gabriella

stratégiai tanácsadó, Atiflor Kft., gabriella_buda@yahoo.com

Dr. Lehota József, DSc

egyetemi tanár, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Üzleti Tudományok Intézete, Lehota.Jozsef@gtk.szie.hu

A VÁROSODÁS KÖVETKEZMÉNYEI ÉSZAK-MAGYARORSZÁGON AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

Bujdosó Zoltán

Összefoglalás

A települések várossá nyilvánítása bonyolult folyamat eredménye, sok tényezőt vesznek figyelembe a rang odaitélésekor. A faktorok lehetnek objektív módszerrel mérhető, számadatokkal kifejezhető elemek, mint például a lakosságszám, a lakásállomány vagy a víz- és csatornahálózat hossza. Ezeket összefoglaló néven kémiény tényezőknek nevezzük. Ugyanakkor rendelkezésre állnak bizonyos szubjektív szegmensek is, mint például a település történelmi múltja, a helyi társadalom öntudata, a hagyományok, a település idegenforgalmi adottsága stb., melyeket puha tényezőknek hívunk. A várossá nyilvánítás társadalmi-gazdasági hatásai azonban nem minden esetben egyértelműek. A tanulmány a vizsgált települések várossá válás utáni szociökonómiai folyamatait vizsgálja.

Kulcsszavak: városodás, társadalmi-gazdasági hatások, Észak-magyarországi régió

JEL: M41

Consequences of the urbanization in North-Hungary after the millenium

Abstract

The towns amount to 7 percent of our country's settlement range and 65-67 percent of its inhabitants. This value is similar to the average of the European Union. However, their number increased considerably last two decades. Grading

a settlement into a town is the result of a difficult process taking into consideration different kind of factors. These factors can be elements that can be measured with objective methods, or can be expressed in terms of numbers like population, substance of flats or the length of water and sewage system. The study deals with socioeconomic consequences of the upgrading into a town.

Keywords: urbanization, socio-economic effects, North-Hungary

JEL: M41

Bevezetés

A várossá nyilvánítás rendszerváltás óta tartó folyamatának egyik legfontosabb és számos következménnyel járó megnyilvánulása a városképző szerepek (non-basic functions) átalakulása, melynek köszönhetően a szerepek a településhierarchia fokozatainak lefelé csúsznak, azaz a városi minőség degradálódik (Tóth J., 2008).

A következmények közé sorolható a mennyiség és a minőség közötti ellentmondás, a városodás és a városiasodás dichotómiája (Szigeti E., 2002, Tóth J., 2008, Péntes et al, 2014). Ennek összehangolása kétféleképpen történhet. Egyrészt lehet a városi rangú települések számának csökkentésével, azaz ún. regresszív várospolitikával, valamint a városi rangú települések funkciókkal való feltöltésével, azaz progresszív városfejlesztéssel (Németh S., 2009, Bujdosó et al., 2014).

A témában megjelent publikációk szinte mindegyike foglalkozik a várossá nyilvánítás előnyeivel, a címnek köszönhető pozitív változásokkal és az esetleges negatív konzekvenciákkal. Megfogalmazhatjuk a kérdést: vajon megéri-e ma Magyarországon városnak lenni? Az alábbiakban a szerző véleménynyilvánítása nélkül, tárgyilagosan kerülnek bemutatásra az egyes előnyös és hátrányos tényezők. Elsősorban azt emelhetjük ki, hogy a városi címnek még mindig komoly presztízse van hazánkban (Gyüre J., 2009). A városi cím rangként megélt volta, az összefogás, a lokálpatriotizmus erősödése, a lakosság körében a presztízsnövekedés, a tőke befektetésiójának kedvezőbb feltételrendszere mind a pozitív hatásokat, az előnyöket támasztják alá, de a várossá nyilvánítás sokszor segítheti a településföldrajzi

értelemben vett várossá válás folyamatát is, melynek köszönhetően a város hatása a vonzáskörzetére is kifejtheti hatását, a város környéke is fejlődik (Tóth J., 2008, Bujdosó et al., 2011).

Azon települések számára, amelyek történetük során már voltak városok, de elveszítették rangjukat, a várossá válás jelentős szociológiai, pszichológiai tényező, erősíti az azonosságtudatot, összefogásra ösztönöz (Csapó T., 1994, Csapó T. – Kocsis Zs., 1997)

Az ismertség növekedése, ezáltal a telephelyi értékek növekedése, a felértékelődés szintén előnyként fogalmazható meg (Kozma G., 2005). A befektetők várospreferenciáját részben közvetlen előnyök (népesség vagy infrastruktúra), részben közvetett benyomások, mint például a lokálpatriotizmus vagy a presztízs mozgatják (Kovács Z., 2008, Kulcsár J. L., 2008). A köztudatban élő gazdasági előnyök azonban nagyon szűkösek, talán a személyi jövedelemadó helyben maradó hányadának nagysága lehetett korábban ilyen előny. A korábbi gazdasági előnyök, , ma már nem érezhetők. Ezt támasztja alá Beluszky Pál is, aki szerint a városfejlődés elősegítésére volt hivatott a válságtérsegekben a Területfejlesztési Alap, amelyet az 1990-es években hoztak létre, ám később kiderült, hogy sem ez, sem az 1996-ban jóváhagyott területfejlesztési koncepció nem tudta érdemben befolyásolni a területi folyamatokat (Beluszky P., 2000).

Előnyként említhető az is, hogy a település városként sokkal könnyebben jelenik meg a valóságos és a mentális térképen, de vannak esetek, amikor a polgármesterek tekintik személyes, elsősorban politikai célkitűzésnek a cím elnyerését, tehát a várossá válásban a motiváció nem ritkán politikai indíttatású (Trócsányi A. – Pirisi G. – Malatyinszki Sz. 2007, Kiss É. – Michalkó G. – Tiner T., 2012). Több esetben a motivációk között megfigyelhető az ún. „bokorhatás”, azaz hogy egymáshoz földrajzilag közel fekvő települések időben is egymáshoz közel pályáznak (Maglód hatására Iszaszeg és Kerepes vagy Kisköre és Verpelét) (Pirisi G. – Trócsányi A., 2009). Ezen túl a projekt össze is kövacsolhatja a településeket (Trócsányi A. – Pirisi G. – Malatyinszki Sz., 2007, Péntes J., 2005, 2010, 2011). Szepesi Gábor szerint ösztönözheti a várossá válást más települések várossá nyilvánítása, a köztük fennálló verseny (különösen egyazon megyében lévő települések esetében [Szepesi G.,

2008a]). Az is előfordulhat, hogy egy település azért célozza meg a városi rangot, mert ezzel az ott élő emberekben plusz energiákat szabadít fel, és így képesek többet áldozni a reménybeli városi településért, mint a faluért (Kiss É., 1997). Bizonyos esetekben a városi cím odaítélése után kezdődik el a település fejlődése, az ott élők aktivitása, melynek során a helyi lakosság igyekszik bizonyítani, hogy megérdemelte a címet (Szigeti E., 1997).

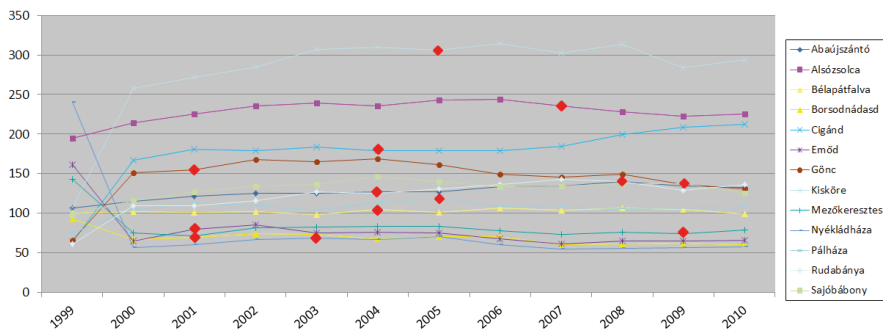
Anyag és módszer

Kutatás egyik célja, hogy feltárja az Észak-magyarországi régióban a rendszerváltás utáni időszakra vonatkozóan a várossá válás elemeit, illetve megvizsgálja a városi rang elnyeréséhez kapcsolódó gazdasági, társadalmi, infrastrukturális és egyéb hatásokat, folyamatokat.

Ennek vizsgálatára 16 olyan mutatót választottam ki és elemeztem, amely leginkább reprezentálja a helyi társadalom, a gazdaság, az infrastruktúra változásait. Az adatok a KSH TSTAR adatbázisából származnak, legtöbb esetben az 1995–2011 közötti időszakra vonatkoznak, azonban néhány tényezőnél, elsősorban adathozzáférési különbségeknek köszönhetően ettől néhány évvel eltérő időintervallum is feldolgozásra került. A szekunder adatgyűjtés során kapott adatokat Microsoft Excel programban rögzítettem, dolgoztam fel, a grafikus ábrázoláshoz is a Microsoft Excel szoftvert alkalmaztam.

Eredmények

Elsőként a gazdasági hatásokkal foglalkoztam, hiszen, a várossá válás, az ismertség növekedése, ezáltal a telephelyi értékek növekedése, a felértékelődés szintén előnyként fogalmazható meg, a befektetők szívesen választják a városokat új telephelyükhöz. A várossá nyilvánítás évét minden ábrán piros, rombusz alakú szimbólummal jelöltem. Mezőkeresztes és Sajóabony települések csak 2009-ben kapták meg a városi rangot, így az ő esetükben még nehezen lehet a mutatók alapján vizsgálni a várossá válás hatását. Az értekezés készítésekor ugyanis a legfrissebb elérhető adatok a 2011-es évre vonatkoztak.

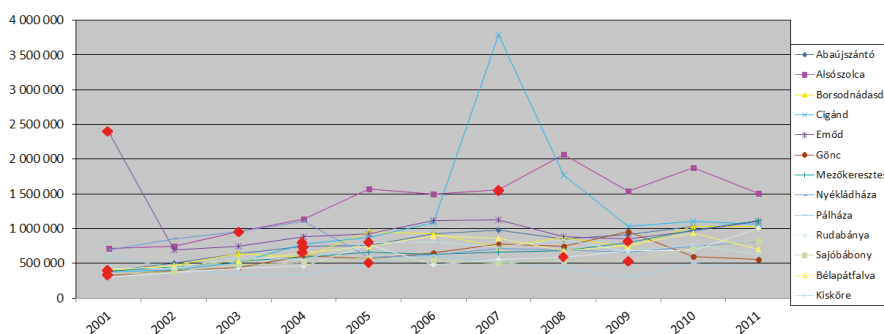
1. ábra: Működő vállalkozások számának változása (db) 1999–2010 között a vizsgált városokban

Forrás: Saját szerkesztés

A működő vállalkozások számát tekintve egyes településeknél (pl. Rudabánya, Pálháza, Bélapátfalva, Kisköre) viszonylag egyenletes mozgás, míg másoknál (pl. Borsodnádásd, Alsózsolca, Nyékládháza, Mezőkeresztes, Sajóbábony) feltűnő változás figyelhető meg (1. ábra). A települések vállalkozáskínálatának változása abban is eltér, hogy növekedés vagy visszaesés következett be az évek múlása során, illetve a várossá válás hatására. Elsőként tekintsük át azokat a településeket, ahol a várossá válást követően növekedés tapasztalható a vállalkozások számát tekintve! Talán szükséges kiemelni Alsózsolca, Cigánd és Bélapátfalva településeket, ahol a városi ranggal együtt nagyobb ütemű fejlődés tapasztalható, de emelkedett a mutató értéke Rudabánya, Pálháza, Borsodnádásd és Nyékládháza kapcsán is. Kiskörén a várossá nyilvánítás utáni években emelkedést tapasztalhatunk, majd ezt követően visszaesés látszik. Egyértelmű negatív tendencia írható le Abaújszántó városban, ahol a mutató értéke, ha nem is drasztikusan, de csökkent.

A várossá nyilvánítás tehát a statisztikai mutatók szerint sok esetben pozitívan befolyásolta az egyes települések vállalkozásainak számbeli alakulását, szinte alig akad település, ahol kisebb-nagyobb mértékben, de ne nőtt volna a vállalkozások száma. Így alátámaszthatónak látszik az a kijelentés, miszerint a városok a befektetők számára vonzóbban lehetnek, az új vállalkozások tekintetében komoly telephelyként szolgálhatnak. Ugyanakkor a vállalkozások tökeereje, foglalkoztatása viszonylatában ez a mutató nem szolgál eredménnyel, azaz a helyi foglalkoztatásban betöltött szerepről nem kapunk képet.

Az önkormányzatok fejlesztéspolitikájának, a település fejlődésének egyik jó fokmérője az önkormányzatok tárgyévi bevételeinek mutatója, valamint a helyi adóból származó bevételek. Feltételezhető, hogy egy-egy település fejlődése, esetleges várossá válása vonzza a befektetőket, új szolgáltatók jelennek meg, melyek növelik az önkormányzat bevételeit, illetve javítják a versenyképességét. A városi cím bevételekre gyakorolt esetleges hatását a fenti két tényező tekintetében vizsgáltam a KSH TStar adatbázisban elérhető 2001 és 2011 közötti időszakban (2. ábra).

2. ábra: Az önkormányzatok tárgyévi bevételeinek (ezer Ft) változása 2001–2011 között a vizsgált városokban

Forrás: Saját szerkesztés

Borsodnádásdot vizsgálva megfigyelhető, hogy a várossá nyilvánítást követően a tárgyévi bevételek fokozatosan emelkedtek (a 2004-es kisebb csökkenés kivételével). A legmagasabb értéket 2005-ben érte el a város, de az ennél valamivel kevesebb 2008-as eredmény is több mint kétszerese a 2001-es adatnak.

Emőd esetén a tárgyévi bevételek (ha nem vesszük figyelembe a 2001-es kiugró eredményt) 2002 és 2007 között évről évre nagymértékben növekedtek, csupán 2008-ban figyelhető meg egy nagyobb csökkenés.

Gönc tárgyévi bevételei folyamatosan emelkedtek a 2001 és 2007 közötti időszakban (2005 kivételével), vagyis mindhárom város esetében a tárgyévi bevételek (a várossá nyilvánítást követően) egyértelműen növekedtek.

Nyékládháza 2003-ban nyerte el a városi rangot, az ezt követő 2004-es évben mind a tárgyévi bevételt, mind a helyi adóbevételt tekintve ugrásszerű növekedést produkált. A tárgyévi bevétel azonban 2005-ben a felére csökkent, majd a 2006 és 2008 közötti időszakban kisebb növekedés ugyan tapasztalható, azonban a 2003-as szintet nem sikerült újra elérni.

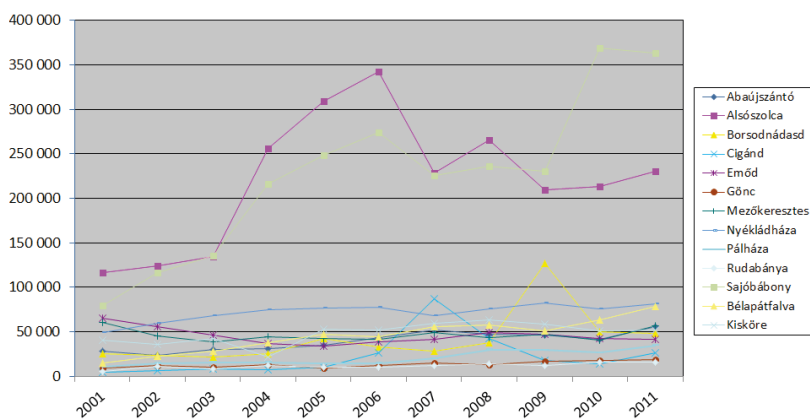
Abaújszántó esetén a 2004-es várossá nyilvánítást követően, a 2005 és 2007 közötti időszakban a tárgyévi adóbevételek fokozatosan növekedtek, egyedül a 2008-as évben volt csökkenés.

Bélapátfalva tárgyévi adóbevételeit elemezve Abaújszántóhoz hasonló tendenciákat figyelhetünk meg. 2004 után mindkét érték emelkedett, csupán 2008-ban történt egy nagymértékű csökkenés a tárgyi bevétek tekintetében.

A vizsgált városok közül talán Cigándon a leginkább megfigyelhető a várossá válás pozitív hatása. 2004 után a bevételek és a kiadások ugrásszerűen megnövekedtek, 2007-ben kimagasló nagyságot ért el a bevételek és kiadások összege. A 2008-as év bevételei és kiadásai ugyan a 2007-es eredmények felét érték csak el, de még így is 2005-ös adatok kétszeresét teszik ki.

A tárgyévi bevételeket vizsgálva elmondható, hogy 2005 után csak 2006-ban emelkedett ennek összege. 2007-ben csökkenés figyelhető meg, mely Pálháza esetén tovább folytatódott 2008-ban is. Kisköre bevételei 2006-ban emelkedtek, azonban 2007-re csökkenés történt korábbi szintekhez képest. 2008-ban azonban minden eddiginél nagyobb lett a bevételek és kiadások összege. Alsózsolca 2007-ben kapta meg a város rangot, azonban az adatok alapján az mindenképp megfigyelhető, hogy a bevételek hullámzó teljesítményről adnak képet évenként változó előjellel. Rudabányáról, Mezőkeresztesről és Sajóbabonyról csak néhány év adatai állnak rendelkezésre a vizsgálat időszakában, ezekből messzemenő következtetés nem vonható le, az azonban egyértelműen látszik, hogy jelentősebb változás az első városi években nem jelentkezett.

Az önkormányzatok tárgyévi helyi adó bevételeit szintén településenként vizsgáltam meg és elemeztem (3. ábra).

3. ábra: Az önkormányzatok tárgyi helyi adóbevételei a vizsgált időszakban

Forrás: Saját szerkesztés

Borsodnádásd kapcsán a helyi adóbevételek terén már nem olyan egyértelmű a helyzet, mint a teljes bevétel kapcsán, hiszen 2002-ben és 2003-ban kisebb volt a bevétel, mint 2001-ben, és csak 2004 után figyelhető meg ingadozó mértékű növekedés. 2008-ban már másfélszeres bevételnövekedést sikerült elérni 2001-hez viszonyítva. Ugyanakkor a várossá válás után nem jelentkezett lényeges változás.

Emődön a helyi adóbevételeket vizsgálva az előző mutatóval ellentétes irányú folyamat játszódott le, hiszen 2001 után sokáig folyamatosan csökkentek az adóbevételek, még hozzá annyira, hogy 2005-ben csupán a 2001-es bevétel felét sikerült elérni. Ezután szerény mértékű növekedés volt tapasztalható.

Göncön a 2001-es évet követően minden évben magasabb volt az összeg, azonban (Borsodnádásdhoz hasonlóan) kisebb ingadozások figyelhetők meg a vizsgált időszakban.

Nyékládházán a helyi adóbevételek esetén sikerült állandósítani a 2004-es (75 millió Ft-os) szintet 2005 és 2011 között (2007 kivételével).

Bélápátfalva adatait elemezve Abaújszántóhoz hasonló tendenciákat figyelhetünk meg. 2004 után mindkét érték emelkedett, csupán 2008-ban történt egy nagymértékű csökkenés a tárgyi bevételek tekintetében, amit egy 2009-es kiugrás, majd visszaesés követett.

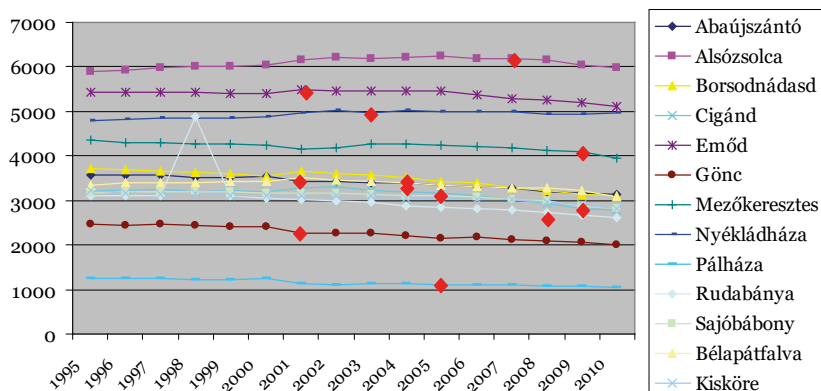
Cigánd hasonlóképpen produkált, 2007 kiugró értéke után folyamatos csökkenés észlelhető. 2005-ben Kisköre és Pálháza, míg 2007-ben Alsózsolca nyerte el a városi rangot. Kisköre és Pálháza között hasonló tendenciák figyelhetők meg. Mindkét város esetében növekedtek a helyi adóbevételek a várossá nyilvánítást követő időszakban egy rövid ideig, majd stagnálás tapasztalható.

Alsózsolca 2007-ben kapta meg a város rangot, az mindenképp megfigyelhető, hogy 2008-ra a helyi adóbevételek összege ugrásszerűen megemelkedett, melyet visszaesés, ingadozás követett.

Végezetül kijelenthető, hogy a várossá nyilvánítást követően általában növekedtek az önkormányzatok adó- és tárgyévi bevételei. A helyi adóbevételeket tekintve egyedül Emődön volt csökkenés a városi cím elnyerését követő év(ek)ben, míg a tárgyévi bevételek mindössze két városban, Nyékládházán és Pálházán csökkentek. Ugyanakkor az is látható, hogy az első évek sikereit a legtöbb esetben visszaesés követte, azaz nem szignifikáns a kapcsolat a várossá válás és a bevételek növekedése között.

Népesség

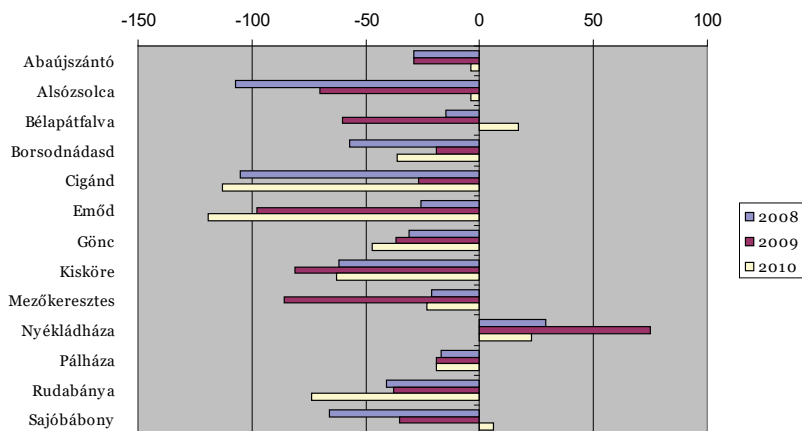
A társadalmi mutatók közül az állandó népességszám reprezentálja legjobban a változásokat. Jól érzékelhető, hogy az országos folyamatoknak megfelelően a kisvárosi hálózat népességvesztése a régióban is megfigyelhető. Üdítő kivételt jelentenek talán a miskolci szuburbanizációs folyamatok nyertesei, Alsózsolca és Nyékládháza, bár az elmúlt években szintén valamelyest veszítettek lakosságszámukból. Rudabánya 1998-as kiugró értéke valószínűsíthetően adatgyűjtési hibának tekinthető (4. ábra).

4. ábra: A népesség számának (fő) változása 1995–2011 között a vizsgált városokban

Forrás: Saját szerkesztés

Ebben a részben az oda- és elvándorlási mutatókkal, illetve az ezekből ki-fejezett vándorlási egyenlegek elemzésével is foglalkoztam. Annyiban volt nehezebb dolgom, hogy egészen 2007-ig csak kistérségi mutatókat tudtam alkalmazni, csak a 2008–2010 közötti időszakra találtam településekre le-bontott vándorlási adatokat. Ez természetesen azt jelenti, hogy a várossá nyilvánításhoz kapcsolódó esetleges összefüggésekről sem lehet beszélni, így az eredmények inkább tájékoztató jellegűek.

5. ábra: A vándorlási egyenleg (fő) változása 2008–2010 között a vizsgált városokban

Forrás: Saját szerkesztés

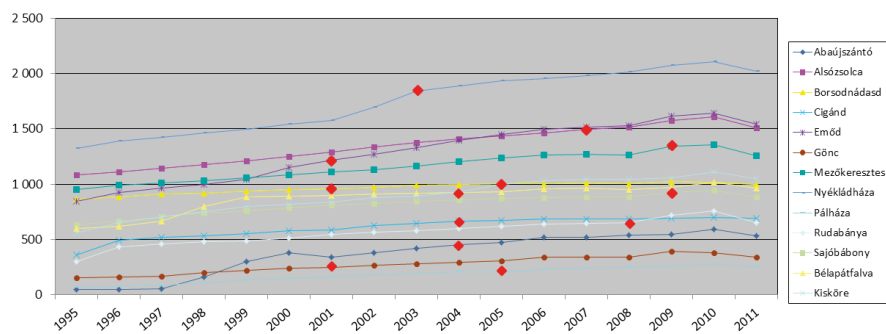
Az elvándorlási mutatókat vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy a legtöbben Alsózsoltáról, a legkevesebben pedig Pálházáról vándoroltak el az adott időintervallumot tekintve (5. ábra).

A vándorlási mutatók különbségeit is szemléltettem diagramon, amin egyértelműen látható, hogy csupán 1 olyan város – ismét Nyékládháza – van a 13-ból, ahol a vándorlási mérleg az odavándorlási számadatok felé billen. Láthatunk még két pozitív mérlegadatot Bélapátfalva és Sajóbáony esetében a 2010-es évet illetően, de egyértelműen kedvező hatás nem mérhető.

Infrastruktúra

Egy település infrastrukturális ellátottsága általában jól tükrözi annak fejlettségét (Baros et al., 2012). Mivel az infrastruktúra fejlesztése minden település életében jelentős szerepet tölt be, kérdésként merül fel, hogy már a várossá válás előzménye volt a fejlett infrastruktúra, vagy ezt követően változott az ellátottság. A vizsgálat során hét, az infrastruktúra jelen állapotát leginkább reprezentáló mutatót vizsgáltam.

A gázfogyasztók számának változása valamennyi kisváros esetében pozitív előjelű, amely természetes következménye a gázhálózat fejlődésének és a háztartásokban való általános elterjedésének. Minden település esetében enyhébb (Borsodnádásd, Bélapátfalva, Cigánd, Gönc, Pálháza, Kisköre) vagy jelentősebb (Alsózsolt, Abaújszántó, Rudabánya) növekedés vehető észre (6. ábra). A legjelentősebb növekedés Alsózsolt, Nyékládháza és Emőd esetében történt, amely a Miskolc környéki városiasodás következményeként értékelhető. A várossá nyilvánítás időpontja után minden kisvárosban növekedés tapasztalható, de miután előtte is ez volt jellemző, egyértelmű kapcsolatként nem fogalmazható meg.

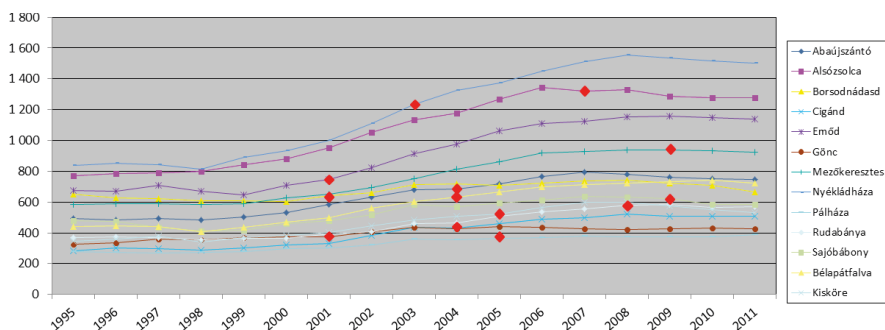

6. ábra: A háztartási gázfogyasztók számának változása a vizsgált településeken 1995 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

Az országos tendenciáknak megfelelően a személygépkocsik száma folyamatos növekedést mutat az évtized végéig, ekkor stagnálás, enyhe csökkenés jellemző mindenhol. A gépkocsik számát tekintve a vizsgált városok közül a három legnépesebb település rendelkezik a legmagasabb mutatókkal, amely természetesen nemcsak a népességszámnak, hanem a már említett Miskolc környéki szuburbanizációs folyamatoknak is köszönhető (7. ábra).

A legtöbb település esetében a várossá válás időpontja nem befolyásolta a folyamatokat, szinte minden esetben előtte is pozitív előjelű volt a változás. Talán érdemes megemlíteni, hogy a pozitív irányú infrastrukturális fejlődés megelőzte a várossá válást, és nem következménye annak. Egyedül Alsózsoltca kapcsán látható csökkenés a városi cím elnyerése után, ugyanakkor az is tény, hogy 2007-től szinte minden településen stagnálás vagy csökkenés tapasztalható (az általános gazdasági recessziónak köszönhetően).

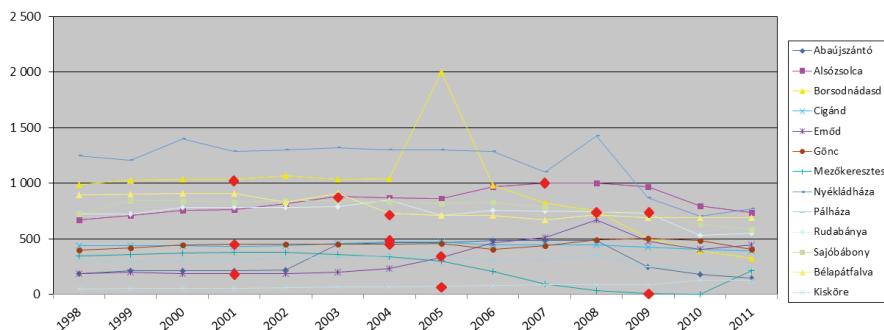
7. ábra: A személygépkocsik számának az üzemeltető lakhelye szerinti változása a vizsgált településeken 1995 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

A kábeltelevíziós ellátottságra vonatkozóan szintén csak 1998-tól találtunk adatokat. A faktor vizsgálata tekintetében mindenképpen szükséges megjegyezni, hogy a kábeltelevízióval való ellátottság nem feltétlenül a lakosság jövedelmi viszonyait vagy a település infrastrukturális helyzetét tükrözi, hanem az aktuális szolgáltatók üzlet- és fejlesztési politikája által befolyásolt. Így az elemzésből messzemenő következtetés nem vonható le, viszont elemzése rávilágíthat bizonyos anomáliákra. Ilyen anomália például Pálháza esete, ahol annak ellenére, hogy a település legalacsonyabb népességszámmal

és lakásállománnyal rendelkezik, a vizsgált mutató kapcsán viszont több népesebb települést is megelőz. Például Mezőkeresztes, amely más infrastrukturális tényezők esetében jó értékekkel rendelkezik, a kábeltévé-hálózatba bekapcsolt lakások száma 0 volt az évtized végén, amely a fent említett szolgáltatói politikának tudható be. Hasonló oka van Borsodnádásd 2005-ös kiugró értékének és hirtelen csökkenésének (8. ábra).

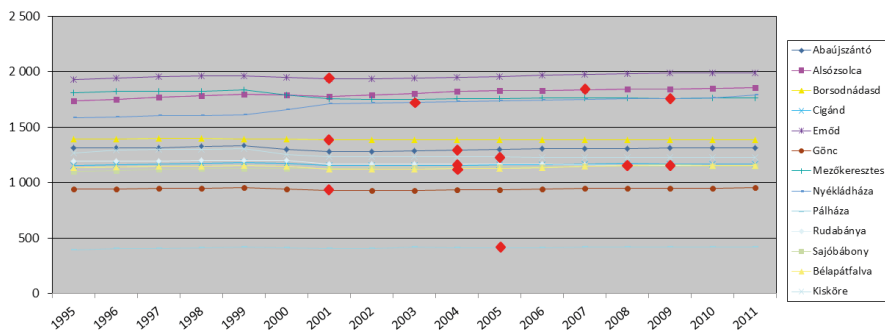
A legtöbb település esetében a várossá válást követően nem történt jelentős változás. Nyékládháza, Gönc, Emőd, Abaújszántó és Pálháza 2008-ban érte el csúcspontját, majd innentől folyamatos visszaesés figyelhető meg mindegyik településnél, ugyanakkor elmondható, hogy a kábeltévé-hálózat kiépítettsége nem kapcsolódik a várossá válás hatásaihoz.

8. ábra: A kábeltélevíziós hálózatba bekapcsolt lakások számának változása a vizsgált településeken 1998 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

A 9. ábrán jól látható, hogy a lakásállomány száma a vizsgált évek alatt szinte alig növekedett, mondhatni stagnált, nagyjából a népességszámnak megfelelő sorrend jellemző a települések között. Ez természetesen azt is jelenti, hogy az épített lakások száma viszonylag alacsony évi értékekkel rendelkezik, tehát a városi életforma, a városiasodás nehezen mutatható ki.

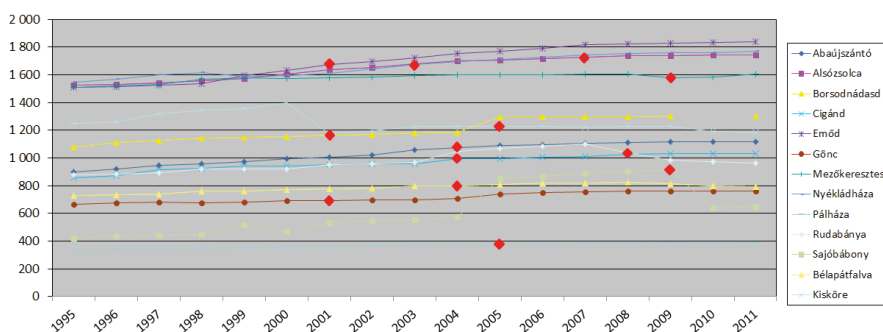

9. ábra: A lakásállomány (db) változása a vizsgált településeken 1995 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

Habár néhány település esetében a várossá avatást követően enyhe növekedés figyelhető meg (Emőd, Alsószolca, Nyékládháza, Bélapátfalva épp a szuburnaizáció miatt), egyértelműen azonban mégsem lehet kijelenteni, hogy mindez a cím elnyerésének hatására következett be.

Az ivóvízhálózat fejlődése egy település infrastrukturális fejlesztésének természetes következménye, ma már hazánk szinte valamennyi településén rendelkezésre áll, és jól kiépített. A hálózat kiépítését és a lakásokba történő bekapcsolását a település fejlődése, gazdasági viszonyai mellett a pályázatok (elsősorban állami), kormányzati források is befolyásolták, befolyásolják.

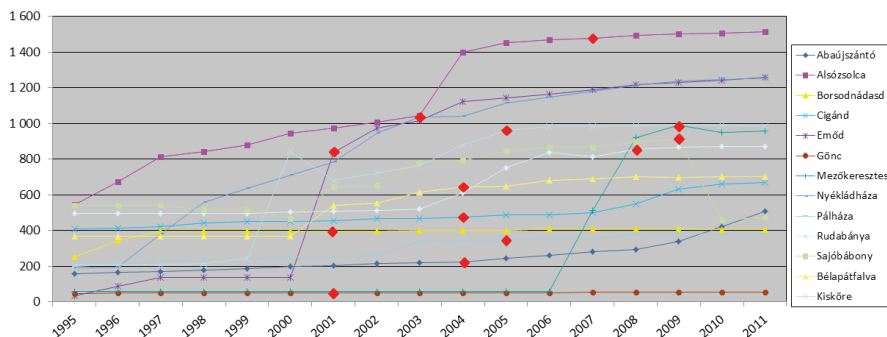

10. ábra: A közüemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások számának (db) változása a vizsgált településeken 1995 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

Ahogy az a 10. ábráról is leolvasható, a legtöbb település esetében ez a mutató egy folyamatosan növekvő görbeként jelenik meg, hiszen a hálózatfejlődés is folyamatos és növekvő. Talán érdemes megemlíteni, hogy a pozitív irányú infrastrukturális fejlődés megelőzte a várossá válást, és nem következménye annak. Természetesen néhány „város” eltér az átlagtól, összességében azonban egyértelműen látszik a mutatószámok emelkedése. Rudabánya kapcsán látható, hogy a várossá válás előtti évben csökkenés tapasztalható, melyet a cím elnyerése sem tudott megállítani, alapvetően azonban ez ritka kivételnek tekinthető, így összességében azt mondhatjuk, hogy a mutató esetében sem figyelhető meg semmiféle pozitív vagy negatív hatása a várossá avatásnak.

A közműolló bezáródása szintén a városodás egyik tényezője. A vizsgált települések tekintetében is látható az a tendencia, hogy a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése fontos fejlesztési prioritás a településfejlesztésben. Különösen jól látszik a Miskolc körüli településgyűrűben, hiszen mind Alsózsolca, mind Emőd és Nyékládháza is ugrásszerű növekedést tudott felmutatni az évtized második felében (11. ábra).

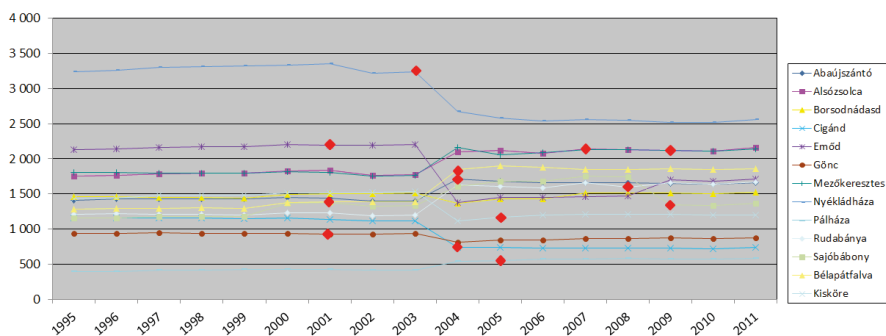

11. ábra: A közcsonatorna-hálózatba bekapcsolt lakások számának (db) változása a vizsgált településeken 1995 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

A mutató tekintetében jól látható, hogy habár ingadozva ugyan, de folyamatos növekednek a települések mutatói. Mindenképpen pozitívnak tekinthető a várossá válás a tényező tekintetében, hiszen a hálózat korábbi fejlődése a várossá válással csak tovább folytatódott, sőt néhány település esetében még nagyobb lendületet is vett (Emőd, Nyékládháza, Belpátfalva, Abaújszántó).

A villamosenergia-hálózat fejlődése szintén a települések természetes infrastrukturális fejlődésének következménye. A háztartási villamosenergia-fogyasztók számának változása megosztja a településeket. 2003-ról 2004-re az egyik felének (Nyékládháza, Emőd, Borsodnádásd, Kisköre, Cigánd, Gönc) a mutatói lecsökkennek, a másik felének (Mezőkeresztes, Alsószolca, Belpátfalva, Abaújszántó, Rudabánya, Sajóbábony, Pálháza) mutatói pedig megemelkednek. Előtte és utána is stagnálás figyelhető meg. A folyamatot azonban nem befolyásolták a várossá válás eredményei.

12. ábra: A háztartási villamosenergia-fogyasztók számának (db) változása a vizsgált településeken 1995 és 2011 között

Forrás: Saját szerkesztés

Következtetések, javaslatok

Mindezek után összességében elmondhatjuk, hogy szignifikáns kapcsolatot nem sikerült kimutatni azzal kapcsolatban, hogy a várossá avatásnak bármilyen szerepe lett volna az infrastrukturális mutatók ösztönzésében. Az infrastruktúra fejlesztése minden település életében jelentős rangjától függetlenül, sőt sok esetben már a várossá válás előzménye volt a fejlett infrastruktúra.

Hivatkozott források

- Baros Z., Bujdosó Z., Kovács T., Patkós Cs., Radics Zs. (2012): The social aspects and public acceptance of biomass giving the example of a Hungarian region *International Journal Of Renewable Energy Development* 1:(2) Paper 40.
- Beluszky P. (2000) *Adalékok a városállomány 1990 utáni átalakulásához.* – Horváth Gy. – Rechnitzer J.(szerk.) Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 115–129. o.
- Bujdosó Zoltán, Dávid Lóránt, Gulmira Uakhitova (2013): The effect of country border on the catchment area of towns on the example of Hajdú-Bihar Country – methodology and practice *Bulletin Of Geography Socio-Economic Series* 2013:(22) pp. 21–32.
- Bujdosó Zoltán, Dávid Lóránt, Remenyik Bulcsú, Tóth Géza (2011): Connection between tourism and regional development on the Hungarian-Croatian border *Central European Regional Policy And Human Geography* 1:(2) pp. 27–40
- Csapó T. – Kocsis Zs. (1997): A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 11. évf., 1. sz. pp. 183–196
- Csapó T. (1994): *Kistérségi központi funkciók ellátását végző és arra alkalmas települések, potenciális városok Vas megyében.* Térségi folyamatok a Nyugat-Dunántúlon 1. MTA RKK Szombathely, 57p.
- Gyüre J. (2009): „Pénzt, paripát, fegyvert” – Településfejlődés Magyarországon a várossá nyilvánítás után Budapest, Kézirat 98p
- Kiss É. 1998: A várossá nyilvánítás problematikája és a várossá válás jelentősége az önkormányzatok szemszögéből. *Földrajzi Közlemények*, 122. (46.) évf. 3. sz. pp. 456–481.
- Kiss É. – Tiner T. – Michalkó G. (2012): Szob a várossá válás útján – az első évtized tapasztalatai *Földrajzi Közlemények* 2012.2 pp. 182–198.
- Kovács Z. (2008): A városi táj alakulása Magyarországon a rendszerváltás után Életminőség–Lakókörnyezet–Rekreáció pp. 14–20. (www.geo.science.unideb.hu/taj/dokument/telkonf/dokument/kovacs_z.pdf, letöltve: 2013.04.12)
- Kozma G. (2005): *A városok közötti együttműködés potenciális előnyei* In. Czimre K. (szerk): Kisközségtől az eurorégióig, Didakt Kft Debrecen, pp. 46–57
- Kulcsár J. László (2008): Rendhagyó gondolatok a várossá nyilvánításról a megkésett fejlődés kontextusában. *Területi Statisztika*, 2008/5 pp. 647–657
- Molnár E. – Péntes J. – Radics Zs. 2011: *Az 1971-es OTK kiemelt alsófokú központjainak fejlődési pályája az elmúlt négy évtizedben.* – In: Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre (szuburbanizáció, aprófalvak, településszerkezet) (szerk. Csapó T. és Kocsis Zs.) Savaria University Press, Szombathely. pp. 83–94.

- Németh S. (2009): Mintha-városból mintaváros területi *Statisztika* 12. évf. 1.sz. pp. 8–19
- Pénzes J. – Molnár E. – Pálóczi G. 2014: Helyi munkaerő-piaci vonzáskörzetek az ezredforduló után Magyarországon. – *Területi Statisztika*, 54., 5. pp. 474–490.
- Pénzes J. 2005: *Városi vonzásközpontok vizsgálata az Észak-alföldi régióban.* – In: „Tájak – Régiók – Települések...” Tisztelegés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt (szerk. Süli-Zakar I.). Didakt Kft., Debrecen. pp. 160–165.
- Pénzes J. 2010: *Az Észak-alföldi régió periférikus térségeinek tagoló tényezői a rendszerváltás után, különös tekintettel a területi jövedelemegyenlőtlenségekre.* – Doktori (PhD) disszertáció, DE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Debrecen. 181 p.
- Pénzes J. 2011: A jövedelmi szempontból elmaradott települések területi átrendeződése a rendszerváltozás után. – *Földrajzi Közlemények*, 135. évf. 1. pp. 59–69.
- Pénzes J. 2011: Északkelet-Magyarország jövedelmi térszerkezetének változásai a rendszerváltás után. – *Területi Statisztika*, 2. pp. 181–197.
- J. Péntzes, Z. Bujdosó, L. Dávid, Z. Radics, G. Kozma (2014): Differing development path of spatial income inequalities after the political transition - by the example of Hungary and its regions *Ekonomika Regiona / Economy Of Region* 2014:(1) pp. 73–84.
- Pirisi-Trócsányi (2007): A várossá nyilvánítás, mint a területfejlesztés eszköze? A városi címet elnyerésének területpolitikai vonatkozásai *Területfejlesztés és innováció* 1. évf. 2.sz. pp.2–8.
- Szepesi G. (2008a): A rendszerváltozás utáni várossá avatások Magyarországon *Tér és Társadalom* 22. évf. 2008/2. 53–70. p.
- Szigeti E. 1998: Urbanizáció, városhálózat, várossá nyilvánítás. *Területi Statisztika*, 1. évf. Bemutatószám. pp. 68–82.
- Tóth J 2008: *Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról* – Vitairat Területi statisztika 3. pp. 237–243.
- Trócsányi A. – Pirisi G. – Malatyinszki Sz. 2007: A célnál fontosabb a bejárt út. A várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon. *Falu Város Régió*, 3. sz. pp. 18–27.

Szerző

Bujdosó Zoltán, PhD, habil.

Főiskolai tanár

Eszterházy Károly Egyetem

Marketing és Vendéglátás Tanszék

bujdoszo.zoltan@uni-eszterhazy.hu

AZ INNOVÁCIÓ SZEREPE A FOLYAMATFEJLESZTÉSBEN

Csapó László Attila

Összefoglalás

Napjainkban az innováció egy nagyon gyakori és mindenki által ismert fogalom, de valójában nagyon kevesen tudják a benne rejlő lehetőségeket kihasználni. De vajon mi lehet ennek az oka? Vajon van biztos receptje az innovációnak?

Véleményem szerint ha ez egy könnyen megfogható dolog lenne, akkor sokkal inkább használnák a termelő vagy a szolgáltató szervezetek. Így tehát manapság a legtöbb vállalat számára egy folyamatos kihívásként jelentkezik, hogy egyre kevesebb erőforrásból tudjon egyre több hozzáadott értéket előállítani, és amennyiben ezt mindenkinél hatékonyabban tudja elérni, akkor piacvezetővé válhat, amely pozíció megtartásához szintén további folyamatos fejlesztésre és fejlődésre van szükség, amely az emberi erőforrás folyamatos képzése és az innováció nélkül elképzelhetetlen.

Jelen tanulmány röviden bemutatja, hogy a világ legismertebb innovációs indexe milyen egységekből épül fel, továbbá hogy ezek között milyen összefüggés mutatható ki. A tanulmány további részében kitérek arra, hogy az innováció szempontjából hogyan rendezhetők faktorokba a mutató számítása során vizsgált kategóriák, továbbá hogy hogyan rendezhetők klaszterekbe ezek alapján az egyes országok.

Kulcsszavak: lean, menedzsment, folyamatfejlesztés, best practice, információ

JEL: O31

Importance of innovation in process improvements

Abstract

Today, innovation is a very common and well known concept, but in fact very few people is able to exploit its potential! But what is the reason? Is there a recipe for innovation?

In my opinion, if it were an easy thing to grasp, it would be used much more by product or service organizations. So now it means an ongoing challenge for companies to produce more added value with less resources and if this can be achieved more effectively than anyone, it can become a market leader. In order to retain it, companies need further development and continuous improvements, which is inconceivable without the ongoing training of human resources and innovation.

This study briefly introduces what units the best known innovation index is made up of, and what the relationship is among them. In the rest of the study, it is presented how examined categories used in the calculation of the index can be organized into factors regarding innovation and basis of that how countries can be sorted into clusters.

Keywords: *lean, management, process improvement, best practice, information*

JEL: O31

Bevezetés

A jelenkor aktuális kihívása a legtöbb vállalat irányába az, hogy egyre kevesebb erőforrásból tudjon egyre több hozzáadott értéket előállítani. Ennek az egyik eszköze lehet az innováció, amely mára már nem csak a versenyelőny kivívásának egyik tényezője. A folyamatos innováció az igazán versenyképes vállalatok meghatározó eszköze. Ha egy cég csak követ egy másikat, vagy esetleg próbál költséget csökkenteni, az még nem elegendő, hogy versenyelőnyre tegyen szert, vagy esetleg meglévő előnyét megőrizze. A versenyelőnyhöz ugyanis nem elegendő jobbnak vagy olcsóbbnak lenni, mint versenytársaink. Ha igazán nagy versenyelőnyre akarunk szert tenni, akkor mást kell nyújtani a vevőinknek ahelyett, hogy másokat lemásolnánk vagy követnénk, mert az egyformasághoz vezet, és kizárólag követők lehetünk. Egy valamire

való versenyképes vállalatnak egyedi, új megoldásokra kell törekednie, ezzel megkülönböztetnie magát a versenytársaitól azáltal, hogy mást vagy éppen másképpen csinál. A másoktól való megkülönböztetés egyik legjobb eszköze az innováció, amely fogalmi meghatározásait, valamint a legfontosabb alkotó tényezőinek összefüggéseit és csoportosíthatóságukat kívánom bemutatni jelen tanulmány keretein belül.

Szakirodalmi áttekintés

Az innovációnak több száz ismert definíciója van, melyek közül néhányat én is összegyűjtöttem, amelyek a kutatásaim során szerzett tapasztalataim alapján valamilyen számomra is elfogadható értéket képviselnek.

Vágási (2006) szerint az innováció fogalmát a fogyasztók és a felhasználók – közvetlen módon – az új termékek vagy szolgáltatások kínálatán keresztül, míg ezzel szemben a vállalatok a versenyképesség, a vállalati célok teljesülésének szempontjából értelmezik. Összességében tehát a társadalom egésze szempontjából az innováció technológiai, gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődést eredményez, egyben feltételezve ezzel azt is, hogy az érdekeltek szükségszerűen és felelősségteljes módon használják ki az innovációban rejlő potenciálokat.

„Az innováció új dolgok kitalálása, régi dolgok megváltoztatása, új termék bevezetése a piacra, valaminek a megváltoztatása, új gyakorlat, új módszer létrehozása.” (The New Shorter Oxford English Dictionary, 1993)

Drucker (1969) szerint a gazdagság forrása valami nagyon is emberi dolog: a tudás. Ha a tudást olyan területen alkalmazzuk, amelyet jól ismerünk, ez csupán termelékenység növekedést eredményezhet. Ha viszont új és a korábbiaktól eltérő tevékenységeket hozunk létre segítségével, azt innovációnak nevezzük.

Schumpeter (1980) szerint azonban az innováció ennél sokkal általánosabb fogalom, ő így definiálja: „Az innováció azt jelenti, mint alkotó rombolás.”

Az innováció fogalma a következő öt esetet foglalja magában:

- „Új – tehát a fogyasztók körében még nem ismert – javaknak vagy egyes javak új minőségének az előállítása.
- Új, tehát a kérdéses iparágban még gyakorlatilag ismeretlen termelési eljárások bevezetése, amelynek azonban semmiképpen sem kell új tudományos felfedezésen alapulnia, és amely valamely áruval kapcsolatos újszerű kereskedelmi eljárás is lehet.

- Új elhelyezési lehetőség, vagyis olyan piac megnyitása, amelyen a kérdéses ország iparága még nem volt bevezetve, akár létezett ez a piac korábban is, akár nem.
- Nyersanyagok vagy félkész áruk új beszerzési forrásának meghódítása, ismét mindegy, hogy ez a beszerzési forrás korábban is létezett, csupán nem vették figyelembe, illetve nem tartották megfelelőnek, vagy pedig először ki kell alakítani.
- Új szervezet létrehozása – például monopolhelyzet teremtése trösztösítéssel – vagy megszüntetése.”

A korábbi definíciók kizárólag a termék- vagy technológiai innovációra gondolnak. Az üzleti világ átalakulásának köszönhetően mára ez azonban jelentősen megváltozott. Napjainkban megjelent ugyanis az üzletimodell-innováció. Ezen innovációs modell segítség lehet új piacok meghódításában, új vevők megszerzésében, illetve a segítségével tudjuk megtartani korábbi piaci pozíciókat vagy újabbakat meghódítani. Ez az innováció sokkal nagyobb nyereséget termelhet a vállalat számára, mint bármelyik másik innováció.

A jó üzleti modell jellemzője, hogy nehezen másolható! Ha ezt meg tudjuk valósítani, akkor komoly versenyelőnyre tehetünk szert. (Csath, 2012)

Csath (2010) Versenyképesség-menedzsment című könyvében is ezt erősíti meg, amikor Kayre hivatkozva arról ír, hogy az igazi versenyelőny nem azt jelenti, hogy azt csináljuk vagy kicsit jobban, mint a versenytársak, hanem mást kell csinálni. Ezt emeli ki Yamashita is, aki szerint az ezredforduló után már csak az a vállalat lehet igazán versenyképes, amelyet áthat a vállalkozószellem és az innovativitás. Ez egyben azt is jelenti, hogy beruház az innovációba, ezáltal a jövőbe.

Aghion (2001) szerint is szoros összefüggés van a versenyhelyzet és az innováció között. A szerzők szerint a kapcsolat fordított U alakú, hiszen gyenge verseny mellett alacsony az innováció, mert a cégek nincsenek ösztönözve. Közepes verseny esetében már magas az innovációs aktivitás, mert a cégek ezzel próbálják elkerülni az árversenyt, majd ha a verseny túlzottan kieleződik, akkor az innováció aktivitás újra csökken, mert egyre kevesebb lesz az innovációból származó haszon.

Porter (1990) szerint napjainkban a versenyképesség megszerzésében vagy megőrzésében az innovációs kapacitásnak kritikus szerepe van. Szerinte ugyanis a minőség és az ár mellett a siker további záloga az, hogy a vállalat a versenytársainál hamarabb szerezze meg az új technológiához szükséges tudást és ismereteket. Ez a vélemény tehát egy az egyben megfelel a Toyota-módszer folyamatos fejlesztési pillérének, tehát ebben például az amerikai és a japán menedzsmentszemlélet is megegyezik. A folyamatos fejlesztés eredménye ugyanis a rengeteg innováció, amely eredménye egyfajta teljesítmény: versenyképesség a piacon.

Wheelwright és Clark (1992) szerzőpáros szerint a cégek olyan környezetben kénytelenek működni, amelyben a hazai és a nemzetközi verseny is állandó fejlődésben van, így a küzdelem egyre kiélezettebb. Ez a versenynek és az ezáltal szükségszerűen keletkező folyamatos innovációnak köszönhetően azt eredményezi, hogy egyre több olyan vállalat lesz, amely képes világszínvonalon is versenyképes termékkel megjelenni. Ezáltal a vevők még érzékenyebbé válnak a termékek közötti apró különbségekre, így egyre inkább azokat a termékeket fogják keresni, amelyek egyedi problémáikra és igényeikre megoldást nyújtanak. Így tehát arra vonatkozóan is fejlesztéseket kell indítani, hogy a vállalat folyamatai minél inkább rugalmasak legyenek, hogy egyre jobban a vevői igényeket tudjuk kiszolgálni úgy, hogy az az ár, a minőség és a szállítási idő (QCD) arányában is megfelelő legyen a vevő számára. Mivel a Toyota-ház csúcsán a QCD áll, ebből következik, hogy ezen filozófia számára ez a tényező áll mindig is a legelőkelőbb helyen, hiszen a „vevő a király”!

Éppen ezért azokat az országokat tekinthetjük igazán versenyképesnek, amelyek tudásalapú és innovációvezérelt gazdaságokká alakultak át. Az Európai Unió szintjén ez alapvető követelmény a tagállamokkal szemben, hiszen csak innovatív országok integrációja veheti fel sikeresen a versenyt a világ gazdaság nagyhatalmaival, így az USA-val, Japánnal. (Hiszen a világ gazdasági triádját az USA, Japán és az EU alkotja.)

A folyamatos fejlesztés szervezetre szabása nem áll messze az innováció folyamatosfejlesztés-felfogásától. A szervezetre vonatkozó, holisztikus értelmezés alkalmazásának feltétele, hogy azt a szervezet összes részegysége elfogadja és alkalmazza. Tehát a Toyota-módszer alapelveinek vannak innovációra és emberi erőforrás menedzsmentre vonatkozó kérdései és hatásai egyaránt.

Sehested és Sonnenberg (2010) a lean innováció jelentőségét abban látja, hogy a szerzett információt a vállalat minél gyorsabban értéké tudja alakítani. A külső hatékonyság azt jelenti, hogy olyan újítást hozunk létre, ami a vásárló igényeihez illeszkedik. A szerzők itt a szervezeten belüli és kívüli felhasználókra is gondolnak. A belső hatékonyság kapcsán arra gondolnak, hogy mivel minden ötlet egy új megoldandó problémát vet fel, minden egyes innováció során új értékáramot kell megalkotni. Ez az innováció kapcsán megegyezik a projektterv fogalmával. Ha a két rendszer jól működik, a szervezet képes lesz a folyamatos fejlesztésre. Ehhez viszont meg kell teremteni azt az eszköz- és eljárásrendszert, amely alkalmassá teszi a szervezetet az állapot fenntartására.

A versenyképességet javító innovációs lehetőségek feltárása érdekében Drucker (1985) hét információforrás folyamatos figyelemmel kísérését ajánlja. Ezek:

- a váratlan külső esemény, siker, kudarc,
- ellentmondás a tervek és a valóság között,
- a felhasználás folyamatainak szükségletei,
- az ipar vagy a piac szerkezetének módosulása,
- a demográfiai változások,
- a fogyasztók szemléletének átalakulása
- és az akár tudományos, akár nem tudományos jellegű új tudás.

Majd négy alapvető innovációs stratégiát különböztet meg. Ezek a következők:

- A „leggyorsabban a legjobbat” elv követése – azaz a vezetésre, egyeduradalomra törekvés akár új iparágban, új piacon.
- A „lepd meg őket ott, ahol nincsenek” magatartásminta – amelynek lényege az „alkotó utánzás”, az, hogy a cég megvárja, amíg valaki úgy „körülbelül” kitalálja az újat, s ekkor a félkész megoldást gyorsan a vevők igényeit kielégítő innovációvá fejleszti. Drucker hangsúlyozza, hogy e stratégia sikerét gyakran a nagyvállalati vezetők konzervatizmusa teszi lehetővé.

- Speciális környezeti rés keresése és kiaknázása (M. Porter résstratégiájának megfelelő cselekvésvariáns). Igazán akkor sikeres, ha a piac oly kicsi, hogy a gazdaságos sorozatnagyságot egy cég is előállíthatja, mert ekkor a piacra lépő új cégnek nincs esélye a gazdaságos méretet lehetővé tevő piac megszerzésére. Ugyanilyen sikertényező az igen speciális szakértelem.
- Egy termék, egy piac vagy egy ipar átfogó innovációja (gazdasági jellemzőinek megváltoztatása).

Drucker kiemeli továbbá, hogy a hatásos innovációs stratégia egyszerű, a kielégíteni kívánt szükségletre, a végtermékre koncentrált. Megvalósítása célszerűen kicsiben indul, hogy kezdetben csak kevés emberre, pénzre s szűk piacra legyen szükség. Hiszen az innováció „elsőre” alig több, mint egy „majdnem jó” próba, s a szerény kezdet teremthet lehetőséget az elkerülhetetlen korrekciók olcsó elvégzésére. (Drucker, 1985: 147)

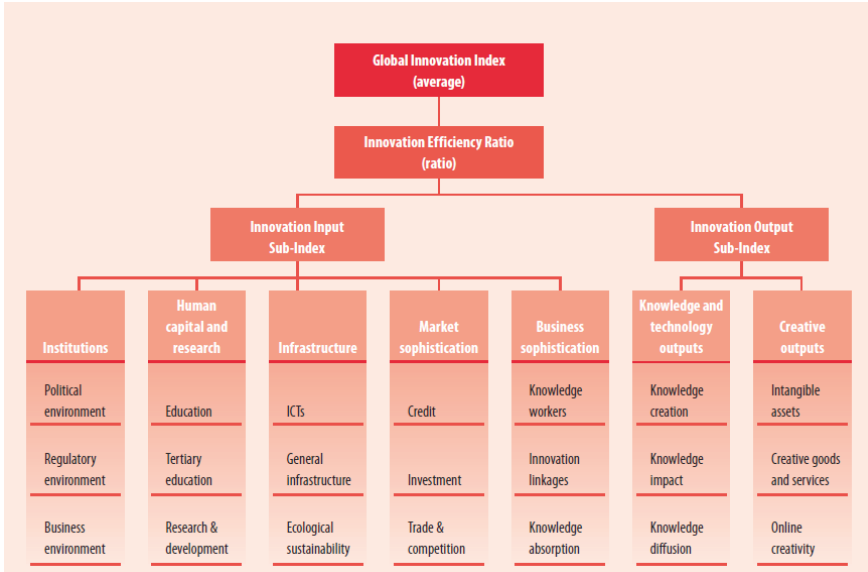
Anyag és módszer

A kutatás sikerességét alapvető módon befolyásolja a helyesen megválasztott módszer. Ennek megfelelően mindamellet, hogy a primer és szekunder kutatást is a szakirodalomban javasolt útmutatás alapján végeztük, kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy az eredmények kiértékelése a legmegfelelőbb statisztikai módszerek alkalmazásával történjen. Munkánk során figyelembe vettük azokat az elméleti elemeket, amelyek illeszkedtek a kutatásunkhoz, és valószínűsíthető volt a sikeres alkalmazásuk.

A szekunder adatok olyan adatok, amelyeket más – nem az adott probléma megoldásához – gyűjtött össze. A kutatás szempontjából fontosak ezek az adatok, mert ha az információ megbízható forrásból származik, és ezzel együtt naprakész is, a következőkben segítenek:

- a probléma azonosításában,
- a probléma jobb meghatározásában,
- a probléma megközelítésében,
- a kutatási terv kialakításában,
- a kutatás kérdéseinek megválaszolásában. (MALHOTRA, 2009, pp. 202, 410)

Az elemzések alapját képező adatbázis forrása a Global Innovation Index (Globális Innovációs Index – GII). Ez az index az alapján rangsorolja az országokat, hogy milyen mértékben segítik elő az innovációt, és mennyi az új ötletek hozzáadott értéke a gazdaságaikban. A Globális Innovációs Index egy átlagérték, amely kiszámításához az 1. ábra alapján szemléltetett tényezők járulnak hozzá:

1. ábra: A Global Innovation Index szerkezeti felépítése

Forrás: The Global Innovation Index (2016)

A fent említett adatokból létrehozott adatbázis statisztikai elemzésére az MS Excelt, valamint az SPSS (Statistical Package for Social Science) programot használtam.

Az elemzések során faktorelemzést és klaszterelemzést alkalmaztam. A faktorelemzés valójában nem egyetlen eljárás, hanem egy gyűjtőfogalom, amely a többváltozós statisztikai eljárások egy halmaza. A módszer adattömörítésre és adatstruktúra-feltáráására szolgál, amely során a kiinduló változók számát úgynevezett faktorváltozókba vonjuk össze, amelyek közvetlenül nem figyelhetők meg. A faktorelemzésnek tehát alapvetően két célja van: az egyik a struktúra feltárása, a másik pedig az adatok mennyiségének csökkentése. (Sajtos & Mitev, 2007)

A klaszterelemzés hasonló dolgok csoportosítását jelenti, vagyis valójában az osztályba rendezés szinonimája. A klaszterelemzés alapvető célja, hogy a megfigyelési egységeket (a saját kutatásom során ezek az országok) viszonylag homogén csoportokba rendezze az elemzésbe bevont (akár faktoranalízis eredményeként létrehozott) változók alapján. A folyamat akkor eredményes, ha az ugyanazon csoportba tartozó egységek hasonlítanak csoporttársaikhoz, azonban eltérnek a más csoportba tartozó elemek tulajdonságaitól.

A klaszterelemzés a faktorelemzéstől eltérően nem a változók, hanem a megfigyelési egységek számát kívánja csökkenteni. (Sajtos & Mitev, 2007)

Eredmények

Elsőként az általam kiválasztott mutatók közötti kapcsolat vizsgálatára faktoranalízist készítettem, amely eredményeit a 2. táblázat tartalmazza. Ez alapján az alábbi két csoportba sorolhatóak a vizsgált mutatók:

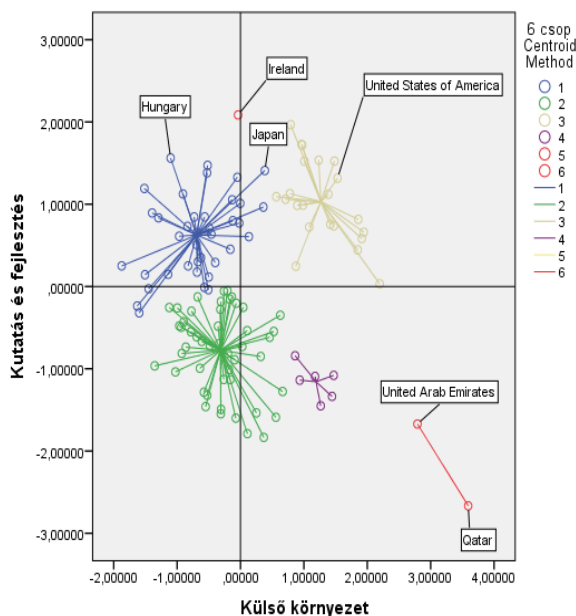
- Kutatás és fejlesztés tényezői
- Külső környezeti tényezők

2. táblázat: A faktoranalízis eredményei két faktort képezve

	Component		Melyik faktorba tartozik a mutató?
	1	2	
2013 Knowledge workers	,762	,426	1. faktor
2013 Ecological sustainability	,760	,067	
2013 Online creativity	,736	,545	
2013 Knowledge impact	,717	,130	
2013 Creative goods and services	,698	,342	
2013 Education	,685	,318	
2013 Research and Development (R&D)	,680	,545	
2013 Credit	,676	,477	
2013 Knowledge absorption	,673	,108	
2013 Knowledge creation	,664	,419	
2013 Knowledge diffusion	,564	,115	
2013 Tertiary education	,533	,439	
2013 Investment	,515	,477	
2013 Trade and competition	,472	,424	
2013 Innovation linkges	,177	,773	2. faktor
2013 General Infrastructure	,371	,734	
2013 Intangible assets	-,116	,680	
2013 Information and communication (ICTs)	,627	,647	
2013 Regulatory environment	,503	,634	
2013 Political environment	,591	,634	
2013 Business environment	,567	,631	

Forrás: Az SPPS eredményei alapján saját szerkesztés

A klaszteranalízis eredményeit középpontos súlyozással a 2. ábra szemlélteti:

2. ábra: A klaszteranalízis eredményeinek középpontos módszerrel történő szemléltetése

Forrás: Az SPSS eredményei alapján saját szerkesztés

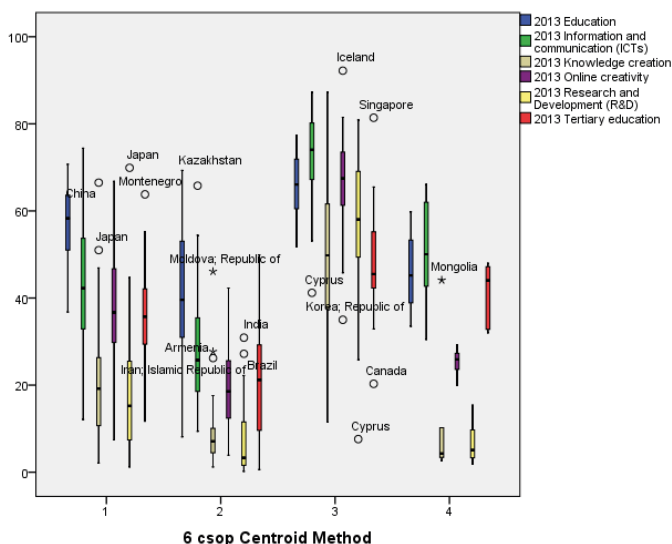
A klaszteranalízis eredményeként az alábbi 6 csoport alakult ki (A klaszterek számának kiválasztását dendrogram segítette).

- „Szegény tudós” államok: amely országok esetében az kutatási és fejlesztési potenciál magas, de ezt a külső környezeti tényezők nem igazán támogatják, ezért a tudás nem tud igazán értékké alakulni. Ebbe a csoportba tartozik hazánk és Japán is, bár utóbbi már meglehetősen a csoport szélső értékeinél helyezkedik el (kék színű csoport).
- A „nagy kutató” államok: ennen a kategóriában azok az országok helyezkednek el, ahol mind a külső környezeti tényezők, mind a kutatási és fejlesztési tényezők a többiekhez mérten a legmagasabb értékeket érték el, tehát ezen országok közé lehet csoportosítani a legnagyobb fejlődési és versenyképességi potenciállal rendelkező országokat. Ebbe a csoportba tartozik például az USA is (mustársárga szín).

- „Környezetbarát államok”: ebbe a csoportba azon két ország került besorolása, amelyek esetében nagyon magas a külső környezeti támogatottság, tehát a tőkeerősség miatt a külső környezeti adottságok az innováció rendelkezésére állnak, de sajnos ez nem párosul megfelelő kutatási és fejlesztési tényezőkkel, így itt is kisebb lesz a várható eredmény, mint a „nagy” kutató államoknál. Ebben a csoportba Katar és az Egyesült Arab Emírségek tartozik (lenti piros szín).
- „Magányos kutató” államok: Írország a két csoport között helyezkedik el, de egyik csoportba sem sorolható. Ebben az esetben a kutatási és fejlesztési potenciál magas, de ezt a külső környezeti tényezők nem támogatják (fenti piros szín).
- „Fejlődést támogató” államok: Ebben a csoportba tartoznak azon országok, amelyeknél a külső környezeti támogatás adott lenne a fejlődéshez, de a belső kutatási és fejlesztési potenciál nem megfelelő, így sajnos ők is kis fejlődési javulást várhatnak (lila szín).
- „Potenciál nélküli” államok: A legnehezebb helyzetben lévő országok csoportja, ahol sem a K+F, sem a környezet nem támogatja az innovációt, így náluk minden további csoportnál kisebb növekedési potenciál várható az általam vizsgált mutatók szerint (zöld szín).
- A klaszteranalízis eredményeit az alábbi 6 mutató értékei szerint ábrázoltam a 3. ábra segítségével:
- Education
- Information and communication (ICTs)
- Knowledge creation
- Online creativity
- Research and Development (R&D)
- Tertiary education

A jól vizualizált adatok magyarázatot adnak például arra, hogy Japán miért nem a „nagy kutatók” csoportjába tartozik. Több olyan tényező is van, amelyek tekintetében a Japánhoz tartozó érték kiugró értéknek számít. Ezek

a tudás létrehozása és a Kutatás és fejlesztés, amely véleményem szerint megmagyarázza az ország „szegény tudós” kategóriába sorolását. Tehát Japánban – bár az összes mutatót vizsgálva ez csak részben volt kimutatható, de – adott-nak tekinthető a kutatási és fejlesztési környezet és a külső környezeti adottság is a további innovációkhoz, a fejlődéshez és a versenyképesség további növeléséhez, amely sajnos hazánkkal kapcsolatban már nem mondható el.

3. ábra: Az országok ábrázolása a klaszteranalízis után a kiválasztott 6 mutató alapján

Forrás: Az SPSS adatai alapján saját szerkesztés

A vizsgát mutatószámok esetében tehát kimutatható volt az összefüggés, amelyeknél faktoranalízissel két faktort alakítottam ki, melyek a Kutatás és fejlesztés tényezői, valamint a Külső környezeti tényezők voltak. Ezek alapján pedig klaszteranalízissel az országokat is klaszterekbe rendeztem. Az elemzések segítségével és azon eredmények szemléltetésével bepillantást nyerhettünk az innovációs eredmények összetevőibe és azok egymásra gyakorolt hatásába és azok összefüggéseibe, csoportosíthatóságába.

Következtetések, javaslatok

Összefoglalásként tehát elmondható, hogy az egyik kulcsfontosságú probléma a ma működő termelő vállalatoknál, hogy nem alkalmazkodnak megfelelően az információs társadalom dinamikus fejlődéséhez, és ezáltal nem használják kellő mértékben azokat a technológiákat, eszközöket és megoldásokat, amelyek a gazdasági szerepüket, a versenyképességüket növelnék. A felzárkózásnak és a haladásnak a gátja olyan tényezőkre is visszavezethető, mint a vezetőség összetétele, a vállalati kultúra, a motiváció, a finanszírozás, a szakképzettség, a tájékozatlanság vagy akár az, hogy a vállalat saját folyamataival sincs tisztában, így a modern technológiák iránt tanúsított pozitív hozzáállással is dönthetnek rossz eljárások mellett.

A napjainkban tapasztalható globalizáció, a világpiac egyre nagyobb mértékű kiterjedése, a növekvő és az egész világra kiterjedő kereskedelem kemény piaci versenyt eredményez, valamint újabb és újabb versenytársak jelennek meg.

A küzdelemben csak azok a vállalatok tudnak versenyképesek maradni, amelyek céljaik érdekében egyesítik erőforrásaikat, és összhangba hozzák az üzleti stratégiában megfogalmazott törekvéseiket a megvalósításhoz szükséges emberi erőforrásokkal, a hatékonyan működő munkafolyamatokkal és az információs rendszerrel, és az ilyen stabil alapon álló vállalatok az emberi erőforrásban rejlő lehetőségek megfelelő kiaknázásával olyan innovációkat képesek létrehozni, amelyek folyamatosan versenyelőnyt biztosítanak az adott vállalatok számára a többi versenytárral szemben.

Éppen ezért az emberi erőforrás és az általuk birtokolt tudás a legnagyobb értékke és egyben versenyképességi tényezővé vált napjainkra, ugyanis az információtechnológia korában az új tudás soha nem látott léptékben jelenik meg, folyamatosan megelőzve a régit. Ezért rendkívül fontos a vállalatok számára, hogy tudásukat és kompetenciáikat a maximális szinten kihasználják, illetve folyamatosan fejlesszék.

Véleményem szerint ahol a regnáló vezetés nem nevel ki cégen belül vezetőket, és nem gondoskodik a munkavállalók folyamatosan képzéséről, ott a szervezet nem válhat tanuló szervezetté, ott a környezet nem tudja kellő mértékben támogatni az innovációt, amely a legtöbb piacon jelenleg uralkodó kiélezett versenyhelyzetben azt jelenti, hogy nincs esély a hosszú távú profitorientált működésre, ezáltal a fennmaradásra sem.

Hivatkozott források

- Aghion, P., Howitt, P., Harris, C. and Vickers, J. (2001): Competition Imitation and Growth with Step-by-Step Innovation, Review of Economic Studies.
- Csath, M. (2010): Versenyképesség-menedzsment, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Csath, M. (2012): Üzletimodell-innováció, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Drucker, P.F. (1969): The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society, New York: Harper & Row.
- Drucker, P. F. (1985): Innovation and Entrepreneursh, London: Heinemann.
- Malhotra, N. K. (2009): Marketing Research: An Applied Orientation, Harlow, England: Pearson Education LTD.
- Porter, M. E. (1990): The competitive advantage of nations, Boston: Harvard Business School.
- Sajtos, L., Mitev, A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv, Budapest: Alinea Kiadó.
- Schumpeter, J. (1980): A gazdasági fejlődés elmélete, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Sehested, C., Sonnenberg, H. (2010): Lean Innovation: A Fast Path from Knowledge to Value, Heidelberg: Springer.
- The Global Innovation Index (2016): The Global Innovation Index, Available: HYPERLINK „<https://www.globalinnovationindex.org/content/page/framework/>” [Letöltve: 2016. 05. 04]
- The New Shorter Oxford English Dictionary (1993), Oxford: Oxford University Press.
- Vágási, M., Piskóti, I. and Norbert, B. (2006) Innováció – marketing, Budapest: Akadémiai kiadó.
- Wheelwright, S. C., Clark, K. B. (1992) Revolutionizing Product Development, New York: The Free Press.

Szerző

Csapó László Attila

doktorjelölt

Szent István Egyetem

csapo.laszlo.attila@gtk.szie.hu

A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉST MEGALAPOZÓ TULAJDONJOGI BIZTONSÁG TÉRBELI JELLEGZETESSÉGEI

Csugány Julianna
Tánczos Tamás

Összefoglalás

A gazdasági növekedés hajtóerejének tekintett technológiai fejlődés legfőbb ösztönzője a tulajdonjogi biztonság. Számos elméleti és empirikus tanulmány alátámasztja ezen állítás helyességét, mégsem biztosított minden országban a tulajdonjogok megfelelő védelme. A technológiai fejlődéshez szükséges ösztönzők közül azért emelhető ki a tulajdonjogi biztonság, mert nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a feltaláló az új technológiából származó hasznokat ki tudja sajátítani. Emellett a tulajdonjogok révén korlátozhatók a találmány mások általi alkalmazási lehetőségei is. Ezek alapján arra lehetne következtetni, hogy minél erősebb a védelem, annál több újdonság születik, s ily módon intenzívebb a technológiai és gazdasági fejlődés egy országban. A tanulmány a tulajdonjogi biztonság térbeli jellegzetességeinek illusztrálására törekszik azzal a céllal, hogy rávilágítson, a tulajdonjogok védelme nélkül az országok nem tudnak elindulni a gazdasági és technológiai felzárkózás útján, s ily módon a tulajdonjogi védelem területi sajátosságai a technológiai fejlettséget is jól tükrözik.

Kulcsszavak: szellemi tulajdonjogok védelme, szabadalom, technológiai fejlettség

JEL: O31, O34, O57

Spatial Characteristics of Property Rights Protection Establishing Technological Progress

Abstract

Property rights protection is the most important incentive of technological progress, which is the driving force of economic growth. A number of theoretical and empirical study confirms the correctness of this statement, despite this, not all countries provide adequate protection of property rights. The property rights protection is essential to expropriation of benefits from the new technology by the inventor. This is the reason why property rights can be highlighted from incentives. In addition, property rights can be limited by the possibilities of the invention by others of application. Based on this, we can conclude that the stronger the protection, the more invention is created, and thus more intensive technological and economic development realize in a country. This paper aims to illustrate spatial characteristics of property rights protection in order to highlight its relevance. Without the protection of property rights, the country cannot start to economic and technological catch-up, and thus the territorial specificities of the property rights also reflect the level of technological development.

Key words: intellectual property rights, patent rights, technological development

JEL: O31, O34, O57

Bevezetés

A gazdasági növekedéssel összefüggésben általánosan elfogadottá vált, hogy a tulajdonjogi biztonság elengedhetetlen a technológiai fejlődés realizálódásához. Ennek magyarázata, hogy a technológiák létrehozásához és terjedéséhez szükséges beruházások megvalósítása megköveteli az állam és az érdekcsoportok általi kisajátítás elleni védelmet, mert az újítók csak akkor fognak kutatás-fejlesztési tevékenységbe fektetni, ha a találmányukból eredő hasznokat meg tudják szerezni. Jones (1998) szerint a feltalálók nem fognak költségeket vállalni mindaddig, míg nem biztosított számukra az, hogy a tevékenységük eredményeként megvalósuló találmányból haszonra tudnak szert tenni. Az új technológiába történő beruházások a feltaláló számára való biztos meg-

térülés miatt követelik meg tehát a tulajdonjogok biztonságát, mely közvetett módon a beruházások és a K+F tevékenység ösztönzésén keresztül segíti elő a gazdasági fejlődést.

A tulajdonjogi biztonság technológiai fejlődésre gyakorolt hatásának mérésére különböző megoldásokat alkalmaznak a kutatók. A kapcsolat vizsgálata matematikailag azért nem könnyű, mert nincs egzakt mérőszám sem a tulajdonjogi védelem, sem a technológiai fejlődés számszerűsítésére. Az egyik legerőteljesebb mérési metodika e két tényező kombinálása olyan módon, hogy az innovatív tevékenység outputjaként a tulajdonjogok védelmének valamelyik variánsának alakulását elemzik a kutatók. Napjainkban, az információs és kommunikációs technológiák (IKT) korszakában jellemzően immateriális jellegű újítások születnek, ezért a szellemi tulajdonjog védelmének különböző formái, azok közül is leggyakrabban a szabadalmaztatási aktivitás vizsgálata kerül a kutatások középpontjába (Park 2003). A szabadalom a technológiai fejlődés mérésének olyan eszköze tehát, melynek segítségével a tulajdonjogi biztonság fontossága is elemezhető. Szűcs (2014) összefoglalva a szabadalmak gazdaságban betöltött szerepének változásait, valamint az elméleti és empirikus kutatások aktuális eredményeit rámutat arra, hogy a szabadalmi rendszerek megreformálására van szükség ahhoz, hogy a védelem e formája valóban betöltse hagyományos szerepét az innovációk védelmében.

Számos empirikus kutatás alátámasztja, hogy a magasabb jövedelmű országok technológiailag jellemzően fejlettebbek, innovációs aktivitásuk élénkebb, az újdonságok többségét ők hozzák létre, szemben az alacsony jövedelmű, technológiai követő országokkal, akik főként imitáció útján tudják az új technológiákat alkalmazni (Barro–Sala-i-Martin, 1997; Acemoglu–Aghion–Zilibotti, 2006; Basu–Weil, 1998; Jerzmanowski, 2006). Az innováció Krugman (1979) szerint azért születik jellemzően a fejlett országokban, mert ott áll rendelkezésre az új ötletek megszületéséhez szükséges tudás és szakértelem, valamint a materiális erőforrások, amelyek megfelelő intézményi háttérrel egészülnek ki. Az újító tevékenységhez szükséges, az új technológia létrehozását, alkalmazását és a terjedését egyaránt befolyásoló ösztönzőket, így a tulajdonjogok védelmét is alapvetően tehát az intézményrendszer teremti meg. A tulajdonjogok kikényszerítésében az állam szerepvállalása lényeges, a politikai hatalommal rendelkezőknek biztosítani kell a magántulajdon

biztonságát, és el kell kötelezniük magukat amellet, hogy ők sem sértik meg azokat. Az egyes országokban a hatalmat korlátozó exogén korlátok hiánya ugyanakkor hátráltathatja a technológiai fejlődés folyamatát (Czegledi 2009). Jelen tanulmány a technológiai fejlődés és a gazdasági növekedés kontextusában az újítást alapvetően ösztönző tulajdonjogi biztonság térbeli jellegzetességeire igyekszik rávilágítani különböző mérési lehetőségek alkalmazásán keresztül.

A tulajdonjogi biztonság relevanciája

A tulajdonjogok védelme alapvetően a K+F ösztönzésén, s így az innováció élénkítésén keresztül fejt ki növekedésösztönző hatását. A tulajdonjogok beágyazódnak a társadalom intézményi struktúrájába, melyek hozzájárulnak a méretgazdaságosság előnyeinek kiaknázásához, javítják a tényezőpiacok hatékonyságát, elősegítik az innovációt, és csökkentik a piaci tökéletlenségeket (North–Thomas 1973). Az empirikus tanulmányok nagyobb része a tulajdonjogi biztonság és a GDP, valamint az innováció között szoros, pozitív irányú összefüggését mutatja ki. Barro és Sala-i-Martin (2003), valamint Acemoglu, Johnson és Robinson (2005) országesztmetszeti regressziós számításai alapján is a kisajátítási kockázat elleni védelem és a GDP pozitívan korrelálnak. Heitger (2003) 1975 és 1990 közötti periódusra vonatkozóan végzett számításai szintén pozitív, ráadásul gyorsuló ütemű összefüggést mutatnak a tulajdonjogi védelem és a növekedés között. Ebből következően a szerző számításai szerint a tulajdonjogi védelem erősségének megduplázásával a jövedelmekben több mint kétszeres növekedés prognosztizálható, mely nagymértékben köszönhető az innováció közvetett hatásának. Chu, Leung és Tang (2012) rámutatnak arra is, hogy a védelem erősítése nemcsak javítja a K+F ösztönzőit, s így indukálja a technológiai fejlődést, hanem csökkenti a növekedés volatilitását, azaz kiegyensúlyozottabb növekedési pályát teremt a gazdaság számára. Az erősebb tulajdonjogi védelem hosszú távon tehát magasabb jövedelmet s magasabb beruházási rátát is eredményez, s miközben a hitelezés élénkebb, egyre fejlettebb tőkepiac alakul ki (Acemoglu–Johnson, 2005). A technológiaáramlási folyamatokhoz szorosan kapcsolódó tőkeáramlás miatt ez különösen fontos, hiszen a működő tőke a technológiák egyik országból a másikba történő átvite-

lének egyik lehetséges formája (Krugman 1979). A fejlett országokból a technológia jellemzően nem szándékolt módon, spilloverként érkezik a fejlődő országokba. Fan, Gillan és Yu (2013) kínai ipari vállalatok mintáján végzett elemzésükkel rámutatnak, hogy a gyenge tulajdonjogi védelem lényegében a spillover folyamatoknak kedvez, s ily módon teremt lehetőséget a felzárkózásra. Emellett azonban visszafogja az újító beruházásokat, mert azok megtérülése még kockázatosabbá válik a feltalálók számára.

A tulajdonjogi biztonság nélkülözhetetlen az újdonságok létrehozásához, mert e nélkül nem sajátíthatók ki a találmányból potenciálisan realizálható hasznok. Tulajdonjogok nélkül, „potyautasként” bárki alkalmazhatná azonnal az újonnan létrehozott technológiát élvezve a hasznokat úgy, hogy az előállítás költségeihez nem járult hozzá, hisz azokat csak a feltalálók viselik. A tulajdonjogi védelem szükségessége emellett indokolható azzal is, hogy lehetővé teszi az imitáció késleltetését azáltal, hogy növeli a másolás költségeit. Az új technológiák létrehozása magas K+F ráfordításokat igényel, ezek elkerülhetők, illetve mérsékelhetők, ha egy ország nem maga állítja elő az újdonságokat, a másolás olcsóbb és könnyebb is (Chen 2009). A legtöbb ország épp ezért választja az imitációt, még akkor is, ha esetleg lenne lehetősége innoválni. Mansfield, Schwartz és Wagner (1981:908) empirikus vizsgálatai alapján az imitáció költsége átlagosan 65%-a az innováció költségének, s az imitálás ideje is átlagosan 30%-kal kevesebb, mint az innovációé. A tulajdonjogok védelmének biztosításával az innováció és imitáció költsége, valamint ideje közötti rés csökkenthető, de teljesen így sem szüntethető meg. Ennek ellenére védelem hiányában még könnyebb és gyorsabb lenne a másolás. A gazdasági felzárkózás folyamatában különösen fontossá válik a tulajdonjogok biztonsága, mert a kisajátítási kockázat elsősorban a technológiai előrelépést megvalósító beruházásokat fogja vissza.

Anyag és módszer

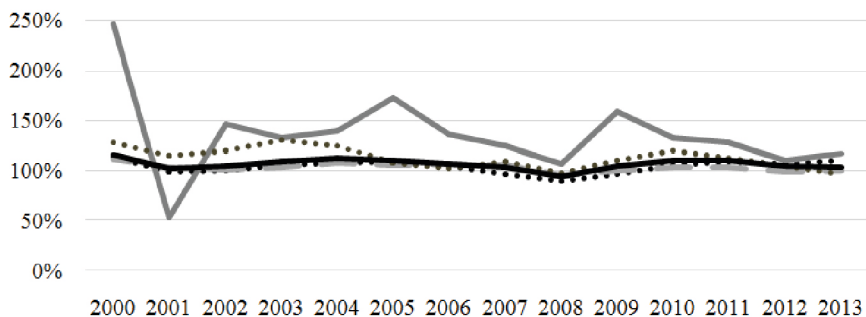
Az elemzés területi vonatkozását tekintve 139 országra terjed ki, melyek között a világ univerzális és egy-egy területen technológiai vezető országai, így az Egyesült Államok, Japán, Svájc, Kanada, Kína, az Európai Unió tagállamai, valamint Afrika és Ázsia legtöbb országa is megtalálható. A célcsoportválasztás során töre-

kedtünk arra, hogy megjelenjen a három nagy technológiai pólus, az amerikai, a japán és az európai, ugyanakkor a feltörekvő ázsiai, valamint a lemaradó afrikai országok is, ezzel átfogóbb képet adva a világban zajló technológiai fejlődésről. A kutatás célja a tulajdonjogi biztonság térbeli jellegzetességeinek feltárása különböző mérési lehetőségeken keresztül, melynek segítségével a tulajdonjogok technológiai fejlődésben betöltött szerepe oly módon világítható meg, hogy a technológiai lemaradás egyik lehetséges okára mutatunk rá.

Vizsgálataink során az OECD és a Világgazdasági Fórum adataira támaszkodtunk. Szabadalmi adatokat a világ legtöbb országára kiterjedően az OECD közöl, a legszélesebb körű, intézményi mutatókat is tartalmazó adatbázist pedig a Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) állítja össze. Utóbbi szervezet a globális versenyképességi index (Global Competitiveness Index, GCI) megalkotásához jelentős részben alkalmaz kvalitatív tulajdonságokat számszerűsítő mutatókat, melyek képesek az intézmények hatásait számszerűsíteni. Elemzésünk keretében térbeli és időbeli összehasonlításokat végzünk. A GEODA szoftver segítségével grafikusán illusztrálhatók a vizsgált mutatók térbeli jellegzetességei, valamint Moran I módszerrel vizsgálható a területi autokorreláció.

Eredmények

A tulajdonjogi védelem leginkább mérhető formája a szabadalom. A mutató használatát az elemzésekben és modellekben az indokolja, hogy míg az intézményi mutatók hétfokozatú skálán mérhetők, addig a szabadalom segítségével a tulajdonjogi biztonság közvetett módon arányskálára tehető metrikus változóval közelíthető, mely bővíti az alkalmazható módszerek körét. Az 1. ábrán az Egyesült Államok, Japán, az Európai Unió tagállamai, Kína és a világ szabadalmi aktivitása látható 2000 és 2013 között.

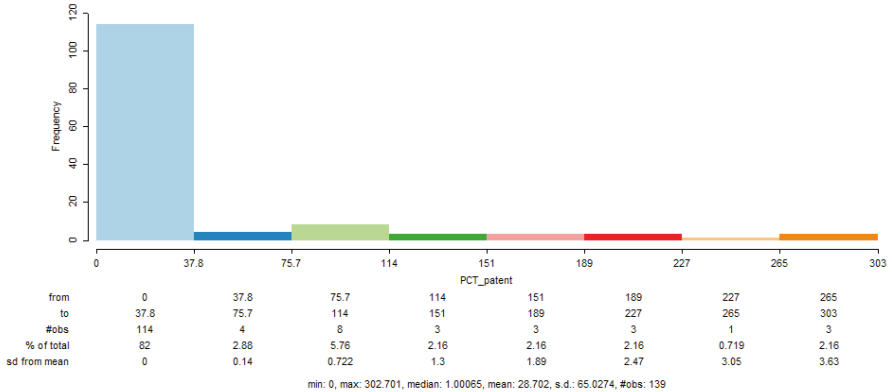

1. ábra: A nemzetközi szabadalmak számának változása az előző évhez képest a világ meghatározó nagyhatalmaiban (előző év = 100%)

Forrás: OECD (2016) alapján saját szerkesztés

A nemzetközi szabadalmak száma (PCT patents) alatt olyan újdonságokat értünk, melyeket az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezete jegyez be (WIPO, World Intellectual Property Organization), s amelyet a tagjai elfogadnak, így a világ legnagyobb nemzeti szabadalmi hivatalai is, az Egyesült Államok, az EU és Japán egyaránt. Az ábra alapján megállapítható, hogy a világban a szabadalmaztatási aktivitás tekintetében a volatilitás nem jellemző, megközelítőleg ugyanannyi nemzetközi szabadalmat jegyeztek be a vizsgált években. Ennek oka lehet az is, a szabadalmaztatásnak ma már nem elsősorban védelmi, hanem stratégiai céljai vannak, ezért is egyre kevésbé tükrözi megfelelően a tulajdonjogi védelem és a technológiai fejlődés együttes hatását. Az Egyesült Államok és az Európai Unió esetében szintén kiegyensúlyozott a teljesítmény, de a válság idején csökkenés következett be. Kortum (1993) szerint a szabadalmaztatás visszaesése magyarázható a technológiai lehetőségek csökkenésével is, mert ha egyre nehezebb újat kitalálni, miközben a kutatások száma nő, akkor a gyenge eredményességnek köszönhetően a kutatótevékenység termelékenysége csökken. Japán kisebb mértékű, Kína viszont jelentős előrelépést tett az elmúlt időszakban a szabadalmaztatás területén. A 2000-es évek elején megfigyelhető drasztikus emelkedést gyors visszaesés követte, ezt követően azonban átlagot meghaladó mértékben képes növelni a benyújtott szabadalmak számát. Ez a megfigyelés előrevetíti a szabadalmi intenzitás átrendeződését a világ országaiban, mert az innovatív nagyhatalmak nem mutatnak növekedést e területen,

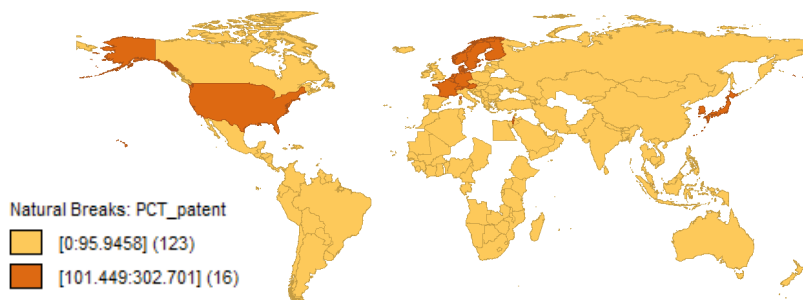
s a világszintű teljesítmény is stagnál, a feltörekvő országokban a technológiai felzárkózásra való törekvés azonban a szabadalmak számában is megmutatkozik. A 2. ábrán a vizsgált országok között a nemzetközi szabadalmak számának eloszlása látható.

2. ábra: A nemzetközi szabadalmak számának eloszlása a világ országai között

Forrás: WEF (2016) alapján saját szerkesztés

A hisztogram alapján a nemzetközi szabadalmak nagyon egyenlőtlenül oszlanak meg az országok között. A mintaelemek száma alapján a $2^k > N$ szabályt követve 8 osztályra tagolt adatsorban az első intervallumba került a 139-ből 114 ország, s a maradék 7-ben közel egyenlő arányban van jelen a maradék 25 állam. A vizsgált évben a legtöbb szabadalmat Svájc védte, akit Svédország, Finnország és Japán követ, ez a négy ország került az utolsó két, legtöbb szabadalmat jegyző államot jelző intervallumba. Őket meglepő módon Izrael követi. A 3. ábra grafikusan is illusztrálja, hogy mely országokban a legintenzívebb a szabadalmaztatás.

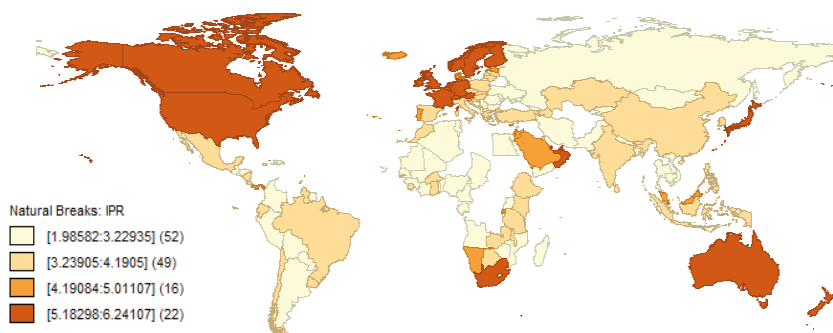
3. ábra: A nemzetközi szabadalmak térbeli megoszlása a világ országai között

Forrás: WEF (2016) alapján saját szerkesztés

A 3. ábra jól szemlélteti, hogy a szabadalmaztatásban igazán 16 ország aktív, kirajzolódik a három technológiai pólus, az Egyesült Államok, Japán és az EU, azon belül a skandináv államok és Nyugat-Európa gazdag országai. A szabadalom legfontosabb funkciója az, hogy biztosítsa a feltaláló számára azt, hogy más ne használhassa s ne fejleszthesse tovább az újítását. Az innovátor tehát azért dönt új találmányának szabadalmaztatása mellett, hogy megakadályozza a többi szereplő általi másolást. A szellemi tulajdon ilyen formában való védelme az állam által nyújtott lehetőség, de nem kötelezettség. A szabadalom alkalmas a kutatás-fejlesztési tevékenység eredményességének mérésére, önmagában azonban nem elegendő a technológiai fejlődés tendenciájának pontos megítéléséhez, mert nincs információ arról, hogy a feltalálók milyen arányban szabadalmaztatják találmányaikat. Feltételezhetően az innovativitás megélénkülése megnyilvánul a szabadalmak számának növekedésében. A világ legtöbb országa azonban imitál, s nem képes világ-szintű újdonságok létrehozására. Ezekben az országokban a technológiai fejlődés jellemzően a fejlett országokban kifejlesztett és eredményesen működő újdonságok átvételével realizálódik.

Intézményi megközelítésben a tulajdonjogi biztonság a kisajátítási kockázat ellentétéjeként ragadható meg, melynek mértékét ordinális skálán mérhető változókkal közelítik. Az állam és az elit általi kisajátítás veszélye kisebb,

ha a tulajdonjogok védelme erősebb. Napjainkban, az IKT eszközök korában a tulajdonjogok közül a szellemi tulajdonjogok védelme (intellectual property rights, IPR) emelhető ki a technológiai haladással összefüggésben. Számos olyan empirikus tanulmány született, mely a szellemi tulajdonjogok védelme és az innováció, valamint a gazdasági növekedés közötti kapcsolatot kívánja feltárni. A tulajdonjogi védelem technológiai fejlődésben betöltött szerepének vizsgálata során az egyik szélsőséges megközelítés az, hogy a tulajdonjogi biztonság nélkülözhetetlen az innovációk létrehozásához, mert enélkül a gazdasági szereplők nincsenek ösztönözve új technológiák létrehozására irányuló költséges beruházások megvalósítására. A másik véglet annak bizonyítása, hogy nincs szükség a tulajdonjogok által létrehozott monopolhatalomra ahhoz, hogy a feltalálók ösztönözve legyenek az újításra. A két szélső eset között a kutatók jellemzően arra keresik a választ, hogy mekkora a tulajdonjogi védelem optimális szintje, s mitől függ, hogy a gyenge vagy az erősebb védelem szolgálja-e jobban a technológiai fejlődés folyamatát. A 4. ábra a szellemi tulajdonjogok védelmének erősségét mutatja a vizsgált országokban.

4. ábra: A szellemi tulajdonjogi védelem erősségének térbeli alakulása a világ országaiban

Forrás: WEF (2016) alapján saját szerkesztés

A 4. ábra alapján jól látható, hogy a szabadalmak száma és a szellemi tulajdon védelmének erőssége ugyanazokban az országokban a legmagasabb, tehát bármelyik mérési módot is választjuk, a világ leginnovatívabb országaiban jellemző a biztonság magasabb szintje. A vizsgált országokat az IPR elemzése során négy részre osztottuk, hogy a hétfokozatú skálán mérhető intézményi tulajdonság térbeli differenciáltsága még inkább látható legyen. Az egyváltozós Moran-féle I globális területi autokorrelációs statisztika kiszámításával kimutatható, hogy van-e klasztereződés a vizsgált mutató alapján, vagy véletlenszerű az eloszlás. A Moran I értéke 0,3384, melynek pozitív értéke és a pontfelhő alapján következtetni lehet arra, hogy van területi koncentráció a szellemi tulajdonjogi védelem esetében. Ez a területi koncentráció Európának köszönhető, mely alátámasztja, hogy az innovációs folyamatok elemzése során célszerű kiemelni a skandináv államokat és a nyugati nagyhatalmokat.

Összegzés

Az elemzés során a technológiai fejlődés legfontosabb ösztönzőjének tekintett tulajdonjogi biztonság térbeli differenciáltságára világítottunk rá különböző mérési lehetőségek alkalmazásán keresztül. Az elméleti irodalom a tulajdonjogok védelmét nélkülözhetetlennek tekinti az újdonságok létrehozásához, a hazai kutatások közül Papanek, Borsi és Tompa (2007) is a tulajdonjogi, kiemelten a szellemi tulajdonjogi védelem erősítését szorgalmazták a gazdasági felzárkózás és a magyar versenyképesség javítása érdekében. A tulajdonjogi védelem mérése arány- és ordinális mérési szintű változókkal egyaránt lehetséges, ám a mérés módjától függetlenül hasonló eredményre lehet jutni. Eszerint a védelem szintje a fejlett országokban magasabb, ez annak is köszönhető, hogy lehetővé teszi az imitáció késleltetését, valamint a feltalálók számára a haszon kisajátíthatóságát. A tulajdonjogi biztonság vizsgálata során közvetett módon a technológiai fejlődés térbeli jellegzetességei is kirajzolódtak, mely alapján beigazolódni látszik a tanulmány elején rögzített állítás, mely szerint a tulajdonjogok elengedhetetlenek a technológiai fejlődéshez.

Hivatkozott források

- Acemoglu, D. – Aghion, P. – Zilibotti, F. (2006): Distance to frontier, Selection, and Economic growth. *Journal of the European Economic Association* 4(1), 37–74. o.
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J. (2005): Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. In: Aghion, Ph. – Durlauf, S. N (eds): *Handbook of Economic Growth*, 6. fejezet, 385–472. Volume 1A. Elsevier, The Netherlands.
- Acemoglu, D. – Johnson, S. (2005): Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy*, Vol. 113, 5, 949–995. o.
- Barro, R. J. – Sala-i-Martin, X. (1997): Technological Diffusion, Convergence, and Growth. *Journal of Economic Growth*, Vol. 2, 1, 1–26. o.
- Barro, R. J. – Sala-i-Martin, X. (2003): *Economic Growth*. Second Edition, MIT Press, Cambridge.
- Basu, S. – Weil, D. N. (1998): Appropriate Technology and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 113, 4, 1025–1054. o.
- Chen, Z. (2009): A brief history of China's Y-10: Imitation versus innovation. *Technology in Society*, 31, 414–418. o.
- Chu, A. C. – Leung, Ch. K. Y. – Tang, E. (2012): Intellectual property rights, technical progress and the volatility of economic growth. *Journal of Macroeconomics*, Vol. 34, 749–756. o.
- Czeglédi P. (2009): A tulajdonjogi biztonság szerepe a technológia elterjedésében. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évfolyam, szeptember, 790–813. o.
- Fan, J. P. H. – Gillan, S. L. – Yu, X. (2013): Innovation or Imitation? The Role of Intellectual Property Rights Protections. *Journal of Multinational Financial Management*, Vol. 23, 208–234. o.
- Heitger, B. (2003): *Property Rights and their Impact on the Wealth of Nations – a Cross-Country Study*. Kiel Working Paper No. 1163. Letöltés dátuma: 2012. 08. 23. <https://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/property-rights-and-their-impact-on-the-wealth-of-nations-a-cross-country-study/kap1163.pdf>
- Jerzmanowski, M. (2007): Total Factor Productivity Differences: Appropriate Technology vs. Efficiency. *European Economic Review*, Vol. 51, Issue 8, November, 2080–2110 o.
- Jones, Ch. I. (1998): *Introduction to Economic Growth*. W. W. Norton & Company. New York and London. First Edition.

- Kortum, S. (1993): Equilibrium R&D and the Patent-R&D Ratio: U.S. Evidence. *The American Economic Review*, Vol. 83, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundred and Fifth Annual Meeting of the American Economic Association, 450–457. o.
- Krugman, P. (1979): A Model of Innovation, Technology Transfer, and the World Distribution of Income. *The Journal of Political Economy*, Vol. 87, 2, 253–266. o.
- Mansfield, E. – Schwartz, M. – Wagner, S. (1981): Imitation Costs and Patents: An Empirical Study. *The Economic Journal*, Vol. 91, No. 364:907–918. o.
- North, D. C. – Thomas, R. P. (1973): *The Rise of the Western World: A New Economic History*. Cambridge University Press, Cambridge UK.
- OECD [adatbázis]: Letöltés dátuma: 2016. 06. 12. <http://stats.oecd.org/>
- Papanek G. – Borsi B. – Tompa T. (2007): A magyar gazdaság versenyképességét magyarázó tényezőkről. *Külgazdaság*, 51. évfolyam, 3–4. szám, 10–38. o.
- Park, W. G. (2003): *European Innovation and Technology Diffusion: Evidence from Patenting Data*. Letöltés dátuma: 2016. 03. 31. <http://nw08.american.edu/~wgp/Euro%20Innov.pdf>
- Szűcs G. (2014): A szabadalmak megkérdőjeleződött hasznossága. *Vezetéstudomány*, XLV. évfolyam, 11, 55–70. o.
- World Economic Forum (2016): *Global Competitiveness Index*. [adatbázis] Letöltés dátuma: 2016. 03. 29. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/>

Szerzők

Csugány Julianna

Doktorjelölt

Tanársegéd

Eszterházy Károly Egyetem, 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

csugany.julianna@ektf.hu

Dr. Tánczos Tamás PhD

Főiskolai docens

Eszterházy Károly Egyetem, 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

tanczos.tamas@ektf.hu

BEVÁSÁRLÓKÖZPONTOK VONZEREJÉNEK ÉS VERSENYPOZÍCIÓJÁNAK FOGYASZTÓI MEGÍTÉLÉSE

Domán Szilvia
Tamus Antalné
Vas Zoltán

Összefoglalás

2014 szeptemberében kvantitatív szóbeli kérdőíves felmérést végeztünk Budapesten 551 fő megkérdezésével.

Kutatásunk célja a bevásárlóközpontok vásárlói attitűdjeinek, a vásárlási döntést befolyásoló tényezőknek, a plázák által nyújtott szolgáltatással kapcsolatos elvárásainak, a különböző vevőcsoportok eltérő igényeinek, preferenciáinak, elégedettségének vizsgálata.

A vizsgálat kitért a megkérdezettek „termékismeretének” vizsgálatára, illetve az esetleges hiányosságok feltárására is.

Ennek alapján a megkérdezés során az alábbi, fő célkitűzések mentén haladtunk:

- *Általános, bevásárlóközpont-látogatási szokások*
- *Konkurens bevásárlóközpontok összehasonlítása*
- *A plázák ismertségének forrása*
- *Látogatóinak, vásárlóinak fogyasztói szokásai*
- *A plázák általános megítélésének vizsgálata.*

A kérdőíves megkérdezést kérdezőbiztosi részvétellel a bevásárlóközpontok környékén, a plázák parkolójában, a plázákhoz vezető főbb tömegközlekedési eszközök csomópontjaiban végeztük.

A megkérdezés célcsoportjának a kiválasztott öt bevásárlóközpont közvetlen környezetében élőket, dolgozókat, a közeli kerületekben (vonzáskörzetben) lakókat és általában a fővárosiakat tekintettük.

Az eredmények esetében az alapvető statisztikai jellemzők kiszámítása mellett keresztösszefüggéseket vizsgáltunk, valamint a felmérés kiterjedt egy páros preferenciavizsgálat elvégzésére is.

Kutatásunk eredményei alapján láthatóvá váltak a fogyasztók különböző igényei, preferenciái, illetve a belvárosi és külső kerületi plázákra vonatkozó főbb eltérések.

Abstract

Primary, oral quantitative survey was carried out in Budapest, 551 persons were interviewed in September 2014.

Our research aim is the examination of the customers' attitudes of shopping centers, influencing factors of the purchase decision, expectations related to services offered by the malls, the different needs, preferences and satisfaction of different customer groups.

The study touch upon the examination of respondents' product and service knowledge and he exploration of failure.

Ont he basis of this, during the interviews we proceeded along the following main objectives:

- *Overall, mall-visiting habits*
- *Comparison of competitive shopping centers*
- *The source of the malls' awareness*
- *Consumer habits of visitors, buyers*
- *Examination of malls' public perception.*

The questionnaire survey were executed by interviewers outskirts of shopping malls, the parking lot of malls, the main public transport nodes on the route to the shopping centers.

We considered those persons for the target group who lived in the immediate vicinity of the selected five shopping centers, workers from the nearby districts, residents from the catchment area and Budapest in general.

Regarding the results beside the calculation of basic statistical characteristics, cross correlation were examined as well, and the assessment extended to paired preference test..

Based on the results of our research the different consumer needs, preferences and differential relevant factors for inner-city and outer circumferential malls were visible

Bevezetés

„A bevásárlóközpontok a legújabb kor komplex, kereskedelmi, szolgáltató és szórakoztató bázisai, amelyekben a vásárlás és a szórakozás, az élmény összekapcsolódik.” (Hoffmann I.-né, 2007, 17. p.)

A bevásárlóközpontok sok változóval jellemezhetők, amelyek között objektív (pl. széles kínálat, minden egy helyen) és szubjektív indítékok is előfordulnak. A szubjektív indítékok egyértelműen pozitív magatartásváltozásra utalnak. (Wagner, 2010; Sikos – Hoffmann I.-né, 2005)

A bevásárlóközpontok esetében a lokáció kiemelt fontosságú tényező, amely tartalmazza a telephelyen kívül a bevásárlóközponttal kapcsolatos egyéb fizikai tényezőket is, pl. maga az épület, a parkolók stb. (Carter, 2009). A telephely kiválasztása után a legfontosabb a bevásárlóközpont megközelíthetősége, elérhetősége, észrevehetősége, dizájnya. (Reikli, 2012)

Jelen primer kutatásunkban öt budapesti bevásárlóközpont fogyasztói megítélését vizsgáltuk, jellemzően belvárosi, egymáshoz viszonylag közel elhelyezkedő plázákat a mintába vonva.

Anyag és módszer

Vizsgálat célja

A megkérdezés során az alábbi fő célkitűzések mentén haladtunk:

- C1: Általános, bevásárlóközpont-látogatási szokások (gyakoriság, motívumok, igények, preferenciák felismerése és azonosítása);
- C2: Közvetlen és közvetett konkurencia vizsgálata;
- C3: A látogatók, vásárlók fogyasztói szokásai.

A kutatás módszere, körülményei

Kvantitatív kutatásunk módszerül standard szóbeli kérdőíves megkérdezést választottunk kérdezőbiztosi részvétellel, mely biztosította a magas választási arányt. (Malhotra, 2009; Lehota, 2001)

A bevásárlóközpontok környékén, a plázákhoz vezető főbb tömegközlekedési eszközök csomópontjaiban 2014. augusztus 28. és szeptember 6. között véletlenszerű kiválasztással 571 fő vállalta a kérdőív kitöltését.

A közvetlen konkurens plázáknak a Corvin Plázát, az Alleet, az Europarkot, az Arénát és a WestEndet tekintettük.

Eredmények

A teljes minta 571 fő. A mintavétel során elsőként a kor és a nem szerinti reprezentációt tűztük ki célul, majd a szekunder adatok ismeretében az életkor szerint nem a magyar statisztikai átlaghoz, hanem a bevásárlóközpontok látogatóinak megoszlásához igazodtunk.

Ennek megfelelően nem és életkor alapján a különböző helyszíneken előre meghatározott kvóták alapján kérdeztük meg a válaszadókat. (Lehota, 2001)

A minta demográfiai jellemzői

Nemekénti arány

A megkérdezés során a nemek arányánál 48–52%-os megoszlást terveztünk a hölgyek javára, valójában a teljes mintánkat 45% férfi és 55% nő alkotja.

A válaszadók életkora

A válaszadók életkor szerinti megoszlásánál ügyeltünk arra, hogy a statisztikai átlagnál nagyobb arányban képviseltessék magukat mind a fiatalok, mind a középkorú korosztály, akik a bevásárlóközpontok főbb célcsoportjait alkotják. (Hoffmann I.-né, 2007; Reikli, 2012)

Így a minta kicsivel több, mint $\frac{1}{4}$ -e 18–25 év közötti, körülbelül $\frac{1}{3}$ -a 26–40 éves, és 36,1%-a 41és 60 év közötti.

A 60 év felettiek 5,3% arányban képviseltették magukat a megkérdezésünk során.

Lakhely

A kutatásban részt vevők lakóhelyének megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a válaszadók 86,3%-a budapesti lakos, illetve 13,7%-a vidéki volt.

Végzettség

Megkérdezetteink 2,1%-a általános iskolai, 10,7% szakiskolai végzettséggel, 47%-a pedig érettségivel rendelkezik.

Mintánkban 40,2% a felsőfokú végzettségűek aránya. Ezt a felülreprezentáltságot azzal magyarázzuk, hogy egyrészt a plázák környékén számos olyan munkahely van, ahol kvalifikált munkaerőre alapoznak, másrészt a magasabb végzettségűeknek olykor nagyobb a válaszadási hajlandósága a kérdőíves megkérdezések során.

Beosztás

Az egyén végzettsége (optimális esetben) szignifikáns összefüggést mutat a beosztásával.

A kutatásunkban részt vevők közel egynegyede irodai alkalmazott, illetve egynegyede közép-, illetve felsővezető vagy szakértelmiségi. (Ez igazolni látszik az előző pontban leírtakat.) A minta 21%-a tanuló, és további 13%-a inaktív (GYES, HTB stb.).

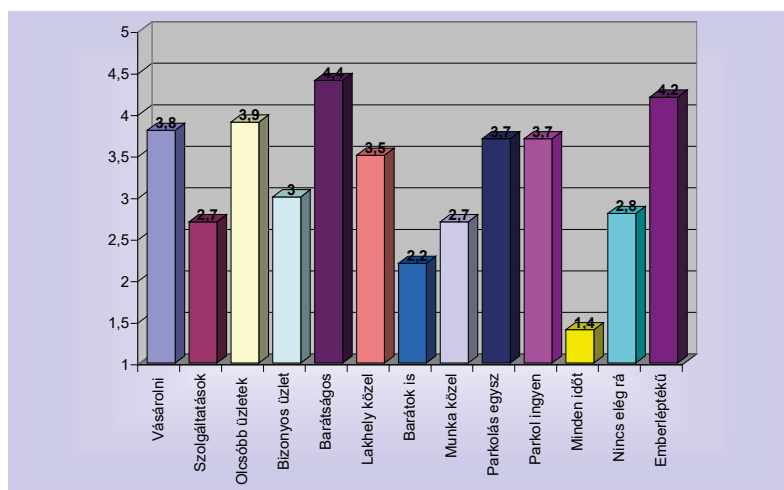
Plázalátogatás gyakorisága

A gyakoriságot illetően megállapítható, hogy 1/3-uk napi rendszerességgel, 1/4-ük pedig hetente vagy kéthetente jár plázákban, tehát a minta nagyobb fele rendszeres plázalátogatónak számít. Csupán 12,3% állította, hogy ritkán, azaz évente csak néhány alkalommal szokott bevásárlóközpontokat felkeresni.

A napi bevásárlások elintézésének lehetősége a kor előre haladtával folyamatosan és jelentősen növekszik.

A látogatók jellemzői

Tudni szeretnénk volna, hogy elsősorban vásárolni vagy inkább a szolgáltatások miatt mennek az emberek plázába, célunk volt feltárni a plázalátogatók általános szokásait, preferenciáit, motívumait. (1. ábra)

1. ábra: Plázákat látogatók jellemzői

Likert-skála: 1 – egyáltalán nem ... 5 – teljes mértékben

Forrás: Saját kutatás 2014, N = 571

Az eredményeink azt mutatják, hogy a vásárlási cél megkérdezettjeinknél nagy súllyal (3,8) szerepel a válaszok között.

A jellemzők közül kiugró fontosságúnak tekinthető a barátságos és emberléptékű plázák preferálása, mely a legmagasabb átlagos értékelést kapta (4,2, illetve 4,4). Megállapítottuk azonban, hogy minél alacsonyabb végzettségű a válaszadó, annál inkább a nagyobb méretű plázák vonzzák.

Igen fontosnak tartják a kutatásban részt vevők, hogy egy bevásárlóközpontban olcsóbb üzletek is legyenek, ez a paraméter 3,9 átlagértéket kapott.

Az iskolai végzettség növekedésével azonban kimutathatóan csökken az olcsóbb üzletek iránti kereslet.

A parkolás egyszerűsége és lehetőleg ingyenessége a következőként említendő szempont, melyet a vásárlók preferálnak.

Viszonylag fontos számukra, hogy a pláza a lakóhelyükhöz közel legyen, és ennél lényegesen kevésbé a munkahelytől való távolság, azaz inkább az otthonhoz közeli plázákat fogják választani azok, akik tehetik, és vásárlásaik jellemzően nem a munkaidő előtt-után-közben történnek.

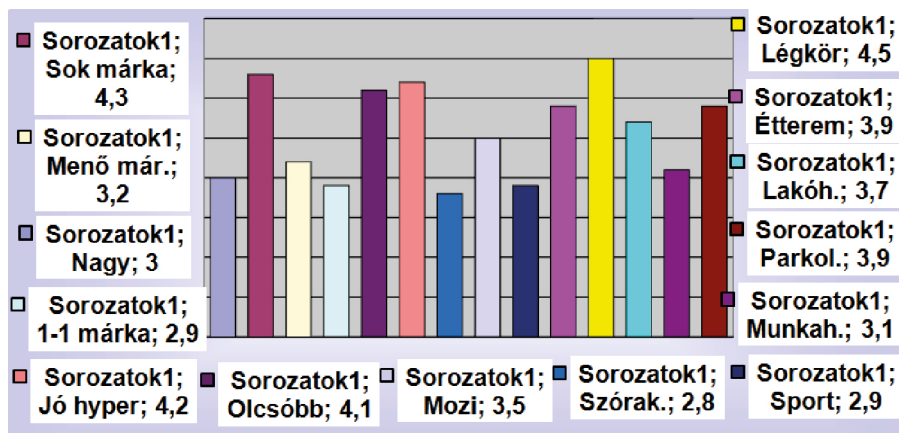
Közepes fontosságúnak ítéltető átlagosan a vásárlók egy-egy bizonyos üzlethez ragaszkodása. Kevésbé fontosnak ítélték a válaszadóink a barátok jelenlétét.

Igazolni vagy cáfolni szeretnénk volna azt a tényt, hogy összhangba hozható a plázafüggőség az életkorral.

Bár nem magas a magukat „plázafüggő”-nek vallók aránya a mintában, a szignifikanciavizsgálat egyértelműen igazolta, hogy a plázákban történő, sokszor céltalan időtöltés szinte kizárólag a 18–25 éves korosztályra jellemző.

A vonzó bevásárlóközpontok jellemzői

Leginkább a megfelelő, kellemes légkört tartják fontosnak a minta alanyai (4,5), de lényeges, hogy sok márka képviseltesse magát az adott üzletben (4,3), illetve ezek közül alacsonyabb árfekvésű boltok is megjelenjenek a bevásárlóhelyen (4,1). A válaszadók átlagos megítélése szerint (2. ábra) szintén kiemelt jelentőségű, hogy az adott vásárlóhelyen megfelelő szuper- vagy hipermarket legyen, mely lehetővé teszi a napi bevásárlás egyszerű és frappáns lebonyolítását (4, 2).

2. ábra: A vonzó bevásárlóközpontok jellemzői

Likert-skála: 1 – egyáltalán nem ... 5 – teljes mértékben

Forrás: Saját kutatás 2014, N = 571

A szolgáltatások közül a megfelelő étteremkínálatot és a jó parkolási lehetőséget igénylik leginkább (3,9). A mozi jelenléte a plázában szintén az átlagnál fontosabb a vevők számára (3,5).

Az átlagosnál valamivel kevésbé igénylik a sport és egyéb szórakozóhelyek létét.

A bevásárlóközpontok általános értékelésénél néhány kérdést félig nyitott kérdéssé tettünk azáltal, hogy a válaszadó megnevezhette az általa leginkább preferált márkákat, szórakozási lehetőséget stb.

A *márkára* vonatkozó kérdésből kiderült, hogy a válaszadók 40%-ának van egy, valamivel több mint 20%-ának kettő és hozzávetőleg 5%-ának 3 kedvenc márkája, melyhez leginkább ragaszkodik. (A legtöbbet említett márka a H&M és a Zara volt, 43, illetve 42 említéssel. A Nikeért 31, a NewYorkerért 29 válaszadó rajong, ezt követően viszonylag kiegyenlített a rangsor.) Minél idősebb a válaszadó, annál kevésbé ragaszkodik 1-2 bizonyos márkához az adott plázában.

A *szórakozási* lehetőségek iránti igényt firtatva szintén lehetősége volt a válaszadónak megnevezni favoritját.

71 fő élt ezzel a lehetőséggel, akik közül a legtöbben (26-an) a mozit nevezték meg, 20-an a bowlingot, 9 fő a játéktermet, 8 a gyermekfoglalkoztatókat (játsszóház, megőrző stb.), illetve 7 a biliárdot emelte ki. A szórakozási lehetőségek csupán a legfiatalabb korosztály számára fontosabbak az átlagosnál, ugyanez a tendencia állapítható meg a mozi iránti igényekkel kapcsolatban.

52 megkérdezett adott választ a sportolási lehetőség igényére irányuló nyitott kérdésre: 30 főnek van igénye az aerobik, illetve a fitness gyakorlására, 11 konditerembe szeretne járni egy plázában, és 7-7 megkérdezett bowlingozna, illetve fallabdázna ilyen keretek között.

A további sportágak említése szórványos volt.

Megközelítés módja

Vizsgálatunk tárgyát képezte annak megállapítása is, hogy milyen módon jutnak el a vevők, potenciális vásárlók a vizsgált négy bevásárlóközpontba.

A minta valamivel több mint fele jellemzően tömegközlekedéssel, közel ¼-¼ pedig gyalog, illetve autóval jár a vizsgált plázába. Szignifikánsan több hölgy választja a tömegközlekedést, az urak között pedig a látogatók inkább az autót veszik igénybe. A kerékpárral és egyéb módon érkezők száma és aránya elenyésző.

A páros preferenciavizsgálat

A vizsgálat célja

A páros preferenciavizsgálatok elsődleges célja egy – a fogyasztók átlagos értékítélete alapján kialakított – sorrendi skála létrehozása. (Kindler–Papp, 1977; Lehota, 2001)

A vizsgálat létjogosultságát az támasztja alá, hogy egy fogyasztónak, illetve vásárlónak lényegesen bonyolultabb több dolgot (esetünkben 5 bevásárlóközpontot) összehasonlítani, mint kettőt, azaz páronként értékelni azokat.

Egy öt tényezőből álló vizsgálatnál több a bizonytalansági faktor, míg a páros összehasonlításnál jellemzően egyértelműen állást tudnak foglalni a vizsgálat alanyai. (Kindler–Papp, 1977)

Így az eredmények összesítésével egy olyan intervallumskála állítható elő, melyről megállapíthatóak a relatív távolságok, azaz hogy mennyivel jobban preferáltabb az egyik pláza a másiknál.

A vizsgálat módszere

A páros preferenciavizsgálat módszerének több változatát is kidolgozták, melyek közül a Guilford-féle eljárást választottuk, mert Guilford viszonylag kevés feltételhez köti az eljárást. A megkérdezetteknek az volt a feladatuk, hogy páronként hasonlítsák össze az egyes bevásárlóközpontokat, és döntsék el, hogy melyik pláza preferáltabb számukra.

A páros preferenciavizsgálat számításának menete

Első lépésként összeállítottuk az aggregált preferenciagyakoriságok táblázatát. (1. táblázat) A sorokban és az oszlopokban egyaránt a vizsgált konkurens plázák szerepelnek. A sorok és oszlopok találkozásánál a mezőben található szám a sornak megfelelő pláza preferálását jelenti az adott oszlopnak megfelelő versenytárhoz viszonyítva. (Kindler–Papp, 1977)

1. táblázat: Aggregált preferenciagyakoriságok

Plázák	Corvin	WestEnd	Arena	Allee	Europark	Össz.
Corvin	-	271	261	289	415	1236
WestEnd	251	-	300	265	406	1222
Arena	244	222	-	238	394	1098
Allee	192	244	252	-	375	1063
Europark	64	101	93	98	-	356

Forrás: saját számítás

- Ez alapján összeállítható a preferenciaarányok táblázata, ahol:
Az „a” értékekhez rendre hozzáadunk $m/2$ -t, és az így kapott számot $n * m$ -el osztjuk, így megkapjuk a „P(a)” értékeit. A „P(a)” értékeket „u” értékekké transzformáljuk, amely számok már az intervallumskála értékeit fogják jelenteni. ($n * m = 2490$)
- A kapott értékeket átalakítjuk a kényelmesebben használható 0 kezdőpontú és 100 végpontú skálává. A legkisebb skálaértéknek a nullát, legnagyobbak a százat feleltetjük meg. A többi „u” skálaértéket pedig ennek megfelelően rendezzük interpolálással. (2. táblázat)

2. táblázat: Az intervallumskála kiszámítása

Plázák	„a” értékek	$m/2$	$a+m/2$	P(a)	„u”	Intervallum- skála ért.
Corvin	1236	249	1485	0,597	0,73	100%
WestEnd	1222	249	1471	0,591	0,72	93%
Arena	1098	249	1347	0,541	0,70	78%
Allee	1063	249	1312	0,527	0,69	71%
Europark	356	249	605	0,243	0.59	0%

m = résztvevők = 498 (átlagosan!!) (A teljes mintában 174 fő végezte el a páros összehasonlításokat értékelhetően.)

n = vizsgált plázák száma = 5

a = sorösszegek, melyek jelzik, hogy mennyi szavazattal „nyert” az adott pláza a többivel szemben

u = a standardizált normális eloszlás táblázati értékei

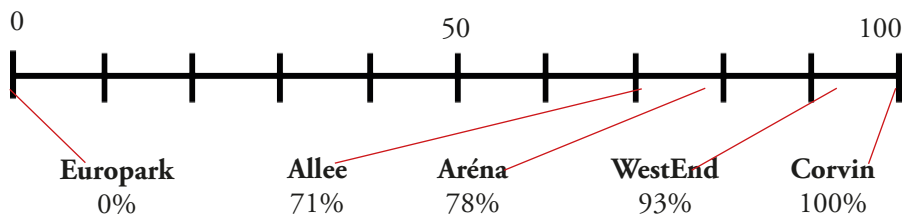
Forrás: saját számítás

A vizsgálat eredménye

A számítások alapján kapott értékeket egy számegyenesen ábrázolva (3. ábra) látható, hogy a megkérdezettek szerint a leginkább preferált bevásárlóközpont a Corvin Pláza.

Csupán annyit érdemes a kialakult eredményhez hozzátenni, hogy a válaszadók többségét a Corvin Plázában, illetve annak környékén kérdezték meg, amely valamelyest torzíthatja a kialakult eredményt.

Viszonylag kevésbé szóródnak az „pontszámok” a versenytárs bevásárlóközpontok megítélését illetően (az „u” értékek között kicsi a különbség), azaz kiugróan kedvelt bevásárlóközpontról nem beszélhetünk. A legkevésbé az Europarkkal elégedettek, a 2. helyezett a WestEnd, a 3. Arena és 4. az Allee.

3. ábra: A Versenytárs Plázák preferáltságának megjelenítése az intervallumskálán

Forrás: saját kutatás 2014, N = 174

Értékelés

A vizsgálat eredményeképpen az öt bevásárlóközpont lényegileg két kategóriába sorolható a preferáltságuk alapján. Az első kategóriát az első négy helyezett (Corvin, WestEnd, Arena Allee) alkotja, melyek a vásárlók véleménye alapján kedvelt bevásárlóközpontnak számítanak. A második kategóriában az Europark maradt egyedül, melyet a válaszadók a vizsgálatba vont plázáknál rendre kevésbé jónak értékelték.

Természetesen, mint minden páros preferenciavizsgálatnál, jelen esetben is előfordult, hogy a válaszadó inkonzisztens döntést hozott, azaz pl. az „A” plázát jobbnak értékelte „B”-nél, a „B”-t a „C”-nél, majd a „C”-t az „A”-nál.

Ez azonban a vizsgálat végső eredményét kevésbé befolyásolja, egyrészt a mintanagyság, másrészt a vizsgálat módszere miatt, melynél az átlagos értékelés létrehozása a cél.

Mindez csupán azt támasztja alá, hogy amennyiben az öt plázát kellett volna sorrendbe állítaniuk, a bizonytalansági tényező miatt sokkal kevésbé tudtunk volna „hiteles” eredményeket kimutatni.

Összességében megállapítható, hogy a fogyasztók ítélete alapján különbséget tehetünk a konkurens bevásárlóközpontok között, azonban ezek a különbségek nem olyan élesek, hiszen számos esetben a kísérlet alanyai nem konzekvensen döntöttek, tehát nem tudták egyértelműen a sorrendiséget megállapítani. Másrészt a különbségek az első négy helyezett tekintetében nem túlságosan nagyok, tehát önmagukban nem szolgáltatnak okot nagymértékű, kardinális jelentőségű változtatásokra.

Következtetések

Kutatásunk eredményei alapján láthatóvá vált, hogy a belvárosi bevásárlóközpontok jó ismertségnek örvendnek a megkérdezettek körében. Akik napi vagy heti szinten megjelennek a bevásárlóközpontban, elsősorban a környező kerületekben lakók, de több távolabbi kerületben lakó is viszonylag gyakran ellátogat a vizsgált központokba.

A vidéki vásárlók jellemzően lényegesen ritkábban fordulnak meg ezekben a plázákban.

A központi fekvésű plázákba (Westend, Corvin, Allee) a látogatók döntő többsége gyalog vagy tömegközlekedéssel érkezik.

Különböző korosztályok eltérő motívumaik miatt keresnek fel egy-egy plázát.

Míg az idősebbek elsősorban a közelség vagy a napi bevásárlás lehetősége miatt, addig a középkorúak, illetve a fiatalok a szolgáltatások, illetve a divatmárkákat felvonultató üzletek miatt is előnyben részesítik a kedvelt bevásárlóközpontjukat a versenytársakkal szemben.

Bár a kedvezőtlen tendenciát mutató gazdasági helyzet miatt az átlagos vásárlók körében viszonylag fontos érv egy üzlet választásakor annak kedvező árfekvése, azonban elmondható, hogy ez általánosságban igaz, és a kutatási eredményeink azt igazolják, hogy ez a tény sem a lakóhelyhez, sem egyéb demográfiai tényezőkhöz, sőt konkrétan még a jövedelemhez sem köthető.

Hivatkozott források

- Carter, C. C. (2009). What We Know About Shopping Centers. *The Journal of Real Estate Literature*, 17(2)
- Hoffmann, I.-né (2007). A bevásárlóközpontok szerepe az igények és a fogyasztáskultúra fejlesztésében. in Sikos T., Tamás. (2007). A bevásárlóközpontok jelene és jövője. Selye János Egyetem Kutatóintézete, Komárom, 13–18.
- Kindler J. – Papp O. (1977) Komplex rendszerek vizsgálata, Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 234–247 p.
- Lehota J. (2001): Marketingkutatás az agrárgazdaságban, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 233 p.
- Malhotra, Naresh K.(2009) : Marketingkutatás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 832 p.
- Reikli M. (2012) Bevásárlóközpontok sikerének kulcsa. A bevásárlóközpont alkotóelemei és stratégiai illeszkedésük. Ph.D. értekezés BCE, 193p.
- Sajtos L. – Mitev A. (2007). SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Aliena Kiadó, Budapest, 72–73. p.
- Sikos T. T. – Hoffman, I.-né. (2005). Budapesti bevásárlóközpontok 10.14267/phd.2014003 190 tipológiája. *Marketing & Menedzsment*, 39(3), 27–39.
- Wagner, T. – Rudolph, T. (2010). Towards a hierarchical theory of shopping motivation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 17, 415–429. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jretconser.2015.05>

Szerzők

Domán Szilvia PhD

Főiskolai docens, Eszterházy Károly Egyetem, 3200 Gyöngyös, Mátrai út 36.
doman@karolyrobert.hu

Tamus Antalné PhD

Főiskolai tanár, Eszterházy Károly Egyetem, 3200 Gyöngyös, Mátrai út 36.
tamusne@karolyrobert.hu

Vas Zoltán

Értékesítési és marketing igazgató, A4C Marketing Kft, Budapest, Bakáts tér 2.
vas@a4c.hu

AZ EINSTEIN TELESZKÓP PROJEKT

és lehetséges hatásai a területfejlesztésre

Domjáné Nyizsalovszki Rita

Csörgő Tamás

Novák Tamás

Összefoglalás

Az Einstein Teleszkóp projekt - amely a közelmúltban közvetlenül is megfigyelt gravitációs hullámok részletes vizsgálatára irányul – egy olyan, jelenleg a tervezési fázisában lévő Európai Unió projekt, amely megvalósulása esetén a világ egyik legkiemelkedőbb tudományos beruházása lehet, és amely Magyarországot a természettudományos kutatások élvonalába emelheti. A csúcstechnológiával rendelkező kutatóközpont olyan tudományos felfedezések forrása lehet, amelyek az egész emberiség számára szolgálhat alapvető és más módon nem megszerezhető információval Világegyetemünk keletkezéséről. A beruházás a kutatás-fejlesztés-innováció tekintetében kiemelkedő jelentőségű Magyarország számára. A nemzeti vagyont jelentősen növelő projekt 90%-os támogatási intenzitású, a becsült összköltsége elérheti a 4 milliárd Eurót. Megvalósítása esetén ez a beruházás széleskörű és jelentős gazdasági-társadalmi hatásokat generálhat, új fejlődési pályára állíthatja a régiót és erősítheti Magyarország innovációs és gazdasági potenciálját.

Kulcsszavak: Einstein Teleszkóp, gravitációs hullámok, területfejlesztés, alapvető kutatások, technológiai fejlesztés, innováció.

JEL: O30, Q55, Z32

The Einstein Telescope Project and its possible impacts on regional development

Abstract

The Einstein Telescope Project, that aims at the detailed investigation of the gravitational waves, that were directly observed recently - is a Conceptual Design Study, funded by the European Union. If fully realized, it may be one of the globally leading scientific investments, that may also bring Hungary to the forefront of fundamental scientific research. The proposed research infrastructure will be equipped with cutting edge technology and it may be a unique source of scientific discoveries that provide fundamental information for humanity as a whole, about the origins of our Universe. This project may be of outstanding importance for Hungary as far as research, development and innovation is considered. When realized in Hungary, this project may increase significantly the gross natural assets: the project has an expected 90% EU funding level and its estimated total costs may reach 4 billion (4 000 million) EUR. When realized, this investment may induce significant and widespread economic and social effects, it may redirect North-East Hungary to a new trajectory of development and it may strengthen the innovation and economic potential of Hungary.

Keywords: *Einstein Telescope, gravitational waves, regional development, fundamental research, technological development, innovation*

JEL: O30, Q55, Z32

Bevezetés

Egy régió gazdasági-társadalmi fejlődése szempontjából a fő irányvonalat megadó fejlesztési szakpolitikák mellett a legfontosabb befolyásoló tényezők a régióban realizálódó beruházások. Jelen tanulmány fő célja, hogy áttekintse az egyik legjelentősebb, jelenleg a tervezés fázisában lévő, európai finanszírozású tudományos beruházást, az Einstein Teleszkóp (ET) projektet és a projekt várható hatásait Magyarország, az Észak-magyarországi Régió, valamint a beruházás szűkebb környezete vonatkozásában, feltételezve, hogy

az ET itt valósul meg. A szakmai áttekintést követően³ elemezzük a projekt gazdasági-társadalmi hatásait. Az anyag összeállításában nagy segítségünkre voltak a hasonló jellegű magyarországi beruházásról, az ELI-ről született háttér- és hatástanulmányok. A vizsgálat az ET projekt teljes kiépülésének idejére vonatkozik.

Anyag és módszer

A gravitációs hullámok jelentősége és a közvetlen észlelésükre irányuló erőfeszítések

Albert Einstein az általános relativitáselmélet következményeként már 1916-ban megjósolta a gravitációs hullámok létét. A gravitációs hullám a téridő görbületének hullámszerűen terjedő megváltozása, a gravitációs sugárzás pedig a gravitációs hullámok által továbbított energia. A gravitációs hullámok lényeges sajátossága, hogy a világegyetemben található objektumok nem „árnyékolják le”, azaz nem nyelik el, szemben az elektromágneses jelekkel, amelyek elnyelődhetnek.

A gravitációs hullámok tehát mintegy új ablakot nyitnak a világegyetemre, mivel az elektromágneses megfigyelésektől független, azokat kiegészítő, unikális információforrást jelentenek. Fő asztrofizikai jelentőségük, hogy segítségükkel olyan, eddig nem látható objektumokat lehet majd megfigyelni, amelyek vagy nem bocsátanak ki fényt illetve más elektromágneses sugárzást (pl. fekete lyukak), vagy ha igen, azokat más objektumok leárnyékolják, elfedik előlünk. Így a gravitációs hullámok vizsgálata az Univerzumban lezajlott olyan kataklizmákról, extrém viszonyokról adhat információt, köztük a Világegyetem keletkezése utáni első 300 ezer év történetéről is, melyek más csillagászati módszerekkel nem megfigyelhetők. Ugyanis a Világegyetem első 300 000 évében a fényhullámok számára átlátszatlan, opálos volt, de a gravitációs hullámok a Világegyetemnek még ebben a korai,

3 Munkánk területfejlesztési aspektusait a szövegben explicit hivatkozásokkal láttuk el, a fizika tudományát érintő területein pedig a szakmai áttekintés a (Csörgő, 2014, 2015) konferencia előadásokra épít. Munkánk alapjait a projektet bemutató korábbi közlemények és előadások (Rácz 2011, 2014a, 2014b, 2014c) , valamint az ET projekt hivatalos dokumentumai (ET 2014, 2015, ET R&D 2015) képezik.

rendkívül forró és sűrű időszakáról is hírt hoznak (Rácz 2014a, 2014c), ahhoz hasonló módon, ahogyan a ködbe borult Mátrában nem lehet látni, de a ködben is jól lehet hallani a mátrai utakon jövő-menő gépjárművek közlekedésének a zaját.

A gravitációs hullámok közvetlen észleléséhez olyan fejlett mérés technika szükséges, ami nagyon kicsi relatív hosszváltozás (a proton méretének ezredrésze) kimutatására is képes. A legnagyobb technikai, technológiai kihívás éppen az, hogy a műszer kellően elszigetelt legyen a külső hatásoktól, hogy azokat pontosan monitorozni lehessen – ezek a zajok ugyanis olyan rezgéseket keltenek, amelyek hamis jeleket eredményezhetnek. A méréseket zavaró tényezők annál gyengébbek, minél mélyebben van az ET a Föld felszíne alatt, tehát azt érdemes mélyen a felszín alá telepíteni. A zajok egy részét nehéz árnyékolni és szűrni, a felszín alatti telepítés ezen segít. Hogy ezek a zajok hogyan csökkennek a mélységgel, azt további mérések határozhatják meg. Előzetes mérési eredmények szerint – a helyi geológiai viszonyoktól függően – a 100 - 1000 m mélységbe történő telepítés megfelelő zajszint csökkenéssel járhat (Punturo, 2015 és Vasúth, 2016).

Az 1960-as évek óta folynak próbálkozások a gravitációs hullámok közvetlen megfigyelésére. Az első generációs gravitációs hullám kísérletek célja a technológiai fejlesztések ellenőrzése, a közvetlen megfigyelés előkészítése volt. A második generációs gravitációs hullám kísérletek sikeréről, azaz a hullámok első közvetlen megfigyeléséről 2016. február 11-én számolt be a LIGO és a VIRGO tudományos együttműködések közös cikke (Abbott, 2016, LIGO 2016a, LIGO2016b). A harmadik generációs gravitációs hullám kísérletek, mint az Einstein Teleszkóp, a felfedezés ismeretében a gravitációs hullámok tulajdonságainak részletes vizsgálatát célozzák.

Első generációs gravitációs hullám kísérletek a technológia kifejlesztésére:

- GEO600 (Németország / Nagy-Britannia) (1995-2015)
- VIRGO (Olaszország) (1993-)
- TAMA (Japán) (1995-2004)
- LIGO (USA) (1992-)
 - LIGO Hanford Obszervatórium, Washington állam, USA
 - LIGO Livingston Obszervatórium, Louisiana állam, USA

Második generációs gravitációs hullám kísérletek, melyeknek fő célja a gravitációs hullámok közvetlen észlelése:

- Advanced VIRGO (Olaszország) (2015-)
- Advanced LIGO (USA) (2015-)
- Advanced GEO600 (Németország) (2015-)
- KAGRA (Japán) (2016-)
- LIGO India (Együttműködési Nyilatkozat, finanszírozása megkezdődött) (2016-)

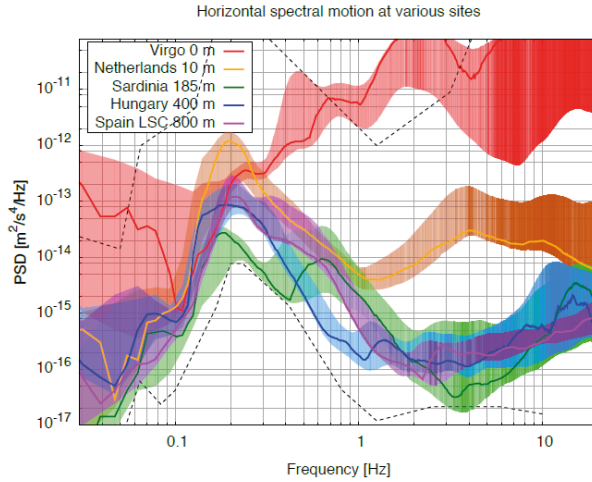
Tervezett harmadig generációs gravitációs hullám detektor projektek:

- LISA (világűrben)
- **Einstein Teleszkóp** (ET) Európában, jelenleg a helyszín kiválasztása folyik. A három legalkalmasabbnak mért lehetséges helyszíne: Szardínia szigete, Olaszország, Pireneusok, Spanyolország, Mátra Magyarország. (1. ábra)

A gravitációs hullámok első közvetlen észlelése, és a felfedezés magyar vonatkozásai

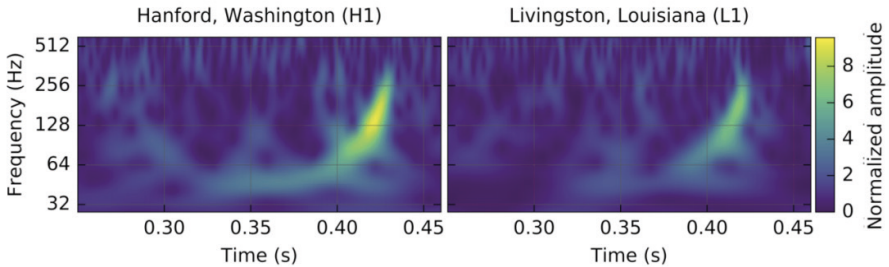
A gravitációs hullámokat a világon először a LIGO elnevezésű nemzetközi tudományos együttműködés által épített advanced LIGO detektorok észlelték 2015. szeptember 14-én. A mérési esemény kiértékelését közlő szakcikkeket 2016. február 11-én közölte a LIGO és a VIRGO együttműködések konzorciuma tudományos szakfolyóiratban (Abbott, 2016, 2. ábra), és a

szakcikk megjelenésének a napján nagy nemzetközi sajtótájékoztatót jelenttek be, hogy új fejezet kezdődik a Világegyetem kezdeteit feltáró kutatásokban (LIGO 2016a, LIGO 2016b, 2. ábra).

1.ábra: Az előzetes mérések alapján az Einstein Teleszkóp telepítése három helyszínen is lehetséges: Szardínia (zöld, ez a legkedvezőbb a 0.2 és 0.5 Hz között), Magyarország (Mátra, kék, a legkedvezőbb 0.5 és 2 Hz között), Spanyolország (LSC, lila, legkedvezőbb 2 Hz és 10 Hz között). A színes sávok az előzetes mérések hibahatárait jelzik, 10 és 20 Hz között a helyszínek kb. egyformán alkalmasak fizikai szempontból az Einstein Teleszkóp telepítésére.

Forrás: Punturo, M (2015)

2. ábra: A gravitációs hullámok felfedezését a sárgás/zöldes jel mutatja, a sötétkék szín a háttér/zaj jele. A felfedezés a 35-350 Hz frekvencia tartományban történt, ahol nincs publikált ET előkészítő mérési adat.

Forrás: LIGO 2016a, LIGO 2016b, Abbott, 2016

Több magyar kutatócsoport is részt vesz a LIGO illetve a VIRGO nagy nemzetközi tudományos együttműködésekben (LIGO 2016b, Tuczai 2016), és ilyen módon magyar kutatók is társszerzői a gravitációs hullámok első közvetlen észlelését bejelentő szakcikknek (Abbott 2016). Ezen felfedezést közlő cikken az alábbi magyar kutatóintézetek és egyetemek neveit olvashatjuk örömmel: ELTE, MTA Lendület Asztrofizikai Kutatócsoport, Budapest; Szegedi Egyetem, Szeged; MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont, Budapest. Magyar szempontból fontos tudni azt is, hogy a LIGO-ban működik egy olyan zajmérő infrahang detektor, melyet a debreceni MTA ATOMKI magyar kutatói építettek, és azt is, hogy a LIGO-ban vezető szerepet tölt be egy magyar kutatókból álló, a Columbia University, New York, NY, USA Fizikai Tanszékén dolgozó csoport.

Az Einstein Teleszkóp projekt rövid bemutatása és jelentőségének méltatása

Az Einstein Teleszkóp annak a harmadik generációs gravitációs hullám mérő nagy kutatási infrastruktúra projektjének a neve, mely jelenleg a koncepcionális tervezési és helyszín kiválasztási szakaszban tart. Az ET olyan kutatási nagyberendezés, amely európai együttműködés keretében épülhet meg (ET 2015, ET 2016, Punturo 2016).

Az ET már nemcsak a gravitációs hullámok észlelésére, hanem ezen keresztül nagyszámú csillagászati és asztrofizikai, gravitációs hullámok kisméretűségével járó folyamat precíziós megfigyelésére is alkalmas lesz. Tehát az ET, ha megépül, várhatóan az egyik legmodernebb, vezető színvonalú asztrofizikai obszervatórium lesz a világon. Az Einstein Teleszkóp segítségével a Világegyetemünk keletkezése, az Ősrobbanás utáni első 300 ezer év története is megfigyelhetővé válik. Ezért az ET olyan tudományos felfedezések forrása lehet, amelyek nemcsak a szűkebb tudóselitnek, a kozmológia és az asztrofizika kutatóinak jelentenek nagy lehetőséget, hanem az egész emberiség számára is alapvetően fontos információt nyújthat. A műszer lehetséges magyarországi megépítése pedig új távlatokat nyit meg számunkra, hiszen új alapokra helyezheti a Világegyetem keletkezésével és a benne elfoglalt helyünkkel kapcsolatos tudásunkat, új fejezetet nyitva ezzel a kutatásokban. Segítségével válaszokat kaphatunk a tudományos világot és a laikusokat egy-

aránt foglalkoztató kérdésekre, például arra, hogy vajon egy vagy több ős-robbanás volt-e, egyetlen világegyetem van-e, vagy vannak, létezhetnek párhuzamos világok, multiverzumok (Punturo, 2015).

Az Einstein Teleszkópnak a jelenlegi tervek szerint három felszín alatti, egyenként 10 km-es karja lesz. Ezek a 100-1000 méteres mélységben épülő vízszintes alagutak, amelyekben a hatalmas térigényű berendezések helyet kapnának, egyenlő oldalú háromszög alakban létesülnének. A földalatti helyszín és a technikai fejlődés miatt az ET 10-szer érzékenyebb lesz, mint a jelenleg működő advanced LIGO és advanced VIRGO műszerek, azaz az ET 1000-szer akkora részét tudja majd megfigyelni az Univerzumnak, mint amire jelenleg képesek vagyunk.

Az ET projekt célja az, hogy Európa vezető szerepet érjen el a gravitációs hullámok észlelésében. Ezzel összhangban az EU FP7-es keretprogramja támogatta a döntést előkészítő szakasz munkáit. A döntés előkészítéséhez a földfelszínen, és a földfelszín alatt 1500 m mélységig végeztek tesztméréseket a zajcsökkenés mélységfüggésének megállapítására (Punturo, 2015).

Az Einstein Teleszkóp helyszínének eldöntésekor a geológiai adottságokon túl, fontos szerepet kap a fogadó állam kormányának, tudományt támogató szervezeteinek és kutatóinak összehangolt erőfeszítése. Amennyiben ez sikerrel jár, az EU és az EU tagállamok pénzügyi háttérével, mintegy 1-4 milliárd Euróból, 10-12 év alatt egy új, nagy kutatási központ épülhet fel, és az várhatóan mintegy 50 évig üzemel majd.

A beruházás helyszínének kiválasztása és a beruházás ütemezése

Az ET projekt helyszín szelekciójának első eredményét, azaz 11 felmért európai helyszín közül a telepítésre legalkalmasabb lehetséges helyszínek megnevezését a Magyar Tudományos Akadémián megrendezett 3. ET Nemzetközi Műhelyen jelentették be 2010. november 22-23-án. Ezek szerint három földalatti helyszínt jelöltek ki további, várhatóan három évig tartó részletes vizsgálatra, mivel bizonyos zavaró, kiküszöbölendő zaj forrása a föld felszíne alatt a mélységgel közel exponenciálisan, a helyi geológiai viszonyoktól függő módon csökken (Punturo, 2015). A három lehetséges helyszín a Mátra, Magyarország, Szardínia, Olaszország és LSC, Pireneusok, Spanyolország. Az előzetes mérési eredményeket az 1. ábra összegzi ezeken a helyszíneken.

Az előkészítő mérések 20 Hz-nél véget értek. A gravitációs hullámok felfedezése a 35-350 Hz tartományban történt. Az 1. ábra szerint a magyar helyszín ígéretesen csökkenő zajszintet mutat, lefelé tart a mért tartomány szélén, 20 Hz-nél, a spanyol (lila) és a szardíniai helyszín stagnáló vagy a magyarnál kissé magasabb (zöld) értéket mutat, de ez a frekvencia függvényében változhat az érdekes tartományban, ezért további LIGO és VIRGO adatok illetve előkészítő mérések szükségesek, melyek kiterjednek a 35-350 Hz-es tartományra is (2. ábra). Ezért is szükséges az előkészítő mérések további folytatása (1. ábra, 2. ábra).

Az Einstein Teleszkóp és környezete:

Az ET lehetséges magyar helyszíne a Mátra-hegységben, Gyöngyösorszi-Recsk térségében található. A terület természeti adottságai kiválóak abból a szempontból, hogy különösen alacsony „szeizmikus zaj” jellemzi a területet. Ez azért lehet, mert a Mátra egy gigantikus geológiai lengéscsillapítón helyezkedik el. A meglévő bányajáratok ugyan nem hasznosíthatóak közvetlenül az ET projekt keretében, azonban létezésük indirekt bizonyíték arra, hogy a Mátra alkalmas helyszín a felszín alatti alagútrendszerek létesítésére.

Magyarország a nemzetközi versenytársaihoz, Olaszországhoz és Spanyolországhoz képest jelenlegi ismereteink szerint várhatóan kedvezőbb beruházási környezetet nyújt a projekt számára. A kivitelezés költségei a Magyarországon a dél-európaiaknál kedvezőbbek: az alacsonyabb munkabérek, a beruházás helyszínének jó megközelítési lehetőségei (lakott terület, a kommunális alapinfrastruktúra megléte, autópálya és repülőtér közelsége) miatt a várható beruházási költségek a felmerült három lehetséges helyszín közül Magyarországon a legalacsonyabbak.

Fontos előny az MTA Csillagászati és Geológiai Kutatóközpont Pizskéstetői Observatóriumának közvetlen közelsége, és az ott évek óta működő szeizmológiai állomás megléte is. A projekt előnyeit tovább növelheti, hogy a beruházás tudásközpontjának helyszíne számára adott lehetőségként az Eszterházy Károly Egyetem új építésű gyöngyösi épületkomplexuma a Károly Róbert Campuson, melynek B épülete jelenleg kihasználatlan és kiválóan alkalmas nemzetközi színvonalú tudásközpont helyszínére, nemzetközi konferenciák megrendezésére. A B épület beruházási értéke közel 1 milliárd Ft.

A berendezés a földfelszín alatti telepítéssel lecsökkenti az észlelést leginkább zavaró alacsony frekvenciás zajokat, infrahangokat. Nem mindegy azonban, hogy milyen zajkörnyezetben települ és milyen kőzetek veszik körül. A pontosabb helyzetelemzéshez további mérésekre van szükség. Az MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont az említett vizsgálatok elvégzésére 2015-ben létrehozta a Mátrai Gravitációs és Geofizikai Laboratóriumot a Gyöngyös-roszi bányában és ott nemzetközi összefogással több műszert telepített a szükséges geofizikai vizsgálatok elvégzése céljából. A kutatás célja, hogy ezeknek a hosszabb szeizmológiai és elektromágneses méréseknek az adatait a gravitációs hullám detektor telepítésének szempontjai alapján kiértékelje, ezáltal felmérje a zajforrásokat és a kőzetkörnyezetet, modellezze a zajok csillapítását a legújabb kontinuumfizikai elméletek alapján és ehhez kapcsolódóan technológiai eljárásokat javasoljon.

Ez utóbbi tények tükrében elmondható, hogy a recski ércbánya esetleges újrainyítása az Einstein Teleszkóp projekt további sorsát alapvetően meghatározza: a folyamatos bányaműveléssel járó recski zajszenyezés várhatóan a csendes szeizmológiai, geológiai környezetet igénylő ET projekttel összeegyeztethetetlen.

A beruházás számára szükséges alpinfrasztruktúra tehát részben adott, másrészt pedig az ET projekt akcióterületéhez közvetlenül és közvetve kapcsolódó, a térség fejlesztését szolgáló - kiemelt projekt státuszra előterjesztendő - Mátra Régió Fejlesztési Projekt nyújthat támogatást. Ennek a fejlesztési projektnek a célja az infrastruktúra fejlesztése mellett a megfelelő vonzerőt biztosító turisztikai attrakciók megteremtése és további fejlesztése a Mátrában és környezetében.

Az ET projekt várható ütemezése:

Az ET projekt aktualitását, mielőbbi megvalósítását sürgetővé tette a gravitációs hullámok közvetlen észlelése 2016 februárjában. Azonban a projekt hosszú távú, közel fél évszázados várható futamidejének és a projekt finanszírozottságának megfelelően a projekt ütemezése 3-4 évente változhat. Az alábbi várható menetrendet az ET projekt vezetőjének, M. Punturónak 2016-os, a gravitációs hullámok közvetlen észlelésének ismeretében készített előadása alapján állítottuk össze (Punturo, 2016).

2014-2018: A döntést előkészítő munkálatok, azaz a versenyben lévő helyszínek részletes geológiai, szeizmológiai vizsgálata, a döntés előkészítése első szakaszban megtörtént. A három szűkebb listára felkerült helyszín részletesebb kimérése várhatóan 2-3 év időskálát igényel, ezalatt számos még újabb gravitációs hullám észlelés válik nyilvánossá és kiderül, hogy milyen frekvencia tartományban lesznek a legfontosabb és a leggyakoribb megfigyelések. Jelenleg K+F fejlesztési szakaszban van a projekt.

2020-2023: Az ET helyszínének kiválasztása és a helyszín előkészítése, a részletes és konkrét építési helyre történő tervezés.

2023-2025: Az ET alagútépítési munkálatainak megindulása, a vákuumrendszer kiépítése, a detektorok kiépítése.

2025-2026: Az ET teljes műszerezése, tesztelő mérések, az első adatok szolgáltatása, kiértékelése, szükség szerinti finomhangolások az ismert zajforrások kiszűrésére.

2026-: folyamatos természettudományos kutatás és rendszeres fejlesztések az újabb generációs műszerek beépítésével

Az Einstein Teleszkóp projekt időskálája a jelentől számítva még legalább 15 éves előkészítő és építő szakasz után még legalább 50 éves üzemelési szakasz, tehát legalább 65 év. Történelmi ismereteink alapján látható, hogy ilyen sokáig egyetlen párt vagy egyetlen politikai berendezkedés sem maradt hatalmi pozícióban az elmúlt 200 év során Magyarországon, feltételezhetjük, hogy a jövőben is egy időszakosan változó politikai-hatalmi felálláshoz célszerű alkalmazkodni. Amennyiben az Einstein Teleszkóp kizárólagos pártpolitikai projektként, széleskörű politikai összefogás nélkül indul, akkor fennáll annak a veszélye, hogy a projektet indító párt hatalomból való kiesése után az indításkor ellenzékként működő, de hatalomra került pártok a projektet pártpolitikai indokok alapján ellehetetlenítik, márpedig a sikerhez 65 éves skálán szükséges a politikai támogatást biztosítani. Ezért az Einstein Teleszkóp legalább 65 éves futamidejű projektjének a sikeréhez az is szükséges, hogy a projektet a lehető legszélesebb körű, a pártpolitikán felülemel-

kedni képes gazdasági, politikai, társadalmi, technológiai és tudományos összefogás igénye mellett valósíthassuk meg, és ezt már a projekt indításakor is érvényesítsük.

Az ET projekt várható finanszírozása:

A beruházás teljes időszakában az ET projekt becsült összköltség elérheti a 4 milliárd Eurót, amely 90%-os támogatási intenzitás mellett vehető igénybe. A konkrét helyszín kiválasztás hiányában még a legkezdvezőbb feltételek mellett is a beruházás költségei eléri az 1 milliárd Eurót. Az alábbi számítások a teljes kiépítettséget és konzervatívabb, 4 milliárd Eurós összköltséget veszik alapul és egyelőre előzetes, a jelenlegi ismeretek alapján kapható becslésnek tekinthetőek, melyeket a projekt részleteinek kidolgozása során folyamatosan frissíteni szükséges (Bozsik, 2000). A számítás alapját a beruházás nagyságához mért beruházási munkaerő (~800 fő) állami kasszába történő visszatérítései és a működtetés során becsült évi 100.000 fő látogató költsége teremti meg. Kiegészítésképpen marginálisan beépítettünk 400 fő kutató és hallgató és ugyanennyi szakmai és egyéb asszisztencia átengedett bérének költségvetést érintő bevételeit is. A kitermelt bányavagyon tonnánkénti átlagárát vettük alapul, zúzott építőköz átlagárszintjén.

Nagyságrendi becsléseink szerint a beruházás megkezdésétől számított várhatóan 9 ± 3 tárgyévét követően térülhet meg a hazai támogatási összeg. A teljes beruházás időtartamára kivetítve (10-12 év) 115-120 Mrd forint közvetlen és közvetett bevétel érkezik a költségvetésbe, a projekt fenntartásának időszakában óvatos becslések alapján évi mintegy 12-15 Mrd Ft. Ezek a bevételek elsősorban adókból, járulékokból, illetékből, új beruházások hatásaként, valamint nemzetközi K+F projektekből származó jövedelmekből, beszerzésekből származnak (Ruszkai, 2016).

Becsléseink alapját a beruházás nagyságához mért beruházási munkaerő (~800 fő) állami kasszába történő visszatérítései és a működtetés során becsült 100.000 fő látogató költsége teremti meg. Kiegészítésképpen marginálisan figyelembe vettünk 400 fő kutató és hallgató és ugyanennyi szakmai és egyéb asszisztencia átengedett bérének költségvetést érintő bevételeit is. Becslésünkben a kitermelt bányavagyon tonnánkénti átlagárát vettük alapul, zúzott építőköz átlagárszintjén, amely feltevésünk szerint nem változik

jelentősen a projekt építési, alagútfúrási első szakasza alatt. Azonban számos olyan tényező nem ismert, amely a pontosabb becsléshez szükséges lenne, ilyen például az alagútfúrási időszak hossza, ami alatt a kitermelt bányavagygon járulékait figyelembe lehet venni, becslésünk nem tartalmazza a nemzetközi finanszírozásban megvalósítandó üzemeltetési, működtetési költségeket sem, melyeket a CERN működtetéséhez hasonlóan a tagországok éves tagdíjfizetéseiből lenne célszerű finanszírozni, megkötetendő, jelenleg ismeretlen nemzetközi szerződések alapján. Ezért a várható megtérülési idő pontosabb becsléséhez a projekt kibontakozásával párhuzamosan, az aktuális fejleményeket figyelembe vevő számításokat rendszeresen aktualizálni frissíteni kell (Ruszkai, 2016).

Az ET várhatóan 2018-ban kerülhet fel az ESFRI (European Strategy Forum on Research Infrastructures) által támogatásra javasolt projektek listájára, annak legközelebbi frissítésekor. Ekkor közel 10 új projekt indítására lesz lehetőség. Mivel az ESFRI projekt listára való felkerüléshez három EU tagállamának kormányzati kötelezettségvállalása szükséges, a projekt a Visegrádi 4-ek közös erőfeszítése esetén jelentős lendületet kaphat. Az ET Obszervatórium finanszírozása 2020-ban kezdődhet meg, melynek lehetséges forrása az ERDF (European Regional Development Funds), mely a Cseh Köztársaság, Magyarország és Románia közös, 3 helyszínes ELI projektjét már jóváhagyott döntések alapján mintegy 850 millió EUR értékben finanszírozza.

Az ET projekt egyes fázisaihoz szükséges beruházási összegek:

A döntés előkészítési szakaszt (2008-2011, a CDR elkészítése) az Európai Unió FP7 keretprogramja finanszírozta, 3 millió Euro összegben. Az Einstein Teleszkóp (ET) koordinációját végző European Gravitational Observatory, az EGO átszervezésével, European Research Infrastructure Consortium (ERIC) szervezésével tervezik biztosítani. A beruházás teljes időszakában az ET becsült összköltsége, kiépítettségétől és helyszínválasztástól függően várhatóan 1-4 milliárd Euro. A projekt magyarországi megvalósításához az önerő biztosítása, kormányzati szerepvállalás szükséges. A projekt mintegy 90 % EU támogatási intenzitás mellett valósulhat meg.

Ha nem a Mátrában valósulna meg az ET detektor, az ET alrendszereinek gyártására irányuló technológiai fejlesztések önmagukban is hosszútávú, kedvező megtérüléssel járó K+F befektetésre adnak lehetőséget, mind a LIGO, mind VIRGO, mind pedig az ET detektorok kapcsán. Azonban a terep zajszintjének meghatározására, szeizmológiai mérésekre költött összegek sikertelen pályázat esetén elvesznek. Ezen költségek viselését az EGO-val közös, EU pályázati forrásokból célszerű biztosítani

Partnerek, kapcsolódási pontok

Az ET széleskörű nemzetközi kutatási, fejlesztési és innovációs összefogást igényel és generál (ET 2015, ET R&D 2015). Az Einstein Teleszkóp felépítése valamennyi szomszédos ország, elsősorban a V4-es országok tudásbázisának fejlődését és együttműködését serkenti. A hazai természettudományos és műszaki egyetemeken kívül Lengyelország, Szlovákia, Csehország tudományos intézetei, finommechanikai, precíziós és informatikai vállalkozásai is érdekeltté válhatnak a projekt megvalósításában. Az ET technológiai és tudományos húzóhatását a V4-nél szélesebb, teljes EU régióban is kifejezheti.

Az ET nemzetközi főpartnere az EGO, az European Gravitational Observatory, az ET koordinátora. Jelenleg az ET projekt számos nemzetközi szervezet utitervében szerepel, mint például GWIC, ASPERA, OECD. Az ET projekt kapcsolódik a Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeteihez (MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont, MTA Atommag Kutatóintézet, Debrecen) és egyetemeinkhez (Debreceni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Eszterházy Károly Egyetem, Szegedi Egyetem).

Az Einstein Teleszkóp Projekt magyarországi koordinátora az MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont.

Eredmények – Az Einstein Teleszkóp Projekt várható hatásai

A beruházás mind nagysága, mind tudományos jelentősége miatt új gazdasági-társadalmi pályára állíthatja a beruházás közvetlen környezetén kívül az Észak-magyarországi régiót és országos hatásai is kiemelkedő jelentőségűek lehetnek.

Gazdasági hatások

Az Einstein Teleszkóp közvetlen gazdasági és közvetett gazdaságfejlesztő-gazdaságélénkítő hatásai sokrétűek és szerteágazóak. A beruházás számos tudományos, műszaki, ipari és gazdasági húzóágazat megjelenését jelentené hazánkban, a szűkebb és tágabb régióban is (Dinya 2014).

A hasonló kaliberű nagyberuházásokkal (mint pl. CERN LHC) szerzett tapasztalat azt bizonyítja, hogy az ilyen volumenű csúcsberendezések tervezése, építése és működtetése a környék gazdasági fejlődésének motorjává válik (Dusek 2015).

A beruházás jelentős számú hazai kivitelezőt hoz kedvező helyzetbe. Ezzel kapcsolatos igen lényeges tényező a stabil munkahelyteremtés. A kivitelezés ideje alatt hozzávetőlegesen 1200 embernek ad munkát, majd az elkészült létesítmény és a hozzá kapcsolódó látogatóközpont megközelítően 800-900 főt foglalkoztat. Külön előnye a projektnek a stabil munkahelyteremtés, hiszen hosszú távú üzemeltetéssel (50-65 év) számolhatunk.

A létesítmény kivitelezéséhez és működtetéséhez kapcsolódik a kreatív, világszínvonalú iparágak megjelenése: pl. vákuumtechnika, lézerfizika, műszertechnika és az informatika területén.

Közvetett hatásként értékelhető a szolgáltató szektor megerősödése. A kutatói jövedelmek vásárlóerőparitáson a nyugat európai jövedelmekkel egyenlők, magyar viszonylatban nagyon magasak. Így az alkalmazottak nagyobb jövedelme miatt nagyobb helyi költség realizálódik. Elsősorban a magas hozzáadott értékű szolgáltatások iránti kereslet részaránya emelkedik meg.

A projekt további EU-s fejlesztési források bevonását is serkenti, amely tovább erősíti a térség és a régió gazdasági jelentőségét. Külön ki kell emelni a tudáskoncentrációból származó pozitív imázs vonzó hatását, valamint a vállalkozási kedv erősödését.

Az Einstein Teleszkóp gazdasági hatásai között jelentkezik a beruházás színteréhez és a kutatóközponthoz szorosan kapcsolódó turizmus kialakulása és fellendülése, amely a térségben már meglévő attrakciók iránti érdeklődést is emeli. Emellett természetesen célirányos turisztikai érkezések is realizálódni fognak az ET és kutatóbázisa irányába: mind a laikus turisták, mind pedig a szakirányú látogatók (konferenciaturizmus, szakmai turizmus) száma emelkedni fog. A hasonló nagyságú genfi hadronütköztető (CERN LHC)

évente igen jelentős számú turistát fogad. A vezetett túrákon résztvevő látogatók száma 100 000-hez közelít évente, az összes látogatók száma évi 200 000 – 300 000 fő. (Jende, 2014).

Társadalmi hatások

A beruházás jelentős mértékű pozitív társadalmi hatásokat indukál. Az előrejelzések alapján a következő évtizedekben a globális munkapiaci trendek nyertesei a fejlett gazdaságokban várhatóan a magas végzettségűek lesznek. A réteg nagyfokú mobilitással és magasabb igényekkel rendelkezik, viszont egy térség fejlődésének felhajtóerői is lehetnek (Kürtösi 2015). A beruházás környezetében a kvalifikált munkaerő betelepülése mellett a helyi foglalkoztatottak aránya is növekedni fog, amely a magasabb bérekkel együttesen az életszínvonal emelkedését eredményezi. Az alpinfrastruktúra fejlesztése mellett a projekt emeli a nem gazdasági jellegű beruházások, intézményi fejlesztések (óvoda, iskola) mértékét is. A beruházással párhuzamosan annak környezetében felélénkül az ingatlanpiac, az ingatlanok értéke növekszik. A térség megnövekedett tudományos-szellemi potenciálja, tudásbázisa javítja az itt tanuló gyermekek lehetőségeit és emeli továbbtanulási és későbbi szakmai esélyeiket (Dinya 2014). A projekt eredményeképpen interkulturális kapcsolatok alakulhatnak ki, a lakosság toleranciája, elfogadása javulhat.

Mindezen tényezők együttesen emelik az itt élők társadalmi jólétét, és az eddigi kedvezőtlen trendet megfordítva a projekt hatásaként munkaerő beáramlással számolhatunk (Dinya 2014).

Hatásai a tudományos életre és a felsőoktatásra

A projekt eredményeképpen jelentősen megnövekedhet Magyarország nemzetközi tudánypolitikai súlya. A beruházáshoz kapcsolódóan hosszútávon működő világszínvonalú komplex tudományos-innovációs központ jöhet létre, hasonlóan a szegedi ELI projekthez. A tudományos élet mellett a térség közép és felsőoktatási intézményei is nyertesei lehetnek a projektnek (Kürtösi 2015).

A tudás- és technológiatranszfer, spin-off cégek létrejötte, a tudáskoncentrációból származó pozitív imázs vonzó hatást gyakorol társadalmi és gazdasági tekintetben is.

Az ET tevékenységének nemzetközi jellegéből adódóan az egész világból Magyarországra vonz kutatási kapacításokat és Magyarországon tart kutatókat, akik az ET hiányában a világ valamelyik más országában lévő kutatóintézetben dolgoznának, illetve a szakterületen külföldön dolgozó kutatók számára hazatérési, együttműködési lehetőséget teremtené. Ennek várható hatását a CERN (Jende 2014) és az ELI adatainak és hatásainak további részletes elemzése (Dusek 2015, Székelyhidi 2015) alapján szükséges lenne pontosabban megbecsülni.

Mind a térség középfokú szakképzési intézményei (új képzések), mind pedig a gimnáziumok (specializálódás) számára is széleskörű lehetőségeket biztosít a projekt a hazai és nemzetközi tudományos kapcsolatok szélesítése révén.

A beruházás közvetlen hatást gyakorol Magyarországi műszaki és természettudományos profilú felsőoktatási intézményeinek specializáltságára, amely versenyelőnyt jelent nemzetközi viszonylatban. Igen jelentős tudományos és képzési előrelépésre tehetünk szert elsősorban a precíziós fizika, az anyagtudományok, a matematika, a csillagászat, és az informatika területén. A beruházás összekapcsolható az ELI lézerkutató fejlesztéseivel, mivel az Einstein teleszkóp a lézeres interferencia mérési módszerét alkalmazza.

A projekt jelentős hatást gyakorol a fővárosi valamint az észak-magyarországi egyetemek profiltisztítására, kutatási és képzési struktúrájuk megerősítésére. A Budapesti Műszaki Egyetem, a Wigner Kutatóközpont, az Eszterházy Károly Egyetem képzése és a Miskolci Egyetem műszaki, informatikai és természettudományos képzései nemzetközi szinten is jelentős érdeklődésre számíthatnak. Ezek közül kiemelt jelentőséggel bírnak az Eszterházy Károly Egyetem egri és gyöngyösi campusain folyó természettudományos és informatikai képzések.

Területi hatások

A területi hatások a beruházás nagyságából és jellegéből fakadóan alapvetően nemzetközi, országos és regionális szinten értelmezhetők. Az Einstein Teleszkóp projekt megvalósítása markáns térstruktúra változással jár együtt, mivel olyan iparágak letelepedését és megerősödését jelenti hazai viszonylatban, amely a következő 40-60 év fejlődési folyamataira alapvető hatást gyakorolnak.

Regionális hatások

Regionális hatások tekintetében a gazdaság, társadalom, környezet hármását lehet elsősorban kiemelni. Az Einstein Teleszkóp beruházás erőteljes gazdaságélénkítő hatása elősegíti a hazai technológiai KKV-k és szoftverfejlesztő cégek tartós megerősödését, valamint a kapcsolódó külföldi működőtőke beáramlását. Olyan technológiaintenzív térszerkezet kialakulása várható, amely Budapest, Miskolc, Debrecen gazdasági tengely felzárkózását indítja el Európa legfejlettebb régióihoz. Az ET, továbbá a régió gazdaságára jellemző autógyártáshoz kapcsolódó vállalatok, technológiaintenzív ipar/ kutatásfejlesztés és a precíziós magyar mezőgazdaság képesek szavatolni az Észak-magyarországi régió polgárainak életminőségét, a minőségi munkaerő hazatérését és a fenntartható gazdaságfejlesztést. Tehát az Észak-magyarországi régió számára kitörési pontot jelent a kevésbé fejlett helyzetű besorolásból.

Az Einstein Teleszkóp rendkívül nagy hatású, regionálisan és EU szintjén is jelentős projekt. Várhatóan a V4 országok szintjén lehetne létesítését a kormányzatok összefogásával biztosítani. Léptéke indokoltá teszi az úthálózat fejlesztését a Krakkót az M3 autópályával összekötő, észak-déli útvonalon, a régi borostyán-út egyik szakaszának felélesztésével, várhatóan a Krakkó-Besztercebánya-Salgótarján-Hatvan útvonalon. Egy ilyen új autópálya csomópont Hatvanban nem csak a tudományos és kulturális, hanem az iparfejlesztésre és a kereskedelemre is rendkívül pozitív hatást gyakorolhat.

Egri központtal új egyetem jött létre 2016 júliusától, az Eszterházy Károly Egyetem. Egy ilyen új egyetem számára a közelében létrejövő EU nagyberendezés óriási pozitív hatást jelenthet: a világ vezető kutatóinak napi szintű jelenléte, a fizikai, informatikai, matematikai, és az alkalmazott vákuumtechnológiai és lézertechnológiai kutatások fejlesztése, illetve rendkívül nagy tudományos hatású kutatásokba való közvetlen, helyi szintű bekapcsolódás óriási tudományos lehetőség az új, egri központú Eszterházy Károly Egyetem számára is.

Az ET projekt nem csupán az Eszterházy Károly Egyetem, hanem a többi közeli hazai egyetem (Debreceni Egyetem, ELTE, Szegedi Egyetem) fizikusai és informatikusai számára, valamint a Miskolci Egyetem geológusai és geofizikusai számára is új, óriási lehetőségeket jelentenek. Új tudományos

centrum, új és világszínvonalú, fejlett technológiák jelennének meg a technológiai fejlettsége alapján elmaradottnak, felzárkóztatandónak számító Észak-Magyarország régióban.

Országos hatások

Hazai szinten elkezdődik a magas innovációs képességgel rendelkező iparágak, kutató és oktatóhelyek szakosodása a teleszkóp fejlesztési és működtetési igényeinek kielégítéséhez. A kapcsolt vállalkozások és kutatóhelyek hazánk szinte valamennyi régiójában növekedést generálnak, elsősorban az Észak-magyarországi, a Közép-magyarországi, Észak-alföldi és Dél-alföldi régiókban. A fejlesztés új lendületet ad a természettudományos és műszaki képzés népszerűségének emeléséhez. A teleszkóp nemzeti szinten már a kezdetekben várhatóan mintegy 2-3000 új munkahely létrejöttét támogathatja, amelyek fenntartását több évtized alatt várhatóan folyamatosan biztosítja.

V-4 Visegrádi Országok

Fontos látni, hogy a **Visegrádi 4**-ek, azaz a V-4 országokban viszonylag kevés EU szintű tudományos nagyberuházás valósul meg, melyre pozitív példa a párját ritkító **ELI** lézerfizikai kutatóközpont létrehozása, mely megvalósulási helyszínei közül 2 helyszín, a Cseh Köztársaság és Magyarország tartozik a V4-ek együttműködésébe.

Az ET projekt a Visegrádi országok számára kölcsönös gazdasági és tudományos előnyöket jelent, valamint a napjainkban egyre szorosabbá váló együttműködés újabb jelentős állomása lehet. A lengyel partnerség elősegíti az észak-déli irányú közlekedési folyosó megerősítését (Hatvan-Krakkó autópálya), amely Szlovákia számára is előnyt jelent. Valamennyi Visegrádi ország jelentős tudás- és technológiai potenciállal rendelkezik, amelyek a projekt előkészítésében és kivitelezésében kulcsfontosságú tényezők. A cseh és lengyel bányászati technológia mellett a cseh vákuumtechnológiai ipar is a projekt erősségeit növelné.

Az Einstein Teleszkóp megépítésének hazai jelentősége növeli a Visegrádi országok versenyképességét az alap és alkalmazott tudományok területén, valamint komplementer jelleggel előnyösen érinti az ELI lézerközpontok kapcsolódó kutatási kezdeményezéseit is.

Európai hatások

A korábban tudományos és műszaki színvonalára, technológiai fejlettségére méltán büszke Európa lemaradóban van a tudományos nagyprojektek és a technológiai fejlesztés területén. Ez jól látható Japán, India és Kína, Korea előre töréséből, Ázsia növekvő részarányában a Nobel-díjak területén, amely az USA stagnálása és az EU térségének hanyatlása mellett történik meg. A gravitációs hullámok kutatása terén ez az első észlelést végző második generációs LIGO, a tőle időben lemaradó, de hasonló technológiával működő második generációs VIRGO közötti különbségben, és a technológiailag legfejlettebb, de jelenleg még konstrukciós szakaszban lévő japán KAGRA detektorok közötti vetélkedésben nyilvánul meg. Az ET projekt Európa versenyképességének a záloga ezen a technológiai-tudományos szakterületen. Ezért elemeztük a projekt erősségeit és gyengeségeit, lehetőségeit és a megvalósítására leselkedő veszélyeket egy úgynevezett SWOT analízis kereteiben. Ennek eredményeit a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat Az ET projekt SWOT analízise

ERŐSSÉGEK • Egyediség: a világon egyedülálló csúcstechnológiával rendelkező kutatóközpont • 90%-os EU-s támogatási intenzitás, • 1-4 milliárd Eur költségvetés • Hosszú távon tervezhető üzemeltetés (minimum 50 év) • V4-es országok együttműködésére épít • A versenytársakhoz képest jelenleg kedvezőbb beruházási környezet • Az MTA kutatóközpontjainak közeli jelenléte (Piszkéstetői Csillagászati Obszervatórium, Mátra Gravitációs és Geofizikai Laboratórium) • Magyar intézményes részvétel a kutatásokban • Kedvező megközelítés (repülőtér 1 óra, M3 autópálya) • Csúcstechnológia meghonosítása • Társadalmi fejlettség szintjének jelentős emelkedése • A magyar társfinanszírozás megtérül • A gyöngyösoroszi bánya évi 1 milliárd Ft állami támogatást igénylő környezetvédelmi támogatásának kiváltása, a szennyezett bányavíz forrásának feltárásával és ET projekt miatt amúgy is szükségessé váló felszíni kivezetésével.	LEHETŐSÉGEK • Kiemelkedő kutatási lehetőségek: az Ősrobbanás utáni eddig ismeretlen 300 ezer év is tanulmányozhatóvá válik • Növekszik Magyarország nemzetközi tudománypolitikai súlya • Felsőoktatási színvonal specializált minőségemelése • Hazai és nemzetközi területfejlesztési hatások • Hazai és nemzetközi turizmus erős teljes élénkítése • Határon átnyúló innovációs térség kialakulása • Társadalmi fejlettség szintjének jelentős emelkedése • A kutatások végeztével az esetlegesen feltárt érckészlet hozzáférhetővé válik. • 50-60 évre stabil munkahelyteremtés közvetlenül kb 1200 fő részére, közvetve további 800-900 fő részére. • Tudástranszfer, modern iparágak megtelepedése pl vákuumtechnika, lézerfizika, műszertechnika és az informatika területén • Az Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia (S3) céljainak hiánytalan elérése
GYENGESÉGEK • Relatív kevés idő áll rendelkezésre a döntéshozatalig (2018) • A projekt egyelőre alacsony ismertsége • Alacsony hatásfokú hazai és nemzetközi tudományos lobbitevékenység • Információáramlás hiánya • Jelentős infrastruktúrafejlesztési igény • Összefogás hiánya • Tájékoztatás hiánya, gyenge marketing • Kb. 100 mrd Ft önerő – kormányzati kötelezettségvállalás szükséges	VESZÉLYEK • Recski rézércbánya lehetséges újrainyitása • A versenytársak erősödő lobbijereje • A szükséges infrastruktúra fejlesztésekhez jelenleg nem áll rendelkezésre forrás • A projekt elnyerése szempontjából kevésbé kedvező geofizikai mérések lehetősége

Összefoglalás

Az Einstein Teleszkóp projekt jelenleg a világ egyik legkiemelkedőbb, helyszínszelekciós és tervezési fázisban tartó, hosszú távú tudományos nagyberuházása. A projekt lehetséges magyarországi helyszíne kedvező helyi, regionális és országos adottságokkal rendelkezik. Megvalósulása esetén az ET projekt új fejlődési pályára állíthatja a szűkebb beruházási helyszínen kívül az Észak-Magyarországi Régiót is. A projekt egyik legfontosabb erőssége, hogy a létesítmény hosszú távú üzemeltetésével számolhatunk, amely gazdasági-társadalmi stabilitást képes biztosítani a térségnek. A beruházás kiemelkedő lehetőséget nyújt a széleskörű nemzetközi együttműködések kiépítése szempontjából a tudományos és a gazdasági szférában egyaránt, amelynek hatására egy határaink átívelő innovációs térség alakulhat ki.

Köszönetnyilvánítás

A cikk szerzői hálásan köszönik Ruszkai Csabának, az Eszterházy Károly Egyetem Innorégió Tudásközpontjának igazgatójának segítségét és privát közlését az ET projekt megtérülésével kapcsolatos számítások területén. Szeretnénk köszönetet mondani Ván Péternek és Vasúth Mátyásnak a kézirat gondos és alapos átolvasásáért, építő megjegyzéseikért. Köszönetet mondunk a LIGO és a VIRGO nagy nemzetközi tudományos együttműködés valamennyi magyar tagjának, és kívánjuk hogy munkájuk további jelentős tudományos felfedezésekhez, és az ET projekt sikeréhez is vezessen.

Hivatkozott források

Abbott, B. P. et al., LIGO and VIRGO Collaborations (2016)

Observation of Gravitational Waves from a Binary Black Hole Merger.

Phys. Rev.Lett. **116**. 061102, pp 1-16

<http://journals.aps.org/prl/abstract/10.1103/PhysRevLett.116.061102>

Csörgő T. (2014):

Einstein Teleszkóp: Gyöngyös a tudás kapujában.

Előadás Gyöngyösön, a KRF-en a Magyar Tudomány Napja alkalmából.

2014. november 11, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: www.kfki.hu:

<http://www.kfki.hu/~csorgo/talks/14/Csorgo-KRF-2014-11-11.pdf>

- Csörgő T. (2015): ET: Einstein Telescope - A new gateway to knowledge.
Előadás a 2015-ös Cracow Epiphany konferencián, a Lengyel Tudományos és Művészeti Akadémián, Krakkóban, Lengyelországban.
2015. január 10, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: [www.kfki.hu:
http://www.kfki.hu/~csorgo/talks/15/2015-01-10-Csorgo-Epiphany-ET.pdf](http://www.kfki.hu/~csorgo/talks/15/2015-01-10-Csorgo-Epiphany-ET.pdf)
- Rácz I. (2011): Az Einstein Teleszkóp,
Fizikai Szemle 2011/1. sz. 36. o.
- Rácz I. (2014a): Magyar részvétel az európai gravitációshullám kísérletekben I.
Fizikai Szemle LXIV. évf. 2014/1. pp 2-5.
- Rácz I. (2014b): Magyar részvétel az európai gravitációshullám kísérletekben II.
Fizikai Szemle LXIV. évf. 2014/2. pp. 50-55.
- Rácz I. (2014c): A new way to explore the universe and R&D opportunities in Central Europe. Előadás a WPCF 2014 konferencián, Gyöngyös, KRF, 2014. augusztus:
[https://indico.cern.ch/event/300974/session/17/attachments/567442/781638/
Gyongyos-ET-14.08.26.pdf](https://indico.cern.ch/event/300974/session/17/attachments/567442/781638/Gyongyos-ET-14.08.26.pdf)
- ET (2015): Einstein Telescope (2015): Az ET projekt hivatalos honlapja
2015. január 12, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: [www.et-gw.eu
http://www.et-gw.eu/](http://www.et-gw.eu)
- ET (2016): Einstein Telescope Gravitational Wave Observatory Project:
NIKHEF, 2016 Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: [www.nikhef.nl
https://www.nikhef.nl/en/for-nikhef-users/departments/scientific-departments/gw/et/](https://www.nikhef.nl/en/for-nikhef-users/departments/scientific-departments/gw/et/)
- ET R&D (2015): Einstein Telescope R&D (2015): Az ET R&D projekt hivatalos résztvevői
2015. január 12, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: [www.et-gw.eu
http://www.et-gw.eu/etradparticipants](http://www.et-gw.eu/etradparticipants)
- Punturo, M. (2015): From VIRGO to ET: the evolution of the GW detectors from the 1st to 3rd generation Előadás az Annual NewCompStar konferencián, Budapesten, 2015, p.45 Dátum: 2015 június 16. Letöltés: 2016. október 13, forrás: [indico.kfki.hu
https://indico.kfki.hu/event/254/session/3/contribution/169](https://indico.kfki.hu/event/254/session/3/contribution/169)
- Vasúth M. (2016) A gravitációs hullámok és közvetlen megfigyelésük.
Előadás a Magyar Tudományos Akadémián.
2016.03.17. Letöltés dátuma: 2016.10.13, forrás: [www.mta.hu
http://mta.hu/data/dokumentumok/vi_osztaly/VasuthGHk.pdf](http://mta.hu/data/dokumentumok/vi_osztaly/VasuthGHk.pdf)
- LIGO (2016a): Gravitational Waves Detected 100 Years After Einstein's Prediction.
LIGO News Release, 2016. február 11, Letöltés dátuma: 2016. február 13, forrás: [ligo.caltech.edu
https://www.ligo.caltech.edu/news/ligo20160211](https://www.ligo.caltech.edu/news/ligo20160211)

- LIGO (2016b): Gravitációs Hullámokat Észleltek Száz Évvel Einstein Előrejelzése Után
LIGO Sajtóközlemény hivatalos magyar nyelvű fordítása (Raffai P, 2015)
https://www.ligo.caltech.edu/system/media_files/binaries/292/original/Press_Release_Hungarian.pdf?1455063268
- Tuczai E. (2016): Másféke fizikát látunk majd – Frei Zsolt a gravitációs hullámokról.
Interjú a Magyar Tudományos Akadémia honlapján.
2016. január 13, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: www.mta.hu
http://mta.hu/tudomany_hirei/masfele-fizikat-latunk-majd-frei-zsolt-a-gravitacios-hullamok-kutatasarol-105867
- Punturo, M (2016): ET Timeline. konferencia előadás, 7th ET Symposium, Firenze, Olaszország, Dátum: 2016 február 3. Letöltés: 2016. október 13, forrás: events.ego-gw.it/indico/getFile.py/access?contribId=18&sessionId=5&resId=0&materialId=slides&confId=34
- Jende, K. (2014): CERN Education and Public Outreach,
konferencia előadás, 7th IPPOG Meeting at DESY/Zeuthen, Németország
2014. május 16, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: indico.cern.ch
http://indico.cern.ch/event/317301/session/3/contribution/12/attachments/610186/839671/140502_CERN_EDU_Overview.pdf
- Kürtösi Zs. (2015) A magasan képzettek foglalkoztatása: globális trendek, hazai tendenciák, a régió lehetőségei és az ELI-vel kapcsolatos várakozások.
in. Gazdasági és társadalmi elemzések és fejlesztési lehetőségek. Az ELI társadalmi, gazdasági megalapozása és multiplikátor hatása –
Tanulmánykötet, szerk. Kovács Péter, Szegedi Egyetem-Gazdaságtudományi Kar, Szeged pp. 357-384.
- Dinya L. (2014): Gyöngyös 2014-2025: A várostérség fejlesztési stratégiája - A XXI. századi Gyöngyös megalapozásának programja
2014. szeptember 30, Letöltés dátuma: 2016. október 13, forrás: nyerjenekagyongyosiek.hu:
<http://nyerjenekagyongyosiek.hu/gyongyos-2014-2025-a-varosterseg-fejlesztési-strategiaja/>
- Székelyhidi K. (2015) Az ELI lézer kutatóközpont Dél-Alföld régió vállalkozásaira gyakorolt hatásainak vizsgálata. in. Gazdasági és társadalmi elemzések és fejlesztési lehetőségek. Az ELI társadalmi, gazdasági megalapozása és multiplikátor hatása – tanulmánykötet. szerk. Kovács Péter, Szegedi Egyetem-Gazdaságtudományi Kar, Szeged pp. 167-182.

Dusek T. et al. (2015) Az ELI és az ELI Tudáspark gazdasági hatásainak számszerűsítése.
in. Gazdasági és társadalmi elemzések és fejlesztési lehetőségek. Az ELI társadalmi,
gazdasági megalapozása és multiplikátor hatása – tanulmánykötet. szerk. Kovács
Péter, Szegedi Egyetem-Gazdaságtudományi Kar, Szeged pp. 182-200.

Bozsik S. (2000) Pénzügyi számítások I. - Bíbor Kiadó, Miskolci Egyetem, Miskolc.

Ruszkai Cs. (2016): Privát közlés, melyért a szerző fogadja hálás köszönetünket.

Szerzők

Csörgő Tamás,

az Európai Akadémia tagja, fizikus kutatóprofesszor
MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont és Eszterházy Károly Egyetem
tcsorgo@cern.ch

Domjáné Dr. Nyizsalovszki Rita

egyetemi docens, PhD
Eszterházy Károly Egyetem,
nyizsalovszki.rita@uni-eszterhazy.hu

Novák Tamás

egyetemi docens, PhD
Eszterházy Károly Egyetem
novak.tamas@uni-eszterhazy.hu

A SZERENCSEJÁTÉKTÖRVÉNY-MÓDOSÍTÁS GAZDASÁGI HATÁSAI

Faragó Tamás
Bozsik Norbert

Összefoglalás

A szerencsejáték-szektor sokak számára érdekes, érinthetetlenek gondolt terület. Teljes valóságában kevesen ismerik az ágazat igazi belső működését, kapcsolódásait. A kormány 2011-től folyamatosan változtatja a szerencsejáték-törvényt, ezzel viszont kiszámíthatatlan lett a rendszer jövője.

A tanulmányban elemezzük a piac régi és új szereplőinek a helyzetét, az adózás változásait, a törvénymódosítás gazdasági vonatkozásait. Ezek alapján jól körvonalazódik, hogy hogyan alakult a szerencsejátékból közvetett módon profitálók köre. Az elemzésből egyértelműen megállapítható a centralizálódás. Az állami bevételek alakulásában csökkenést mutat a szerencsejáték-szektorból származó adóbevétel, annak ellenére, hogy az ágazat bevétele növekedett. Az adózási törvény változásai miatt a szektorban maradt résztvevők kedvezményesebb adózással működhetnek tovább, mint a piac régi szereplői. A szerencsejáték-szektor gazdasági tovagyrúzó hatása is csökkent az utóbbi években, mely drasztikusan érintette a vendéglátást, a gépgyártást, a szerencsejáték-szervező cégeket és a hitelesítés-ellenőrzési hivatalokat. Az ágazatban működő vállalkozások és ezzel együtt a foglalkoztatottak száma is jelentősen csökkent a vizsgált időszak alatt. Összességében megállapítható, hogy a szerencsejáték-törvény módosítása nem volt pozitív hatással a gazdaság egészére nézve.

Kulcsszavak: szerencsejáték, törvénymódosítás, gazdasági hatás, foglalkoztatás, játékadó

JEL: K2

The Economic Impacts of the Amendments of Gambling Law

Abstract

The gambling sector is perceived by many people as an interesting and somehow untouchable area. Only few are familiar with the true reality of the inner workings and connections of this sector. The gambling law has been continuously changed by the government since 2011, thus the future of the sector became unpredictable.

In the article we analyze the state of old and new players on the market, besides the change of taxation and the effects of economic changes caused by the amendments. It is clearly visible how developed the circle of indirect beneficiaries in the economic environment of the gambling market. The investigation clearly diagnosed the centralization. The evolution of state revenues showed a decrease in tax revenue from gambling sector, despite the sector's revenue increased. Due to changes in tax law the participants remained in the sector more favourable tax can work than the old players in the market. The economic spillover effect of the gambling sector also declined in recent years, which dramatically affected the hospitality, machinery, companies organizing gambling, and the certification audit offices. The businesses in the sector and with the number of employees also decreased significantly during the period. Finally, it can be stated that the amendment of the gambling law had no positive effect on the whole economy.

Keywords: gambling, amendment, economic impact, employment, gambling tax

JEL: K2

Bevezetés

Szerencsejátéknak tekinthető minden olyan játék, amelyben a játékos pénz fizetése vagy vagyoni érték nyújtása fejében meghatározott feltételek fennállása vagy bekövetkezése esetén pénznyereményre vagy más vagyoni értékű nyereményre válik jogosulttá. A nyereség vagy a veszteség kizárólag vagy túlnyomórészt a véletlentől függ (1991. évi XXXIV. törvény). Az ember pszichológiájában a szerencsejáték nagy szerepet kap. A jutalommal kapcsolatban a kellemes érzést hangsúlyozzuk, ebből arra kell következtetnünk, hogy az

élvezet alapvető pszichológiai funkciót tölt be. (Cabanac, 1992) Ebből következtetve sok esetben nem tudja az ember irányítani a játékszenvedélyét. Bármilyen szorosan fonódjon is tudatos tapasztalatainkban össze az incentiv motiváció és az élvezett jutalom, az akarás és a szeretés egyáltalán nem egy és ugyanaz a dolog. (Berridge, 1999) Ugyanakkor a szerencsejáték és a bűnözés között sajnos egyre jelentősebb az összefüggés, mivel a játékszenvedély különféle bűncselekmények elkövetésének kiinduló pontja lehet. (Tessenyi–Kovács 2011) Európai viszonylatban a felnőtt lakosság játékszenvedély-előfordulási gyakorisága 1,1% (Olaszország és Spanyolország) és 6,5% (Észtország) közötti. Míg Magyarországon a problémás szerencsejátékosok aránya 1,9%. (Kun et al., 2012)

Magyarországon a szerencsejáték igazi megjelenése csak a rendszerváltozást követően következhetett be. A szocialista rendszer ugyanis elutasította az egyéni kockázatot, aminek eredményként az ember éppen, hogy kiemelkedhetett volna az „egyenlőség” kereteiből. Már 1988-ban bevezették a hatoslottót, majd sorban jelentek meg a különböző számsorsjátékok, illetve sorsjegyek, s valamelyest bővült a sportfogadás lehetősége is. A szerencsejátékok szervezésére – néhány kivételtől eltekintve – hazánkban kizárólag a száz százalékos állami tulajdonban lévő Szerencsejáték Zrt. jogosult. (Demetrovics 2008) A szerencsejáték teljes gazdasági hatásának megítélése meglehetősen nehéz feladat. Anielski és Braatan (2008) modelljükben kísérletet tesznek egy pénzügyi-számviteli keretrendszerben a szerencsejáték hatásainak számszerűsítésére. Ebben kimutatják a GDP-ben megjelenő haszon mellett a szerencsejáték költségeit is, amelyek a különböző társadalmi költségekben (egészség és wellness, a kormányzati védelmi kiadások, a foglalkoztatás és oktatás, a jogi és igazságügyi, ill. a kultúra) érhetőek tetten.

Williams és szerzőtársai (2011) szerint a legközvetlenebb gazdasági hatások: az állami bevétel alakulása, a közszolgáltatások megnövekedett szabályozási költsége és a pozitív vagy negatív externális hatások. A legkonzisztensebb társadalmi hatások pedig: a problémás szerencsejátékosok számának növekedése, a bűnözés fokozódása, a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenség növekedése és további negatív attitűdök a szerencsejátékkal kapcsolatosan.

Anyag és módszer

A tanulmány megírása során először a témában releváns hazai és nemzetközi szakirodalmak kerültek feldolgozásra (szakkönyvek, tudományos folyóiratok, PhD értekezések, törvények). A szekunder kutatáshoz szükséges adatokat a Központi Statisztikai Hivataltól, a NAV Szerencsejáték felügyeletétől és a Szerencsejáték Zrt.-től szereztük be. A kvantitatív elemzés időtartama öt évet ölelt fel: a 2010 és 2015 közötti időintervallumot. Adatok hiányában azonban néhány esetben csak rövidebb időszakokat tudtunk vizsgálni.

Eredmények

A rendszerváltást követően a hazai szerencsejáték-piac robbanásszerű növekedést mutatott. A magyarországi szerencsejáték-piac teljes árbevétele folyamatosan nőtt a rendszerváltás óta. Míg 1992-ben a bevétel 21,6 milliárd forint volt, az összeg 2006-ra 239,1 milliárd forintra nőtt. (Körmendi 2011)

A költségvetés játékadó-bevételeinek alakulása

A 2010-es gazdasági év értékelése

A 2010-es esztendőben a játékadóból 53,4 milliárd forint bevétele származott a központi költségvetésnek, amely mintegy 20%-kal alacsonyabb az egy évvel ezelőttihez képest. Ennek oka a szerencsejáték-piac szerkezetéből adódik, mivel a válság okozta fogyasztáscsökkenés az egyes szerencsejáték-ágazatokat általában kedvezőtlenül érintette, ezért a piac forgalma visszaesett, és ezáltal csökkentek a költségvetési befizetések is. 2010-től a Nemzeti Kulturális Alap fő bevételi forrása a törvényi változás miatt az ötös lottó szerencsejáték játékadójának a 90%-a, melyből 9,3 milliárd forint folyt be. (ÁSZ Jelentés, 2011).

A 2011-es gazdasági év értékelése

A játékadó esetében 2011. november 1-től a hagyományos pénznyerő automaták havi, tételes játékadója 100 000 forintról 500 000 forintra emelkedett. A módosítás a játékkaszinóban üzemeltetett pénznyerő automaták adóztatását nem érintette. Játékadóból a központi költségvetésnek 51,6 milliárd forint bevétele keletkezett. A tervezet szintű teljesülés annak tudható be,

hogy a pénznyerő automaták után fizetendő tételes adó összegének év végi rendkívüli emelkedése ellenére az automaták mintegy harmadát tovább üzemeltették, és a korábbi évek azonos időszakához képes magasabb befizetést teljesítettek. (2010. évi CLXIX. törvény végrehajtásáról, 2011)

A 2012-es gazdasági év értékelése

A játékadó esetében az államháztartás stabilitását elősegítő egyes adótörvények módosításáról szóló 2011. évi CXXV. törvény alapján 2011. november 1-től a hagyományos pénznyerő automaták havi, tételes játékadója 100 000 forintról 500 000 forintra emelkedett. A módosítás a játékkaszinóban üzemeltetett pénznyerő automaták adóztatását nem érintette. Ezt követően a szerencsejáték szervezéséről szóló törvény 2012. október 10-től hatályos módosítása alapján a pénznyerő automaták üzemeltetésének betiltására került sor. Szintén a szerencsejáték szervezéséről szóló törvény alapján 2012. január 1-től a távszerencsejátékkal bővült az adótárgyak köre; az adó mértékét a törvény a tiszta játékbevétel 20%-ában állapította meg. Ezt a lépést nemcsak nemzetgazdasági, hanem társadalompolitikai indokok is kellően alátámasztották. Játékadóból a 2012. évre vonatkozó költségvetési törvény 78,4 milliárd forint bevételt irányzott elő. A tényleges adóbevétel 52,4 milliárd forint volt, amely a költségvetési előirányzathoz képest 26,0 milliárd forintos, arányában 33,2%-os elmaradást mutat. Az elmaradás hátterében a jogszabályi környezetváltozás (pénznyerő automaták után fizetendő adó emelkedése, a pénznyerő automaták év közben történt betiltása), valamint az online szerencsejáték adótárgyak körébe való bevonásától várt bevételnövekedés elmaradása áll. (2011. évi CLXXXVIII. törvény végrehajtásáról, 2013)

A 2013-as gazdasági év értékelése

Játékadóból a központi költségvetésnek 30,9 milliárd forint bevétele keletkezett. Az előirányzathoz viszonyított elmaradás hátterében elsősorban az áll, hogy a tervezettel ellentétben az online szerencsejátékok után 2013-ban nem keletkezett költségvetési bevétel, mert a tárgyévben még nem került teljes mértékben kialakításra a szolgáltatók piacon való megjelenését lehetővé tevő jogi környezet. Az ebből fakadó bevételkiesést mérsékli a 2012. október 10-étől

betiltott pénznyerő automaták forgalmának más játéknemekre, illetve kaszinókba való részleges áttelődése. (2013. évi központi költségvetéséről szóló 2012. évi CCIV. törvény végrehajtásáról, 2014)

A 2014-es gazdasági év értékelése

A játékadó-bevétel 2014-ben 34,6 milliárd forint volt, amely a költségvetési előirányzatot 1,6 milliárd forinttal haladta meg. A játékadóból származó bevétel bár az előző évhez képest érdemi javulást jelent, de igen jelentősen elmarad a 2010-es értékhez képest. (1. ábra)

1. ábra: A játékadó-bevétel alakulása Magyarországon

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A többlet háttérében egyrészt a bázisévi bevétel mintegy 0,9 milliárd forinttal magasabb összegű teljesülése, másrészt a 2014. október 4-től Magyarországon is bevezetett Eurojackpotból származó bevétel, valamint az egyes játéknemekben (kaparós sorsjegyek, Puttó) az előzetesen vártnál erőteljesebb forgalombővülés áll. (2014. évi központi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény végrehajtásáról, 2015)

A Szerencsejáték Zrt. bevételeinek alakulása

A játékadóból származó állami bevételek alakulásával ellentétben a Szerencsejáték Zrt. bevételei a vizsgált időszakban gyorsan emelkedő tendenciát mutattak, mely a 2. ábrán látható. A **2010.** évben a Szerencsejáték Zrt. 169 milliárd forintos bevétel realizált, mely a folyamatos növekedés eredményeként 2015-re meghaladta a 351 milliárd forintot, ami 107,7 százalékos növekedést jelent. A cég bevétele tehát öt év alatt több mint duplájára növekedett, történt ez úgy, hogy 2011 szeptemberében a játékadó mértéke 500%-al emelkedett. (2. ábra)

2. ábra: A Szerencsejáték Zrt. bevételeinek alakulása
 Forrás: Szerencsejáték Zrt. jelentése alapján saját szerkesztés

A 2014. év volt a cég életének legdinamikusabban fejlődő időszaka: 60,5 milliárd forint növekedéssel a bevétele már elérte a 304,5 milliárd forintot. Ilyen mértékben még soha nem nőtt a cég bevétele! A 2014-es növekedésben közrejátszott az is, hogy az Eurojackpot bevétele 4 milliárd forint, a Tippmixé 23 milliárd forint, a Tippmixproé 12,9 milliárd forint, a Puttóé pedig 3 milliárd forint volt.

A szerencsejátéktörvény-változtatás hatása a vendéglátóegységekre

A szerencsejátéktörvény-változtatás nagy hatással volt vendéglátóegységek számára országos szinten. Míg 2010-ben 12 912 db II. kategóriás játéktérrel rendelkező vendéglátó egység működött Magyarországon – sőt még 2011-ben is 11 ezer felett volt a számuk –, addig 2012-re drasztikus visszaesés volt tapasztalható, és már csak 5222 db működött. Ami mégis a legszembetűnőbb, hogy 2013-ra a számuk nullára csökkent!

Ha tovább gondolkodunk, és beszorozzuk a vendéglátó egységeket minimum 3 alkalmazottal, akkor ez megközelítőleg 39 ezer munkavállalót érintett. Ezen vendéglátó egységek további jövőjét az határozta meg, hogy a profitjuk hány százalékát adta a játéktér bevételéből.

A játéktér számának csökkenésével a foglalkoztatottak száma is jelentősen csökkent. Az országos adatok alapján 2010 és 2014 között a fizikai foglalkoztatásúak létszáma a vendéglátásban 5562-fővel csökkent. A 18%-os csökkenést a játéktér megszűnése okozhatta. Időszakos lebontás alapján kimutatható, hogy a 2011., a 2012. és a 2013. években jelentős elbocsájtások voltak az ágazatban. Igaz, hogy 2014-re megállt az elbocsájtások számának növekedése, sőt egy kicsit még emelkedett is a foglalkoztatottak létszáma. (1. táblázat)

1. táblázat: Vendéglátás foglalkoztatottsága 2010–2014 között

Év	Teljes munkaidős fizikai foglalkozásúak létszáma a vendéglátásban (fő)	Változás (fő)
2010	30 822	-
2011	28 954	-1 868
2012	26 609	-2 345
2013	25 099	-1 510
2014	25 260	161

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Szerencsejáték-szervező cégek helyzetének alakulása

A szerencsejáték területén működő vállalkozások száma radikálisan lecsökkent négy év alatt. Míg 2010-ben 1662 cég működött, addig 2013-ban már csak 866, vagyis gyakorlatilag a felére esett vissza a számuk. A csökkenés oka

egyértelműen a törvénymódosítás volt. Nem meglepő tehát, hogy a szervezet tevékenységében részt vevők és az alkalmazásban állók száma is radikálisan csökkent ezen időszak alatt, a visszaesés itt is mintegy 50 százalékos. A Szerencsejáték Zrt. meghatározó szerepet játszik az összes szerencsejátékkal foglalkozó cégen belül a foglalkoztatottak létszámát illetően is. A Szerencsejáték Zrt. esetében azonban – az országos tendenciával szemben – nőtt a foglalkoztatottak száma, míg 2010-ben 1272 főt alkalmazott a cég, addig 2013-ban már 1502-t, ami 18 százalékos növekedést jelent. Ezt szemlélteti a 2. táblázat.

2. táblázat: Szerencsejáték szervező cégek foglalkoztatottsága

Év	Működő vállalkozások száma (db)	A szervezet tevékenységében részt vevők száma (fő)	Alkalmazásban állók száma (fő)	SZJ.Zrt (fő)
2010	1 662	6 635	6 116	1 272
2011	1 643	6 687	6 045	1 278
2012	1 347	5 156	4 537	1 482
2013	866	3 773	3 395	1 502

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A 2010-es évtől csak a 2013. évig vannak adatok Magyarországon, melyek a szerencsejáték-piac cégeire vonatkoznak, így csak ezt az időszakot lehetett vizsgálni.

A vállalkozások számának csökkenésével együtt természetesen a személyi jellegű ráfordítások is drasztikusan csökkentek. Míg 2010-ben 18,8 milliárd Ft volt a személyi jellegű ráfordítás, addig 2013-ra ez az érték lecsökkent 14,2 milliárd Ft-ra. Az ágazatban 2013-ban 4,67 milliárd forinttal kevesebb volt a ráfordítások összege, mint 2010-ben, mely 25%-os csökkenést jelentett. A személyi jellegű ráfordítások csökkenésének hátterében tehát az ágazatban foglalkoztatottak számának csökkenése áll.

A szerencsejáték ágazatban tevékenykedő cégek bevételei növekedtek a vizsgált időszakban. **A nettó árbevétel 2013-évre 17,8 milliárddal emelkedett 2010-hez képest,** ez pedig éppen az adóemelés időszaka. **A hozzáadott érték tényező költségei is növekedtek 54.4 milliárd forinttal.** *(A mutató kiszámítása a következő: termelési érték - anyag- és energiaköltség - igénybe vett*

szolgáltatás - egyéb szolgáltatás + termék és termelési támogatások - termék- és termelési adók.) A bruttó működési eredmény szintén növekvő tendenciát mutat 2011-től, a **vizsgált időszakban 59,1 milliárd növekedést jelent.** (3. táblázat) Az ágazat növekedése is igazolja, hogy nem sikerült a szerencsejátékra költő vásárlók visszaszorítása.

3. táblázat: Szerencsejáték-szervező cégek pénzügyi adatai

ÉV	Nettó árbevétel (millió Ft)	Hozzáadott érték tényező költségen (millió Ft)	Bruttó működési eredmény (millió Ft)	Személyi jellegű ráfordítások (millió Ft)
2010	260 475	151 472	132 614	18 857
2011	274 782	140 010	130 226	18 783
2012	262 684	157 693	141 643	16 050
2013	278 293	205 952	191 765	14 187

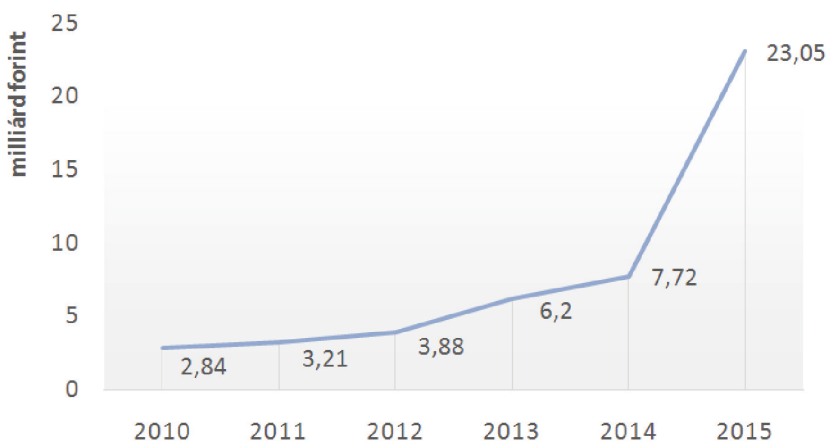
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A kaszinók helyzetének alakulása

A kaszinók monopolhelyzetet élveznek 2012-től az ágazatban, ami valójában két szerencsejáték-szervező céget takar. Ezek közül a Las Vegas Casinó Kft. bevételeit vizsgáltuk. A 2010. évben 2,85 milliárd Ft volt a cég árbevétele. Ebben az évben megközelítőleg 20 darab, a kaszinóhoz hasonló I. kategóriájú játéktér üzemelt Budapesten. A 2011. évben már 3,2 milliárd forintnyi forgalmat realizált a Las Vegas Casinó Kft. (Látható tehát a növekvő forgalom az adóemelés hatása ellenére.) A 2012. évben is hasonló mértékben emelkedett a forgalom, és a bevétel meghaladta a 3,8 milliárd forintot. Kiemelendő, hogy a kaszinókban elhelyezett pénznyerő automaták hitelesítéssel, plombált számlálókkal, típusengedéllyel rendelkeznek, a gépek a szervezőnél auditált online rendszerbe vannak kötve. A gépek ellenőrzése vizuálisan, illetve online rendszeren keresztül, továbbá videorendszeren keresztül is működik. A kaszinók ellenőrzése helyszíni ellenőrzéssel, videoellenőrzéssel és bizonylati ellenőrzéssel történik.

Az igazi nagy áttörés a bevételekben 2013-ra, a tiltás utáni évre tehető, mikor is a cég bevétele drasztikusan emelkedni kezdett. A 2013-as év 6,2 milliárd forintos árbevétele rekordnak számított a cég életében. A 2014. év

bevétele pedig bőven meghaladta még ezt is, újabb bevételi rekordot felállítva: 7,7 milliárd Ft-tal. A Las Vegas Casino Kft. árbevétele tehát 2010 és 2014 között 2,7 szeresére növekedett. A 2015. évre aztán két cégre bontották szét a bevételeket: az LVC Dimond Kft.-re és az LVC Gold Kft.-re, melyek együttes bevétele összegezve jelenik meg az 5. ábrán 2015-re vonatkozólag. Látható, hogy 2015-ben realizált 23 milliárd forintot meghaladó árbevétel már háromszorosa az előző évinek. (3. ábra)

3. ábra: A Las Vegas Casino Kft. és cégeinek árbevétele
 Forrás: Las Vegas Casino Kft. adatai alapján saját szerkesztés

A 2015. év újabb rekordot jelentett a cég életében, hiszen újabb koncessziós jogokat sikerült megnyernie, és négy újabb kaszinót nyitottak Budapesten. A 2014. év végén aztán olyan kormányzati intézkedést hoztak, hogy az évi 700 millió forint körüli koncessziós díjat megtarthatja a cég magának, pontosabban fogalmazva leírhatja a játékadóból.

A cég gazdasági mutatói nagymértékben javultak, melyek azt igazolják, hogy az adókedvezmények igen pozitív hatással vannak a cég helyzetére. A Las Vegas Casino Kft. adózott eredménye 387 millió forintról (2010) 3,06 milliárd forintra (2014) emelkedett, ami nyolcszoros eredményt jelent. Ami igazán szembetűnő még, az a ROE és a ROA mutató esetében tapasztalható. A ROE értéke 2014-ben 498% volt, ami igen magas tőkearányos adózási eredményt mutat. Még a Szerencsejáték Zrt. esetében is „csak” 117% volt ez az érték 2014-ben. (Opten Cégtár, 2015)

4. táblázat: Las Vegas Casinó Kft. pénzügyi mutatóinak alakulása (ezer Ft)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014
Árbevétel	2 846 713	3 213 697	3 886 325	6 202 258	7 723 402
Adózott eredmény	387 751	488 609	581 466	1 688 585	3 063 378
Saját tőke	615 000	615 000	615 000	615 000	615 000
Eszközök összesen	1 897 108	1 516 316	1 516 316	1 788 564	2 976 914
ROE (%)	63	79	95	275	498
ROA (%)	20	32	38	94	103

Forrás: Az Opten Informatikai Zrt. adatai alapján saját szerkesztés és számítások

Megjegyzendő, hogy a cégfelügyeletben dolgozók létszáma nem változott. Az ellenőrzési és engedélyezési árbevételük viszont 3,9 milliárd forintról 0,69 milliárd forintra csökkent 2010 és 2015 között.

Következtetések, javaslatok

A kutatás eredményének tükrében néhány fontos kérdésre kívánunk válaszolni.

Hogyan alakult a szerencsejáték szereplőinek helyzete az elmúlt években?

Látható, hogy Magyarországon a szerencsejáték szereplőinek helyzete radikálisan megváltozott, még ha a Szerencsejáték Zrt. monopol helyzetét nem is vesszük figyelembe. Az állami törvénykezés folyamatosan változtatta a szerencsejáték törvényt. Megállapítható, hogy nem stabil és nem kiszámítható a vállalkozók, a cégek helyzetére vonatkozóan. A folyamatos változások miatt kiszámíthatatlan a gazdasági jövőkép a cégek számára. A szerencsejáték szereplőinek a helyzete centralizálódott, az ágazatban foglalkoztatottak száma drasztikusan csökkent. Bár 2010-hez képes szűkült a kínálat a szerencsejáték-piacon, de ennek ellenére 2015-ben is majdnem minden községben elérhető a szerencsejáték. Formáját tekintve a nagyobb nyereményt kínáló szerencsejáték határozza meg a piacot. Ilyenek a kaszinókban kínált 100 forintra 1 000 000 Ft-os nyeremény vagy akár a lottón 225 forint kockáztatása esetén nyerhető több milliárd forintos összeg. A bevételek eloszlásában jelentősen a Szerencsejáték Zrt. uralja a piacot.

Kik lettek a szereplők 2015-re?

Stabilan piacvesztő ugyan a Szerencsejáték Zrt., viszont a szerencsejáték-szervező szektor szerkezete jelentősen megváltozott. A 2010-es évben még 1200 szereplőből álló üzemeltetői kör 2015-re kétszereplősre csökkent. A 2010-es helyzethez képest az ágazatban már csak a kaszinók kapnak lehetőséget koncessziós jog útján. A Szerencsejáték Zrt. is indult a kaszinós koncessziós jogért, de nem tartották az elbírálók alkalmasnak a jog elnyerésére.

Valóban megoldás volt a törvénymódosítás a szerencsejáték-függők visszaszorítására?

Látva a bevételek növekedését megállapítható, hogy csak kis mértékben tudták visszaszorítani a szerencsejátékot űző emberek játékhöz jutását. Budapesten, Kecskeméten, Sopronban, Debrecenben minden játékformát elérnek. Vidéken a lottózókban szintén elérhető a szerencsejáték.

Hogyan alakult a szerencsejátékhoz kapcsolódó vállalkozások helyzete?

Kevesebb vállalkozást érint a jelenlegi (2016) szerencsejáték-piac, mint 2010-ben. A piac bevételei közül kiestek a vendéglátós vállalkozók egy része és a velük szoros kapcsolatban lévő vállalkozások. A gyártási rész 1 gyártó kivételével megszűnt, a vizsgáztatást végző laborok bezártak. Az ellenőrzési, engedélyezési részen a bevételek csökkentek, de az itt foglalkoztatottak száma nem változott.

Hogyan értékelhető a szerencsejáték törvény módosítása gazdasági szempontból?

A Szerencsejáték Zrt. adózási rendszere nem változott. A 2014-es novemberi törvény alapján azonban a kaszinótulajdonosok leírhatják a koncessziós díjukat a társasági adóból, mely a vizsgált kaszinós cégnek több milliárdos megtakarítást eredményez(ett). A szerencsejátékból származó adóbevételek 2010 és 2014 közötti években nagymértékben csökkentek: 53,4 milliárd Ft-ról 34,6 milliárd Ft-ra, ami 18,8 milliárd Ft csökkenést jelent. Az ellenőrzési és engedélyezési díjak esetében még drasztikusabb bevételcsökkenés figyelhe-

tő meg. Míg 2010-ben 3,9 milliárd Ft volt az ilyen jellegű állami bevétel, addig 2015-ben már csak 0,69 milliárd Ft volt. Kritikus volt közben a 2013. év, amikor a tiltás utáni évben 0,448 milliárd Ft-ra csökkent a bevétel. Közben a szektor foglalkoztatottsága is nagy arányban csökkent. Megállapítható tehát, hogy a szerencsejáték törvény módosítása kedvezőtlen gazdasági következményekkel járt.

Mi lett az ellehetetlenített vállalkozásokkal?

A vállalkozások bizony komoly anyagi veszteséget könyvelhettek el, az átlagos veszteségük 67,2 millió forint volt. Az üzemeltetőknél 104,8 millió forint, a nem üzemeltetőknél pedig 7,8 millió forint volt a veszteség. Mind a két érték jelentősnek tekinthető. A munkavállalók 90,2%-a más ágazatba ment át, többségük a vendéglátásba. A szerencsejáték területén csupán 6,9%-uk maradt. A cégeknél az elbocsájtás átlagosan 30 főt érintett. Az 1200 szerencsejáték-szervező cég megszűnésével együtt megközelítőleg 30 ezer fő munkavállaló is más ágazatba kényszerült. Fontos azt is látni, hogy ők mások elől vették el azt az munkahelyet, melybe a váltásuk miatt kényszerültek. Megállapítható, hogy e vállalkozások többségének helyzete kilátástalanná vált. Több éve működő cégek nem végezhatték tovább azt a tevékenységet, melyet 10-20 éve folyamatosan működtettek, hatalmas szociális és mentális veszteségeket eredményezett a törvénymódosítás.

Hivatkozott források

- Anielski M. – Braatan A. (2008): The Socio-Economic Impact of Gambling Framework. Anielski Management Inc. 207. p.
- Berridge, K. C. (1991): What psychological process mediates feeding evoked by electrical stimulation of the lateral hypothalamus? *Behavioral Neuroscience*, 3–14. p.
- Cabanac, M. (1992): Pleasure: The common currency. *Journal of Theoretical Biology*. 173–200. p.
- Demetrovics Zs. (2008): *Szerencsejáték és kóros szenvedély Magyarországon*. Psychiatria. 23. évf. 5. szám. 336–348. p.

- Körmendi A. (2011): Kognitív torzítások és személyiségvonások vizsgálata szerencsejátékosoknál. PhD (doktori) értekezés. Debreceni Egyetem. 219 p.
- Kun B. – Balazs H. – Arnold P. – Paksi B. – Demetrovics Z. (2012): Gambling In Western And Eastern Europe: The Example of Hungary. *Journal Of Gambling Studies*, 28 (1): p. 27–46.
- Tessenyi J. – Kovács P. (2011): *Szerencsejáték-függőség és bűnözés*. Statisztikai Szemle. 89. évf. 4. szám. 21. p.
- Williams, R. – Stevens, R. (2011): The Social and Economic Impacts of Gambling; Final Report prepared for the Canadian Consortium for Gambling Research. 284. p.
1991. évi XXXIV. törvény a szerencsejáték szervezéséről. Letöltés dátuma 2016. 07. 13.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100034.TV
- Állami Számvevőszék (2011): Jelentés a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetésének végrehajtásának ellenőrzéséről. 361 o.
- T/8196 A Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetéséről szóló 2010. évi CLXIX. törvény végrehajtásáról, 2011. Letöltés dátuma 2016. 07. 13:
<http://www.parlament.hu/irom39/08196/08196.htm>
- T/12002 A Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről szóló 2011. évi CLXXXVIII. törvény végrehajtásáról, 2013. Letöltés dátuma 2016. 07. 13:
<http://www.parlament.hu/irom39/12002/12002.htm>
- T/1143 A Magyarország 2013. évi központi költségvetéséről szóló 2012. évi CCIV. törvény végrehajtásáról. Letöltés dátuma 2016. 07. 13: <http://www.parlament.hu/irom40/01143/01143.htm>
- T/5954 A Magyarország 2014. évi központi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény végrehajtásáról, 2015. Letöltés dátuma 2016. 07. 13: <http://www.parlament.hu/irom40/05954/05954.htm>
- A Szerencsejáték ZRT. éves jelentése. Letöltés dátuma 2016. 07. 13:
http://www.szerencsejatek.hu/jelentes_2014/content/szerencsejatekzrt-eves-jelentes-2014.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2016): A központi költségvetés bevételei.
 Letöltés dátuma 2016. 07. 13: http://www.ksh.hu/stadat_eves_3_7

Központi Statisztikai Hivatal (2016): Foglalkoztatás. Letöltés dátuma 2016. 07. 13: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

Opten Cégtár (2016) adatközlése. Letöltés dátuma 2016. 07. 13: <https://www.opten.hu/cegtar/cegtortenet/0109684102>

Szerzők

Faragó Tamás

Gazdálkodási és Menedzsment (BA) szak, IV. évfolyam
Eszterházy Károly Egyetem
farago.tamas72@gmail.com

Dr. Bozsik Norbert, PhD

főiskolai tanár
Eszterházy Károly Egyetem
bozsik.norbert@uni-eszterhazy.hu

MUNKAÉRTÉK ÉS KARRIERHORGONY – EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN VÉGZETT FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Gergely Éva
Hágen István Zsombor
Pierog Anita

Összefoglalás

Az emberek a munka világában sikereket, karriert szeretnének elérni. Ez természetesen egyénenként eltérő, hiszen mindenkinek mást jelent a siker, a karrier. A szervezetek egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a karriermenedzsmentre. A cikkben hallgatók körében végzett kutatásaink eredményeit ismertetjük. A felmérés oka az a tapasztalat, hogy az egyetemisták döntő többsége nem igazán tudja, mi az ő saját karrierorientációja, egyáltalán a munkával kapcsolatban mi motiválja. A kutatásaink során karrierhorgony-, illetve a Super-féle munkaérték-kérdőíveket használtuk. A vizsgálat során összesen 235 nappali tagozatos hallgatót kérdeztünk meg. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a mintába került hallgatók a társas kapcsolatokat alulértékelték, jelenleg még nem látják, hogy a kapcsolatok építése, ápolása kimagasló szereppel bír a karrierjük építése szempontjából. Az önérvényesítés és önmegvalósítás természetesen nagy szereppel bír a hallgatók elhelyezkedését követően is. A vállalatok részére a Balanced Scorecard-modell tanulási és fejlődési nézőpontjának alkalmazása lehetőséget biztosít az alkalmazottak elégedettségének növelésére, ezáltal a vállalati teljesítmény fokozására.

Kulcsszavak: munkaérték, karrierhorgony, felsőoktatás, tanulás és fejlődés
JEL: M12

Work values inventory and career anchor – The results of surveys conducted among students

Abstract

People would like to achieve succes and career on the working life. This is of course different from individual to individual. Everyone else is the succes and career. The organizations are placing greater emphasis on career management. This article describes the results of research conducted among students. The reason for the survey is the experience that the vast majority of students do not really know what his own career orientation, not at all related to what motivates the work. During the resurch were used two questionnaires, Shein's career anchor and Super's work values inventory. Based on the results the students surveyed considered the least important social relationships. It is not yet see that construction of cultivating relationships are very important in terms of career development. The results fit to make students were interviewed. The self-assertion and self-realization, of course, has a big role even after the students get a job. The companies use the Balanced Scorecard model „learning and development” perspective provides an opportunity to improve employee satisfaction thus enhancing the performance of the companies.

Keywords: work values, carrer anchor, education, learning and development

Bevezetés

A téma iránti érdeklődést az a tapasztalat keltette fel, hogy az egyetemisták döntő része nincs tisztában a karrierorientációjával. Egyes kutatások szerint a 35-40 éves kor a karrierépítés legaktívabb korszaka (Bácsné Bába, 2006), azonban az orientáció felismerése sokkal hamarabb válik fontossá. Sok esetben nem tudják eldönteni, hogy milyen életpályára lennének alkalmasak, és egyre inkább megjelenik az a valós igény, hogy akár a tantervbe beiktatva kapjanak valamilyen segítséget, támogatást, információt a karrierjükkel kapcsolatban. Mindehhez hozzá lehet tenni, hogy az elmúlt két évtizedben meg is változtak a hallgatói elvárások a felsőoktatási intézményekkel szemben. Chickering és Kytle (1999) szerint a mai hallgatók egy személyközpontú, a személyes fejlődést optimálisan szolgáló felsőoktatási környezetet keresnek.

A tanulmányunkban a mintába kerülő hallgatók karrierrel kapcsolatos célkitűzéseit, elképzeléseit tárjuk fel. A kutatást a karrierhorgony-elemzésre építjük fel, ugyanis a karrierhorgony hatással van a karrierválasztásokra, alakítja, hogy az egyének mit várnak az élettől, meghatározza a jövő kilátásait. A munkaérték pedig egy olyan fontos tényező, mely árnyalhatja a karrierhez való viszonyulását az egyéneknek, ezért ennek feltérképezése is indokolt.

Fontosnak tartjuk azt is, hogy a későbbi munkahelyek fogadják el és legyenek nyitottak az alkalmazottak személyes karrierjére. A munkáltatók számára lehetőséget jelenthet a Kaplan és Norton (1998) által kidolgozott Balanced Scorecard-modell „tanulási és fejlődési” nézőpontjának alkalmazása.

A karrier alakulását három tényező határozza meg. Az első a személyes képességek, készségek, adottságok és a családi erőforrások köre. A második befolyásoló tényező a társadalmi és gazdasági környezet, mely lehetőségeket és korlátokat is jelent. A harmadik tényezőcsoport a szándékok és törekvések, melyek tartalmazzák az egyén által elérni kívánt célokat, jövőbeni vágyakat és elképzeléseket, melyek a mindennapi cselekvést vezérlik (Bodnár, Kovács és Sass, 2011). A karriernek ez a legerősebb eleme. Ezt a személy sosem adná fel, akkor sem, ha bonyolult választásra kényszerülne. A siker alakulásában nagy szerepet játszik az a motívum, hogy ki milyen karriert kíván kialakítani magának, milyen karrierorientációval rendelkezik. Ezt nevezzük karrierhorgony-modellnek (Schein, 1978; Schein, 1986, idézi Custodio, 2004). A harmadik csoportban lévő tényezők feltárásával közelebb kerülhetünk a fiatalok karrierrel kapcsolatos célkitűzéseikhez, elképzeléseikhez.

Anyag és módszer

A karrier fogalmának alkalmazása széles körre terjed ki, különböző tudományterületekre és különböző alkalmazási területekre, mint a pszichológia, a szociológia, az oktatás és a karriertanácsadás. A karrier rugalmas, elasztikus, komplex és interdiszciplináris fogalom (Barsiné Pálmai és Ponácz, 2004). „A karrier szó a latin carrus szóból ered, amely olyan versenypályát jelölt, ahol a lovak vadul száguldottak, hogy kiderüljön, melyikük a győztes. Sokan ma is ilyen örült száguldásnak tekintik a karriert: senkire nincsenek tekintettel, csak a győzelem lebeg a szemük előtt” (Klein és Klein, 2006, 663. old.).

A karrier szinonimái közé tartozik az érvényesülés, az előmenetel, a siker, az életpálya, a pályafutás. A karrier korábban szakmai előmenetelen alapuló társadalmi és anyagi sikert jelentett. Előfordult, hogy negatív gondolatokat is ébresztett. Egy újabb nézet szerint egyszerűen az emberek munkában történő fejlődését, önmegvalósítását, képességeinek kiteljesedését jelenti (Csányi, 2002). Ezalatt nem feltétlenül iskolázottságot értünk, hiszen a munkaadók esetében a pl. diplomás pályakezdők tanulmányi eredményei markánsan nem mérvadóak a kiválasztásnál. (Zörög et al., 2015)

A karrier hagyományos felfogás szerint a szervezeti hierarchiában való feljebb lépést jelenti. A lineáris-funkcionális szervezetekben el is fogadható ez a felfogás.

Az utóbbi években azonban sok szervezetben megfigyelhető a hierarchia lebontására való törekvés, a vertikális szintek csökkentése (1. táblázat).

1. táblázat: A karrier régi és új felfogása

Régi	Új
➤ Felemelkedés a ranglétrán, gyakran mások ellenében ➤ A hagyományos vállalatokban a karriernek csak egy iránya van: felfelé, minél több előléptetésen keresztül ➤ Minél több vertikális szint, minél több beosztott ➤ Egy alapképzettségre felépített pályafutás, karrier ➤ Élethosszig tartó foglalkoztatás	➤ Fontossá, nélkülözhetetlenné válni a személyes kompetencia növelésén keresztül, mások hasznára ➤ A horizontális karrierlehetőségek fontosságának növekedése ➤ Szervezeti struktúrák egyszerűsítése, vertikális szintek számának csökkenése ➤ Egész életen át tartó tanulás, több szakma vagy komplex szakma-kombináció elsajátítása ➤ Élethosszig tartó foglalkoztathatóság (a kompetenciák, a tudás alapján)

Forrás: Dienesné és Berde, 2003, 15. old.

A hagyományos felfogás szerint a karrier lineáris fejlődést, felfelé törést jelent a hierarchiában hosszabb távon gondolkodva. Ma már a karrier nemlineáris és kiszámíthatatlan, melynek okaként a piaci környezet változását szokták említeni, hiszen a szervezetek egyre laposabbá, rugalmasabbá válnak, az egyéni

karrierutak pedig változnak. A korai elméletek úgy definiálják a karriert és a sikert, mint egy bizonyos időszak alatt elért előmenetelt, amihez növekvő fizetés társul. Léteznek olyan elméletek, amelyek a párhuzamos karrier fontosságát hangsúlyozzák a szervezetek csökkenő előmeneteli lehetőségei miatt (Bodnár, Kovács és Sass, 2011).

A karrier új felfogása nem a képzeletbeli létrán való felemelkedést jelenti, hanem az egész személyiség gazdagodását, kompetenciafejlesztését. Ezalatt a szakmai, módszertani, szociális és emberi kompetenciák kiszélesítését lehet érteni. A karrier értelmezése során egyre szélesebb körben lehet találkozni a fejlesztés, fejlődés szükségességével (Dienesné és Berde, 2003).

Schein karrierhorgony-elmélete szerint a siker alakulásában nagy szerepet játszik az a motívum, hogy ki milyen karriert kíván kialakítani magának, milyen karrierorientációval rendelkezik. Ezt nevezzük karrierhorgony-moddnek (Schein, 1978; Schein, 1986, idézi Custodio, 2004). „Karrierhorgonyok azok a képességek, készségek és feltételek, melyek hasznosítását és gyakorlását az egyén nem akarja feladni, amelyek köré a karrier-elképzelése csoportosul, ez az önmagukról alkotott kép, melyet a karrierünk köré építünk, amely irányítja, és egyben korlátozza a karrierrel kapcsolatos döntéseinket” (Langer, 2001, 41.o).

Schein felfogásában az emberek különböznek abban, hogy az énképük melyik része domináns céljaik, döntéseik meghozatalában. Vannak, akiknek mindennél fontosabb, hogy bizonyos szükségleteik kielégítésre kerüljenek a munkájuk során, vagy szakértelmüket elismerjék. Vannak, akik akkor érzik magukat sikeresnek, ha értékeiknek megfelelően élhetnek. A karrierhorgony olyan belső énkép, ami az egyénben a karrierrel kapcsolatban alakul ki. Azért nevezik horgonynak, mert visszahúzza az egyént olyan irányoktól, amik a belső énképüktől távol esnének. Sok tapasztalatot kell szerezni ahhoz, hogy valakiben kialakuljon az érett énkép (Schein, 1974).

Az elmélet szerint a következő csoportokat lehet elkülöníteni: biztonság, stabilitás, szervezeti azonosság; önállóság/függetlenség; műszaki/funkcionális kompetencia; vezetői kompetencia; vállalkozói kreativitás; szolgálatkészség/odaadás; tiszta kihívás; életstílus egységének megteremtése. Biztonság, stabilitás karrierhorgonyú emberekre jellemző, hogy erősen azonosulnak a vállalattal, és a hosszú távú foglalkoztatási viszony, a rendszeres fizetés nyújt

totta biztonságot keresik. Az ilyen ember lojális, hajlandó helyet változtatni, ha a vállalat vagy a munka úgy kívánja. A biztonsági horgony másik típusa a földrajzi elhelyezkedés. Az ilyen ember erősen kötődik a térséghez, inkább az életszínvonalát hajlandó feláldozza, csak hogy ne kelljen más helyre költöznie. Az önállóság/függetlenség karrierhorgonyú embereknek mindenáron arra van szükségük, hogy a dolgokat a maguk módján, a saját idejükben és a többiekétől a lehető legnagyobb mértékben függetlenül csinálják. Műszaki/funkcionális kompetenciájú személy számára fontos, hogy nagy tudása legyen, és nagyon eredményes munkát végezzen valamely szakterületen. A vezetői kompetenciával rendelkező egyének számára fontos, hogy a vállalati hierarchiában egyre magasabb felelősségi szintre jussanak, hogy egyre nagyobb lehetőségük legyen vezetői pozícióban szolgálni, és hosszú távú lehetőségük legyen a magas jövedelem- és vagyonszerzésre. A vállalkozói kreativitással rendelkező egyénnek szüksége van arra, hogy új üzletet hozzon létre, az mozgassa, hogy leküzdje az akadályokat. A szolgálatkészség/odaadás karrierhorgonyúakat az motiválja, hogy munkájukat és néha életüket is mások szolgálatába állítsák. A tiszta kihívás horgonyú személy számára a hatalmas kihívás az egyetlen dolog, ami számít. Aki számára az életstílus egységének megteremtése fontos, azoknak a munka nem az önkifejezés elsődleges eszköze. Leginkább annak biztosítása érdekli őket, hogy az életük egyensúlyban legyen a különböző érdekek, mint család, barátok, hobbi, pihenés, szabadidős tevékenységek, munkával nem összefüggő tanulás között (Iványiné, 2011).

A Super-féle munkaérték alapján elmondható, hogy „az egyén értékrendszere nem más, mint az általa tételezett értékek relatív fontosságuk szerinti viszonylag tartós, hierarchikus rendeződése, melyek relatív fontosságuk szerint irányítják az egyén viselkedését” (Mérei és Szakács, 1988, 404. old.). A felsőoktatásban tanuló hallgatók eltérő értékpreferenciákkal rendelkeznek. Ennek oka lehet a pályaszocializációjuk különbözősége, amely ugyan már a felsőoktatásba való belépés előtt elkezdődik, de ebben az időszakban van a legnagyobb jelentősége, mivel a felsőoktatási intézményből kerülnek ki közvetlenül a nyílt munkaerőpiacra (Sörös, 2012). A felsőoktatási intézménybe jelentkező hallgatók tudatosan választanak felsőoktatási intézményt, figyelembe veszik az érdeklődésüket, egyéniségüket, az egyetem képzési színvonalát. (Kozma, 2005)

Fontos a későbbi munkahelyek részéről, hogy vegyék figyelembe, milyen tényezők befolyásolják az alkalmazottak teljesítményeit. Kaplan és Norton (1998) alapján az elégedettség a legfőbb befolyásoló tényező. Ennek érdekében meg kell teremteni az ösztönző rendszert. Juhász (2015) vizsgálatai kimutatták, hogy a beosztottak számára az elégedettségük szempontjából fontos az előrelépési lehetőség. Kiemelt jelentőséggel bír az egyéni érdek és a munkahely által biztosított követelményrendszer találkozása. Multinacionális környezetben végzett felmérés alapján is elmondható, hogy a kilépés oka a fiatalok (Y generáció tagjai) körében az előrelépés hiánya magas arányban van jelen (Dajnoki–Kiss, 2015). Vezetőkkel készített felmérés során kiderült, hogy az előléptetést mint ösztönző formát kevésbé alkalmazzák, mint amennyire eredményes ösztönzési formának tartják (Ujhelyi, 2015), illetve a fejlesztések során az előléptetéshez szükséges képzéseket kevésbé preferálják, mint az önképzést (Kun, 2015). Kozma (2013) hallgatók körében végzett kutatásai igazolták, hogy a felsőoktatásiintézmény- és a munkahelyválasztásban a hallgatókat a tudás motiválja, és a tudatos gondolkodás jellemzi őket. Számos tényező tekintetében, úm. intézményválasztási motiváció, tantárggyal kapcsolatos oktatói munka általános véleménye, hallgatók teljes képzéssel való általános elégedettsége, a tagozatok között, nemek között lényegi eltérések vannak.

A munkavégzésben fontos a független gondolkodás és az intellektuális képességek felhasználása. Akik a munkateljesítményt magasabban preferálják, azokra jellemző a feladatorientáltság, a feladatok befejezésének igénye és a teljesítményre való törekvés. Az önérvényesítés mint érték olyan munkához kapcsolódik, amely lehetővé teszi, hogy az egyén elképzelése szerint válasszon életformát, életmódot. Super szerint az életmód mint érték fiatalabb korban még nem alakul ki az emberekben. Akiknek az anyagi ellenszolgáltatás fontos értéknek minősül, olyan munkát választanak, ami jó fizetést és biztos megélhetést nyújt. Az altruizmus olyan munkához kapcsolódik, mely lehetővé teszi mások boldogulását. Akinek fontos a kreativitás, olyan munkát keres, ahol új dolgok, új termékek bevezetésére van lehetőség. A társas kapcsolatok értékdimenzió olyan munkához kapcsolódik, mely során lehetőség van a munkatársakkal jó kapcsolatot kialakítani. A presztízs mint érték olyan munkához kapcsolható, mely tiszteletet ébreszt mások szemében.

A függetlenség elnevezésű érték olyan munkához kapcsolódik, mely során az egyén saját módszere szerint dolgozik, önálló magatartást tanúsít. A hierarchia mint érték az olyan munkához kapcsolódik, amely lehetővé teszi, hogy az elvégzendő feladat igazságos elbírálásban részesüljön. Az emberek igénylik az információt azzal kapcsolatban, hogy hogyan és milyen mérték szerint ítélik meg őket. A biztonság a munkából fakadó stabilitással függ össze. A személy olyan munkát szeretne, ami biztosítja az állandó munkalehetőséget. Akik esetében a fizikai környezetnek nagy az értéke, fontosnak tartják a megfelelő tárgyi környezetben való munkavégzést (Dienes és Simon, 1987, 6–9. old.).

Egy munkaérték preferenciáival kapcsolatos kutatásba 3158 Debreceni Egyetemen tanuló, hallgatót vontak be. A Super-féle munkaérték-kérdőívet használták a vizsgálat során. A hallgatók határozottan elutasították, illetve hátra sorolták a hierarchia, az anyagiak, az esztétikum és az irányítás minőségének fontosságát. Két értékkör esetében figyeltek meg lényegesebb változás a 2002-től 2008-ig terjedő időszakban: a munkával kapcsolatos biztonság és az altruizmus esetében. A munkával kapcsolatos biztonság az 5. ranghelyről a 12. ranghelyre szorult, az átlag is csökkent. A korábban a 9. helyen lévő altruizmus a 4. helyre került, és az értékkör átlaga is nőtt (Márton, 2012).

Egy egyetemisták körében készített munkaérték-vizsgálat során arra a következtetésre jutottak, hogy az egyetemi hallgatókra általában jellemző, hogy előnyben részesítik a sikeres és hatékony munkavégzéshez és alkotáshoz kapcsolódó értékeket (Márkus, 2012).

A vizsgálatokhoz a Super-féle munkaérték-kérdőív (Dienes és Simon, 1987) és a motiváció- és karrierhorgony-kérdőív (Iványiné Czobor, 2011) került alkalmazásra. A Super-féle munkaérték-kérdőív itemeinek értékeléséhez 7 fokozatú Likert-skálát, míg a karrierhorgony-felmérésnél 10 fokozatú Likert-skálát alkalmaztunk. A 2. táblázat összefoglalja az alkalmazott kérdőív vizsgálati területeit, az ahhoz kapcsolódó kérdést, az alkalmazott skálák típusát és néhány példaitemet.

2. táblázat: Az alkalmazott kérdőív néhány példa iteme

Vizsgált terület	Kérdés	Skála	Néhány példa item
Super munkaérték	A munkával kapcsolatos állításokat ítéld meg, hogy saját szempontjából mennyire érzed fontosnak!	7 fokozatú skála	szabadon dönthet a saját területén tekintélyt szerezhet a munkájával gondtalan életet biztosíthat magának biztos lehet abban, hogy munkájáért a többiek megbecsülik szellemileg izgalmas munkát végezhet
Schein karrierhorgony	A következő kérdések megválaszolásakor gondolkodj el azon, hogy mit is akarsz igazán a munkádban!	10 fokozatú skála	Olyan feladat, ahol valamilyen nehéz problémát kell megoldani. Másokat felügyelni, irányítani, befolyásolni. Nagyfokú szabadság és függetlenség a munkámban. Boldogtalan lennék, ha nem lenne biztos munkám. Olyan munkát végezni, mely naprakész tudást igényel.

Forrás: Saját szerkesztés, 2016

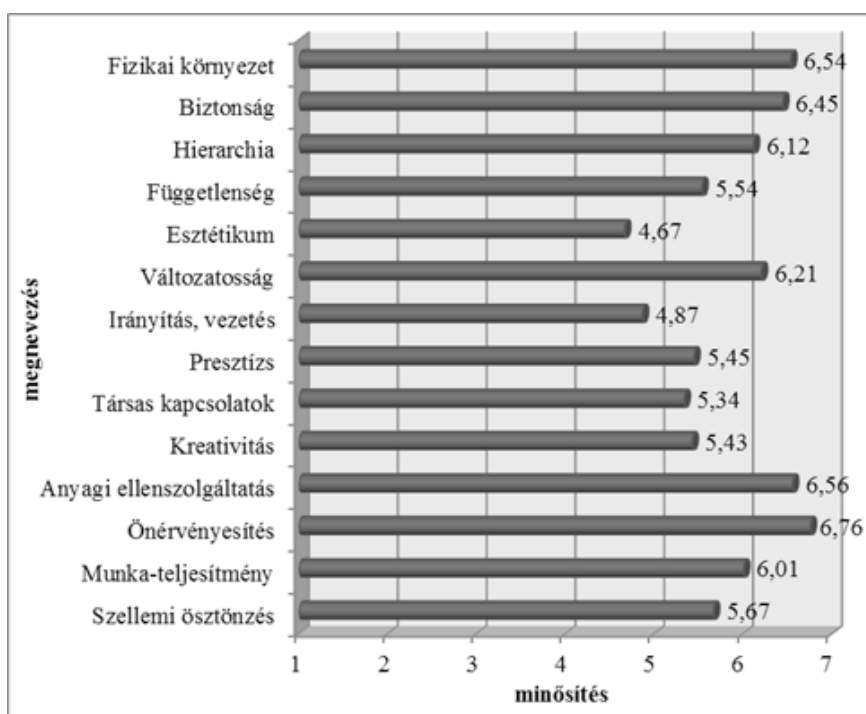
A Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karán tanuló hallgatók körében készült a vizsgálat a 2015/2016-os tanév második félévében. A mintába 235 nappali tagozatos hallgató került. Képzési szintű megoszlást nézve 161 BSc/BA hallgató és 74 Msc/MA hallgató vett részt a kutatásban. 67%-uk nő, 33%-uk férfi, életkorukat tekintve megállapítható, hogy a 19–24 év közötti korcsoportban találhatók. A megkérdezettek 62%-a szülőkkel egy háztartásban él. A beérkezett kérdőíveket SPSS programcsomag segítségével rögzítettük és értékeltük ki.

Eredmények

A Super-féle munkaérték-kérdőív szolgált alapul a munkaértékek feltárásához. A kapott eredményeket az 1. ábra szemlélteti. A legfontosabb munkaértékek közé az anyagi ellenszolgáltatást, az önérvényesítést és a fizikai környezetet sorolták a megkérdezettek. Ugyanakkor minden tényező 4 feletti átlagértékkel rendelkezik, azaz alacsony értéket egyik csoport sem kapott.

Kiemelnénk, hogy az irányítás, vezetés mint munkaérték 4,87 átlagértéket kapott, ugyanakkor abból kiindulva, hogy a megkérdezettek jelentős része valamilyen vezetőként szeretne dolgozni, magasabb értéket vártunk erre a tényezőre.

Kiemelendő továbbá, hogy a biztonsági szükségletek kielégítésével kapcsolatban megfogalmazott igényük, magas értékkel, 6,45 átlagponttal rendelkezik. A kreativitás és a társas kapcsolatok területén megfogalmazódik az a vélemény, hogy a jövőben nagyobb figyelmet érdemes rájuk szentelni. Szakmai előrelépésük szempontjából mindkét tényezőnek kimagasló szerep juthat.

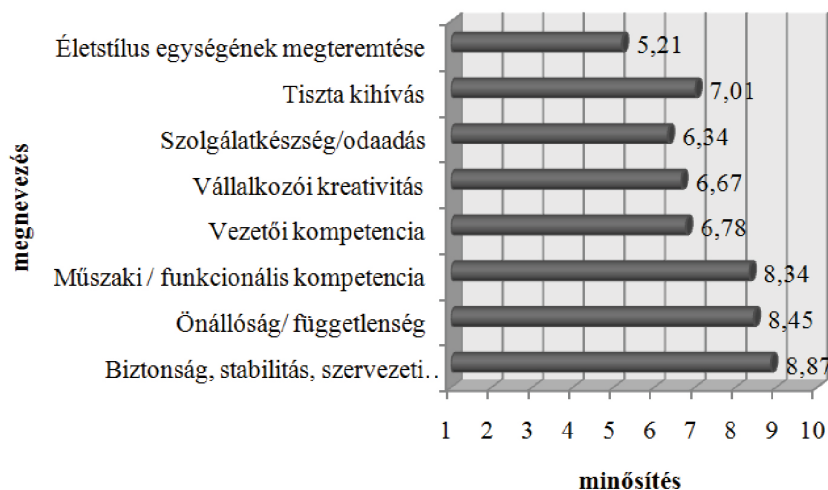
1. ábra: A munkaértékek átlagértékei

Forrás: Saját adatgyűjtés, 2015–2016

A 2. ábra a karrierhorgonyok itemeinek átlagértékeit tartalmazza. A Biztonság, stabilitás, szervezeti azonosság kapta a legmagasabb átlagpontszámot, ezt nevezhetjük elsődleges horgonynak. Ez azt jelenti, hogy képesek lennének erősen azonosulni a vállalattal, és a hosszú távú foglalkoztatási vi-

szonyt, a rendszeres fizetést és a ranglétrán való szerény előrelépés nyújtotta biztonságot keresik. A biztonsági horgonyú emberek számára a sikert az jelenti, ha sokáig részei lehetnek a vállalatnak, függetlenül attól, hogy milyen szinten veszik ki a részüket belőle.

Másodlagos horgony lett a műszaki/funkcionális kompetencia és az önállóság/függetlenség, hiszen nagyon kicsi a kapott átlagok közötti eltérés. A műszaki vagy funkcionális kompetenciában lehorgonyzott személyt leginkább az motiválja, hogy nagy tudása legyen, és nagyon eredményes munkát végezzen valamely szakterületen. Az önfelfogásuk attól függ, hogy mennyire képesek sikert elérni és elismertséget szerezni szakterületükön. A műszaki vagy funkcionális kompetencia vezethet vezetői pozícióhoz, de ezek az emberek csak akkor elégedettek, ha tudományukon belül irányíthatnak. Az önállóság vagy függetlenség horgonyú embereknek mindenáron arra van szükségük, hogy a dolgokat a maguk módján, a saját idejükben és a többiekétől a lehető legnagyobb mértékben függetlenedve csinálják. Az önálló emberek néha magas szintű képzettséget szereznek, hogy függetlenek és önállóak lehessenek. Érdekes, hogy amíg az alapvető értékek esetében nem kapott magas értéket a függetlenség dimenzió, addig a karrier területére leszűkítve már kimagaslóan fontosnak ítélik meg a hallgatók ezt a tényezőt.

2. ábra: A karrierhorgonyok itemeinek átlagai

Forrás: Saját adatgyűjtés, 2015–2016

A legkisebb jelentőséget a vezetői kompetenciának tulajdonítottak a megkérdezettek. A fő motiváció a vezetői kompetencia horgonyú emberek számára az, hogy a vállalati hierarchiában egyre magasabb felelősségi szintre jussanak, hogy egyre nagyobb lehetőségük legyen vezetői pozícióban szolgálni, egyre többet tudjanak hozzátenni a szervezet sikeréhez, és hosszú távú lehetőségük legyen a magas jövedelem- és vagyonszerzésre.

A legfőbb munkahely kiemelt fontossággal kezeli az alkalmazottak elégedettségének a vizsgálatát, melynek jelentőségét annak tulajdonítják, hogy az szoros összefüggésben van a teljesítménnyel. A Balanced Scorecard tanulási és fejlődési nézőpontjának céljai és mutatói azt a háttérteret teremtik meg, melyek lehetővé teszik a másik három (pénzügyi, vevői, működési) területen kitűzött célok elérését. A BSC a jövő érdekében eszközölt humán „beruházások” fontosságát hangsúlyozza, melyek segítségével elérhetőek a vállalkozások hosszú távú céljai. A vállalatok által használt, alkalmazottakkal kapcsolatos mutatók nagy része három csoportba sorolható. Ezeket a kulcsmutatókat azután kiegészítik az eredményt befolyásoló helyzetspecifikus mutatókkal.

Az alkalmazottakkal kapcsolatos három alapvető mutató: az alkalmazottak elégedettsége, az alkalmazottak megtartása (fluktuáció), az alkalmazottak termelékenysége.

A vállalatok a kulcsmutatók közül általában az alkalmazottak elégedettségét tartják a másik két mutatót (az alkalmazottak termelékenységét és az alkalmazottak megtartását) befolyásoló tényezőnek.

Az alkalmazottak elégedettségét alapvetően az alkalmazottak képességei, a vállalati infrastruktúra, a bérezés és a munkahelyi légkör határozza meg. Az alkalmazottak elégedettsége fogja meghatározni a (vállalat részéről) az alkalmazottak megtarthatóságát, illetve az alkalmazottak termelékenységét. Az előbb említett két tényező fogja a mérhető hatást gyakorolni az eredményre és a teljesítményre.

Következtetések

A szervezetek vezetőire egyre nagyobb nyomás nehezedik a tehetséges munkavállalók megszerzése, megtartása terén. A kutatásban felsőoktatásban részt vevő hallgatók vesznek részt, akik a munkaerőpiac friss belépői lesznek, közülük kerülhetnek ki a szervezetek leendő tehetséges munkavállalói.

A tehetség minél magasabb szintű kibontakoztatásában nagy szerep jut a kreativitásnak és a társas kapcsolatoknak, ugyanakkor a mintába került egyetemisták ezeket nem értékelték kiugróan magasán. A társas kapcsolatok alulértékelése a motivációs vizsgálat során is beigazolódtott, jelenleg még nem látják, hogy a kapcsolatok építése, ápolása kimagasló szereppel bír a karrierjük építése érdekében.

A kapott eredmények illeszkednek ahhoz, hogy hallgatói mintán végeztünk kutatásokat, hiszen megjelenik az alapvető szükségletek kielégítésének igénye, a biztonság, az anyagiak és a fizikai környezet, ugyanakkor már az önérvényesítés is nagy szereppel bír. Karrierorientációjukat tekintve is a biztonság áll a középpontban.

Elvárásaink között szerepelt, hogy a vizsgálatba bevont egyetemisták vezetői ambíciókkal rendelkeznek, de egyik kérdőívblokk sem támasztotta alá ezt az előfeltevésünket. Nem akarják mindenáron az elismertséget, az irányítás és vezetés nem a legfontosabb a számukra. A karrierhorgony-felmérés is igazolta, hiszen a vezetői kompetencia a legalacsonyabb értékkel rendelkező karrierhorgony.

A jövőben érdemes lenne kiterjeszteni a kutatást a Debreceni Egyetem többi karára, de akár Magyarország több egyetemére is, melyek eredményeképpen akár reprezentatív mintát is létre lehetne hozni. Egy ilyen minta alkalmas lenne arra is, hogy nemi és szakterületbeli különbségeket tárjunk fel, illetve az MA és BA képzési forma közti különbséget is fel lehetne térképezni.

Javaslatként megfogalmazható, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók részére szervezett keretek között hasznos lenne karrierrel kapcsolatos tréninget szervezni, melynek keretén belül megismerkedhetnének a karrierlehetőségekkel, kaphatnának visszacsatolást saját lehetőségeikkel kapcsolatban. A tréningek során saját élményekkel gazdagodhatnának, melyek hozzásegíthetnék őket a karrierrel kapcsolatos döntéseikhez. A tehetséges munkavállalóvá válást segítő tréning kiegészülhetne csapatépítő tréningekkel, kre-

ativitást fejlesztő feladatokkal és vezetői tréningekkel, ezen kompetenciák megszerzése pedig hozzájárulna a leendő munkahelyen nyújtott magas teljesítményhez.

Véleményünk szerint a munkahelyek, vállalkozások részéről igen jelentős feladat az alkalmazottak elégedettségének vizsgálata, tekintettel arra, hogy az szoros összefüggésben van az általuk nyújtott teljesítménnyel.

Irodalomjegyzék

- Bácsné Bába É. (2006): *Módszertani eljárások az időtényező vezetési, szervezeti folyamatokban betöltött szerepének vizsgálatához*. Agrártudományi közlemények, 2006/20. Különszám. pp. 24–32.
- Barsiné Pálmai É. – Ponácz Gy. M. (2004): *A globális tér alapján modulált posztmodern karrier kihívásai* Széchenyi István Egyetem, Győr
- Bodnár É. – Kovács Z. – Sass J. (2011): Munka- és szervezetpszichológia. Budapest http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0C-CUQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.tankonyvtar.hu%2Fen%2Ftartalom%2F-tamop412A%2F2010-0003_10_Munka_szerv_pszich%2F10_munka_szerv_pszich.pdf&ei=Gn7QVITpJYnoUq_dgOAC&usg=AFQjCNGZZ2vz79ZFM4cWTInZ-6utGz7Qk5Q&sig2=RPM4uUVDOSTn41IZF8qiLg
- Chickering, A. W. – Kytile, J. (1999): *The Collegiate Ideal in the Twenty-First Century* New Directions for Higher Education, 105, Jossey-Bass Publishers
- Custodio, L.P. (2004): *Career anchors of Filipino Academic Executives*. Philippines, School of Commerce Research Paper Series, College of Business and Accountancy
- Csányi Zs. (2002): Karriermenedzselés, mint az egyéni és a szervezeti szükségletek találkozása. In: Balogh M. (szerk.): *Személyügyi ABC*. Verlag Dashöfer, Budapest.
- Csukonyi Cs. – Münnich Á. (2002): *Az egyetemisták „valós” értékei*. In: Münnich Á. (szerk.): *A jövő vezetőinek jelene*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 103–132.
- Csukonyi Cs. – Münnich Á. (2002): Mire motiváltak a hallgatók? In: Münnich Á. (szerk.): *A jövő vezetőinek jelene*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 83–102.

- Dajnoki K. – Kiss Á. A. (2015): *Kilépési okok feltárása egy szolgáltató központban*. Taylor-Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. VII. évfolyam 3–4. szám No. 20–21. pp. 187–197.
- Dienes E. – Simon P. (szerk.) (1987): *A Super-féle munka-érték kérdőív*. Munkalélektani Koordináló Tanács Módszertani Sorozata, 14. sz. kötet. Munkaügyi Kutatóintézet, Budapest.
- Dienesné. K. E. – Berde Cs. (2003): *Vezetői tréningek*. Campus Kiadó, Debrecen.
- Iványiné Czobor Zs. (2011): *A Csapat Akadémia tanfolyam készségfejlesztése*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.
- Juhász Cs. (2015): *Az elégedettség és motiváció gyakorlati összefüggései*. Taylor- Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. VII. évfolyam 3–4. szám No. 20–21. pp. 215–221.
- Kaplan, Robert S. – Norton, David P.: *Balanced Scorecard* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest (1998)
- Karcsics É. (2006): *A karrier fogalma, tényezői és vonzereje egy 2001–2006 közötti hallgatói felmérés tükrében*. Humánpolitikai Szemle, 17, (12), 28–36.
- Kozma T. (2013): A minőségbiztosítás szerepe és fejlesztése a felsőoktatási intézményekben és annak hallgatói értelmezése a gyakorlatban. Doktori értekezés, Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 208 p.
- Kozma T. (2005): Inquiry of motivation in institution selection and its methodological problems. In: Miloslav Mikulecký, Jan Bartoška (szerk.) Efficiency and Responsibility in Education. Czech University of Agriculture in Prague, pp. 141–148.
- Kun A. (2015): *Egy felmérés tapasztalatai a gazdálkodó szervezetek emberierőforrás ellátási és fejlesztési gyakorlatára vonatkozóan Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben*. Taylor- Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. VII. évfolyam 3–4. szám No. 20–21. pp. 31–38.
- Langer K. (2001): *Karriertervezés*. Telosz Kiadó, Budapest.
- Márkus Zs. (2012): Szakkollégiumok a Debreceni Egyetemen. In: Dusa Á. R. – Kovács K. – Márkus Zs. – Nyüsti Sz. – Sörös A. (szerk.): Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II., Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 53–72.

- Márton J. (1992): *A karrier tegnap és ma*. Vezetéstudomány, 4, 36–40.
- Márton S. (2012): *Egyetemi hallgatók munkaérték preferenciái*. Metszetek, 4, 93–104.
- Mérei F. – Szakács F. (1988): *Pszichodiagnosztikai Vademecum*. I. Explorációs és biográfiai módszerek, tünetbecslő skálák, kérdőívek. 2. rész. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Schein, E. H. (1974): *Career Anchors and Career Paths: A Panel Study of Management School Graduates*. Technical Report, No. 1., Organization Studies Group, Sloan School of Management
- Schein, E. H. (1978): *Career dynamics: Matching individual and organizational needs*. MA: Addison-Wesley, Boston
- Schein, E. H. (1986): *Szervezéslélektan*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Sörös A. (2012): *Szakmai érdeklődés és elkötelezettség szerint szerveződő csoportok a Debreceni Egyetemen*. In: Dusa Á. R., Kovács K., Márkus Zs., Nyüsti Sz., Sörös A. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok II.*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 73–98.
- Super, D. E. (1973): *The career development inventory*. British Journal of Guidance and Counselling
- Ujhelyi M. (2015): *A humán erőforrás motivációjának vizsgálata Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben egy empirikus vizsgálat alapján*. Taylor – Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. VII. évfolyam 3–4. szám No. 20–21. pp. 278–285.
- Zéman Z.: *Controlling a korszerű vállalatirányítás eszköze*. Gazdálkodás 2:pp.80–82 (1997)
- Zörög Z. – Szűcs Cs. – Csernák J. (2015): *Diplomásokkal szemben támasztott munkaerő-piaci elvárások vizsgálata*, in: Journal of Central European Green Innovation 3:(3) p. 185–206.

Szerzők

Gergely Éva PhD

adjunktus

DE GTK Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet

gergely.eva@econ.unideb.hu

Hágen István Zsombor PhD

egyetemi docens

EKE Üzleti Tudományok Intézete

ihagen@karolyrobert.hu

Pierog Anita PhD

adjunktus

DE GTK Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet

pierog.anita@econ.unideb.hu

SOCIAL INNOVATIONS UNDER THE LEADER INITIATIVE IN THE DEVELOPMENT OF THE ENVIRONMENTALLY VALUABLE AREAS OF THE LUBLIN REGION (POLAND)

Guzal-Dec Danuta

Abstract

The aim of the study was to describe the role of the Leader Initiative in developing social innovation and understand how social innovation works in practice in the environmentally valuable areas of the Lublin region. The aim was to be achieved with literature analysis and empirical studies aimed at identifying innovative activities of Local Action Groups (LAGs). The study was conducted on a group of 13 LAGs (50% of the total in the region). The study used the method of document analysis and a case study. Local development strategies (LDSs), the official websites of associations and the implemented cooperation projects were the source of information about the LAGs. In the light of literature analyzes, an important potential role of the LEADER initiative was proven in the development of social innovation. As demonstrated, the LEADER initiative in the environmentally valuable areas of the Lublin Region is an important but under-used instrument for creating local development based on social innovation. It is advisable, therefore, to develop leadership attitudes in local communities. Local leaders could be entities initiating the institutionalization process of the development of social innovation.

Keywords: social innovation, LEADER initiative, Local Action Groups

JEL Code: O 17

Introduction

As rural regions generally have low capacity to create technological innovations, social innovation is the desired direction of creating innovation (Katonáné Kovács et al. 2016, p. 22). Social innovations are variously defined in the literature. According to BEPA, social innovations are “new ideas (products, services, models) that simultaneously meet social needs (more effectively than alternatives) and create new social relationships or collaborations. They are innovations that are not only good for the society but also enhance the society’s capacity to act” (*Empowering*, 2011). PUE et al. (2015) define social innovation as “... a process encompassing the emergence and adoption of socially creative strategies that reconfigure social relations in order to actualize a given social goal” (p. 10). According to Dargan and Shucksmith (2008), innovation in the LEADER initiative is often understood as a social and cultural innovation by encouraging local linkages and collective learning. LEADER LAGs can be considered social innovation brokers in a given rural territory (Katonáné Kovács et al. 2016, p. 22). Melece (2015) also indicates cooperation in the LAGs created within the LEADER initiative among social innovations that can be developed in rural areas.

According to the European Commission DG AGRI Unit, 2303 LAGs operated in the European Union (EU) member states as of September 2012, of which the largest number (338) operated in Poland, (Brosei, 2012). The Leader initiative is a very popular program for rural areas of the Lublin Region. In the period 2007–2013, all rural and urban-rural communes were affiliated to LAGs – to 26 LAGs (Katalog LGD 2012).

The Lublin Region is a region showing the lowest level of economic development in Poland and one of the lowest in the EU⁴. The level of education of the population living in the rural areas of the region is unfavorable (in 2011, as many as 29% of the population older than 13 had primary education)⁵. In the opinion of Fedyszak-Radziejewska (2010) the social capital in rural

4 The lowest in Poland and 11th in the list of the 20 poorest regions in the EU, according to EUROSTAT, 2014.

5 National Census of Population and Housing 2011

areas in Poland, despite the fact that in some respects non-formalized activity is more developed than in some cities, is not extensively utilized in order to generate economic benefits. Today, Polish literature includes little research showing the mechanisms of capitalizing social resources. Similarly, the issue of the development, capitalization and diffusion of social innovation requires qualitative research. The aim of the study was to describe the role of the Leader Initiative in developing social innovation and understand how social innovation works in practice in the environmentally valuable areas of the Lublin Region. In order to achieve the aim, the following hypothesis was used: the LAGs operating in the environmentally valuable areas of the Lublin Region insufficiently develop social innovations.

Material and method

The study area included 30 municipalities from the group with the highest environmental preciousness in the Lublin Region according to the index developed by D. Guzal-Dec (2013). The study was conducted on a group of 13 LAGs⁶ (50% of the total in the region) in which the above-mentioned 30 municipal governments were affiliated. A diagnostic survey utilized a semi-structured interview. The interview was conducted with the director of the Owocowy Szlak LAG office on 22.08 2016 (for an in-depth case study). The literature analysis enabled the description of the nature of social innovations and the importance of the LEADER initiative to the creation of social innovations in rural areas. The analysis of LAGs' LDSs, and the official websites of associations and cooperation projects enabled the development of general characteristics of associations (their membership structure) and the characteristics of cooperation projects (their range of subjects, description of projects). In the examined case study, the author interprets social innovations in the context of a golden circle of questions by Sinek (2009): WHY (the motivation) – HOW (the process) – WHAT (the product). For this analysis, one more element was added (Katonáné Kovács et al. 2016, p.

6 „Białskopodlaska LAG”, „Roztocze Tomaszowskie”, „Zielony Pierścień”, „Lepsza przyszłość Ziemi Ryckiej”, „Poleska Dolina Bugu”, „Ziemia Biłgorajska”, „Ziemia Zamojska”, „Polesie”, „Leśny Krąg”, „Nasze Roztocze”, „Krasnystaw Plus”, „Jagiellońska Przystań”, „Owocowy Szlak”

23), exploring the effects of social innovation on the main beneficiary social groups. The questions asked concerned: the purpose (motivation), the social goal of innovation, the context of the process, who initiated the innovation, the role of individuals/agent engines, which sectors are likely to contribute, how groups are involved, what are the effects, who benefits from the social innovation, what barriers there are to the development of social innovation in the course of the LAGs and how the LEADER initiative is important to the creation of social innovation.

Results

LAG innovative activity in the Lublin Region – general characteristic

The studied LAGs associated from 3 to 17 local governments. In relation to the proportion of the members of the studied LAGs, the social sector was over-represented (47%) in councils, the public sector accounted for 34% of the total. A high share of the representatives of the social and public sector in the structure of authorities was clearly visible in the profile of the small projects selected for implementation. Mainly the projects connected with the development of social infrastructure were implemented (the modernization or equipment of rural community centers, while it is difficult to discern the innovative nature of small projects). The studied LAGs participated in 15 projects of cooperation: including 2 international. The thematic scope of the projects primarily included the improvement of rural infrastructure and development of agro-tourism and rural tourism (undertaken in all of the 13 studied LAGs). Projects concerning support for new technologies, the use of renewable energy sources were rarely implemented.

Out of the 15 analyzed projects, 5 were technologically innovative. They consisted mainly in developing a multimedia guide for a virtual tour and innovative marking of cycling paths and establishing a business economic vortal. The thematic scope of other cooperation projects included in particular such activities as: determination and marking hiking trails, promoting traditional products, developing a cuisine guide, organizing canoeing events, meetings with folk artists, organizing camps for young people, conducting

workshops for residents in the field of folk art, photography workshops, publishing a tourist brochure, participation in fairs promoting tourism, a series of television programs and press articles.

The activities served the development of social capital, but they were mostly temporary activities and were not continued after the completion of the projects or, if they were continued, they brought limited benefits to the local community (the benefits were participated by a small group of performers). However, one of these projects was characterized by sustainability. Below, there are the characteristics the social innovation created during their implementation.

The Eco-muzeum “Living tradition” – social innovation in practice

WHY? The Eco-museum of the Lublin Region “Living tradition” was created in collaboration of three LGDs: “Kraina wokół Lublina”, “Zielony Pierścień” and “Owocowy Szlak”. In the areas covered by the project cooperation, there are good conditions and traditions for growing orchard and beekeeping, as well as the development of rural tourism. The region is not recognizable to tourists. The income of agriculture is low and, therefore, there was a need for a multifunctional development of this area, particularly through the development of rural tourism.

WHAT? The Eco-museum is composed of 31 objects scattered in the central-western part of the Lublin Region. Most of the attractions are located in valuable natural areas and landscape protection zones. They form a network of tourist attractions created upon the initiative of local communities and presented to tourists by the residents themselves. Each attraction has its own program. Tourists learn the main themes discussed by genuine enthusiasts. While listening to the stories, participants can touch and try out the presented exhibits and equipment. What is more, tourists are invited to participate in artistic activities and making folk ornaments and in workshops, resulting in manufacturing processes being still “in operation”. Local enthusiasts are guides setting themselves the goal of preserving the heritage for future generations.

HOW? The context of the process. The concept of a cooperation project originated during the development of LDSs. It was initially planned to create theme villages in each of the LAGs, but it was difficult to identify locations

with an appropriate number of attractions, the attractions were scattered. Then, there was the idea of linking the tourist attractions to create a network of attractions. Theme villages failed to be created but a network of theme farms was created. In each of the LAGs, there were trained leaders who created a network of cooperating entities. Then, participants of the network were trained.

Who initiated the innovation? The social sector, especially office workers of LAGs. The social representatives of the LAGs, as well as their office workers, were involved in the diagnosis of local conditions to develop the project.

Which sectors were involved? How different sectors were involved? All sectors were involved. Entrepreneurs and civil society actors worked under the project as network partners. Local governments supported the promotion of the project. Employees of the offices supported the network's operation for the duration of the project and after it was completed, providing support as tour operators. The entities belonging to the network were covered by the new project: "LAGs - Places with soul - People with passion".

What are the effects? The project initiated positive social processes (in particular, network development). There has been an increase in the number of theme farms, from the planned 5 to 17. The increase in profits for the industry resulted in increased participation in the network. The village has changed considerably (gardens were cultivated, buildings were taken care of, the amount of waste decreased, etc.). The Eco-museum has become an exemplar project in the Lublin region, and it has already started to have some positive effects on local identity and self-respect as a step towards achieving a long-term socio-economic context. Who benefits from the social innovations? All citizens, in particular, the participants of the network. Many new NGOs were created in the area of cooperation. Providers of tourism services improved their competence in organizing tourism. The project results in the long-term effect of combining two social objectives: employment growth and shaping regional identity. This project is important in the context of the promotion of natural heritage.

Problems for sustainability? It was pointed out that the lack of institutionalization of the project could be a problem for the continuity of social innovation. No indication of a tourism organizer among the project participants was perceived a problem. These matters continue to be dealt with by the office staff of the LAGs.

How is LEADER important in the development of social innovation? The LEADER program was considered an essential factor for the development of the process of social innovation in the studied region. Rural areas in the studied typical agricultural region have a low capacity for the creation of links-type clusters. The development of social capital after the system changes from the 90s was clearly inhibited. The LEADER initiative is a dominant factor enabling social capital activation.

Discussion

The study of M. Labianca et al, (2016, p. 44) considering the example of Italian case studies, reveals various critical issues related to the functions of LAGs. Despite the expectations of the innovation linked to the LAGs, in real processes, there remain mechanisms that are strongly traditional. The causes include opportunistic behaviors, a rather-limited institutional culture approach and no interventions, in particular at the regional level, designed to promote and reinforce the networks of actors within the territories. The reductive interpretation of rural development and local resources as well as the inadequacy of policies for innovation are also reasons for the situation, since, particularly at the operative level, it is believed that “one size fits all”. Similar problems were encountered in the case of the LAGs operating in Poland (Michalska – Zajda, 2011). The results obtained during Hungarian case studies suggest that the greatest threats to social innovation in rural regions include: the lack of involvement of active local actors and the lack of institutionalization (Katonáné Kovács et al. 2016, p. 28). This problem was indicated also in the light of the results of empirical research conducted in the Lublin Region (Poland).

Conclusions

In rural areas, especially in such peripheral regions as the Lublin Region, special attention should be paid to the development of social innovations that stimulate the development of human and social capital.

The LAGs under the LEADER initiative, as platforms for social communication and knowledge transfer, are a particularly preferred basis for the formation of social innovation. Specifically, cooperation projects implemented by the LAGs can have an important role in this process.

The LAGs in the Lublin Region were established by all self-governments of rural and semi-urban areas. However, in the light of the results of empirical research the LAGs operating in the environmentally valuable areas of the Lublin Region, they insufficiently develop social innovations. The barrier was the lack of institutionalization. It is advisable, therefore, to develop leadership attitudes in local communities. Local leaders could be entities initiating the institutionalization process of the development of social innovation.

Acknowledgements

The report was prepared as part of the research project No. 2011/01/D/HS4/03927, entitled "Environmental conditions and factors of the development of the economic functions of the valuable natural areas of the Lublin Region" funded by the National Science Centre.

References

- Brosei P. (2012): *Multi Level – Governance in LEADER and Lessons Learned from the Implementation Open Days 2012*, 11 October. European Commission DG AGRI Unit. enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/54EB3377-0A21-52D3-2350-EAC29951D-BC1.pdf. Access: 10. 01. 2016.
- Empowering people, driving change. Social innovation in the European Union* (2011): Bureau of European Policy Advisors (BEPA), Brussels 2011, European Commission.
- Dargan L. – Shucksmith M. (2008): LEADER and Innovation. *Sociologia Ruralis*, vol. 48, pp. 271–294.
- Fedyszak-Radziejowska B. (2010): Społeczności wiejskie w pięć lat po akcesji do UE – sukces spóźnionej transformacji. In: Raport o stanie polskiej wsi, FDPA, Warszawa.
- Guzal-Dec D. (2013): Operacjonalizacja modelu Presja-Stan-Reakcja w badaniu cenności ekologicznej gmin wiejskich na przykładzie województwa lubelskiego. (Operationalization of the Pressure-State-Response Model in a Study of Environmental Preciousness of Rural Municipalities, as Exemplified by Lublin Voivodeship) *Rocznik Ochrona Środowiska (Annual Set of Environment Protection)*, Volume 15, Issue 3, pp. 2925–2941.

- Guzal-Dec D. (2016): *LEADER initiative as a factor of social innovations in the development of the environmentally valuable areas of Lublin Region (Poland)*. In: György Katalin (ed.): XV Nemzetközi Tudományos Napok "Innovációs kihívások és lehetőségek 2014–2020 között": a tudományos napok publikációi
- Katalog LGD – lokalne grupy dzialania i ich dzialalnosc na obszarach wiejskich*, (2012): Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, pp. 52–78.
- Katonáné Kovács J. – Varga E. – Nemes G. (2016): Understanding the process of social innovation in rural regions: some Hungarian case studies. *Studies in Agricultural Economics* 118, pp. 22–29.
- Labianca M. – De Rubertis S. – Belliggiano A. – Salento A. (2016): Innovation in rural development in Puglia, Italy: critical issues and potentialities starting from empirical evidence. *Studies in Agricultural Economics* 118, pp. 38–46.
- Lukesh R. (2007): *The LAG-Handbook. A guide through the stunning world of local action groups*. Brussel: Leader+ Observatory Contact Point.
- Melece L. (2015): Social Innovation and its Types in Rural Areas. Proceedings of the 2015 International Conference "Economic Science for Rural Development" No 38 Jelgava, LLU ESAF, 23-24 April 2015, pp. 142–153.
- Michalska S. – Zajda K. (2011): Trajektorie wykorzystania zasobów lokalnych w procesie rozwoju partnerstw terytorialnych. *Wies i Rolnictwo*, Volume 153, Issue 4, p. 124.
- Pue K. – Vandergeest C. – Brenitz D. (2015): Toward a Theory of Social Innovation. *Innovation Policy Lab White Paper* No. 2016-01. Available at Social Science Research Network.
- [14.] Sinek S. (2009): How great leaders inspire action http://www.ted.com/talks/simon_sinek_how_great_leaders_inspire_action.html. Access: 10. 09. 2016.
- Summary Report. Evaluation of LAGs Implementing the LDS under the RDP 2007–2013* (2013): Ministry of Agriculture and Rural Development in Poland, Warsaw.

Author

Danuta Guzal-Dec

PhD

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biala Podlaska

Department of Economics and Management

e-mail: danuta_guzal-dec@wp.pl

SZLOVÁKIAI KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK VEZETÉSI STÍLUSÁNAK ELEMZÉSE

Karácsony Péter

Összefoglalás

A vezetői stílusok olyan elvek, módszerek, képességek és technikák összessége, melyeket a vezetők felhasználnak szervezeten belüli problémák kezelésére. A menedzserek az alkalmazottaikat különböző módon irányítják. Néhányan szigorúan vezetnek, céljuk, hogy teljes mértékben ellenőrzésük alá vonják a beosztottakat, míg mások sokkal szabadabb vezetési stílussal lehetővé teszik a munkavállalók szervezeten belüli kibontakozását. Attól függően, hogy milyenek a vállalati körülmények, a menedzserek szükség esetén több vezetési stílust is alkalmazhatnak a szervezeti hatékonyság megteremtése céljából. A vezetési stílusok közé tartoznak például az autokratikus, a paternalista, a laissez-faire, a demokratikus, a részvételi, a tanácsadói stb. stílusok.

A tanulmány célja volt, hogy bemutassa a vezetési stílus hatását a szervezet működésére. Az elméleti részben röviden ismertetem a különböző hazai és nemzetközi fogalmakat, a vezetés céljait, valamint a különböző vezetői stílusokat és elméleteket. A saját kutatási részben kérdőíves felmérés segítségével elemzem néhány kiválasztott kis- és középvállalkozás vezetőjének stílusát.

Kulcsszavak: hatékonyság, kis- és középvállalkozások, motiváció, szervezet, vezetési stílus

JEL: D23, M54

Analysis of the leadership style in Slovakian small and medium-sized enterprises

Abstract

Leadership styles are the principles that underline the methods, abilities and techniques managers use in handling situations and expressing leadership within an organisation. Managers deal with their employees in different ways. Some are strict with their staff and like to be in complete control, whilst others are more relaxed and allow workers the freedom to run their own working lives. Depending on business circumstances, a manager might need to employ more than one leadership style in a more or less formal way to achieve the highest degree of effectiveness. A variety of leadership style types exist, such as autocratic, paternalistic, laissez-faire, democratic, participatory, supervisory etc.

The purpose of this study is to find out how the leadership style effects on functioning of the organization. In the theory part of my paper I describe the various domestic and international concepts of leadership, its goals, the different leading styles and theories. In the practice part of my paper I analysed the leading style of some selected small and medium-sized enterprises with the help of questionnaires.

Keywords: *effectiveness, small and medium-sized enterprises, motivation, organization, leadership style*

JEL: D23, M54

Bevezetés

A vezető és a vezetési stílus, annak szervezetre gyakorolt hatásainak elemzése régóta áll a közgazdaságtani kutatások középpontjában. A vezetésnek sok összetevője van, számos szempontból értékelhető egy vezető munkája, de talán a legfontosabb aspektusa az, hogy bánt-e a vezető a beosztottjaival.

Ember és szervezet szorosan kapcsolódnak egymáshoz, egymás számára nélkülözhetetlenek. A vezetés nemcsak alakítója, hanem része is ennek a kapcsolatnak. Az emberi szükségletek és a szervezet követelményei között kapcsolat van. Ahhoz, hogy mindkét fél elérje a céljait, egy pszichológiai egyezséget kell kötniük egymással (Ternovszky, 2000).

A menedzsment és a vezetés definícióját többnyire helytelenül használjuk, szinonimákként tekintünk rájuk, de tulajdonképpen két eltérő fogalomról beszélünk. A menedzsment a rendelkezésére álló erőforrások (emberek, pénz, gépek, berendezések, épületek, információ és tudás) hatékony felhasználásával a lehető legjobb eredmény elérésére törekszik. Ezzel ellentétben a vezetés elsősorban az emberi erőforrásra fókuszál, amely során a kölcsönös kommunikáción keresztül elkötelezettségre ösztönzi az embereket (Armstrong és Stephens, 2008).

A vezetés egy folyamat, ami oly módon irányítja az embereket, hogy azok cselekedeteikkel hozzájáruljanak az adott szervezeti célok megvalósításához. A vezetés egy képesség, amely tettekre készíti az embereket még akkor is, ha ők épp másként gondolják (Mižičková et al., 2007).

Bayer (1995) úgy véli, hogy a vezetés valójában a vezető személyes viselkedése, viselkedésének stílusa. A vezető stílusa hatással van az emberek érzelmeire, próbálja a dolgozókkal megértetni a szervezet vízióját, és ennek érdekében ösztönzi is őket ezek végrehajtására.

Višňovský és mtsai. (2005) szerint a vezetés akkor hatékony, ha a beosztottak kellőképpen motiváltak, és elég tapasztalattal rendelkeznek a rájuk bízott feladatok végrehajtásához. Ebben az esetben a vezető részletesebb információkkal láthatja el a dolgozóit, több időt fordíthat a munkahelyi kapcsolatok ápolására, illetve arra, hogy beosztottjai jobban megértsék a vállalatban betöltött szerepük fontosságát.

Bakacsi (1996) úgy véli, hogy a leadership általánosítva a vezetői feladat azon alkotórésze, amely a szervezeti erőforrások közül kiemelten az emberi erőforrással foglalkozik, valamint azt a képességét jelenti, hogy hogyan tudja a vezető a szervezet tagjait a szervezeti célok megvalósítására befolyásolni, mozgósítani.

Kocsis (1994) véleménye az, hogy a menedzser által választott és alkalmazott magatartásforma, valamint eljárástechnika sokkal átfogóbb terület, mint a vezetési stílus. A menedzselési módszer magában foglalja a célkitűzéstől a feladat megvalósításán át a visszatekintő értékelésig a menedzselés különböző fázisaiban alkalmazott eljárásokat, technikákat, valamint a választott vezetői stílusváltozatokat is.

A vezetési stílus valójában azokkal a vezetési funkciók alkalmazásának módjával jellemezhető leginkább, amellyel a vezető irányítja a szervezet tagjait (Dedina és Cejthamr, 2005).

A vezetési stílus egy tipikus viselkedési mód, amelyet egy vezető tanúsít az alkalmazottaival szemben, attól függetlenül, hogy az hatékonynak bizonyul-e vagy sem (Hershey et al., 2001)

Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy a vezetési stílus egy viselkedési minta, amely alapján a vezető megpróbálja befolyásolni a szervezet tagjait, valamint azok tevékenységét (Northouse, 2010).

Mint ahogyan minden embernek megvannak a maga jellemző szokásai, tulajdonságai, éppúgy ugyanannyi vezetési „stílus” is létezik, mint ahány vezető, ill. vezetési helyzet (Zieleniewski, 1973).

A vezetéstudomány fejlődésével egy időben számos leadership megközelítés alakult ki. A helyhiányra való tekintettel ezeket csak nagyon röviden mutatom be.

A klasszikus irányzat képviselői a szervezeti hatékonyságot inkább a rendszerben, és nem az emberben keresték, ezt az bizonyítja, hogy a részletekbe menő munkamegosztás és a szabályozottság eszközeivel próbáltak kialakítani egy olyan keretet, amelyben az egyén csak jól tud teljesíteni. Ebben a korai szakaszban leadership alatt a beosztottak utasításának, irányításának megfelelő módját értették. A leadership legkorábbi megjelenési formájának Henry Fayol közvetlen irányítási funkciója nevezhető, mely során a szervezeti tagokat utasításokkal aktivizálják a szervezeti célok megvalósítására (Dobák, 2008).

Az 1940-es, 1950-es években jelentek meg a vezetői tulajdonságokon alapuló leadership kutatások, melyek azt vizsgálták, hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a sikeres vezetőknek. A klasszikus irányzattal közös volt benne, hogy nem a beosztott áll a gondolkodás középpontjában. A korszak egyik képviselője Weber, aki a szervezet élére karizmatikus vezetőt javasolt.

Az 50-es évektől a tulajdonságok helyett inkább a vezetői magatartás vizsgálatára helyezték a kutatók a hangsúlyt. A vezetési stílus magatartási alapú megközelítésének két nagyobb vonulatát ismerjük: a döntéshozatal módján és a vezető személyiségén alapuló elméleteket.

A döntésközpontú elméletek a vezetési stílusokat a döntéshozatal módján tipologizálják, hogyan hozzák meg az egyes vezetők döntéseiket, mennyire engednek beosztottaiknak beleszólást a döntéshozatalba. A döntésközpontú elméletek közül kiemelendők Lewin kutatási eredményei, Likert egytényezős modellje és Tannenbaum-Schmidt hatalom-résztétel elmélete.

A személyiségközpontú elméletek középpontjában a vezető személyisége, annak személyiségjegyei, figyelmének irányultsága található. Ez az irányultság kétféle lehet: feladatra vagy munkatársaival való jó kapcsolat ki-

alakítására összpontosító. A személyiségközpontú elméletek közé tartoznak a Michigani Egyetem, az Ohioi Állami Egyetem elméletei és a Blake-Mouton-modellek.

A kontingenciaelméletek a vezető stílusa és a vezetés feltételrendszere közötti illeszkedés követelményét fogalmazták meg. A kontingenciamodellek közül kiemelendő Vroom és Yetton normatív modellje, Fiedler elmélete, valamint Hersey és Blanchard modellje.

A leadership elméletek legújabb vonulatát az üzletkötő-átalakító modell és a Kotter-féle menedzser-leader modellek adják.

Anyag és módszer

A vezetési stílus meghatározó szerepet játszik minden szervezet életében. Ahhoz, hogy az alkalmazottakat hatékonyan lehessen vezetni, egy olyan vezetőre van szükség, aki magasan kvalifikált, és számtalan pozitív tulajdonsággal rendelkezik. Az emberek vezetése nem könnyű feladat. A vezető magatartásából lehet következtetni az általa preferált vezetési stílusra. Az esetek nagy részében jobb, ha egy vezető nem ragaszkodik egy adott vezetési stílushoz, hanem kombinálja azokat.

2012. és 2015. közötti időszakban, primer kérdőíves felmérés keretében, szak- és diplomadolgozatos hallgatók bevonásával vizsgáltuk a vezetők és a beosztottak kapcsolatát, valamint a vezetők által alkalmazott vezetési stílusokat. A beosztottak részére készített kérdőívünk 25 kérdést tartalmazott, melyben főleg zárt kérdések szerepeltek. A kérdőívet 8 szlovákiai kis- és középvállalkozáshoz jutattuk el, összesen 500 példányban. A visszaérkezéseket követően összesen 346 kérdőívet tudtunk a kiértékelésbe bevonni. Itt szeretném megjegyezni, hogy az alacsony mintaszám miatt, valamint hogy csak a beosztottaktól (vezetői oldallal kapcsolatos kutatások jelenleg is folynak) visszaérkezett kérdőíveket értékeltük ki, a tanulmány következtetéseit és főbb eredményeit tájékoztató jellegűnek tartom, mely a gyakorlat számára érdekes és hasznos információkat tartalmaz.

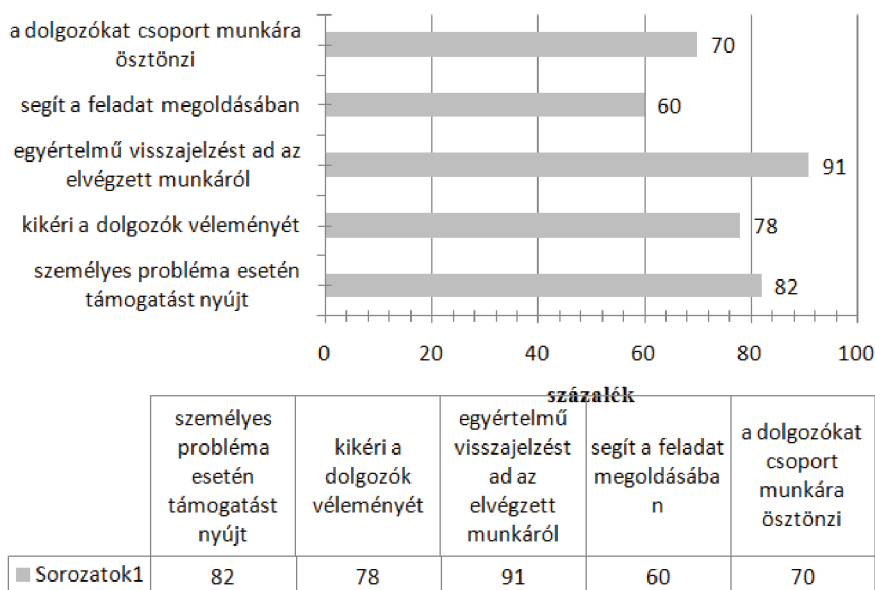
A kérdőíves felmérés során főleg azokra a kérdésekre kerestük a válaszokat, melyek alapján beazonosíthatóak a saját vizsgálatainkba vont szlovákiai kis- és középvállalkozások vezetőinek stílusai.

Eredmények

Az eredmények fejezetben röviden ismertetem a kérdőíves felmérés fontosabb megállapításait.

A megkérdezettek 73%-a férfi, 27%-a pedig női alkalmazott volt. A korosztályt tekintve a legnépesebb korosztályt a 36 és 45 év közöttiek alkották (39%). Ami a válaszadók iskolai végzettségét illeti, a többségük (52%) szakmunkás volt, középiskolai végzettséggel 34%, magasabb (főiskolai, egyetemi) végzettséggel a megkérdezettek 14%-a rendelkezett. A kapott válaszok alapján az alkalmazottak meghatározó része (42%-a) már több mint 5 éve dolgozott a munkahelyén.

Az 1. számú ábra mutatja be a dolgozók és a munkahelyi vezetők kapcsolatát. E kérdésnél több választ is megjelölhettek a megkérdezettek.

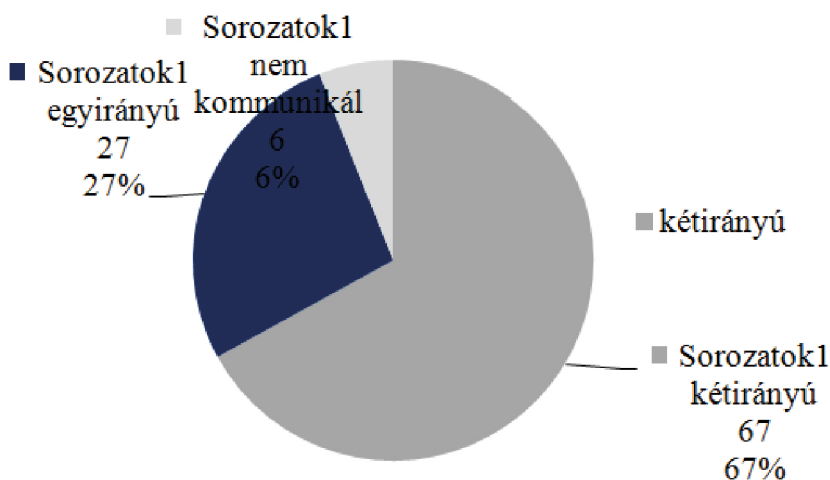

1. ábra: A dolgozók és a munkahelyi vezetők kapcsolata, százalékban kifejezve, 2012–2015. időszakban

Forrás: saját vizsgálatok

A fenti 1. számú ábra adatai szerint a megkérdezettek 91%-a úgy nyilatkozott, hogy a vezetők azonnali és egyértelmű visszajelzéseket adnak az elvégzett munkáról. A megkérdezettek 82%-a vélekedett úgy, hogy személyes probléma esetén a vezetők támogatást nyújtanak. A megkérdezettek 78%-ka jelölte meg válaszként, hogy a vezetők kikérlik a dolgozók véleményét döntéshozatal előtt. A válaszadók 70%-a szerint a vezetők ösztönzik alkalmazottaikat a csoportmunkára. A megkérdezettek 60%-a jelölte meg azt a válaszlehetőséget, miszerint a vezető kész arra is, hogy segítsen egy nehezebb feladat megoldása során.

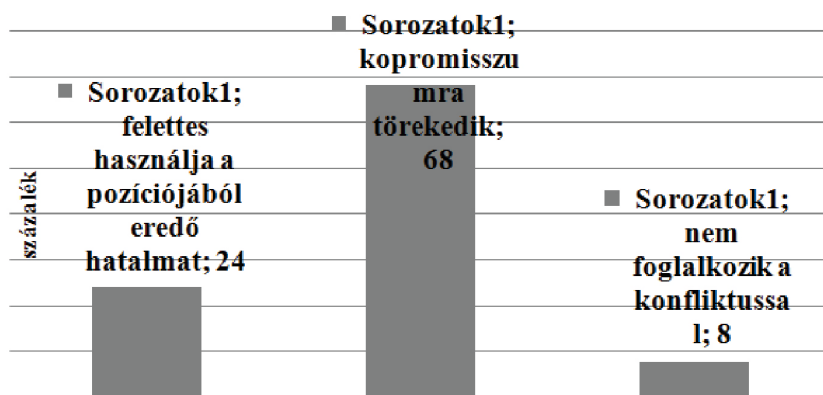
A kommunikációt elemezve elmondható, hogy a megkérdezettek 67%-a szerint a szervezeten belüli kommunikáció kétirányú, 27%-a jelölte meg, hogy csak a vezető kommunikál, és nem igazán érdekli a dolgozók véleménye, a válaszadók 6 százaléka szerint pedig alig vagy egyáltalán nincs kommunikáció a dolgozók és a munkahelyi vezetők között (2. ábra).

2. ábra: A szervezeten belüli kommunikáció iránya a válaszadók százalékában kifejezve, 2012–2015. időszakban

Forrás: saját vizsgálatok

A felmérés során a szervezeten belüli konfliktusok kezelésére is rákérdeztünk. A megkérdezettek 68%-a véli úgy, hogy a konfliktusos helyzetek kezelése során a vezetők kikérik a dolgozók véleményét, majd közös erővel törekszenek a helyzet megoldására. Ezzel szemben a megkérdezetteknek közel 24%-a szerint a vezető az adott konfliktushelyzet megoldása során használja a pozíciójából eredő hatalmát. A harmadik válaszlehetőséget, miszerint a vezetőt különösebben nem érdekli a konfliktushelyzetek megoldása, mert egy idő után azok úgyis maguktól megoldódnak, a válaszadók 8%-a jelölte meg (3. ábra).

3. ábra: A vezetők hozzáállása szervezeti konfliktusok megoldásához százalékban kifejezve, 2012–2015. időszakban

Forrás: saját vizsgálatok

A vezetői munka érzelemmentességről a megkérdezettek egy része (64%-a) úgy vélekedett, hogy a feladatok megoldásában nincsenek barátságok, bár szerintük is fontos a jó munkahelyi légkör, de egy minimális/egészséges távolságtartás mégis szükséges a vezetőtől az objektív döntések meghozatalához. A többi válaszadó ezzel szemben (36%) úgy vélekedett, hogy egy vezető nem lehet teljesen érzelemmentes a munkája során, elvégre nem gépekkel dolgozik, hanem emberekkel. Szerintük az érzelmi aspektusoknak fontos szerepe van a vezetésben.

Az elégedettséget vizsgálva elmondható, hogy a megkérdezettek 58%-a a kellemes munkahelyi légkör és a jó munkafeltételek miatt van megelégedve munkahelyével. A beosztottak elégedetlenségéért legnagyobb arányban, 61%-ban a nem megfelelő bérezés a felelős.

A vezetés irányultságára kapott válaszokból kiderült, hogy a vezetők nagyobb része (67%-a) a vezetési munka során az alkalmazottaira összpontosít, míg a vezetők másik része (33%-a) a termelés eredményességére figyel első sorban, és csak másodlagos az alkalmazottakra fordított figyelem.

Következtetések, javaslatok

A saját vizsgálatok eredményei közül a vezetési stílussal kapcsolatos információkat felhasználva, valamint a Blake-Mounton-féle „vezetési rács” modell segítségével arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgált szlovákiai kis- és középvállalkozások esetében a vezetők stílusa leginkább a *szervezeti ember* kategóriába tartozik. E stílusú vezetőre jellemző, hogy vezetői munkája során a beosztottakkal közvetlen és kölcsönös bizalom kialakítására törekszik, egyfajta arany középút megteremtése a célja, valamint hogy kerüli a szélsőséges megoldások alkalmazását.

A megkérdezettek válaszai szerint fontos, hogy személyes probléma esetén a vezető mindig támogatást nyújtson, továbbá egyértelmű visszajelzést adjon az elvégzett munkával kapcsolatban. A kommunikációt tekintve a gyakori konzultáció, valamint a döntések előtt a felmerült kérdések megvitatása is fontos részét kell, hogy képezze a vezetésnek.

A kérdőív kiértékelése során kapott információk alapján a demokratikus vezetés egy mindenki számára elfogadható vezetési stílus. Ugyanakkor a vezetőnek figyelni kell arra, hogy a túl közvetlen, baráti vezetési stílussal a munkatársak visszaélhetnek.

Mivel minden alkalmazott más-más tulajdonsággal és személyiséggel rendelkezik, ezért a vezetőnek ennek tudatában különböző vezetési stílust alkalmazva kell a dolgozókat a hatékony munkavégzésére ösztönözni.

Megítélésem szerint egy vezetőnek élnie kell hatalmával, nem pedig visszaélnie. Folyamatosan arra kell törekednie, hogy munkatársait sikeressé tegye, mert csak általuk válhat ő is sikeres vezetővé.

Hivatkozott források

- Armstrong, M. – Stephens, T. (2008): *Management a leadership*. Praha, Grada, 268. o.
- Bakcsi, Gy. (1996): *Szervezeti magatartás és vezetés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 353. o.
- Bayer, J. (1995): *Vezetési modellek - vezetési stílusok*. Budapest, Vinton, 151. o.
- Dedina, J. – Cejthamr, V. (2005): *Management a organizační chování: manažerské chování a zvyšování efektivity, řízení jednotlivců a skupin, manažerské role a styly, moc a vliv v řízení organizací*. Praha, Grada, 339. o.
- Dobák, M. (2008): *Szervezeti formák és vezetés*. Akadémiai Kiadó, 264. o.
- Hersey, P. – Blanchard, K. – Johnson, D. (2001): *Management of organizational behavior: leading human resources*. New Jersey, Pearson Education, 516. o.
- Kocsis, J. (1994): *Változások menedzselése*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 269. o.
- Mižičková, L. – Šajbidorová, M. - Ubrežiová, I. (2007): *Základy manažmentu*. Nitra SPU, 122. o.
- Northouse, P. (2010): *Leadership: Theory and Practice*. USA, Thousand Oaks, Sage Publications, 435. o.
- Ternovszky F. (2000): *Nemzetközi vezetési és szervezési ismeretek*. Budapest, Szókratész Közgazdasági Akadémia, 216. o.
- Višňovský, J. – Nagyová, L. – Šajbidorová, M. (2005): *Manažment ľudských zdrojov*. Nitra, SPU, 166. o.
- Zieleniewski, J. (1973): *Szervezés és vezetés*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 309. o.

Szerző

Dr. habil. Karácsony Péter

egyetemi docens

Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtani Tanszék
Bratislavská cesta 3322, 94501 Komárom, Szlovákia
karacsonyp@ujs.sk

Széchenyi István Egyetem, Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar
9200 Mosonmagyaróvár, Vár 2.
karacsony.peter@sze.hu

HELYI PIACOK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA HEVES ÉS PEST MEGYÉBEN

Kiss Konrád
Nagyné Demeter Dóra

Összefoglalás

A dolgozat témája Heves és Pest megye területén található települések helyi piacainak gazdasági és marketingoldalról történő összehasonlítása. A téma aktualitásának hátterében az áll, hogy Magyarország a 2014–2020-as költségvetési ciklusban a Vidékfejlesztési Programon belül tematikus alprogramot hozott létre a rövid ellátási láncok támogatására. A rövid ellátási láncok támogatása lehetőséget jelent a vidékfejlesztésben a rurális térségek felzárkóztatására. Ennek Magyarországon legjellemzőbb, tradicionális alapokkal rendelkező esete a helyi piaci értékesítés. A dolgozat a helyi piacok között fennálló területi különbségeket vizsgálja. A kimutatás célja összehasonlítani a fő városméret-kategóriákat képviselő Füzesabony, Hatvan, Gyöngyös, Eger települések, valamint Budapest XIV. kerületének piacait azok objektív jellemzői alapján, valamint az árusítói és vásárlói oldal szempontjából. A legfőbb vizsgált kérdéskör az, hogy a vidéki területek, a kisebb, vidéki városok piacai jellemzőikben mennyire térnek el, mennyire maradnak el a nagyobb városok piacaitól. Támogatandó „rövid ellátási lánc” áruforgalmazó helyként mennyivel járulhatnak hozzá a helyi piacok a vidéki gazdaság fellendüléséhez, a helyi termelők és kiskereskedők jobb megélhetéséhez, valamint a vásárlók igényeinek kielégítéséhez.

Kulcsszavak: rövid ellátási lánc, helyi piac, termelő, kereskedő, vásárló

JEL: Q11, Q13, Q19

Analysis of local markets in Heves and Pest counties

Abstract

The subject of the study is to make the economical and marketing comparison of the local markets in the settlements which are located in Heves and Pest counties. The actuality of the topic is referring to the increasing role of the “short supply chains” in the budget of European Common Agricultural Policy’s 2014 – 2020. The support of these “short supply chains” is an opportunity to help the rural regions in their development. Trading on local markets is a common example of short supply chains, and this type of commerce has traditions in Hungary.

This study analyses the territorial differences between of local markets. The main goal of the study is to make comparison between the markets located in Füzesabony, Hatvan, Gyöngyös, Eger settlements and district XIV of Budapest, based on their objective parameters, and from the point of view of the sellers and the customers. The settlements of the chosen markets are representing the main city-size categories. The most important topics are: what differences and fallbacks can be found between of markets of greater cities, urban areas, and the local markets of rural areas, and smaller rural cities. As supportable trading places, how can these „short supply chains” local markets help the development of rural economy, and the subsistence of local primary producers, and the satisfaction of costumers and consumers.

Keywords: *short supply chain, local market, producer, trader, consumes,*

JEL: Q11, Q13, Q19

Bevezetés

Magyarország a 2014–2020-as költségvetési ciklusban, a vidékfejlesztési programján belül tematikus alprogramot hozott létre, hogy támogassa a rövid ellátási láncokat. A rövid ellátási láncok lehetőséget jelenthetnek a vidékfejlesztésben a rurális térségek felzárkóztatására, tekintettel arra, hogy érinti a termelés, a betakarítás, a csomagolás, a kereskedelem munkafolyamatait. Ezen felül a rövid ellátási láncok tipikusan megjelennek fejlett, városi térségekben is állandó jelleggel. Ezáltal válik a jelen költségvetési ciklusban

szükségessé a rövid ellátási láncok tanulmányozása. A rövid ellátási láncok lényege, hogy a termékek minél rövidebb úton, minél kevesebb számú köztes közvetítő által juthassanak el a végső fogyasztóhoz, elősegítve ezáltal a termék frissességét, a termelők piacra jutását, növelve ezáltal a jövedelmüket. A rövid ellátási láncok egyik speciális esete a helyi piaci értékesítés, ami „a magyar kiskereskedelem területén folytatott kutatások egy méltánytalanul elhanyagolt szegmense” (Szabó–Juhász 2012). Az alternatív ellátási láncok potenciális fejlődési lehetőséget jelentenek periférikus, vidéki területeken. (Agricultural Policy 2013, Benedek–Balázs 2014, Szabó–Juhász 2012, Renting–Marsden–Banks 2003)

A kimutatás vizsgálja a magyar élelmiszer-termelők, valamint az élelmiszer-kiskereskedők piaci helyzetét Heves és Pest megyében. Arra kerestük a választ, hogy a helyi piaci eladóknak milyen lehetőségeket kínálnak az egyes települések helyi piaci árui értékesítéséhez, valamint arra, hogy az élelmiszer-vásárlók mennyire preferálják az egyes helyi piacokat és az ott történő vásárlást. Vidékfejlesztési szempontból fontosnak tartottuk megvizsgálni a vidéki területek piacait, a kisvárosok piacait, valamint az összehasonlítás alapjaként szolgáló egyes nagyvárosok piacait. A legfőbb vizsgált kérdéskör az volt, hogy a vidéki területek, a kisebb, vidéki városok piaci jellemzőikben mennyire térnek el, mennyire maradnak el a nagyobb városok piacaitól. Támogatandó „rövid ellátási lánc” áruforgalmazó helyként mennyivel járulhatnak hozzá a helyi piacok a vidéki gazdaság fellendüléséhez, a helyi termelők és kiskereskedők jobb megélhetéséhez, valamint a vásárlók igényeinek kielégítéséhez.

Szakirodalmi áttekintés

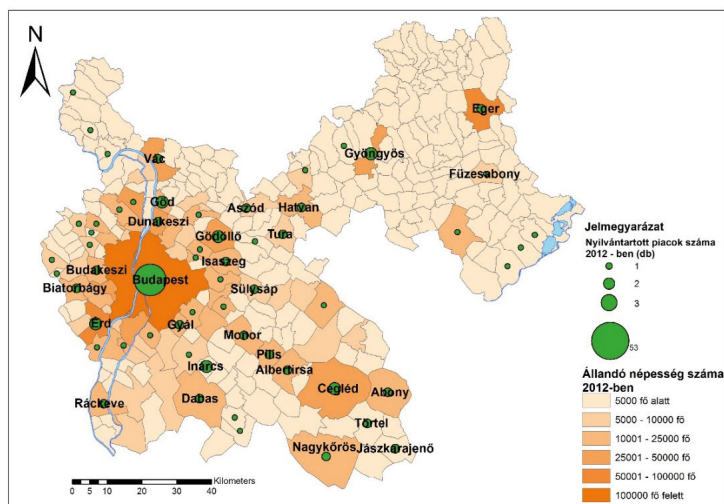
A vizsgálat tárgya a Heves és Pest megyei piacok összehasonlító elemzése. Az AKI 2012. évi adatnyilvántartása szerint ezekben a megyékben összesen 143 állandó piac volt nyilvántartásba véve. 14 darab helyi piac Heves megyében, 76 darab Pest megyében Budapest nélkül, valamint Budapesten 53 darab volt nyilvántartásba véve 2012-ben. Azon felül, hogy a Heves megyei piacok száma jelentősen elmarad a Közép-magyarországi régió piacainak számától, típusuk főként a hagyományos piacokra korlátozódik, míg Pest megyében és a fővárosban a piacok száma jobban megoszlik a hagyományos, termelői és egyéb

alternatív piactípusok között. Az Európai Unió 2014–2020-as költségvetési időszakában aktív, hazai Vidékfejlesztési Program 3. prioritása támogatja az élelmiszerláncok szervezését, ideértve a mezőgazdasági termékek feldolgozását és értékesítését, az állatjólét és a kockázatkezelés mezőgazdaság terén történő előmozdítását. Az úgynevezett Rövid Ellátási Lánc tematikus alprogram keretében érinti, támogatja a helyi termelőket, helyi piacokat. Célja a közös piacra jutás megszervezése, előnyeinek együttes kihasználása, például közétkeztetés, fizikai piac, e-kereskedelem által, vendéglátásban való megjelenéssel és más lehetőségek kihasználásával. A rövid ellátási lánc azt jelenti, hogy a forgalmazott termék maximum 1 közvetítő szereplő által jut el a végső fogyasztóhoz, de cél, hogy a termelők inkább közösen, csoportosan jussanak el a piacra. A rövid ellátási lánc, élelmiszerlánc fogalma a következőképp definiálható: „olyan szereplők kölcsönös kapcsolata, akik közvetlenül részt vesznek az élelmiszer előállításának, feldolgozásának, terjesztésének és fogyasztásának folyamatában.” (Renting–Marsden–Banks 2003 – Idézi: Benedek–Balázs 2014, Kis 2015, Juhász 2013)

„Az (agrár- és vidékfejlesztésért felelős) államtitkár beszámolója szerint a REL és a helyi piacok kialakítását, fejlesztését és promócióját segítő tevékenységre 2016-ban várhatóan 3,8 milliárd forint támogatás lesz elérhető.” (Internet 1.) A REL támogatásának gyakorlati fontosságát támasztja alá, hogy a sok kisléptékű élelmiszertermelőnek nehézséget jelent csatlakozni a modern élelmiszerláncokhoz. Az elmúlt években világszinten folyamatosan nőtt az igény az alternatív ellátási láncok iránt, valamint a közvetlenül értékesített termékek iránt. A helyi piaci kereskedelem a közvetlen értékesítés egyik lehetséges módja. A termelők a termékek értékesítéséhez általában többfajta értékesítési csatornát használnak párhuzamosan. Hazánkban a közvetlen termelői értékesítés uniós összehasonlításban jelentősnek számít, de a termelői és kiskereskedelmi forgalomban korlátott a szerepe. Európai megítélésében a magyarországi helyi élelmiszerkultúra a rendszerváltás után is megmaradt erősnek a vidéki térségekben, ami leginkább a helyi piacok jelenlétén alapul. A legelterjedtebb közvetlen termelői értékesítési forma hazánkban a piac, a termelői piac. (Benedek–Balázs 2014, Kneafsey Et Al 2013)

Anyag és módszer

A vizsgált megyék állandó népességét és a területükön 2012-ben nyilvántartott piacok számát az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: Heves és Pest megye ábrázolása a 2012-ben nyilvántartott piacok száma és a 2012. évi állandó népességszám alapján

Forrás: saját szerkesztés, AKI és KSH adatok alapján, ArcMap program segítségével

A kutatás célja kimutatni és számszerűsíteni, hogy milyen különbségek mérhetőek az egyes települések helyi piacai között Heves és Pest megyében. A primer kutatás öt település piacain való kérdőíves felmérést jelentett. Az öt település kiválasztásának alapja az volt, hogy a fő városméret-kategóriák szerepeljenek a kimutatásban; Tóth (2008) nevezékkrendszere alapján van bennük kisközépváros, középváros, nagyközépváros, megyei város/megyeszékhely, regionális város/főváros. A primer kutatás a következő felsorolt településeken, a következő piacokon történt 2016. február, március hónapjaiban:

- Füzesabony: Városi piac – Arany János utca
- Hatvan: Hunyadi téri piac
- Gyöngyös: Köztársaság téri piac
- Eger: Piacsarnok – Katona István tér.
- Budapest, XIV. kerület: Bosnyák téri Várascarnok

A primer kérdőíves kutatás és információszerzés minden esetben az illetékes piacfelügyelő, piacüzemeltető szervek, személyek hozzájárulásával, közreműködésével történt. A piacfelügyelőségek rokonszenvvvel, érdeklődéssel fogadták a munkát. A kutatás kérdőíves megkérdezése egyaránt érintette a vásárlóközösséget és a piaci árusokat, információt gyűjtött a piacok megítéléséről fogyasztói és árusítói szemszögből egyaránt. Ezáltal ismertté vált a helyi piac keresleti és kínálati oldalának véleménye is. A mintavétel területhez kötött volt. A kiválasztott helyi piacok vásárlóinak, eladóinak csoportjai közül kerültek ki a válaszadók, a két csoporton belül véletlenszerűen kiválasztva a megkérdezetteket. A kérdőív papír alapú volt, kitöltése önkéntes alapon történt, anonim módon. Tekintettel arra, hogy a piaci árusítók és vásárlók csoportjába a vizsgált piacokon, valamint általánosságban a többi Heves és Pest megyei piacon összességében nagy létszámú egyén tartozik, ezért az eredmények kizárólag a felmérésben részt vevő csoportokat reprezentálják. A minta elemszámát az 1. táblázat mutatja be piaconként, valamint a megkérdezettek csoportjai szerint. Összesen 322 kitöltő vett részt a felmérésben.

1. táblázat: A kitöltők számának megoszlása települési piaconként, piaci szerepkör szerint

	Füzes- abony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest, XIV. kerület	Összesen
Vásárló (fő)	18	44	47	49	58	216
Árusító (fő)	10	16	25	24	31	106
Összesen (fő)	28	60	72	73	89	322

Forrás: saját szerkesztés

A kérdőív egyszerű feleletválasztós kérdésekkel, 5 fokozatú Likert-skálás kérdésekkel mérte fel az egyes válaszadók demográfiai adatait, a piacokra vonatkozó szempontokkal való elégedettségüket. Ezen felül a vásárlókat megkérdeztük arról, hogy milyen mértékben és milyen szempontok alapján preferálják a piaci vásárlást. Az árusokat arról is megkérdeztük, hogy a lakhelyükhöz, telephelyükhöz képest a legközelebbi piacokon árusítanak-e, mennyi időt vesz igénybe az ingázók esetében az utazás, és milyen távolságból utaznak termékeiket árusítani. A válaszok kiértékelése Khi-négyzet próbával, függetlenségvizsgálattal történt, valamint a kapcsolat erősségét Cramer-féle asszociációs együtthatóval vizsgáltuk.

Eredmények

A vizsgált települések közül Budapesten 53 nyilvántartott helyi piac volt az AKI által nyilvántartásba véve 2012-ben. Ellenben a népességszámhoz képest a helyi piacok a vizsgált megyékben a középvárosokban voltak jelen a legnagyobb arányban. Az arányuk jelentős volt továbbá a kisközépvárosokban és az 5000 népességszámúnál kisebb településeken is. Heves és Pest megyében a piacok elhelyezkedése és az állandó népességszám megoszlásának esetében számított Hoover-index értéke 37,32% volt, ami alapvetően nem jelent szoros összefüggést a népességmegoszlás és a nyilvántartott helyi piacok között.

A primer kutatás során vizsgált települések egymáshoz viszonyított reálbér-helyzetét egy hagyományos piaci termékre, a burgonyára vetítve vizsgáltuk, TEIR és KSH adatok alapján. A burgonyára vetített reálbér nagysága 2003 és 2013 között Budapesten átlagosan 6610 kg/fő/év volt, Egerben 5978 kg/fő/év, Gyöngyösön 5706 kg/fő/év, Hatvanban 5310 kg/fő/év, Füzesabonyban 4620 kg/fő/év. Megfigyelhető tendencia, hogy a reálbérek egységes értéke a településméreteknél megfelelően csökken. Mint az várható volt, a reálbérek, a lakosság vásárlóereje Füzesabony mint vidéki város esetében a legkisebb, valamint a vizsgált középvárosok esetében értéke átlagosan 10-15%-kal maradt el a főváros értékétől.

Árusítók és vásárlók elégedettsége

Az árusítókra vonatkozó, piaccal kapcsolatos elégedettségi felmérés eredményeit a 2. táblázat tartalmazza. A táblázat oszlopaiban a felmérés mintatelepülései, a sorokban az egyes elégedettséget minősítő, elégedettséget vizsgáló szempontok olvashatók, az ötfokozatú Likert-skálán adott válaszok átlagos értékével, az egyes piacokra vonatkozóan.

2. táblázat: Az árusok elégedettségi vizsgálatának eredményei

Kérdés	Füzes- abony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest, XIV. ker.
Mennyire elégedett az árusító <i>a piacról</i> jellemző általános szempontokkal? (a válaszok átlaga 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán)					
A piac elérhetőségével	4,4	4,06	4,12	3,42	4,23
A piac kiépítettségével	2,7	3,06	2,96	3,00	2,90
A piac forgalmával	2,4	2,75	2,88	2,29	2,41
A piacon eladható termékek árszínvonalával	2,7	3,5	3,24	3,29	3,39
A piacon eladható termékek minőségi színvonalával	3,6	4,25	4,00	3,96	3,77
Az árusok számára nyújtott szolgáltatásokkal	2,8	3,25	2,92	2,88	2,74
Mennyire elégedett <i>a saját kereskedelmére vonatkozóan</i> az általános szempontokkal? (1–5; átl.)					
A vásárlók számával	2,8	2,94	3,04	2,71	3,00
A visszatérő vásárlók számával.	3,5	4,00	4,25	3,71	3,81
A bevételének nagyságával összességében	2,6	2,88	2,96	2,61	2,65

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

A válaszadók a piac elérhetőségével, megközelíthetőségével aránylag valamennyi vizsgált piacon elégedettek voltak. A helyi piacok a vizsgált városokban központi helyeken, forgalmas köztereken vannak, Egerben a válaszok átlaga 3-asra, közömbösre kerekíthető, ahol az árusítók egy része például parkolási nehézségekre panaszkodott. A piac kiépítettségét átlagosan közömbösre, változóra értékelték a válaszadók. A piacterület mérete a városok méretével arányos volt. A piacokon eladható termékek árszínvonalát aránylag szintén közepesre, változóra értékelték a megkérdezettek. A piacon eladható termékek minőségi színvonalát pedig átlagosan jóra. Az árakra és a minőségre

vonatkozóan egyes árusítók azt a megjegyzést tették, hogy egyes vásárlók keresik a jó minőséget, és hajlandók is megfizetni azt. Más vélemények szerint az olcsóság jelenős keresletet meghatározó tényezőnek számít. A minőséget tekintve a megkérdezettek aránylag elégedettek voltak, és nagyon sokan a saját kínálatukat hozták fel példaként a jó minőségre. Az árakat és a minőséget illetően a legelégedettebbek a hatvani árusok voltak. A piac árusok számára nyújtott szolgáltatásait átlagosan közepesre értékelték a válaszadók. Egyesek kritikával illették általánosságban például a megfelelő parkolási lehetőségek hiányát, néhol az árusítás magas költségeit. Többen a piaci szolgáltatásokat a bevásárlóközpontok által nyújtott szolgáltatásokkal, valamint az üzlethelyiségekben történő árusítás körülményeivel hasonlították össze, például a díjtalan parkolási lehetőségekkel, kényelmes, az időjárás viszontagságaitól mentes bevásárlási környezettel. Valamint említést tettek a vásárlói trend számukra kedvezőtlen mivoltára, a bevásárlóközpontok jelentős „elszívó hatására”. A vásárlók számát, a bevételek nagyságát tekintve elégedetlenség volt megfigyelhető a válaszok átlagában. A Khi-négyzet próbák alapján a lekérdezések helyszínei között nincs szignifikáns különbség az adott szempontokra adott válaszokat illetően.

A vásárlók piacokkal való elégedettségét a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat: A vásárlók elégedettsége a vizsgált piacokkal

Kérdés	Füzes- abony	Hatvan	Gyöngyös	Eger	Budapest, XIV. ker.
Mennyire elégedett a vásárló a piacra jellemző általános szempontokkal? (válaszok átlaga 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán)					
A piac közelségével, megközelíthetőségével	4,39	4,34	4,21	4,33	4,27
A piacon fellelhető termékek árszínvonalával	3,33	3,57	3,51	2,82	3,85
A piacon fellelhető termékek minőségi színvonalával	3,44	4,34	4,06	3,73	4
A piacon fellelhető termékek választékával	2,56	4,18	4,20	3,98	4,42
A piac hangulatával	3,17	3,77	4,09	3,80	4
A piac népszerűségével, közismertségével	3,39	4,16	4,22	4,00	4,21

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

A válaszadó vásárlók a vizsgált piacok elérhetőségét, megközelíthetőségét szinte valamennyi esetben jóra vagy jelesre értékelték, Eger esetében is, elmentében azzal, hogy az árusítók értékelése ott alacsonyabb volt. A piacon fellelhető termékek árszínvonalát illetően megfigyelhető volt némi különbség. Az egri piac árait értékelték a legnegatívabban, vagyis azokat ítélték a legdrágábbnak. A helyi piacfelügyelő alátámasztotta, hogy az egri piac árai némileg magasabbak az átlagosnál. A többi piac esetében az árszínvonalat közepesnek, jónak értékelték. Az árakkal a Bosnyák téri Vásárcsarnok vásárlói voltak a legelégedettebbek. A Bosnyák téri Vásárcsarnok árai széles skálán mozogtak, megtalálhatóak területén az alacsony és magas árszínvonalon forgalmazott termékek egyaránt. A piacon fellelhető termékek minőségi színvonalát illetően a válaszadók átlagosan jóra értékelték a piacokat. A minőség esetében legelégedetlenebbek a füzesabonyi vásárlók voltak, a legelégedettebbek pedig a hatvani piac vásárlói. A piacok termékválasztékát összességében jóra értékelték a válaszadók, kivéve a füzesabonyi piacot, ahol a legkevesebb az árusítók száma. A piacok hangulatát, ismertségét és népszerűségét illetően az átlagos értékelés szintén jónak tekinthető. A hangulatot, közismertséget tekintve a legelégedettebbek a gyöngyösi piac és a Bosnyák téri piac vásárlói voltak. A közismertségre, hangulatra átlagosan közepes értéket adtak a füzesabonyi piac vásárlói. Füzesabonyban több megkérdezett beszámolt arról, hogy a piac, főként a forgalmát tekintve az elmúlt években sajnos sokat hanyatlott.

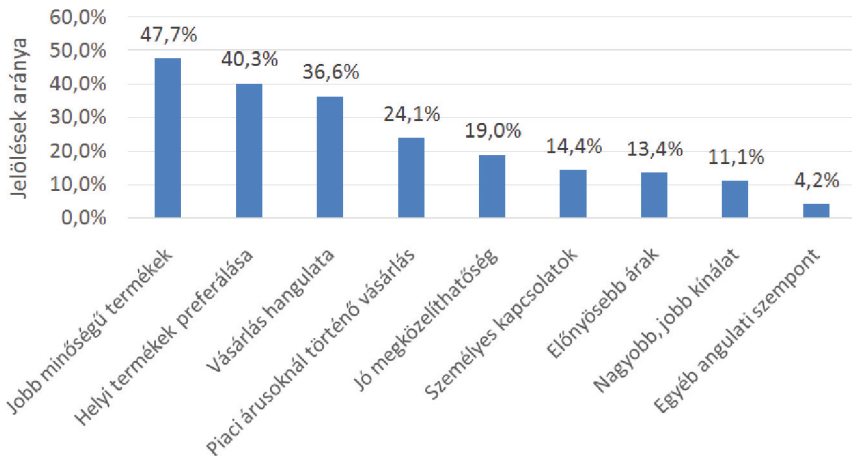
A Khi-négyzet próbával végzett függetlenségvizsgálatok alapján nem mutatható ki statisztikailag fontos kapcsolat a piacok megközelíthetőségét illetően, mert a válaszadók az elérhetőséget jóra, jelesre értékelték valamennyi vizsgált helyszínen. Ellenben statisztikailag jelentős különbség figyelhető meg a többi, elégedettségre vonatkozó szempont között a vizsgált piacok tekintetében. A kapcsolatok erőssége a számított Cramer-féle asszociációs együttható alapján nem nevezhető szorosnak.

A megkérdezett árusítók székhelyei jelentős arányban más településeken vannak, mint ahol a piac található. Helyben székhellyel rendelkező piaci árusítók aránya Gyöngyösön és Füzesabonyban volt a legmagasabb, 64 és 60%, míg Budapest esetében volt a legkisebb, 35,5%. Legjellemzőbb tendencia, hogy a piac és a székhelyük között „ingázó” árusítók legnagyobb arányban a piac 11–30 kilométeres távolságából utaznak a piacra termékeiket árusítani. Aránylag

a Budapestre ingázó árusítók utaznak a legtöbbet, átlagosan 55,68 kilométer távolságot a piac és a telephelyük között. A vizsgált szempontok alapján elmondható, hogy a termékek minőségi színvonalától és a visszatérő vásárlók számától eltekintve az „ingázó” árusítók átlagosan némileg jobbra értékelték a piacokat. Ez a különbség statisztikailag semmiképp sem tekinthető relevánsnak, de némileg előnyösebbnek tartják a választott piacokon történő árusítást, mint a helyben árusítók. Összességében vélhetően előnyösebb számukra a távolabbi piacokon árusítani, mint a számukra legközelebbi helyi piacon.

A piacokon történő vásárlás preferáltsága

Arra a kérdésre, hogy vásárlóként jobban szeretnek-e a megkérdezettek piacokon vásárolni, mint bevásárlóközpontokban, a válaszadók 77,3%-a válaszolt igennel. A kérdés után a piacokat előnyben részesítő válaszadók megadhatták azokat a fő szempontokat, amelyek alapján a piacon történő vásárlást preferálják. Az eredmény a 2. ábrán látható.

2. ábra: A piacok preferáltságának okai
Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján.

A kimutatás alapján a helyi piacok legelőnyösebbnek ítélt tulajdonságai főként a termékek jellemzőiből adódnak. A vásárlók a termékeket jó minőségűnek ítélik meg, előnyös számukra azok helyi jellege. A piacokat preferáló vásárlók több mint fele jelölte meg ezt a két szempontot arra a kérdésre, hogy miért szeretnek jobban piacokon vásárolni.

A megkérdezett vásárlók eltérő számú alkalommal járnak piacra vásárolni. Több mint 50%-uk heti egy vagy annál kevesebb alkalommal. Ezáltal következtetni lehet arra, hogy a vásárlók a heti vagy az alkalmankénti nagybevásárlásokat intézik valószínűleg rendszeresen a piacon, vagy legalábbis részben. A piacok látogatásának gyakorisága mellett fontos szempont az, hogy a vásárlók milyen arányban vásárolják élelmiszereiket ténylegesen a piacokon más bevásárlóhelyekhez viszonyítva. A megkérdezettek közül a legnagyobb arányban azok voltak, akik háztartásuk számára szükséges élelmiszereket fele-fele arányban szerzik be piacokon és más bevásárlóhelyeken. A második legmagasabb volt annak a csoportnak az aránya, akik a szükséges élelmiszer 21–40%-át, illetve 0–20%-át szerzik be piacon. Azok a válaszadók voltak a legkisebb arányban, akik a számukra szükséges élelmiszer döntő többségét piacokon szerzik be. Összességében megállapítható, hogy a legtöbb megkérdezett a piacot heti rendszerességgel vagy annál ritkábban látogatja, valamint élelmiszer-szükségletüknek főként a felét vagy kisebb hányadát vásárolják rendszeresen piacokon.

Következtetések, javaslatok

Heves és Pest megye piacai között a nagyobb városokban üzemel több piac, ellenben a lakosság számához képest a középvárosokban találhatóak nyilvántartott piacok a legnagyobb arányban. Feltételezhetően a középvárosok rendelkeznek akkora vonzáskörzettel, népességszámmal, hogy az önkormányzatok számára fontos legyen a helyi piacok fenntartása, üzemeltetése. A vidéki területek középvárosainak piacai (például a hatvani piac), valamint a kisebb városok piacai helyben, telephelyükhöz közel lehetőséget biztosítanak a vidéken élő termelők és a helyi kiskereskedők számára termékeik értékesítésére rövid ellátási láncok támogatottságának keretében.

A gazdaság, illetve a reálbérek helyzetét tekintve elmondható, hogy a vizsgált településeken a vizsgált reálbér a településméretek tekintetében csökkent. A jövedelemszint emelkedésével (területileg szemlélve a jobb megélhetést nyújtó településeken) a fogyasztók hajlandóak lehetnek áttérni alapvető élelmiszerek fogyasztásáról magasabb minőségű, több hozzáadott értékkel rendelkező, drágább termékek fogyasztására, emiatt a magasabb jövedelmű területek alkalmasabbak az olyan alternatív helyi piacok számára, amelyek drágább árszínvonalon értékesítenek termékeket, például biopiacok, termelői piacok.

A lekérdézesek helyszínei között nem tapasztalható releváns különbség a megkérdezett árusítók véleményében a piac elérhetőségét, kiépítettségét, forgalmát, termékjellemzőket, árusok számára nyújtott szolgáltatásokat, vásárlók számát, bevételüket illetően.

A vásárlók településmérettől függetlenül egyaránt jól megközelíthetőnek ítélték meg a piacokat, de véleményükben jelentős különbség áll fenn a helyi piacok árszínvonalát, a forgalmazott termékek minőségét és választékát, a piacok hangulatát és népszerűségét tekintve. A legélesebb különbség a termékválasztékot illetően van. A választékot, termékmennyiséget, árszínvonalat, közismertséget illetően a budapesti Bosnyák téri Vásárcsarnok válaszadói voltak a legelégedettebbek. A középvárosok, Gyöngyös és Hatvan piaci esetében a vásárlók aránylag elégedettek voltak a piaci jellemzőkkel. A legelégedetlenebbek a kisvárosi piac, Füzesabony esetében voltak, legfőbbképp a termékválasztékot illetően. Objektív szempontok és szubjektív vélemények alapján megállapítható, hogy a városok, nagyvárosok piaci nagyobb forgalommal rendelkeznek, szélesebb termékkörrel, különfélébb, változatosabb árakkal, amit a vásárlók méltányolnak. Az egyes árusítók bevételének, forgalmának különbségére a vizsgált piacokon nehezen lehet következtetni, mert az árusítók szubjektív véleményei között nem volt érzékelhető releváns különbség. A rövid ellátási láncok kialakításánál és a helyi piacok fejlesztésénél fontos perspektíva lehet a vidéki piacok által nyújtott lehetőségek felzárkóztatása a városias területek piacihoz. A vásárlók számának növelésére alternatíva lehet a bevásárlási körülmények javítása, marketingeszközök alkalmazása, a megismertetés. Biopiacok, termelői piacok kialakítása, fejlesztése potenciális lehetőséget nyújt a nem kizárólag kereskedelmi tevékenységek, hozzáadott értékek elterjedésében, bemutatásában.

A piacok preferáltságának vizsgálata alapján kijelenthető, hogy a helyi piaci vásárlás kisebb súllyal, inkább kiegészítő jelleggel jelenik meg a bevásárlóközpontokban történő vásárláshoz képest, mivel a bevásárlóközpontok a legnagyobb arányban részesülnek a gyorsan forgó fogyasztási cikkek kereskedelmében.

Hivatkozott források-

- Agricultural Policy Perspectives Brief (2013): Overview of CAP Reform 2014-2020 (N°5/ December 2013; 3., 9. p.)
- Benedek Zs. – Balázs B. (2014): A rövid ellátási láncok szocioökonómiai hatásai; in *Külgazdaság* 2014. 5. szám. 4.
- Szabó D. – Juhász A. (2012): A piacok szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszer-ellátási láncban, in *Gazdálkodás*, 56. évf., 3. szám. 217–229. o.
- Renting, H. – Marsden, T. K. – BANKS, J. [2003]: Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Food Supply Chains in Rural Development 1.p. in *Environment and Planning A*. Vol. 35. No. 3.
- Massot, A. (2016): A közös agrárpolitika (KAP) és a szerződés; Ismertető az Európai Unióról. ([http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html? ftuId=FTU_5.2.1.html](http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.2.1.html))
- Kis M. Zs. (2015): Vidékfejlesztési Program 2014–2020; Európai Unió Források Felhasználása Magyarországon, p. 15.– Konferencia, Szeged, 2015. március 25 http://www2.u-szeged.hu/irsi/docs/Kis_Miklos.pdf
- Juhász A. (2013): Rövid Ellátási Lánc tematikus alprogram Magyarországon; Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal; konferencia Bakonyalja-Kisalföld Akciócsoport, 2013. december 10–11, 2–3. o. http://www.mnvh.eu/sites/default/files/7._juhasz_aniko_rel.pdf
- Kneafsey M. és szerzőtársai (2013): Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics; JRD Scientific and Policy Reports, European Commission. 76, 86, 98.o.
- Internet 1: Az Agrárgazdasági Szakportál weboldala: Megtekintés: 2016. 02. 02 <http://www.agrotrend.hu/piac/agrarpenezek/kozel-negymilliard-forinttalsegitik-a-gazdak-piacra-jutasat>

Internet 1: Agrárgazdasági Kutatóintézet hivatalos weboldala; 2012-es nyilvántartás a piacokról fájl: Piacok2012_09_27 letöltve: 2016. 02. 09 [https://www.aki.gov.hu/publikacio/publikacio/a:421/Piacokkal+kapcsolatos+kutatas+\(2011-2012\)](https://www.aki.gov.hu/publikacio/publikacio/a:421/Piacokkal+kapcsolatos+kutatas+(2011-2012))

Internet 3. A Központi Statisztikai Hivatal weboldala. Területi statisztikák, éves idősoros adatok. <https://www.ksh.hu/>. 2016. 03.

Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) weboldala. Idősoros adatok az egy főre jutó nettó belföldi jövedelmekről. <https://www.teir.hu/> letöltve: 2016. 03.

Szerzők

Kiss Konrád

vidékfejlesztési agrármérnök MSc hallgató,
II. évfolyam
Eszterházy Károly Egyetem
E-mail cím: k.konrad91@freemail.hu

Dr. Nagyné dr. Demeter Dóra

egyetemi docens
Eszterházy Károly Egyetem
E-mail cím: demeter.dora@uni-eszterhazy.hu

A HEVESI KISTÉRSÉGBEN MEGVALÓSULT GYERMEKSZEGÉNYSÉG ELLENI PROGRAM HELYI PROBLÉMÁKHOZ ILLESZKEDŐ BEAVATKOZÁSAI

Kovácsné Percz Eszter
Koncz Gábor

Összefoglalás

Szegénység, nélkülözés, munkanélküliség, alacsony iskolázottság, kilátástalanság, gyermekszegénység és még sorolhatnánk azokat a kulcskifejezéseket, amelyekkel jellemezni tudnánk a Hevesi kistérség helyzetét. A vizsgált térség a leghátrányosabb helyzetű 33 kistérség egyikeként volt jogosult, hogy komplex programot hajtson végre. A Hevesi Kistérségi Többcélú Társulás együttműködve a Magyar Tudományos Akadémiával – Ferge Zsuzsa vezetésével – a TÁMOP 5.2.1-es kiemelt program szakmai támogatásával kezdte meg a komplex Gyermekszegénység Elleni Program megvalósítását „Az integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére” elnevezésű kiemelt uniós projekt keretében. A projekt célja a szegénység, különösen a gyermekszegénység csökkentése, és a szegénység újratermelődésének, átörökítésének megelőzése a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiához kapcsolódó, helyi szükségletekre épülő gyermek- és ifjúsági politika kialakításával és megvalósításával. Tanulmányunkban bemutatjuk a kistérség adottságait, a helyzetfeltárás során megismert problémákat és a problémákra lehetőség szerint reagálni tudó Gyermekszegénység Elleni projekt eredményeit. Felhasználtuk a Magyar Tudományos Akadémia igény- és szükségletfeltárásának, valamint a projekt által készített elégedettségi felmérésének az eredményeit is. Meggyőződésünk, hogy a program magas színvonalon, az egyéni szükségletekhez is igazodva valósult meg, a generáción átívelő, mélyreható változásokat azonban csak elindítani tudta.

Kulcsszavak: *térség- és vidékfejlesztés, hátrányos helyzetű kistérségek, felzárkóztatási programok, gyermekszegénység, komplex beavatkozás*

JEL: I38, O15, O22, R58

The adaptation of interventions to local problems in Program against Child Poverty realized in Hevesi small region

Abstract

Poverty, deprivation, unemployment, low education level, hopelessness, child poverty and we could list the other key phrases, which could characterize the situation of Hevesi small region. The studied region as one of the 33 most disadvantaged small regions was entitled to implement a complex program. The Multi-functional Association of Hevesi Small Region in collaboration with Hungarian Academy of Sciences – professional leader: Zsuzsa Ferge – has started to implement the complex Program against Child Poverty supported professionally by TÁMOP 5.2.1 priority program. “The integrated local programs to reduce child poverty” is an EU flagship project. The aims of this project are the reduction of poverty (especially child poverty) and prevention the reproduction and inheritance of poverty. The development and implementation of children and youth policy based on local needs is connected to “Let’s make Things Better for our Children” National Strategy. In our study we present the endowments of the small region, problems encountered during the situation analysis, and results of Program against Child Poverty according to these problems. We used the demand and needs study of Hungarian Academy of Sciences and results of satisfaction survey completed under the project. We are convinced that program were implemented at high quality, and adjusted to individual needs. However, the inter-generational, radical changes could just started in framework of the project.

Keywords: *regional and rural development, disadvantaged small regions, catch-up programs, child poverty, complex interventions*

Bevezetés

A gazdasági és társadalmi kohézió megvalósítása az Európai Unió és tagországainak meghatározó területpolitikai célkitűzése. Ennek keretében szeretnék elérni, hogy az elmaradottabb térségek egy fenntartható felzárkózási pályára kerüljenek. A gazdasági térségek közt megfigyelhető alapvető tör-

vényszerűségeket azonban nagyon nehéz felülírni, ezért a regionális politika igen komoly kihívásokkal kell, hogy szembenézzon (Boldrin–Canova 2001, de la Fuente 2002).

A felzárkóztató programok költségvetése az egyes országok GDP-jének arányában általában elhanyagolhatónak tekinthető, ezért a tanulmányok többsége kitér arra, hogy az egyes kormányok általános makrogazdasági politikája milyen jelentős hatással lehet a kohézió megvalósulására. Emellett a felzárkóztató programoknak a leginkább hátrányos helyzetű régiókra koncentráltan kell megvalósulnia, miközben a befektetett tőke legnagyobbbrészt közvetlenül a gazdasági szereplőkhöz áramlik (Canova–Marcet 1995).

Az egyes térségekben annak függvényében, hogy mennyire jelentős belső potenciállal rendelkeznek, illetve mennyire vonzó környezetet biztosítanak a befektetők számára, igen eltérő ütemben valósulhat meg a felzárkózás. Az egyes térségek teljesen különböző fejlődési pályát járhatnak be, illetve adott időpontban a fejlődési pályájuk teljesen más pontján lehetnek. Igen különböző lehet például a tradicionálisan elmaradott rurális övezetek fejlesztésére felhasznált eszközök köre, mint ugyanaz egy jelentős ipari múlttal rendelkező rozsdaovezet esetében. A nagyon mélyről induló térségek esetében sok esetben könnyű gyors, ám sok esetben időleges sikereket elérni. Ezért nagyon fontos, hogy a felzárkóztató programok az egyes térségekre szabottak legyenek, és a sajátos helyi problémákra koncentráljanak (Alonso 1969, Barro–Sala-I-Martin 1992).

Az elsődleges cél minden felzárkóztató program esetében, hogy az érintett térségek lakosságának életszínvonala a gazdasági teljesítmény bővülése által emelkedjen. Ehhez új gazdasági szereplőket kell a hátrányos helyzetű térségekbe csábítani, ami nem valósulhat meg a helyi lakosság felkészítése, vagyis a fogadókészség növelése nélkül. A felzárkóztató programok ezért igen nagy hangsúlyt fektetnek azokra a társadalmi dimenziókra, amelyek ennek gátat szabnak. Kiemelt témaköröknek számítanak ebből a szempontból: a lakosság iskolázottsági szintjének növelése, piacképes szakmák elsajátítása, a gazdaságilag aktív lakosság arányának növelése, a gyermekszegénység csökkentése, a születéskor várható élettartam növelése, a lakhatási körülmények javítása és a bűnözés visszaszorítása (Forray–Hives 2003, Gyarmati 2007).

A különböző településtípusok más-más életminőséget kínálnak lakóiknak. Az elmúlt években a magyar községek jelentős változásokon mentek keresztül a közszolgáltatások kiépülése révén. Ugyanakkor a rendszerváltozás gazdasági hatásai a falvakban, aprófalvakban élők társadalmi helyzetét igen kedvezőtlenül befolyásolták (Szretykó 2007). A rendszerváltás egyik vesztese volt a Hevesi kistérség is. Szegénység, nélkülözés, munkanélküliség, alacsony iskolázottság, kilátástalanság, gyermekszegénység és még sorolhatnánk azokat a kulcskifejezéseket, amelyekkel jellemezni tudnánk a kistérség helyzetét.

Az Európai Unióban a szegénység mérésére használt egységes indikátorrendszer alapjait a tagországok állam- és kormányfői a 2001-ben Brüsszel külvárosában, Laekenben tartott tanácsülésen fogadták el. E laekeni indikátorrendszer alapján határozta meg az Európai Bizottság az Európa 2020 stratégia szegénységcsökkentési célját is. Az uniós cél, hogy 20 millió fővel csökkenjen a szegénységben és kirekesztettségben élők száma. Az ehhez kapcsolódó magyar vállalás szerint Magyarország 2020-ra mintegy félmillió fővel kívánja csökkenteni a szegénységben élők számát (Gábos 2010).

A szegénységen belül fontos, érzékeny pont a gyermekszegénység. Ez komplex jelenség. Okai és következményei is egyaránt szerteágazóak. Ezért került egy olyan javaslat megfogalmazásra, amely szerint egy hosszú távú, 25 évre szóló generációs program és egy rövid távú három éves program kerül kidolgozásra (Darvas–Tausz 2006, Zeisler 2010).

Minden szegénység szenvedést okoz, de a gyermekek szegénysége elviselhetetlen. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia gondolata sajnos ma is időtálló térségünkben. Ez ellen igyekezett tenni a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) keretében „Az integrált helyi programok a gyermekszegénység csökkentésére” elnevezésű kiemelt uniós projekt. A Leghátrányosabb Helyzetű 33 kistérség egyikeként volt jogosult térségünk, hogy komplex programot hajtson végre (Ferge et al. 2006, Bass et al. 2008).

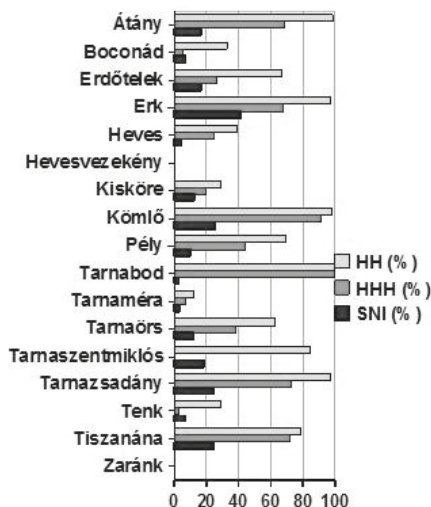
A kistérségi gyermekszegénység elleni programnak kiemelkedő a jelentősége és egyben a felelőssége is. Az első olyan humán erőforrás-beruházás, amely komplexitás jegyében összehangolja az egyes beavatkozási területeket. A projekt stratégiát is alkotott, ehhez eszközöket és forrásokat rendelt, javasolt. Az összetett és sokszereplős projektet a Kistérségi Gyerekesély Iroda – mint operatív, irányító szerv – vezette, és koordinálta a különböző szolgáltatásokat nyújtó intézmények és szervezetek összehangolt munkáját. Ez a projekt

nemcsak munkahelyteremtéssel tudta segíteni az itt élőket, hanem meglévő szolgáltatásokat igyekezett bővíteni és hiányzó szolgáltatásokat bevezetni. A teljesség igényével lehetetlen bemutatni a projekt által elért eredményeket. A komplexitásból adódóan igen sok szakterület érintett, amelyek jól kiegészítik egymást (Majorné Vén 2010, Husz 2015).

Anyag és módszer

A kutatás vizsgálati területétől választott Hevesi kistérség elmaradottsága és a felzárkóztató program megvalósításának indokoltága számos adatsorral alátámasztható. A kistérségben élő családok iskolázottsági szintje alulmarad az országos átlaghoz képest. Ezek az értékek a magas munkanélküliséghez és az alacsony mértékű foglalkoztatottsághoz is hozzájárulnak. A komplex beavatkozást az általunk vizsgált kistérségben különösen az indokolta, hogy az óvodás és az iskolás gyermekek körében a hátrányos helyzetűek aránya 50% feletti volt a projekt kezdetén. Emellett a kistérség számos településén 30%-nál magasabb volt a halmozottan hátrányos helyzetűek aránya is (1. ábra).

A hátrányos helyzet egyben rossz teljesítményt is jelent. Az országos kompetenciamérés a szövegértés és a matematika területen méri a tanulók képesség-összetevőit. A kistérségi eredmények terén elmaradás tapasztalható. A kistérségi átlagnak az országos átlagtól való elmaradása: 2009-ben 12,5%, 2010-ben 7,8%. Az előbbi helyzet a felnőtt életre is hatással van. Az általános iskola után a kistérségben továbbtanuló diákok 40%-a szakiskolába jár, amelyben kétszerese a hátrányos helyzetű tanulók és tízszerese az SNI diákok aránya a gimnáziumi képzéshez viszonyítva. A nyilvántartott álláskeresők között a pályakezdők aránya 2010-ben közel 11% volt.

1. ábra: A hátrányos helyzetű, a halmozottan hátrányos helyzetű és a sajátos nevelési igényű óvodás és iskolás gyermekek településenkénti aránya a kistérség 17 településén

Forrás: Kistérségi Tükör 2009 MTA GYEP.

Megdöbbenő az a tény, hogy a gyermekek és a kistérség helyzete annak ellenére sem javult, hogy a kistérségben hazai és európai uniós forrásokból 2004–2011 között több mint 26 milliárd Ft-ból 405 projektet valósítottak meg. A megvalósításhoz összesen közel 19 milliárd Ft támogatást vettek igénybe. Ez egy lakosra nézve 550.000 Ft támogatást jelentett.

A kistérségben megvalósult program ezekkel a célokkal összhangban a helyi szükségletekhez, igényekhez igazodva a gyermekszegénység ellen komplex módon prevencióval, a szolgáltatások minőségének javításával, új szolgáltatások bevezetésével, a humán szféra megerősítésével, a szakmaközi hálózatok fejlesztésével, jó gyakorlatok adaptálásával, tapasztalatcserékkel kívánt tenni. Kutatási hipotéziseink megfogalmazása során feltételeztük, hogy a programnak köszönhetően annak ideje alatt jelentősen javult a térségben lakó gyermekek és családjaik ellátása számos közszolgáltatás (pl. közoktatás, egészségügy, szociális ellátás) területén. Fontos szempont volt a vizsgálatok során a beavatkozások által elért eredmények fenntarthatóságának vizsgálata.

A primer adatgyűjtés során a Dél-Hevesi Kistérség Többcélú Társulásának elnökétől, a Hevesi Kistérség Integrált Szolgáltató és Innovációs Központ vezetőjétől, a hevesi GYEP program egykori vezetőitől, munkatársaitól kap-

tunk információt. Szekunder információt jelentettek számunkra a Központi Statisztikai Hivatal és a Gyerekesély program adatbázisai. Az MTA TK Gyerekesély kutatócsoport a kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérését két alkalommal végezte el a Hevesi kistérségben. A kutatás előkészítésének, lebonyolításának a tanulmány első szerzője aktív részese volt.

Eredmények

A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek vizsgálata 2011-ben és 2013-ban

A Magyar Tudományos Akadémia kutatásainak eredményeit, a projektmenedzsment által készített statisztikát és a projekt belső vizsgálatait, dokumentációit felhasználva mutatom be, hogy miként tudott reagálni a projekt a felmerült problémákra, összehangolva a célokat a helyi igényekkel.

A szegénység esélye a legnagyobb a foglalkoztatott nélküli háztartásokban, a romák között, a sokgyermekes családokban, valamint ott, ahol egy szülő neveli a gyermekeket.

A 2011. évi igény- és szükségletfelmérés alapján készült el – az MTA által – az első körös kistérségek összehasonlító adatsora. Az összehasonlításra több területen nyílik lehetőség. Ezek egyike a foglalkoztatási és munkanélküliségi ráta összehasonlítása a megkérdezettek körében (1. táblázat).

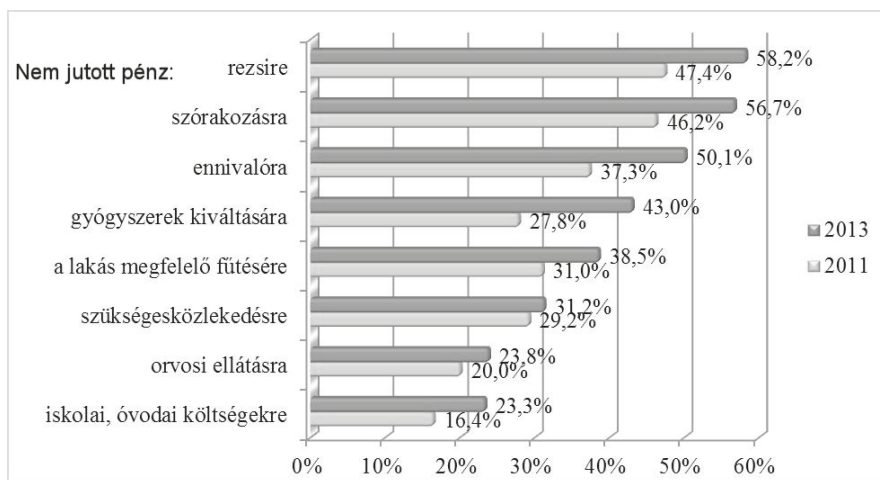
1. táblázat: Foglalkoztatottsági és munkanélküliségi ráta a 15–64 éves korosztálynál
2011-ben az országban és az érintett kistérségekben (%)

	Ország	Bátöny- terenyei	Bakta- lórántházi	Sásdi	Hevesi
Munkanélküliségi ráta	16,3	33,4	19,5	24,7	31,9
Foglalkoztatottsági ráta	51,9	40,1	44,1	40,6	37,3

Forrás: A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2011.

Vitathatatlan, hogy a kistérség legnagyobb problémája a nagyarányú, növekvő munkanélküliség, illetve a foglalkoztatottság egyre alacsonyabb szintje. A vizsgált négy leghátrányosabb helyzetű kistérség között is a leghátrányosabb kistérségnek a hevesi mutatkozik ezen a területen.

A megkérdezettek saját bevallása szerint sokan élnek nélkülözésben, kevesen vannak, akik arról számoltak be, hogy anyagilag egészen jól „kijönnek”. A gyermekes családok nagy hányadát érintő szegénység az alapvető szükségletek kielégítetlenségében is megmutatkozik. Az „Előfordult-e, hogy az elmúlt 1 évben nem jutott elég pénzük rezsire, gyógyszerre, ennivalóra...?” kérdés mind a két évben elhangzott. Figyelemfelkeltő az a tény, hogy a nélkülözés sorrendje – két tétel kivételével – megegyezik mind a két vizsgált időszakban, és rendkívül elgondolkodtató, hogy a megkérdezett családok felében előfordult, hogy nem jutott pénz ennivalóra. A helyzetet súlyosbítja, hogy a 2013-as évben minden esetben rosszabb állapotot tapasztalhattunk (2. ábra).

2. ábra: A háztartások néhány alapvető szükségletének kielégítettsége (%)

Forrás: A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2011., 2013.

A Hevesi kistérségben megvalósult Gyermekszegénység Elleni Program beavatkozásai

A projekt előkészítése során a régiós koordinátor vezetésével összegyűjtésre kerültek a térségnek azok a problémái, amelyek kezelésére valós lehetőséget láttak a szakemberek a pályázat benyújtásakor. Így fogalmazódott meg az a 26 projektelem – mindegyik külön-külön pályázatként is megállta volna a helyét –, amely a komplex projekt keretében megvalósításra került. Ezek egy része kötelező, más része szabadon választott, de kötelezően megvalósítandó volt. A kötelezően választható tevékenységek kiterjedtek a kistérségi központon kívül az érintett 17 településre, illetve az érintett korosztályok, valamint a lakók legalább 30%-ára. Minden tevékenység megvalósítása során prioritást kaptak a hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekek és családjaik, ugyanakkor a program az integrációban megvalósuló fejlesztéseket támogatta, azaz nem tekinthető roma programnak. A projektidőszak alatt többször is reagálás történt az időközbeni változásokra. A pályázati kiírásban meghatározottaknak megfelelően, szakmai és pénzügyi előírásokat betartva többszöri szerződésmódosítás és változásbejelentés történt.

A Gyermekszegénység Elleni Program (GYEP) 8 szakterületen (korai képességgondozás, egészségügy, közoktatás, szociális, információs társadalom, foglalkoztatás, ifjúság, közösségfejlesztés) felmerülő 25 problémára igyekezett választ adni. A projektelemekben való részvétel önkéntes alapon történt mind az intézmények, mind az egyének részéről. A lehetőséggel többnyire éltek az érintettek.

A projekt eredményeinek ismertetésére jelen terjedelmi korlátok között nem nyílik lehetőség, ezért a szakterületek közül az egészségügyre és két önálló projektelemre térünk ki részletesebben. Ennek oka, hogy az önkormányzatok számára az egészségügy területén belül – napjainkban ismételten megoldatlan – 15 településen hiányzó gyermekorvosi szolgáltatást igyekezett pótolni a GYEP program.

Egészségügyi fejlesztések

Az egészségügy területén a projekt célja a gyermekorvosi tanácsadó szolgáltatás hozzáféréseinek biztosítása volt a 0–6 éves korosztály számára a kistérség településein, helyben. Ennek köszönhetően 15 településen működött a projektidőszak alatt ez a hiánypótló szolgáltatás.

Az ilyen korú gyermekek rendszeres ellenőrzése, korhoz kötött szűrése, az eredmények szakmai elemzése teszik lehetővé a kóros elváltozások, betegségek korai felismerését és az időben történő beavatkozást. A kistérségben megvalósuló utazó gyermekorvosi szolgáltatás fontos feladata a szaktudás megfelelő mértékű átadása az érintett célcsoportoknak. Ez a szülőket felvértezi olyan ismeretekkel, mint pl. a szoptatás mint a stabil kötődés kialakulásának jelentős tényezője, vagy módszerekkel, mint pl. a korszerű csecsemőtáplálás, a betegségek elkerülésének módjai vagy a meglévők terápiája pontos betartásának fontossága.

Az érintett célcsoport (0–6 évesek) havi egy vagy két alkalommal vett részt tanácsadásokon. Az alkalmak számát az adott település gyermeklétszáma határozta meg. Egy alkalom 3 óra időtartamot jelentett átlagosan. A szülő, a gyermek és a gyermekorvos találkozása után a gyermekorvos, a háziorvos és a védőnő konzultált a gyermek egészségügyi állapotáról és az esetlegesen felmerülő további orvosi vizsgálatok szükségességéről.

A 0–6 éves gyerekek száma 2008-ban 2960 fő (a kistérség lakosságának 7,8%-a) volt. A szolgáltatás 15 településen valósult meg, hiszen Hevesen és Erdőtelken már korábban is praktizált gyermekorvos, így a projekt célcsoportját ekkor 1907 gyermek jelentette. A gyermekorvosok, a 11-13 védőnő, valamint a vezető védőnő bevonásával az indikátor 100%-ban teljesült. A tanácsadáson megjelenő gyermekek száma a 0–6 éves gyermekek számának változását is jelzi a térségben. Legalább egyszer minden gyermeket látott szakorvos, jellemzően a gyerekek 2/3-a rendszeresen visszajárt. A tanácsadáson megjelent gyermekek száma a projektidőszakot érintő évek vonatkozásában az alábbiak szerint alakult (2. táblázat).

2. táblázat: Gyermekorvosi tanácsadások statisztikái (2011–2014)

Tanácsadáson megjelent gyermek száma	2011	2012	2013	2014	Összesen
Egy alkalommal megjelent gyermek száma	1 192	377	282	372	2 223
Kettő vagy több alkalom- mal megjelent gyermek száma	687	1 256	1 284	933	4 160
Összesen:	1 879	1 633	1 566	1 305	6 383

Forrás: Saját szerkesztés, 2016.

Ez a hiánypótló szolgáltatás a lakosság körében igen nagy „sikert” aratott. A szolgáltatás 8. hónapjában belső elégedettségi felmérést készítettünk a további sikeres, sikeresebb működés érdekében kvantitatív eljárással. A szolgáltatást igénybe vevők elégedettségére irányuló vizsgálat eredményei igazolták a projektteam jogosultságát.

A válaszadók számára a legtöbb problémát a várakozás hossza, ritkábban annak körülményei jelentették (Pély, Kisköre, Zaránk, Tarnaörs, Hevesvezekény, Átány, Erk). Van, ahol kifejezetten rossz állapotok, körülmények jellemezték a rendelőnek otthont adó épületet és/vagy a várakozó helyiséget (Kömlő, Boconád, Zaránk, Erk, Kisköre). Tarnaszentmiklóson a rendelő elhelyezkedését, illetve akadálymentesítését érte kifogás.

A távközlési eszközzel (telefon) való elérhetőség a vizsgált esetek felében jelentett gondot (pl.: Tarnabod, Tarnazsadány, Kömlő, Kisköre), illetve ennél is több településen jelezték, hogy ha lenne lehetőségük interneten időpontot kérni, bejelentkezni, tájékozódni vagy tájékoztatást kapni, az jelentősen megkönnyítené az életüket, szívesen és gyakran élnének vele.

Talán nem annyira meglepő, hogy valamennyi válaszadó (55) nő. Ennél érdekesebb lehet, hogy a legfiatalabb anyuka csupán 15 éves, míg a legidősebb 35 éves. Életkorukat tekintve a Tarnamérán élő válaszadó anyukák a legidősebbek: átlagos életkoruk megközelíti a 30 évet. Legtöbb gyermeke egy hétgyermekes anyukának volt, míg a „legtapasztaltabb” válaszadónk saját

emlékei szerint már 15-ször járt a kiskörei gyermekorvosi rendelőben. Legtöbbször a Pélyen élő anyukák látogatják a gyermekorvosi tanácsadó szolgáltatást: náluk hét esemény volt az átlagos válasz.

A védőnők munkájának segítése céljából egy külön projektelem keretében 11 fő roma egészségőr képzése valósult meg, ahol 11 fő sikeres vizsgát tett. Foglalkoztatásukat az önkormányzatok önerőből nem tudták megoldani, az elmúlt évben többen közülük egy „Praxis-közösség” projektben kaptak munkát egészségőrként.

Zaránki Ifjúsági Pont és Roma Közösségi Ház

A gyermekek nélkülözését két önálló, kötelezően választott tevékenység is mérsékelte szolgáltatásaival. Az egyik tevékenység Zaránk községben – óvoda és iskola nélküli település – Zaránki Ifjúsági Pont néven, a másik fejlesztés pedig a térség legnagyobb szegregátumában, Hevesen, a Krakónak nevezett városrészen kialakított Roma Közösségi Házban.

A kistérség legkisebb településén élő gyermekek számára szóló, a felzárkózást szolgáló (napközi, tanulószoba, korrepetálás jellegű) és szabadidős szolgáltatások, valamint nyári napközbeni ellátás megszervezése és folyamatos működtetése valósult meg 2011. május 1-től a Zaránki Ifjúsági Ponton. A szolgáltatás feladata Zaránk lakossága – kiemelten a gyerekek, fiatalok – számára ingyenesen hozzáférhető, közérdekű, szabadidős, kulturális és egyéb, a helyi igényekhez igazodó információszolgáltatás, egyéni és közösségi készségfejlesztés, értékkeremtő szabadidős komplex programok szervezése.

Az Ifjúsági Pont játszóházzal, baba-mama klubbal, szakértői segítséggel (pszichológus, pedagógus, gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus), IT ponttal, közösségi rendezvényekkel várja az érdeklődőket hétvégén is. Nyári időszakban meleg étkeztetést is biztosítunk. A GYEP más projektelemeinek munkatársai helyben is rendelkezésre állnak azok számára, akiknek pályorientációs, munkavállalási kérdéseik merülnek fel, bűnmegelőzéssel, drogprevencióval kapcsolatban kérnek tanácsot. Rendszeres gyermekkíséret biztosítása is megvalósult óvodásoknak, általános iskolásoknak a bejáráshoz a közeli településre.

A kistérség legnagyobb (közel 3000 főt számláló) szegregált lakókörnyezetében, Heves városában 2011 novemberében nyitott meg a komplex szolgáltató ház, a Hevesi Roma Közösségi Ház. A gyermekek és szüleik olyan

szolgáltatásokat vehettek igénybe, mint rendszeres játszóház gyermekeknek, mosási, tisztálkodási, étkezési lehetőség gyermekek számára, korrepetálás helyben és az érintett iskolákban, IT Pont, képzések és tanácsadások, segítségnyújtás ügyintézésben magánszemélyeknek, közösségfejlesztés és kirándulások szervezése, nyári táboroztatás.

A közösségi ház vezetőjét közösségi szociális munkások, IT mentor, iskolai szociális munkás és külső szakértők, mentor is segítette. Az igénybe vevők 90%-a gyermek volt, havonta átlagosan 70-100 fő. Az igény rendkívül nagy volt, a térségben egyedinek számított ez a fajta komplex szolgáltatás.

Következtetések, javaslatok

A sokszínűségével, komplexitásával egyedinek számító Gyerekesély Program külső segítséggel indult el a Hevesi Kistérségben, lehetőséget nyújtva a többcélú társulás önkormányzatai és intézményei számára, s hogy a térség pozitív változások irányába indulhasson el. A programmal kapcsolatban fontos megérteni, hogy a szegénység nem csak a szegények problémája, hanem mindenkié. A mai gyerekek lesznek a holnap felnőttjei, s ha származásuk és helyzetük által kijelölt sorsukat nem sikerül megfordítani, a folyamatban a kistérség egésze lesz a vesztes. Ennek elfogadtatása igen hosszú és nehéz folyamat.

A komplexitás jegyében többirányú, de összehangolt „beavatkozás” indult meg számtalan szakember munkájával. Külső segítséggel, de a helyi szakemberekre támaszkodva a kissé nehézkesen induló folyamatok jól működő egészé formálódtak. A folyamatok részese volt – közvetlenül vagy közvetetten – mindenki, aki a térségben élt.

A program keretében megvalósult szolgáltatásfejlesztésre jó példát szolgáltat a gyermekorvosi tanácsadás kiterjesztése. A védőnők aktív közreműködésének köszönhetően az érintett célcsoport a szülőkkel együtt – 2223 gyermek – a projekt megvalósításának időszaka alatt igénybe vette a gyermekorvosi szolgáltatást. A hiánypótló szolgáltatást, azaz a gyermekorvosi tanácsadást a szülők és gyermekek 100%-ban kihasználták 2010 és 2013 releváns időszakában. Legalább egyszer minden érintett gyermek vizsgálata megtörtént.

Szükség lenne a folytatásra, hiszen a projekt – rövidege miatt – csak elindítani tudott változásokat. A helyi megvalósítás, a már elindított sikeres programok

gondozása, továbbfejlesztése azonban nem állhat le. Sajnos a Zaránki Ifjúsági Pont és a Roma Közösségi Ház kivételével mégis megtörtént. A helyi önkormányzatok pénzügyi okokra hivatkozva nem tudták folytatni a projekt által működtetett programokat. Így elmondhatjuk, hogy az a Gyermekszegénység Elleni Program, amely a szegénység újratermelődését volt hivatott megszakítani, csak átmenetileg tudta orvosolni az általa kezelhető problémákat. Kiemelten fontosnak tartjuk ezért a projekt eredményeinek megőrzését és továbbfejlesztését, a program folytatására nyíló lehetőségek megragadását. Amennyiben erre nem nyílna lehetőség, a legfontosabb szolgáltatások fenntartása önkormányzati önerős finanszírozás keretében is indokolt.

Hivatkozott források

- Alonso, W. (1969): Urban and Regional Imbalances in Economic Developments. = *Economic Development and Cultural Change* 17, pp. 1–14.
- Barro, R. J. – Sala-I-Martin, X. (1992): Convergence. = *Journal of Political Economy* 100(2), pp. 223–251.
- Bass L. – Darvas Á. – Ferge Zs. – Simon M. (2008): A gyerekszegénység csökkentése továbbra is kulcskérdés. A Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program első két évéről. = *Esély: Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 19. évf. 4. sz., pp. 25–52.
- Boldrin, M. – Canova F. (2001): Inequality and Convergence in Europe's Regions: Reconsidering European Regional Policies. = *Economic Policy* 16(32), pp. 205–253.
- Canova, F. – Marcet, A. (1995): The poor stay poor: non-convergence across countries and regions. CEPR Discussion Paper, No 1265 37 p.
- Darvas Á. – Tausz K. (2006): Gyermekszegénység. Demos (2006. október), Budapest, 53 p.
- De la Fuente, A. (2002): Convergence across countries and regions: theory and empirics. Instituto de Análisis Económico (CSIC), WP 447, 35 p.
- Ferge Zs. – Darvas Á. – Farkas Zs. – Tausz K. – Várnai Gy. (2006): Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program. = *Esély* 2006/2, pp. 71–108.
- Forray R. K. – Híves T. (2003): A leszakadás regionális dimenziói. Oktatókutató Intézet, Kutatás Közben, No 240, 92 p.
- Gábos A. (2010): Gyermekszegénység az Európai Unióban. = *Társadalmi riport*, 10. évf. 1. sz., pp. 82–104.

- Gyarmati A. (2007): A hároméves kistérségi felzárkóztató programok összesített eredményei. = Kapocs, 6. évf. 29. sz., 50. p.
- Husz I. (2015): Gyermekszegénység – tények, problémák, feladatok. = Vigilia, 80. évf. 11. sz., 802. p.
- Majorné Vén M. (2010): Észak-Magyarország LHH-s kistérségei fejlesztési stratégiáinak összefoglalása: Hevesi kistérség. = Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, VII/2., pp. 75–77.
- Szretykó Gy. (2007): A szegénység, az egészség és a társadalmi kirekesztettség. A roncs társadalom szociológiai és társadalom-gazdaságtani dimenziói. Comenius Kft., Pécs, 494 p.
- Zeisler J. (2010): Jövőtlenre ítéelve? – Gyermekszegénység. = Figyelő, 54. évf. 34. sz., pp. 20–23.

Szerzők

Kovácsné Percz Eszter

végzett vidékfejlesztési agrármérnök mesterszakos hallgató

Károly Róbert Főiskola

percz.e@freemail.hu

Dr. Koncz Gábor PhD

főiskolai docens

Eszterházy Károly Egyetem

Agrártudományi és Vidékfejlesztési Kar

3200 Gyöngyös Mátrai út 36.

koncz.gabor@uni-eszterhazy.hu

A MUNKAHELYI BEILLESZTÉS TARTALMA ÉS KAPCSOLÓDÁSI TERÜLETEI

Kozák Anita
Csáfor Hajnalka

Összefoglalás

Az új dolgozók munkacsoportba és a szervezetbe történő integrálódását, szocializálódását és végső soron lojalitásuk kialakulását nagymértékben elősegítheti egy hatékonyan működő beillesztési rendszer. Az utóbbi feltétele, hogy a beillesztési program tartalmi elemei, a hozzá tartozó feladat-, felelősségi és hatáskörök – az adott szervezet sajátosságainak megfelelően – rögzítésre kerüljenek. A cikk a beillesztési program lehetséges tartalmi elemeit fogalmazza meg, továbbá ezekkel összefüggően a humán erőforrás menedzsment, a vezetők, a mentorok és a munkacsoportok feladatait. Számba veszi emellett azokat a tevékenységeket és területeket, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a munkahelyi beillesztéshez, így a program kialakítása és végrehajtása során figyelembeveendőek. A szerzők célja a tanulmány közreadásával segítséget nyújtani a foglalkoztató szervezetek számára az új munkavállalók beillesztési programjának elkészítéséhez, működtetéséhez vagy a már meglévő rendszer felülvizsgálatához.

Kulcsszavak: munkahelyi szocializáció, munkahelyi beillesztés, onboarding, vezetői feladatok, HR feladatok

JEL: O15

The content and connected fields of onboarding

Abstract

An efficiently working onboarding system can largely promote the integration and socialization of new employees into the new workgroup and the organization and eventually the establishment of their loyalty. The condition of the establishment of the new workers' loyalty is that the elements of the onboarding program, the connected tasks, responsibilities and scopes should be recorded according to the particularities of the given organization. This article is describing the possible content elements of onboarding and also the related tasks of the Human Resource Management, the managers, the mentors and the workgroups. Beside this, the article also lists those activities and fields which are directly connected to onboarding, thus, these must be taken into account when developing and executing the program. The authors' purpose is to provide assistance to the employing organizations in preparing and running the onboarding programs for the new employees or reviewing the already existing one.

Keywords: workplace socialization, workplace integration, onboarding, managerial tasks, HR's tasks

JEL: O15

Bevezetés

Az új munkavállalók szocializálódásának egy jól megszervezett és hatékonyan működő program mentén történő segítése fontos az új belépő és a szervezet számára egyaránt. A dolgozó önbizalmát növeli, ha tudatában van annak, hogy a beilleszkedéséhez, munkavégzéséhez szükséges információkat, szakmai segítséget megkapja, a szervezet szempontjából pedig azért lényeges, mert többek között az új munkatárs mielőbbi produktivitását segíti elő.

A szakirodalom a munkahelyi beillesztéshez HR-, mentori, vezetői és munkacsoport-feladatokat rendel. A HR feladatai a személyügyi teendők és az általános orientáció elvégzése, míg a mentor – többek között – a munkaköri feladatok ellátásához szükséges szakmai és szervezeti tudást adja át, és egyben szociálpszichológiai támogatást nyújt. A közvetlen vezető a beillesz-

tés szakmai koordinációjáért felel, a munkacsoport tagjai pedig támogatják az újoncot a csoportba történő beilleszkedésben. A kapcsolódó feladatok, a felelősségi és hatáskörök tehát pontosan meghatározhatóak, azonban az eddig kialakult gyakorlatban ezek elválasztását és gördülékeny menedzselését több tényező is megnehezítheti. Ilyen lehet például, ha a beillesztési program nem ágyazódik bele a szervezeti kultúrába, azaz a program kialakítói és/vagy végrehajtói nem veszik figyelembe azokat a tevékenységeket és területeket, amelyek közvetlenül hatással vannak a beillesztésre.

A cikk célja a munkahelyi beillesztés tartalmának és a hozzá kapcsolódó feladatoknak az összefoglalása, valamint azoknak a szervezeti kultúrához, vezetőhöz és humán erőforrás-gazdálkodáshoz köthető tevékenységek és területek bemutatása, amelyek direkt kapcsolatban állnak az új dolgozók szervezeti és munkacsoportszintű integrációjával.

A munkahelyi beillesztés tartalmi elemei

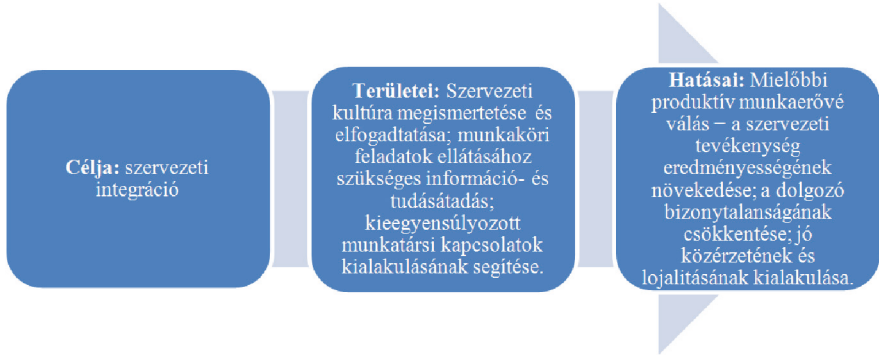
A különböző foglalkoztató szervezetek életében létkérdés a megfelelő humántőke folyamatos megléte. Az emberi erőforrás biztosítása magában foglalja a toborzást, a kiválasztást, a beillesztést, amelyek együttesen egy komplex folyamatot, ugyanakkor önállóan is egy-egy tevékenységi kört alkotnak. A vonatkozó magyar szakirodalom a toborzáshoz és a kiválasztáshoz kapcsolódó feladatokat részletesen tárgyalja, a beillesztéssel azonban arányaiban kevesebbet foglalkozik. A munkahelyi beillesztés tartalmának meghatározásához ezért döntően az angolszász szerzők munkái szolgálhatnak támpontul.

Mellinger (2013) megfogalmazásában a beillesztés azoknak a gyakorlatoknak és folyamatoknak az összessége, amelyek támogatják az új belépő sikeres integrálódását a szervezetbe. Hasonló definíciót ad a Brandt–Vonnegut (2009) szerzőpáros, akik szerint a beillesztés az a szervezeti folyamat, amelynek során az új tagok integrációja valósul meg. Répánszky (2011) a folyamat lényegét ugyancsak az integrációban látja, míg Morrison (2002) és Bauer et al. (2007) az azt elősegítő és célzó szervezeti és munkatársi intézkedések összességéként határozzák meg a beillesztést. Hampel–Lamont (2011) pedig a beillesztést egy olyan segítő folyamatként írják le, amely az új belépő első munkanapjától az első éves teljesítményének értékeléséig tart.

A beillesztés definiálása mellett több szerző meghatározta annak tartalmi elemeit is. Az új dolgozó beilleszkedésének elősegítése során megvalósítandó konkrét feladatok közül Cable et al. (2013) a szervezeti kultúra megismertetését tartja a legfontosabbnak, Marthis–Galloway (2013) szintén a kultúra megismertetését hangsúlyozzák, de hozzátesszik, hogy csak annak elfogadtatásával zárul le a folyamat. Creswell (2008) és Rhoades (2011) szerint a beillesztésnek fontos része a munkaköri feladatok ellátáshoz szükséges információ- és tudásátadás, hiszen többek között ezek birtokában valósulhat meg a szereptisztázottság, és így válhat az új belépő hatékony szervezeti taggá. A szereptisztázottsággal kapcsolatban Simmons–Welburn–Welburn (2003) megjegyzi, hogy amennyiben az új munkaerő nem tud azonosulni a szerepével, vagy nem az elvárásainak megfelelő szerepet kap, amint lehetősége van rá, elhagyja a szervezet. Cross et al. (2010) szerint a beillesztés szerves részének kell tekinteni a szervezeti networking kiépítésének elősegítését. A munkatársi kapcsolatok kialakulását és a csoportba való integráció elősegítését Bauer (2007, 2010) és Bradt et al. (2011) is a beillesztés fontos tényezőjének tartják.

A jól megszervezett és hatékonyan működő beillesztésnek több jótékony hatása is lehet, ezek az új munkavállalót közvetlenül, a szervezetet közvetve érintik. Karoliny–Poór (2010) és Kramer (2010) az újonc bizonytalanságának csökkentését, Bentein et al. (2005), Kammeyer–Mueller et al. (2005) és Westwood (2005) pedig a szervezet iránti elkötelezettség kialakítását és növelését is a folyamat lehetséges eredményei közé sorolják. Lawson (2006) és Weber (2011) a beillesztés fontos eredményének tartják, hogy segíti az újonc jó közérzetének kialakulását, és megerősíti őt abban, hogy jó döntést hozott, amikor csatlakozott a szervezethez. A szervezetre gyakorolt hatás tekintetében King (2012) és Matiscsákné (2012) arra hívják fel a figyelmet, hogy hatékony beillesztéssel az új dolgozó hamarabb válik produktív munkavállalóvá, így hozzájárul a tevékenység eredményességének növeléséhez.

A munkahelyi beillesztéssel kapcsolatos előzőekben kifejtett elméletek alapján annak fő célját, területeit és hatásait az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: A munkahelyi beillesztés célja, területei és hatásai

Forrás: saját szerkesztés

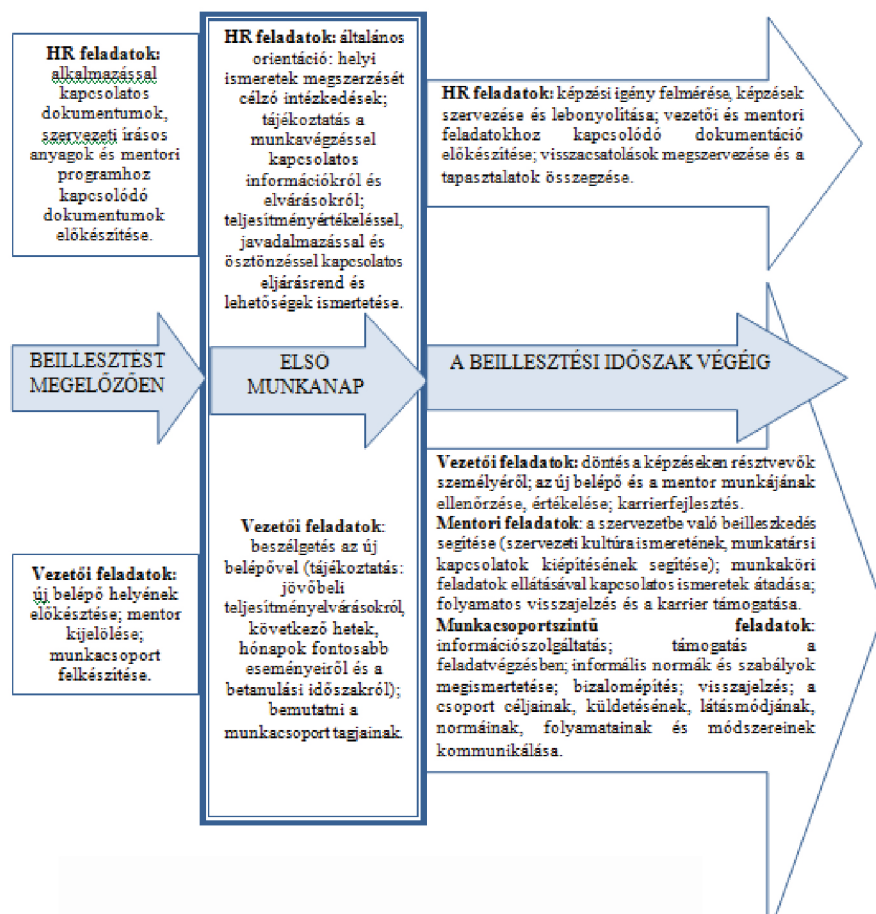
Mindezek alapján a munkahelyi beillesztés fogalma alatt azoknak az intézkedéseknek az összessége értendő, amelyek az új belépő dolgozó szervezeti integrációját, annak keretében a mielőbbi produktív munkaerővé válását, bizonytalanságának csökkenését, jó közérzetének és lojalitásának kialakulását segítik elő. Ennek területei a szervezeti kultúra megismertetése és elfogadtatása, a munkaköri feladatok ellátásához szükséges információ- és tudásátadás, valamint a kiegyensúlyozott munkatársi kapcsolatok kialakítását célzó intézkedések. Ezek a területek a gyakorlatban nem választhatóak el egymástól, hiszen csak együttes kezelésük és komplexitásuk fejtheti ki jótékony hatását a produktivitásra, a lojalításra, és járulhat hozzá a dolgozó bizonytalanságának csökkentéséhez, jó közérzete kialakulásához.

A munkahelyi beillesztéshez kapcsolódó feladatok

A munkahelyi beillesztéssel kapcsolatos feladatok időpontjuk, illetve időtartamuk alapján három csoportba sorolhatók, amelyek magukba foglalják a belépést megelőző, az első munkanapi és a beillesztési időszak végéig tartó teendőket. Az új munkavállaló érkezését előkészítő, a belépést megelőző feladatok megoszlanak a HR, valamint a közvetlen szakmai vezető között. Az új belépő első munkanapján jelentkező teendők szintén a HR-hez és a szakmai vezetőhöz köthetők, humánpolitikai feladat az általános orientáció, míg a vezető tájékoztatást nyújt az újoncnak, és bemutatja őt a munkacsoport

tagjainak. A beillesztési időszak végéig tartó feladatok új közreműködő szereplők – a mentor és a munkacsoport tagjai – bevonását igénylik. A vezetői, mentori és munkacsoport-feladatok összekapcsolódnak és kiegészítik egymást, amelyek koordinálása – közvetlenül vagy közvetve – magasabb szintű vezetői hatáskörbe tartozik.

A munkahelyi beillesztéssel kapcsolatos részletes feladatokat a 2. ábra mutatja be.

2. ábra: Munkahelyi beillesztéssel kapcsolatos feladatok

Forrás: saját szerkesztés

A beillesztés idejét jelző nyíl különválasztja a humánmenedzsment és a beillesztésben részt vevő többi személy teendőit. Ez egyrészt azt prezentálja, hogy a korszerű technikai elemek átvételével a beillesztéshez kapcsolódó feladat- és felelősségi körök kiszélesedtek, másrészt pedig azért indokolt, mert így elkülöníthetők az általános, minden munkakör esetén megegyező (HR), valamint a szakmai, munkakör-specifikus (vezetői, mentori és munkacsoportszintű) elemek.

Az ábra nem jelöli pontosan a beillesztési időszak végét, mivel a beillesztési időszakot csak akkor tekinthetjük lezártnak, ha az egyén szervezeti szocializációja megvalósul, amit számtalan tényező befolyásol:

- a beillesztési program megfeleltetése, a végrehajtás szervezettsége, valamint a lebonyolításában részt vevők hozzáállása, személyisége és szakmai hozzáértése;
- az egyén jelleme, demográfiai jellemzői, hozzáállása, valamint előző szociális szinterei (ide sorolható az iskolai végzettség és a korábbi munkatapasztalat is);
- a munkaköri feladatok összetettsége;
- a szervezeti kultúra támogató vagy kevésbé támogató jellege is lényeges, végül
- az éves teljesítményértékelés rávilágíthat arra, hogy további szakmai támogatásra, segítségre és/vagy képzésre van szüksége az új belépőnek ahhoz, hogy olyan eredményeket hozzon, mint az évek óta a szervezetnél dolgozó munkatársai (például kvalifikáltabb, összetettebb feladatot ellátó vagy külső kapcsolatok kiépítését igénylő munkakörök esetén).

A munkahelyi beillesztés kapcsolódási területei

A munkahelyi beillesztésre vonatkozó szakirodalom és vizsgálati tapasztalataink tanulsága szerint a beillesztés a kommunikációhoz, a szervezeti kultúra más elemeihez és számos egyéb vezetői és humánerőforrás-gazdálkodási tevékenységéhez is kapcsolódik. A munkahelyi beillesztés célja a szervezeti integráció, amely csak a kultúra megismertetésével és elfogadtatásával

val valósulhat meg. A folyamatot nagymértékben meghatározza a szervezet kommunikációs rendszere, valamint a tagok közötti interakciók minősége. A munkacsoportba történő beilleszkedés leginkább a munkavégzésen keresztül valósul meg, így a munkaszervezés is kulcskérdéssé válik. A különböző motivációk, ösztönző elemek felgyorsíthatják és eredményesebbé tehetik a beillesztési folyamatot. Esetenként a karrierfejlesztés már a betanítási időszakban elkezdődhet, ilyenkor a két tevékenység egymással szoros kapcsolatban valósul meg.

A szervezeti kommunikáció és a beillesztés kapcsolata

Oshri et. al. (2008) szerint a munkahelyi szocializáció az új belépő és a szervezeti tagok (vezető, mentor, kollégák) közötti interakciók eredményeképpen valósul meg. A szocializációra a szervezeti kommunikáció egésze hatást gyakorol, kezdetben az alkalmazással kapcsolatos dokumentumok, az általános orientáción elhangzottak, valamint a szervezeti anyagokból (belső szabályzatok, az eredményeket bemutató beszámolók stb.) megismert információk, a továbbiakban pedig a dolgozót érintő összes szóbeli és írásos kommunikáció.

A szervezeti tagok és az új belépő közötti interakciók formális és informális csatornákon keresztül valósulnak meg. A formális kommunikáció útjait a szervezet szerkezete és struktúrája adja (Argaval, 2008), míg az informális csatornák a kommunikáció nem hivatalos útjait jelentik, és a szervezeti hierarchia helyett az informális kapcsolatok határozzák meg (Manjunath–Nagendra, 2010). Amennyiben a munkahelyi beillesztést kommunikációs folyamatként értelmezzük (Móré, 2012), a formális kommunikáció útjai közé sorolhatók az alkalmazással kapcsolatos dokumentumok; az általános orientáción elhangzottak; a szervezeti dokumentumok; a munkavégzéshez kapcsolódó utasítások, elvárások, eljárásrendek ismertetése; valamint az azokhoz tartozó magyarázatok és a visszajelzések a teljesítményről.

A formális kommunikáción belül a szakirodalom (Argaval, 2008) a kommunikáció iránya szerint különbséget tesz horizontális, vertikális és átlós kommunikáció között. A szerző a horizontális, vagyis szervezeten belüli vízszintes irányú kommunikáció alatt a munkahelyi hierarchia azonos szintjein lévők közötti kommunikációt érti. A vertikális, vagyis függőleges irányúval a munkahelyi hierarchia különböző szintjei közöttit, az átlóssal pedig a hie-

rarchia különböző szintjein, de egymással nem közvetlen kapcsolatban lévő osztályok/szervezeti egységek dolgozói között végbemenő kommunikációt jelöli. A függőleges irányú kommunikációt további két csoportra lehet osztani: fentről (vezetőktől) lefelé és lentől (beosztottaktól) felfelé irányulóra (Argaval, 2008). A fentről lefelé irányuló kommunikáció szándékát tekintve a szervezeti és egyéni célok megvalósítását, az elvárások, szabályzatok közlését vagy a munkavégzési utasítások megismertetését és magyarázatok elmondását szolgálhatják, illetve lehetnek teljesítmény-visszajelzés és nevelő értékek (Daft, 1997, idézi: Dajnoki, 2006). Az új munkavállaló beillesztése során ezek mindegyikének jelentős szerepe van. A lentől felfelé irányuló kommunikáció, vagyis „a problémák közlése, a javaslattetelek, a beszámolók készítése, a sérelmek és viták jelzése” (Dobák, 1999) esetén azok korrekt fogadása és a szükséges felelős döntések meghozatala elősegíthetik a szervezeti lojalitás kialakulását. Ebből következően a beillesztési időszak alatt lényeges, hogy a problémák közlésére, a javaslattetelekre, a beszámolókra, a sérelmek és viták jelzésére megfelelő lehetőséget adjanak az új belépőnek, és azok reakciói objektívek, korrektek legyenek. A szervezeti kommunikációt, annak formális és informális csatornáit nagyban meghatározza az adott szervezet jellege, illetve kultúrája.

A szervezeti kultúra és a beillesztés kapcsolata

Hellriegel–Slocum (2010) és Pfister (2009) szerint a szervezeti kultúra a tagok által elfogadott és tanult értékeket, normákat, hiedelmeket és attitűdöket jelenti. Ezeknek döntő szerepe van a szocializáció folyamatában, hiszen megismertetésük és elfogadtatásuk a cél. „Szervezeti kultúra nélkül tehát lehetetlen a szocializáció, és ha nem lenne szocializáció, senki nem hordozná a kultúrát” (Alvesson, 2013, 64. p.).

A szervezeti kultúra megismertetése és elfogadtatása, az új munkavállaló szocializációjának elősegítése különböző taktikák alkalmazásával történhet:

- kollektív – egyéni: kollektív taktika alkalmazható egy időben több munkavállaló belépése esetén (pl. friss diplomások csoportja), ilyenkor az adott munkavállalókat csoportként kezelik, így közös szocializációs tapasztalatok útján integrálódnak a szervezeti kultúrába; ha nem csoportos volt a munkaerő-felvétel az adott szervezeti egységnél, az újoncok egyéni tapasztalatokon és folyamatokon mennek végig a szocializáció során;

- formális – informális: formális a szocializáció akkor, ha az új dolgozókat elkülönítik a többi szervezeti tagtól, és a kívánatos viselkedési formák, szervezeti értékek átadása ily módon történik (pl. orientáció az egyetemi campusokon); informális szocializáció során nem különítik el őket, hanem bevonják a különböző tevékenységekbe, és hagyják, hogy a próbálkozásaikon és hibáikon keresztül tapasztalati úton szerezzenek tudást a viszonyokról és szerepekről;
- egymást követő, sorozatos – véletlenszerű: egymást követő, illetve sorozatos a taktika, ha a szervezet előre meghatározott, rögzített sorrendű feladatokat állít fel az új belépők számára, amelyeket szigorúan teljesíteniük kell egy adott szerep, státusz betöltéséhez (pl. orvosok); véletlenszerűről akkor beszélünk, ha a feladatok előre meg nem határozottak, gyakran ismeretlenek és változnak (pl. általános menedzser pozíciók);
- fix – változó: fix a taktika, ha előre meghatározott időintervallumot rendelnek a különböző szocializációhoz kapcsolódó lépésekhez, és ezeket egyértelműsítik az új belépők számára (pl. erősen hierarchizált szervezetek); változó, ha nem rendelnek időintervallumot a lépésekhez, az újoncok előtt általában nem egyértelmű az időkeret, és az egyénenként változik (pl. karrierfejlesztéshez kapcsolódó célok);
- folyamatos – megszakított: folyamatos esetén a régi szervezeti tagok szerepmoddellként segítik és tanítják az új belépőket (pl. egyetemi oktatók); amennyiben nincs lehetőség a régi tagok közül mentort kijelölni, a szocializáció nem folyamatos, mert az újoncok saját útjukon, szituációikon, tapasztalataikon keresztül megszakításokkal ismerik meg a szervezeti szerepüket és a kultúrát (pl. gyors ütemben növekvő szervezetek esetén);
- felavató – megfosztó: felavató taktikánál elismerik, erősítik és kiaknázzák az új belépők ismereteit, tapasztalatait, képességeit és identitását (pl. ha elsősorban szakmai tapasztalatai miatt alkalmaznak valakit – programozók); megfosztó esetén tagadják és megfosztják az újoncokat eddigi viselkedésmintáiktól, attitűdjeiktől, előzetes tapasztalataiktól, és arra presszionálják őket, hogy teljes mértékben azono-

suljanak a szervezeti elvárásokkal (pl. rendőrség, katonaság) (Van Maanen – Schein, 1979; Hauptmann, 1996; Young, 2003; Higgins–Sekinguchi, 2006; Nyberg et al., 2007; Alsup, 2008; Toarniczky, 2011; Alstyné, 2013).

- Az előzőekben felsorolt taktikák a munkahelyi szocializáció – így közvetve a beillesztés – teoretikus alapjaiként ismertek, értelmi szerzőjük a Van Maanen – Schein (1979) szerzőpáros, de elméletüket számos kutató adaptálta és egészítette ki.

A munkaszervezés és a beillesztés kapcsolata

A munkaszervezés funkciói közül a munkamegosztás és kooperáció megteremtése, valamint a dolgozók kiválasztása és betanítása kapcsolódik közvetlenül a munkahelyi beillesztéshez. A munkamegosztás és kooperáció megteremtése Bittner (2007) szerint nem csupán az egyes csoportokon belüli elszigetelt részfeladatok végzését jelenti, hanem lehetővé teszi az egymástól független részlegek közötti szabályozott együttműködést is. A túlzott munkamegosztás révén azonban monotónia, érdektelenség alakul ki, melyet lehetőség szerint érdemes elkerülni. A hatékony munkamegosztás alapfeltétele, hogy szisztematikusan kialakított munkakörök legyenek. Amennyiben a munkaszervezés eredményeként a munkamegosztás és kooperáció módosul, az szükségessé teszi az érintett munkavállalók munkaköri feladatainak megváltoztatását is. Ilyenkor a munkahelyi beillesztés funkciója csupán a megváltozott munkaköri feladatok ellátásához kapcsolódó információ- és tudásátadás, mivel a dolgozók minden más ismeret birtokában vannak. A bővülő vagy megváltozott feladatok ellátását azonban – a mielőbbi produktivitás érdekében – az új ismeretanyag átadásával segíteni kell. A munkaszervezés eredményezheti a meglévő dolgozói létszám növelésének szükségességét is. Ez esetben a beillesztéssel való kapcsolat egyértelmű, hisz új munkavállalók felvételére és azoknak a szervezetbe, valamint a munkacsoportba történő integrálására kerül sor.

A motiváció és ösztönzés, valamint a beillesztés kapcsolata

A jól megszervezett és hatékonyan működő munkahelyi beillesztés önmagában is motiválja az új belépőt a mielőbbi produktív teljesítmény elérésére, emellett azonban a beillesztési programba is célszerű olyan elemeket beépíteni, amelyek ösztönzően hatnak.

Három típusú ösztönző rendszert, a gazdaságít, a szociálist és a pszichológiai (Juhász, 2012) különböztethetünk meg. A gazdasági ösztönzőkhöz a bér és bérjellegű, valamint a béren kívüli juttatások tartoznak, a szociálishoz sorolhatók a különböző szociális juttatások, a szabadság és a pótszabadság. Pszichológiai ösztönzőként a célkitűzés, az előrelépési lehetőség, az egyéni teljesítmény, a visszajelzés, a dicséret, a versenyeztetés, az önállóság és felelősség alkalmazható (Juhász, 2007; Moorhead–Griffin, 2010). A beillesztés időszakában leginkább az utóbbiak kapnak hangsúlyos szerepet, hiszen azok mindegyike kulcsfontosságú a folyamat alatt.

A beillesztés időszakában a célkitűzéshez egy ideig párosul a szakmai segítségnyújtás a mentor és/vagy a közvetlen vezető és/vagy a munkacsoport részéről. Kíváncsú, hogy a szakmai segítségnyújtás és a koordináció folyamatos visszajelzéssel egészüljön ki. A negatív visszajelzés a szakmai munka szükséges korrekciója érdekében történik, a pozitív megerősítés és a dicséret pedig csökkentheti a feszültséget, bizonytalanságérzetet, és növelheti az új belépő önbizalmát. A szakmai segítségnyújtás intenzitása és gyakorisága a beillesztési időszak előrehaladtával folyamatosan csökken, ami több önállóságot és felelősséget jelent az újoncnak. Az önállóság és felelősség azt az üzenetet közvetíti, hogy elégedettek eddigi munkával és hozzáállással, bizalommal vannak iránta. Juhász (2012) tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a hagyományos ösztönzők mellett lényeges figyelmet fordítani a karrierfejlesztésre is.

A karrierfejlesztés és a beillesztés kapcsolata

Yarnall (2008) megfogalmazásában a karrierfejlesztés során az egyén a szervezet támogatásával olyan lehetőségeket aknáz ki és képességeket fejleszt, amelyek mindkét fél számára az előrehaladást szolgálják. A szervezetbe belépő új munkavállalóknak a szervezeti kultúra és a munkaköri feladatok

ellátásának elmélyült ismerete nélkül is lehetnek olyan egyéni adottságaik, amelyek alapján a karrierfejlesztésük lehetősége felismerhető. Így már a beillesztés időszakában kiválaszthatók azok a személyek, akiket a vezetés e programjába be kíván vonni. A karrierfejlesztésre kiválasztottak szocializálódásának elősegítése érdekében a szakmai vezetőnek és a mentornak egyaránt ügyelnie kell arra, hogy nem csupán szervezeti és munkaköri információk átadásával, hanem célok és szakmai elvárások megfogalmazásával is segíteni kell az új belépőt, emellett szükséges tájékoztatni a szervezeti karrierutak fontosabb mérföldöveiről is (Bopp et al., 2010; Greenhaus et al., 2010).

Az új belépő karrierfejlesztésével kapcsolatban a szakirodalom leginkább a mentor szerepét tárgyalja (Woolnough–Davidson, 2007; Kroth–Christensen, 2009; Werner–Desimone, 2011). A szerzők a mentor szervezeten belüli és kívüli kapcsolatait, tapasztalatait, az azokból adódó szélesebb látókörét, valamint szakmai és emberi támogatását emelik ki mint az új belépő karrierfejlesztését segíthető tényezőket. A mentornak azonban az is fontos karrierfejlesztéshez kapcsolódó feladata, hogy felismerje azokat a területeket, amelyekben a mentorált fejlődésre szorul, elmondja neki ezzel kapcsolatos meglátásait, és támogassa őt a változásban. Hasznos emellett, ha a mentor és a vezető megbízza olyan feladatokkal, amelyek kihívást jelentenek számára, illetve lehetőséget adnak neki a bizonyításra több területen és munkafolyamatban.

Összegzés

A rendszerváltást követően felgyorsult tőkeáramlással betelepült multinacionális cégek révén Magyarországon is felértékelődött a munkahelyi beillesztés szerepe. A létrejövő új gazdasági szervezetek átvették és saját céjukra adaptálták az anyagcég jól bevált módszereit, de egyre több hazai foglalkoztató is felismeri e tevékenység fontosságát.

A munkahelyi beillesztés legfontosabb feladata a munkakör ellátáshoz szükséges információ- és tudásátadás, valamint a munkatársi kapcsolatrendszer kialakításának támogatása, de a dolgozó szocializálódásának elősegítéséhez nélkülözhetetlen a szervezeti kultúra megismertetése és elfogadtatása is.

Az eredményes és hatékony munkahelyi beillesztés feltétele, hogy az előre meghatározott program alapján történjen, amelyben minden szereplő pon-

tosan ismeri a saját feladatát, a hatáskörét és felelősségét. A program kidolgozása ezért nagy körütekintést és felelősségteljes munkát igényel. Az egyes tartalmi elemekből adódó feladatokat a közreműködők részére konkrétan számon kérhető formában indokolt meghatározni és egyben megszervezni azok végrehajtásáról a visszacsatolást is. Nem elegendő a program tartalmi elemeinek számbavétele, az egyes tevékenységek kapcsolódási pontjaival összefüggő teendőket is rögzíteni szükséges.

A cikkben elsősorban azoknak a szervezeteknek foglaltunk meg gondolatainkat a beillesztési programról és azok nyomán készítendő belső szabályzat tartalmáról, amelyek most tervezik az új munkavállalók integrálódását célzó bizonyítottan hatékony módszer bevezetését. Az írást hasznosnak tartjuk emellett a már működő programok hatékonyságnövelő célzatú felülvizsgálatához, kiegészítéséhez is.

Hivatkozott források

- Alstyne, W. V. (2013): Academic Culture and Socialization. In: Finkelstein, M. J. – Altbach, P. G. (ed) *The Academic Profession: The Professoriate in Crisis*, Routledge Publishers, New York, USA
- Alsup, C. (2008): *How Law Faculty Socialization Occurs: The Faculty Members' Perspective*. ProQuest Information and Learning Company, USA
- Alvesson, M (2013): *Understanding Organizational Culture*. SAGE Publications, UK
- Argawal, R. D. (2008): *Organization and Management*. Tata McGraw-Hill Publishing Company, New Delhi
- Bauer T. N. – Bodner T. – Erdogan B. – Truxillo D. M. – Tucker J. S. (2007): Newcomer adjustment during organizational socialization: A meta-analytic review of antecedents, outcomes, and methods. *Journal of Applied Psychology* Vol. 92. No. 3. 707–721. o.
- Bauer, T. (2010): *Onboarding new employees: maximizing success*. SHRM Foundation, USA
- Bentein K. – Vandenberg R. J. – Vandenberghe C. – Stinglhamber F. (2005): The role of change in the relationship between commitment and turnover: A latent growth modeling approach. *Journal of Applied Psychology*. Vol. 90. No. 3. 468–482. o.
- Bittner P. (2005): *A munkafolyamat megszervezése (egyetemi jegyzet)*. Veszprémi Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Veszprém

- Bopp, M. A. – Bing, D. A. – Forte-Trammell, S. (2010): *Agile Career Development: Lessons and Approaches from IBM*. IBM Press
- Bradt, G. B. – Check, J. A. – Pedraza, J. E. (2011): *The New Leader's 100 Day Action Plan* 3rd ed. Wiley & Sons, USA
- Bradt, G. B. – Vonnegut, M. (2009): *Onboarding: how to get your new employees up to speed*. John Wiley & Spns Inc. New Jersey
- Cable, D. M. – Gino, F. – Staats, B. R. (2013): *Reinventing Employee Onboarding*. MIT Sloan Management Review. Vol. 54. No. 3. 22–28. o.
- Creswell, J. (2008): *Coaching for excellence*. Penguin Group, New York, USA
- Cross, R. L. – Singer, J. – Colella, S. – Thomas, R. J. – Silverstone, Y. (2010): *The Organizational Network Fieldbook: Best Practices, Techniques and Exercises to Drive Organizational Innovation and Performance*. Jossey-Bass, San Francisco, CA, USA
- Daft, R. L. (1997): *Management*. The Dryden Press, Chicago, IL, USA,
- Dajnoki K. (2006): *Szakmai, szervezeti és vezetői kommunikáció vizsgálata a mezőgazdaságban*, PhD értekezés, Interdiszciplináris Társadalmi- és Agrártudományok Doktori Iskola, Debrecen
- Dobák M. (2006): *Szervezeti formák és vezetés*. Akadémia Kiadó, Budapest
- Greenhaus, J. – Callanan, G. – Godshalk, V. (2010): *Career Management* 4th ed. SAGE Publications, Californis, USA
- Hampel, B. – Lamont, E. (2011): *Perfect Phrases for New Employee Orientation and Onboarding*. The McGraw-Hill Companies, USA
- Hauptmann, E. (1996): *Putting Choice Before Democracy: A Critique of Rational Choice Theory*. State University of New York Press, USA
- Hellriegel, D – Slocum, L. (2010): *Organizational Behavior* 13th ed. Cengage Learning, Mason, USA
- Higgins, C. A. – Sekinguchi T. (2006): *The Influence or Adjust*. In: Schriesheim, C. A. – Neider, L. L. (ed) *Power and Influence in Organizations: New Empirical and Theoretical Perspectives*, IAP-Information Age Publishing Inc, USA
- Juhász Cs. (2007): *Motiváció* pp. 86–103. In: *Esély Egyenlőségi Emberi Erőforrás Menedzsment* (Szerk. Berde Cs. – Dajnoki K.). Debreceni Campus Kht., Debrecen
- Juhász Cs. (2012): *Ösztönzésmentedzsment*. Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei VI. évf. 4. sz. No. 10. 139–148. o.
- Kammeyer-Mueller J. D. – Wanberg C. R. – Glomb T. M. – Ahlburg D. (2005): *The role of temporal shifts in turnover process: It's about time*. *Journal of Applied Psychology*. Vol. 90. No. 4. 644–658. o.

- Karoliny M. – Poór J. (2010): Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest
- King, E. (2012): Field tested: recruiting, managing and retaining veterans. AMACOM, USA
- Kramer, M. (2010): Organizational socialization: Joining and leaving organizations. Policy Press, Cambridge
- Kroth, M. – Christensen, M. (2009): Career Development Basics. ASTD Press, east Peoria, IL, USA
- Lawson, K. (2006): New employee orientation training. Elsevier Ltd., Oxford, Britain
- Manjunath, V. S. – Nagendra, S. (2010): Entrepreneurship and Management. Sanguine technical Publishers, Bangalore, India
- Mathis, T. L. – Galloway, S. M. (2013): Steps to safety culture excellence. John Wiley & Sons Inc., New Jersey, USA
- Matiscsákné L. M. (2012): Személyzetbeszerzés: alkalmazás és beillesztés. In: Matiscsákné L. M. (szerk.): Emberi erőforrás gazdálkodás. KompLex Kiadó Kft., Budapest
- Mellinger, E. (2013): Orientation and onboarding processes for the experienced perioperative RN. AORN Connections Vol. 98. No. 4. 5–7. o.
- Moorhead, G. – Griffin, R. (2010): Organizational Behaviour: Managing People and Organizations 9th ed. South-Western Cengage Learning, Canada
- Móri M. (2012): A munkahelyi beillesztés gyakorlata az egyén megközelítésében. VIKEK Közleményei IV. évf. No. 10. 159–168. o.
- Morrison E. W. (2002): Newcomers' relationships: The role of social network ties during socialization. Academy of Management Journal Vol. 45 No. 6. 1149–1160. o.
- Nyberg, T. L. – Buckley, M. R. – Harvey, M. – Novicevic, M. – Wheeler, A. (2007): Socializing Employees: Helping Individuals Develop Appropriate Expectations for Both Their Work and the Organization. In: Sims, R. (ed) Human Resource Management: Contemporary Issues, Challenges and Opportunities. IAP-Information Age Publishing, USA
- Pfister, J. (2009): Managing Organizational Culture for Effective Internal Control. Physica, UK
- Répánczki R. (2011): Praktikák az új dolgozó hatékony beillesztéséhez. Lex HR-Munkajog. 2011/4. 26–29. o.
- Rhoades, A. (2011): Built on Values: creating an enviable culture that outperforms the competition. Jossey-Bass, San Francisco, USA
- Simmons-Welburn, J. – Welburn, W.C. (2003): Organizational entry, sense making, and new professional employees in academic libraries. 11th National Conference of Association of College and Research Libraries, Charlotte, NC, April 10–13

- Toarniczky A. (2011): Szocializáció multikulturális szervezetben (PhD értekezés). Budapesti Corvinus Egyetem Vezetéstudományi Intézet
- Van Maanen, J. - Schein, E. H. (1979): Toward the theory of organizational socialization. Resource in Organization Behavior Vol. 1. 209–264. o.
- Weber, L. (2011): Everywhere: Comprehensive digital strategy for the social media era. John Wiley & Sons Inc., New Jersey
- Werner, D. M. – DeSimone, R. (2012): Human Resource Development 6th ed. South-West-er Cengage Learning, Mason, USA
- Westwood, R. (2005): New employee orientation. ASTD Press, USA
- Woolnough, H. – Davidson, M. (2007): Mentoring as a career development tool: gender, race and ethnicity implications. In: Bilimoria, D. – Piderit, S. (ed) Handbook on Women in Business and Management. Edward Elgar Publications, Cheltenham, USA
- Yarnall, J. (2008): Strategic Career Management: Developing your Talent. Routledge, UK
- Young, C. A. (2003): Organizational Socialization: Messages, Meanings, and Making Sense. In: Kuslivan S. (ed) Managing Employee Attitudes and Behaviours in the Tourism and Hospitality Industry. Nova Science Publishers, New York, USA, 289–308. o.

Szerzők

Kozák Anita PhD

adjunktus

Eszterházy Károly Egyetem,

Gazdaságtudományi Intézet

kozak.anita@ektf.hu

Csáfor Hajnalka PhD

főiskolai docens, dékán

Eszterházy Károly Egyetem,

Gazdaságtudományi Intézet

hcsafor@ektf.hu

E-GOV: TARGET SHOOTING OR GAME HUNTING?

Pásztor Márta Zsuzsanna

Abstract

The European direction of e-government developments is determined mainly by budgetary considerations. Cyber-optimistic predictions, such as “let’s do it and people will use it” are unfulfilled and the use of services remains lower than expected.

Tracking the demands of users of government services (businesses and citizens) is a real challenge for the developers of e-government services. New demands arise constantly as a result of realized solutions, best practices in the business world and other countries; technological development and use of improved devices.

After considering whether the electronic public services available for Hungarian citizens adequately meet the expectations of the digital age we can state that the best way to turn young, mobile equipment users into e-citizens is by applications made for new platforms.

Keywords: *eGovernment, online public services, digital age*

JEL: O38, L86

Introduction

The main directions of e-government developments in the European Union and – as a result – in Hungary, are determined in consideration with the budgetary planning periods of the EU. Realisation and financial control of the development programs made and approved in this manner are important targets, which neglect – for the most part – technological developments and the re-structuring of user demands generated partly by these developments.

In the early period of developing e-government services the era of bureaucratic-technical hypotheses was accompanied by a line of thought which took user demands and needs into consideration (Eggers, 2005). This was named (e-)government 2.0 following the example of web 2.0, which provided new, user-friendly services.

The convergence of the two viewpoints may be tracked in works discussing service providing public administration and New Public Management (NPM) and the re-considered version of the latter describing Post-NPM (Hajnal-Rosta, 2015). Integration of this thought into the development of e-government services is marked by the fact that the EU system evaluating the level of development of electronic public services, which was earlier based on the Common List of Basic Public Services (CLBPS) provided for citizens, changed into evaluating the suitability of services for Life Events (Table 1.).

Table 1.: Change of list of services in evaluating e-government achievement

Basic Public Services (2005-)	Life Events (2012-)
Enrolment in higher education (CIT 10)	Studying (enrolling in higher education and/or applying for a study grant)
Job search services (CIT 2)	Starting a new job
	Losing and finding a job: • Becoming unemployed • Looking for a job
Social security benefits (CIT 3)	Starting a procedure for a disability allowance
	Retiring
Certificates (CIT 9)	Declaring the birth of a child and/or applying for a birth grant
	Marriage or change of marital status
	Death of a close relative and/or starting an inheritance procedure
Personal documents (passport/driver's license) (CIT 4)	Needing a passport to travel to another country
Car registration (CIT 5)	Owning and driving a car: • Applying for a driver's license (or renewing an existing one) • Registering a car (taxes, parking permits)
Application for building permission (CIT 6)	Buying, building or renovating a house
Announcement of moving (CIT 11)	Moving and changing address within a country
	Moving or preparing to move to another country (e.g. to study, work, retire...)
Health-related services (CIT 12)	Making a doctor's appointment in a hospital
Declaration to police (CIT 7)	Reporting a crime (smaller offences, e.g. theft, burglary etc.)
Income taxes (CIT 1)	Declaring income taxes
Public libraries (CIT 8)	Making use of the public library

Source: own construction based on Capgemini 2007 and 2013

Devices used by costumers of e-government services are constantly changing as a result of development, availability and spread of information and communications technology (ICT). Spread of the internet and faster connection resulted in the increasing expectation of real-time online connections and since 2005 personalisation and real interaction.

Progress of mobile technology resulted in the demand (Fig. 1) that government websites be fast to download and easy to read on mobile devices and also that special programs, applications be available for using the services (Capgemini, 2015).

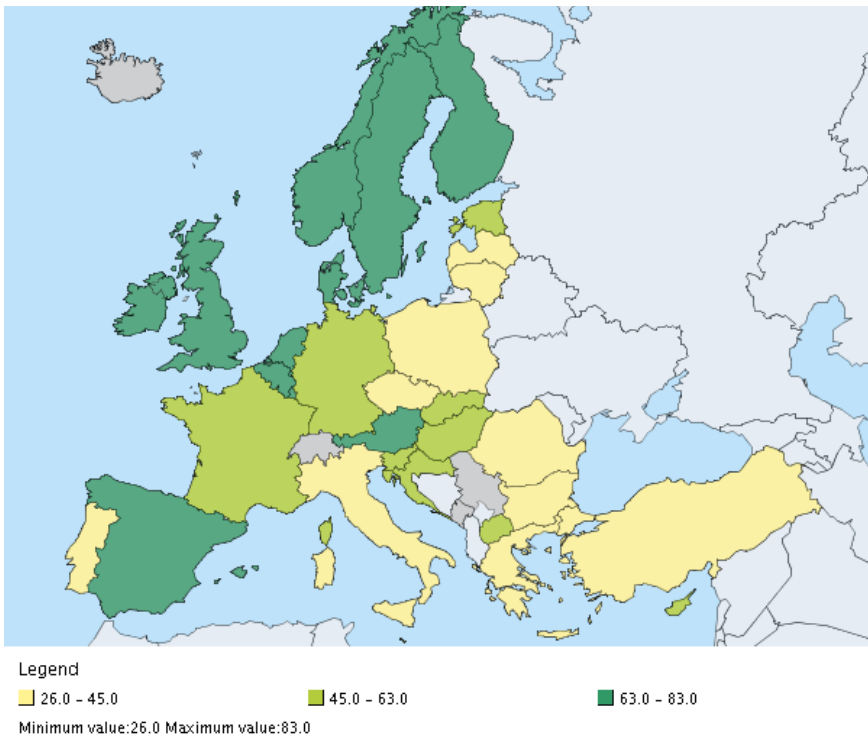

Fig. 1.: Individuals using mobile devices to access the internet on the move
(% of individuals aged 16 to 74. - 2015)

Source: Eurostat

Material and methods

Hungarian public administration offers online services for some of the life events described above. I reviewed the existence of elements indicating suitability for the requirements of the digital age as they were available in the period of December 2015 – January 2016. The reviewed elements were as follows:

- mobile friendly website;
- mobile application;
- online forms;
- personalisation;
- online payment of fees.

Results and discussion

The starting point for central public administration services is the Kormányzati Portál (magyarorszag.hu), which is a collective site, electronic one-stop-shop, central identification system and single sign-on (SSO) authentication surface. This last function provides the identification of clients who have the so-called “ügyfélkapu” (client gateway) access. Through client gateway electronic documents can be submitted in an authenticated manner and on- or offline forms can be sent to the organizations that enabled electronic administration. Client gateway access can be established by attending in person an organization appointed to register clients (government offices, tax authority, post offices, consular representations).

Birth of a child

The birth of a child must be reported in person to the Registrar allocated to the place of birth. In special cases (for certificates issued after 1 June 2014 regarding the applicant and free of charge) a copy of the birth certificate may be requested through the nyilvantarto.hu website (as a good example the VitalCheck site operating in the United States should be noted).

On the website of the Hungarian Treasury (www.allamkincstar.gov.hu) information on all forms of family support required by law is available for Private Persons/Family support. In order to apply for support various application forms are available that can be downloaded and submitted via post and applicants with client gateway access can submit benefit applications and track the progress of their cases on the eugyfel.allamkincstar.gov.hu website. Regarding this service personalisation and targeting could be expected, i.e. registered applicants should find their data already uploaded onto the forms and would only need to record changes (e.g. increased benefits due to the birth of a new child).

Enrolling in higher education

Application process to higher education institutions: www.felvi.hu website provides information on higher education institutions and the courses taught at these. Applications and obligatory attachments may be submitted through online forms and it is necessary to confirm the application via client gateway or the post. Fees can be paid by bank transfer or debit/credit cards online. From 2015 applications can only be submitted electronically and one type of communication (postal or electronic mail, internet, phone, text message) may be chosen regarding the results of the applications process and the relevant scores.

Looking for a job

In the Country Factsheet published in 2015 (EC, 2015) this event is indicated with the summary term of “Losing and Finding a Job”. 22 services were reviewed for evaluating job seeking and training programmes for finding a job.

Job seeking: all information necessary for job-seekers can be found on the website of the National Employment Service (NES) (munka.hu) such as: benefits, training programmes, assistance. In the job data base job-seekers can search among job opportunities notified to the employment offices (Virtual Labour Market Portal, VLMP). Other useful additional services are also available, e.g. the National Job Orientation Portal (self-assessment questionnaires, information on various professions and occupations, labour

market information and career advice to support career planning, among other things) or the CareerHelp (predictable trends on the labour market, professions in demand and occupations where there is over-supply).

Characteristically, registered job-seekers maintain contact with the relevant job office in person, with the only exception of e-mails, which can only be used after preliminary registration. Employers of temporary workers (simplified employment) can use a mobile application through which they can report their temporary workers after registering with client gateway.

Declaring income taxes

The efficiency and relationship with citizens of the National Tax and Customs Administration of Hungary (the “NTCA”) are decisive factors in the operation of public administration. This is a regularly repeated and fiscally significant contact. In Hungary the NTCA receives the majority of forms submitted online. For a specified group of tax payers it is obligatory to submit tax returns electronically.

For providing information the website of the NTCA is outstanding. As the time of submitting tax returns for year 2015 is approaching, the NTCA prepared a sub-site which can be opened separately and even through a mobile device. The sub-site contains the most important information, deadlines and services (unfortunately only in Hungarian – Fig. 2.)

Fig. 2.: Income taxes declaration homepage from NTCA

Source: nav.gov.hu/szja/szja

Electronic support for submitting tax returns started with calculating tables published officially and then continued with a downloadable program. Today the framework program called “General Form Completion” may be used to download and fill in blank forms (offline). After logging in, the form can be submitted to the NTCA via client gateway. Personalisation of the forms, e.g. automatic filling in of the data and income already known to the NTCA does not exist. However, in given circumstances the tax payer can select the option of letting the NTCA determine his taxes or entrust the employer with preparing his tax return. Taxes and contributions are paid by bank transfer to specified target accounts. It is not possible to pay with bank cards online.

In a mobile-friendly world though submitting tax returns should not only mean the possibility of filling in an electronic form which lacks comfort and is not user-friendly. Instead, the program should be available to download onto computers as well as online and mobile applications (phone and tablet). In the USA the users can choose from a wide range of mobile applications,

which support the preparation of tax returns (Wagoner, 2015 and Battersby, 2011). This is in addition to the understandably popular TurboTax, which is the same age as the program used by the NTCA.

Reporting a crime

Reporting minor crimes online is possible via the police.hu website where forms can be downloaded and then filled in with the help of the general form completion program (similarly to dealing with the Tax Authority).

The RUTIN smartphone application is connected with the activities of the police and helps travellers with notifications about accidents and other traffic information.

Based on international examples local and civil organization initiated the development of applications (e.g. Városvédő, HelpyNet, Segélyhívás, Balatonhelp) which in emergencies will send an alarm to previously pre-programmed phone numbers. The further development of these applications and ensuring connections with the authorities is a task for the future.

Needing a passport

Personal identification documents (ID cards, driver's licenses and passports) require attendance before the relevant authorities in person. This is expected to change since on 1 January 2016 a new, electronic identification card was introduced which, in practice, contains all the data that appears in passports.

The central government portal contains the most important steps and the list of necessary documents required for dealing with these issues in person. There is also a possibility to book an appointment online for attending the document office. Customers can also ask for an electronic message to warn them before their personal documents expire and may request new documents online to replace lost ones. On the website of the Central Office for Administrative and Electronic Public Services (nyilvantarto.hu) the progress of cases can be followed with an online case helper. In the course of modernizing services "OkmányApp" was created, through which lost documents can be replaced, changes to the ownership of vehicles can be notified and a certificate of good standing can be applied for.

Conclusions

The basis for the development of electronic services for governments in the digital age is the “reintegration of services, the demand-based holistic approach, and the extensive digitalisation of administrative operations” (Z. Karvalics, 2008:8). Since 2012 the integration of e-government services is the basis of the EU evaluation of developments. In order to achieve appropriate results the existing, point-like services will need to be re-structured to build on and connect with each other in accordance with the life events of citizens and businesses. Assessment and consideration of user demands is necessary for creating services. It shall be taken into account that these demands are varied and multi-levelled ranging from people who reject or unable to use electronic devices to the digital natives of Generation Z.

Based on the use of digital devices by the latter group, characterised by increasing numbers and activity, I reviewed the comfort provided by e-government services available for citizens. Looking at the results summarized in Table 2. below it can be stated that there are numerous possibilities for further development.

Table 2.: Digital age maturity of Hungarian eGov

Life event	Mobile-friendly websites	Mobile application	Online forms	Personalisation	Online payment
Applying for a birth grant			✓		
Enrolling in higher education			✓		✓
Looking for a job		✓			
Declaring income taxes	✓				
Reporting a crime					
Needing a passport		✓			

Source: own construction

It is my opinion that developments will bring returns, concentrated and user-friendly services will inspire even users who are not keen on using e-government services.

REFERENCES

- Battersby, J. (2011). Find the best mobile tax filing app for iOS. Date of downloading: 2016. 1 19, source: Macworld: http://www.macworld.com/article/1165510/find_the_best_mobile_tax_filing_app_for_ios.html
- Capgemini. (2007). The User Challenge Benchmarking The Supply Of Online Public Services.
- Capgemini. (2013). Public Services Online - Digital by Default or by Detour? Final Background Report. -: European Union.
- Capgemini. (2015). Future-proofing eGovernment for a Digital Single Market. European Union.
- EC. (2015). Country Factsheets – eGovernment Benchmark Report 2015 . Date of downloading: 2016. 01 19, source: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/score-board-2015-egovernment-benchmark-factsheets>
- Eggers, W. D. (2005). Government 2.0: Using Technology to Improve Education, Cut Red Tape, Reduce Gridlock, and Enhance Democracy. Linham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Hajnal, G. – Rosta, M. (2015). NPM and post-NPM in the view of European administrative elites: Towards understanding the relationship of public management reform doctrines. IRSPM Annual Conference, Session on “Modelling Public Service Change” 30/03-01/04/2015. Birmingham, UK.
- Pásztor, M. Zs. – Popovics, A. (2015. 6). Use of Egovernment Services in Relation to Internet Use and Coverage. Selye E-Studies, pp.: 137–152.
- Wagoner, A. (2015. 4 13). Top Android apps to help you file your taxes. Date of downloading: 2016. 1 19, source: Android Central: <http://www.androidcentral.com/top-android-apps-help-you-file-your-taxes>
- Z. Karvalics, L. (2008). Towards Governing in the Digital Age. Budapest: Demos.

Author

Pásztor, Márta Zsuzsanna

Szent István University

Gödöllő

pasztor.marta@gtk.szie.hu

A GYÖNGYÖSI JÁRÁS MUNKANÉLKÜLISÉGI HELYZETE, KITÖRÉSI PONTOK

Pilinyi Bálint
Ambrus Andrea

Összefoglalás

A munkanélküliség kérdése nem veszti el aktualitását, hiszen a teljes foglalkoztatottság megvalósíthatatlan, így mindig érdemes tárgyalni a foglalkoztatásról, a munkahelyteremtésről, a képzésekről. Tanulmányunkban a Gyöngyösi járás munkanélküliségi helyzetével, valamint esetleges kitörési pontok meghatározásával foglalkozunk. Primer kutatásunk alapját az Észak-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ Gyöngyösi Kirendeltségének foglalkoztatási osztályvezetőjével készített mélyinterjú képezi, míg szekunder kutatásként adatbázisok által szolgáltatott adatok alapján készítettünk helyzetfeltárást a Gyöngyösi járás településeiről.

Az általunk végzett helyzetfeltárásból kiderült, hogy a járás állandó lakosságának száma folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, míg az öregedési index növekvő értékeket vesz fel. A lakosság csökkenő száma legfőképpen a természetes fogyásnak és a negatív vándorlási mutatóknak tudható be. A legnagyobb problémát a tartós munkanélküliek jelentik, mivel kiugró hányaduk csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A mélyinterjúból kiderült, az alacsony végzettség a tartós munkanélküliség fő oka. A regisztrált munkanélküliek körülbelül felét a tartós munkanélküliség teszik ki a vizsgált időszak egészében. Ezen kívül tudnunk kell, milyen képzettségű a munkakeresők nagy része, milyen képzettségekre van szükség, valamint meg kell vizsgálnunk a térség legnagyobb foglalkoztatóit, hiszen ők fogják a legnagyobb hatást gyakorolni a munkavállalók iránti keresletre.

Kulcsszavak: Gyöngyös, munkanélküliség, kitörési pont, foglalkoztatás, képzettség
Jel: E24

The State of Unemployment in Gyöngyös Subregion, Break-Out Points

Abstract

The question of unemployment can be regarded as permanently actual, so it is always necessary to talk about employment, creating workplaces and trainings. The main goal of our study is to review the state of unemployment in the Gyöngyös subregion, and to find the already existing break-out points.

State analysis of the situation in the Gyöngyös subregion was investigated by secondary researches.

An important part of the study is the interview with Mónika Koren, the employment manager of the Regional Employment Center Gyöngyös Sub-Office.

From the state analysis we can see that the subregion's population is representing a constantly decreasing tendency, but the aging index is increasing. The decreasing population number is the resulted by the natural decrease and negative migration indexes.

The biggest problem is the long-term unemployment, because most of them have completed only elementary school. We can see from the interview that low qualification is the reason behind the long-term unemployment. Long-term unemployed give approximately half of the registered unemployed in the examined time period.

Important to have information what qualifications do most of the population have, what qualifications are requested in the subregion. Besides of these the largest employers should also be in focus because they have the greatest impact on the subregion's employment situation.

Kulcsszavak: Gyöngyös, unemployment, break-out point, employment, qualification

Jel: E24

Bevezetés

A munkanélküliség nem veszi el aktualitását, mivel a teljes foglalkoztatás megteremtése lehetetlen. Hazánkra a strukturális munkanélküliség jellemző, ami azt jelenti, hogy mindig találhatók üres álláshelyek és munkakereső emberek.

Ezen okokból kifolyólag választottuk témának a Gyöngyösi járás munkanélküliségi helyzetét. Mivel mindig jelen lesznek munkakereső emberek, így érdemes foglalkozni ezen emberek képzésével, valamint a számukra megfelelő munkahely megteremtésével.

Tanulmányunkban megvizsgáltuk a térség demográfiai helyzetét, ezen belül a népességszámot, a népvándorlást, a születések és halálozások egyenlegét, az öregedési indexet, a térség településein megtalálható intézményeket, valamint a térség munkanélküliségi helyzetét. Ezeket elengedhetetlennek tartottuk egy átfogó kép feltárásához, hiszen a munkanélküliségi problémák megoldásához nem elég tudni a munkanélküliségi adatokat. Szükségünk van a térség ismeretére, a települések demográfiai és gazdasági helyzetére, a fő foglalkoztatókra, valamint a meghatározó foglalkoztatási ágakra.

Az Észak-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ Gyöngyösi Kirendeltségének foglalkoztatási osztályvezetőjével, Koren Mónikával készült mélyinterjú elősegítette a járás foglalkoztatási helyzetébe való mélyebb betekintést.

Az interjú és az általunk készített helyzetfeltárás hozzájárult a helyi viszonyok pontos feltárásához, a végbemenő folyamatok elemzéséhez. Ennek alapján tettük meg javaslatainkat, amelyek segítséget jelenthetnek a jelenlegi foglalkoztatási helyzet legfőbb problémáinak megoldásában.

Irodalmi áttekintés

A munkanélküliség fogalmát sokan sokféleképpen megfogalmazták már. Közgazdasági értelemben definiálva a munkanélküliség a kvantitatív és kvalitatív munkaerő kihasználatlansága (Manfred, 1994). Ez a kihasználatlanság valamilyen mértékben minden esetben fennáll. A teljes foglalkoztatottság csak mesterkélt állapotot jelentett, és az a rendszerváltással egyidejűleg meg is szűnt (Laki, 1999).

Azonban nem is a mindig jelen lévő munkanélküliség jelenti a problémát, hanem a tartósan munkanélküliek rétege, mely legfőképp az alacsony képzettséggel rendelkezőket foglalja magában. Ha ez a réteg kikerül a munkaerőpiacról, akkor nehezen vagy egyáltalán nem képes visszakérülni oda. Hosszabb munka nélkül töltött idő után ezek az emberek beletörődnek, könnyen elfogadják a helyzetüket, ezért nehéz őket elhelyezni újra a munkaerőpiacon (Aberg, 2001).

A fejlett országokhoz képest hazánk közel 20 éves lemaradásban van gazdaságilag, azonban az eltartottak száma kimagaslik, amibe leginkább a munkanélküliek tartoznak. Az a munkaerő, amely korábban kiszorult a munkaerőpiacról, és azt gondolták, hogy nehezen talál vissza oda, vagy nem is akar visszatérni hátrányos helyzete vagy képzettség hiánya miatt, képtelen visszatérni a folyamatosan csökkenő lakónépesség miatt (Benke, 2005).

Hazánkban az állami források, melyek a foglalkoztatás arányának javítására szolgálnak, szinte csak az iskolázatlanokra és a munkanélküliekre irányulnak. Közel másfél millió embernek nincs hasznosítható tudása a munkaerőpiacon (Semjén–Tóth, 2009).

Hazánkra a strukturális munkanélküliség jellemző, ami azt jelenti, hogy mindig találhatóak üres álláshelyek, bármilyen magas is a munkanélküliség aránya (Róbert, 2002). Ennek egyik oka, hogy a munkavállalók alulképzettek, másik oka a mobilitás hiánya, azaz az álláslehetőség miatt nem feltétlenül változtatnának lakhelyet. A harmadik ok, hogy némely hiányszakmában nagyon alacsony fizetést kínálnak, ami miatt nem érdemes a szociális támogatást feladni vagy elköltözni. (Pethő, 2006)

Benedek (1996) írja, hogy közgazdászok kutatásai alapján kijelenthető, a különböző piacgazdasági rendszerekben a munkanélküliség bizonyos mértékben való jelenléte természetesnek mondható. A „természetes munkanélküliségi rátát” a közgazdászok többnyire 5 és 6% közé helyezik. Számos ember önszántából dönt úgy, hogy állást változtat. Ennek hatására ezek a személyek néhány hétre vagy hónapra munkanélküliként kerülnek nyilvántartásba, de valójában létbiztonságukat ez nem veszélyezteti. Ugyanez érvényesülhet a szakképzésből éppen kikerült fiatalokra is. A gazdaságban megfigyelhető strukturális átalakulások is eredményezhetnek kisebb-nagyobb munkanélküliséget. Ez az állapot egészen addig fennmarad, amíg a leépülő területekről elbocsátott munkásokat át nem képzik, és nem alkalmazzák más munkaterületen. Mikroökonómiai értelemben akkor lép fel természetestől eltérő munkanélküliségi ráta, ha a munkaerő kereslete nem egyezik meg a kínálatával. Általánosságban kijelenthető, hogy a munkanélküliség úgy egy-egy szektorban, mint az egész nemzetgazdaságban a gazdaság növekedésével fordított arányban változik. A GDP növekedése csökkenti, visszaesése pedig növeli az állástalanok számát. Arthur Okun amerikai közgazdász ezt

a tapasztalati tényt modellformába öntötte, ezt a modellt a matematikában „Okun törvényeként” ismerik. E törvény szerint a GDP-nek a potenciális GDP-től való 2%-os eltérése 1%-os ellentétes irányú elmozdulást okoz a munkanélküliségi rátában.

Anyag és módszertan

A Gyöngyösi kistérség Heves megyében 2012. december 31-től már csak mint statisztikai egység működik, párhuzamosan az új járásrendszerrel. Az újjáalakult Gyöngyösi járás lépett a helyébe 2013. január 1-jén. A Gyöngyösi járás Heves megyéhez tartozó járás Magyarországon. Területe 750,78 km², népessége 73 218 fő, népsűrűsége 97,52 fő/km² volt a 2015 évi adatok szerint. Mind a néhai kistérséghez, mind a jelenlegi járáshoz ugyanaz a két város és 23 község tartozik.

Tanulmányunkban szereplő adatfeldolgozások legnagyobb része szekunder adatgyűjtésen és azok kiértékelésén alapul. Ezek az adatok az alábbi adatbázisokból származnak:

- Központi Statisztikai Hivatal honlapja (ksh.hu),
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs rendszer honlapja (teir.hu),
- Nemzeti Erőforrás Minisztérium honlapja (nefmi.gov.hu) – (2012-óta már Emberi Erőforrások Minisztériuma),
- TakarNet honlapja (takarnet.hu).

Az adatok feldolgozásához, rendszerezéséhez és szemléltetéséhez az alábbi programokat használtuk:

- - Microsoft Word 2010,
- - Microsoft Excel 2010.

Az adatgyűjtés célja a Gyöngyösi járás minél részletesebb felmérése volt, mind élıhetőség és gazdasági potenciál szempontjából, mind a munkanélküliségi helyzet szempontjából.

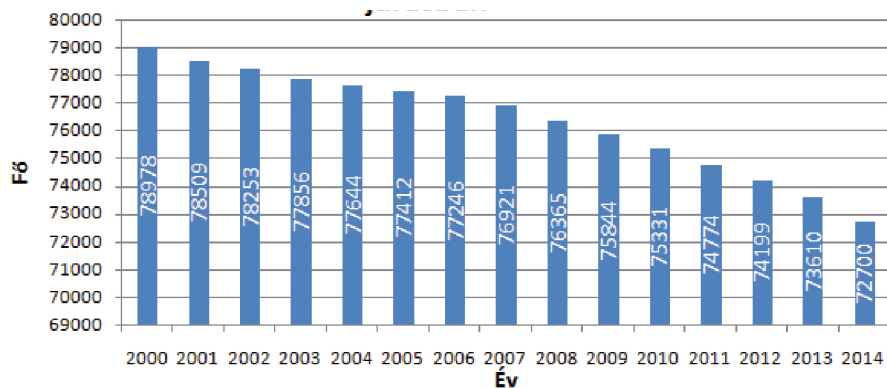
Munkánk eredménye, hogy elkészült a járás helyzetfeltárása, mely elengedhetetlen a jelenleg zajló folyamatok és azok okainak minél szélesebb körben való áttekintéséhez. A munkanélküliségi adatokat és a helyzetfeltárást összevetve megkaphatjuk a munkanélküliség esetleges kiváltó okait, valamint a területeket, melyek képesek lennének e helyzet javítására.

A primer adatgyűjtést egy mélyinterjú képezte, melyet Koren Mónikával, az Észak-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ Gyöngyösi Kirendeltségének foglalkoztatási osztályvezetőjével készítettünk.

A mélyinterjú készítése során a legfőbb cél az volt, hogy a járás jelenlegi munkanélküliségi helyzetéről egy olyan személytől kapjunk információt, aki a lehető legjobban ismeri a gyakorlatban megjelenő problémákat. Ezáltal mélyreható, pontos és legfőképp megbízható forrásból származó információkat kaptunk. Mivel a témához legközelebb álló forrásból származik, így fontos információkkal egészíti ki az általunk végzett adatgyűjtést és értékelését.

Eredmények és értékelésük

A Gyöngyösi járás népességszámának változását mutatja be az 1. ábra. Láthatjuk, hogy a vizsgált időszakban, mely 14 évet ölel fel, folyamatosan csökkent a járás állandó lakossága.

1. ábra: Az állandó lakosság változása a Gyöngyösi járásban

Forrás: saját szerkesztés, KSH

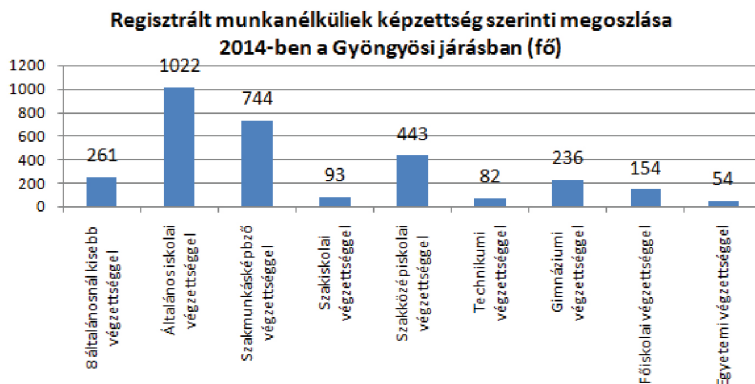
Míg 2000-ben 78 978 fő élt a járásban, addig 2014-ben mindössze csak 72 700 fő. Ez 6 278 fős lakosságcsökkenés, ami 8%-kal egyenlő. Átlagolva ez a csökkenés évi 448 főt, évenként átlagosan -0,56%-ot jelent.

A lakosságcsökkenés a természetes fogyásnak és a vándorlási egyenlegnek tudható be.

A természetes szaporodás/fogyásra vonatkozó adatokat 2000 és 2013 közötti időszakra terjedően vizsgáltuk meg, és ezen időszakban minden évben negatív értékeket vett fel, azaz természetes fogyás jelentkezett. A halálozások száma évente átlagosan 400 fővel haladta meg a születések számát. A mutató állása nem arányosan oszlik meg az egyes települések között. A népességcsökkenés a lakosság számából adódóan Gyöngyösön volt a legjelentősebb. A település 2000-ben még 32 855 fő lakosságot számolt, ez 2013-ra már csak 31 018 fő volt. Ez 13 év alatt 1837 fő csökkenés, ami összesen 5,59%-os csökkenést jelent.

Megvizsgáltuk a járás vándorlási különbözetét is. A vándorlási különbözet igen nagy mértékekben ingadozott a vizsgált időszakban (2002 és 2013 között), 2003-ban és 2004-ben pozitív értékeket mutat, és mindössze a vizsgált utolsó négy évben figyelhető meg folyamatosan csökkenő tendencia, míg a 2005-ös és a 2008-as értékek kiugróan alacsonyak voltak. Ezek alapján azonban mégis kijelenthetjük, hogy átlagosan mégis több ember hagyja el a járást, mint amennyi betelepül.

A járás öregedési indexéről elmondható, hogy a vizsgált időszak (2005 és 2013 között) alatt az értéke 21%-kal, azaz évente átlagosan 2,33%-kal nőtt. Ez a mutató az országos értéknél rosszabb, mert Magyarországon az öregedési index értéke 2005-ben 99,9% (a járásban 116,16%) volt, ami 2012-re +16,5%-kal 116,4%-ra (a járásban 133,88%) emelkedett. A járás emelkedési rátája majdnem megegyezik az országos évi 2,36%-os emelkedéssel.

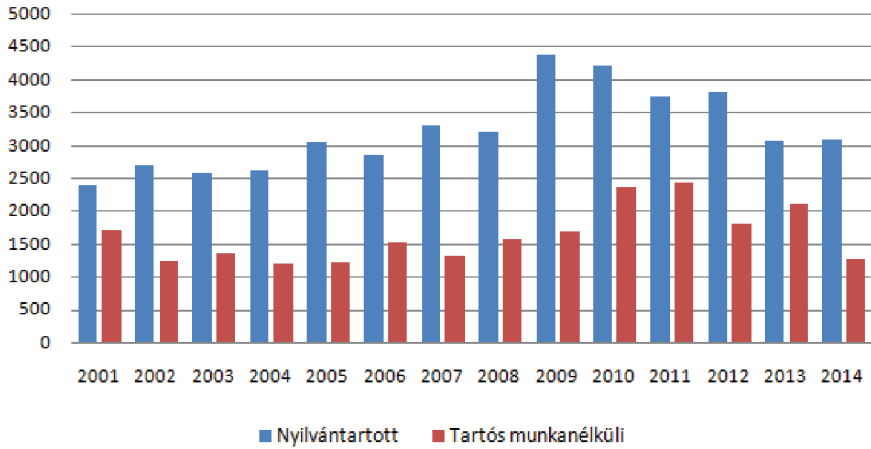
2. ábra: Regisztrált munkanélküliek képzettség szerinti megoszlása 2014-ben a Gyöngyösi járásban

Forrás: saját szerkesztés, TEIR

A munkakeresők túlnyomó többségének mindössze általános iskolai végzettsége van (2. ábrán), ez 2014-ben 1022 főt jelentett. Ezután következnek a szakmunkásképzős végzettséggel rendelkezők, mely még mindig magasan a többi fölött áll 744 fővel. Szakiskolai, technikumi, illetve egyetemi végzettséggel csak a munkakeresők töredéke rendelkezik.

Az, hogy a főiskolát végzettek száma meghaladja mind a három fentebb említettet (még a szakiskolai és technikumi végzettséget is), betudható a járás központjában megtalálható Károly Róbert Főiskola jelenlétének. 2013-as adatok alapján 5178 fő rendelkezett főiskolai vagy egyetemi végzettséggel Gyöngyösön. Ez a város lakosságának 17,58%-a, az országos átlag pedig erre az évre vonatkozóan mindössze 15,53%.

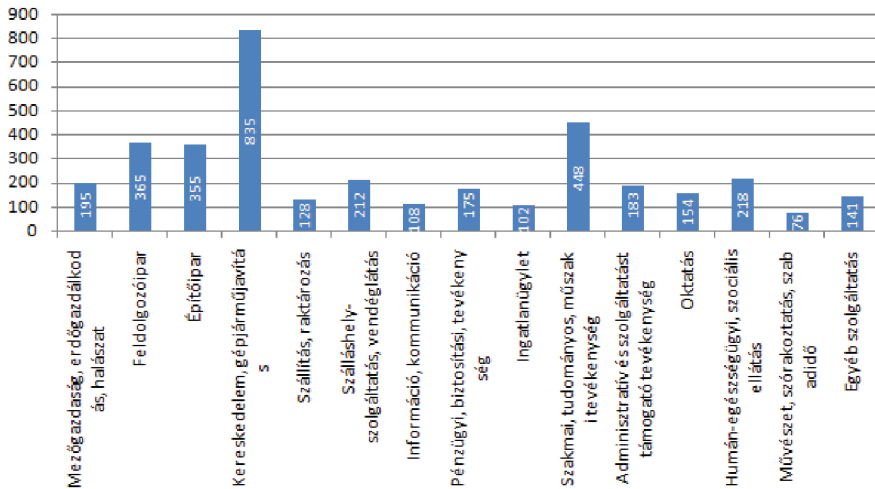
A munkakeresők alacsony képzettsége miatt megvizsgáltuk a tartós munkanélküliek arányát a regisztrált munkanélküliek között. Ez látható a 3. ábrán.

3. ábra: Nyilvántartott és tartósan munkanélküliek összehasonlítása a Gyöngyösi járásban

Forrás: saját szerkesztés, TEIR

A vizsgált időszak 2001 és 2014 közé esett, és ebben az időszakban bár kisebb-nagyobb ingadozásokkal, de hozzávetőlegesen a regisztrált munkanélküliek felét a tartós munkanélküliek tették ki. Feltételezhetjük, hogy az alacsony képzettségek nehezítik meg a munkakeresők elhelyezkedését.

4. ábra: A járásban működő vállalkozások száma a különböző gazdasági szektorokban

Forrás: saját szerkesztés, TEIR

A járásban jelen lévő vállalkozásokról megállapítható (4. ábra), hogy összesen 3695 darab regisztrált vállalkozás van a járásban. Ebből 835, tehát kiugró hányaduk foglalkozik kereskedelemmel és gépjárműjavítással, 448 szakmai, tudományos és műszaki tevékenységekkel. Kiemelkedik még a feldolgozó és az építőipar, mindkét ágban több mint 300 vállalkozás van regisztrálva.

Ezek természetesen csak a bizonyos ágazatokban regisztrált vállalkozások száma, nem pedig az adott ágazatban foglalkoztatottak száma. Azonban mivel ezen ágazatokban regisztrálták a legtöbb vállalkozást, mennyiségükből kiindulva feltételezhetjük, hogy a foglalkozási ágak lesznek a legmeghatározóbbak a térség foglalkoztatása szempontjából.

A Koren Mónikával készített interjú alátámasztotta a fentebb említett feltételezéseket, miszerint az alacsony képzettség miatt van nagy arányban anynyi tartósan munkanélküli, amennyit a vizsgálataink is alátámasztanak, amely alapján megállapítottuk, hogy a nagy arányban megtalálható vállalkozástípusok valóban nagymértékben meghatározzák a térség foglalkoztatását. Szükséges megemlíteni, hogy a térség legmeghatározóbb munkaadói a különböző multinacionális cégek. A két legnagyobb foglalkoztató a B. Braun Medical Kft. 1118 fővel, valamint a Lear Corporation Hungary Kft. 856 fővel.

Itt az arányok miatt érdemes megjegyezni, hogy a 2015-ös évben Gyöngyösön a közfoglalkoztatásban alkalmazottak száma 327 fő volt.

Ezzel párhuzamosan a járásban jelen vannak viszonylag nagy számmal a biztos munkahelyet jelentő helyi vállalkozások, amit pozitív eredményként értékeltünk. A helyi vállalkozások ugyanis munkahelyteremtés szempontjából biztosabbnak ítéltetők meg, hiszen kötődnek a járáshoz. A multinacionális cégek gyorsabban képesek mozogni, amely a nagyszámú munkahelyek gyors megszűnését eredményezheti. Ezért tartjuk kiemelt fontosságúnak a helyi vállalkozások megerősítését.

Következtetések, javaslatok

A térségben tehát a legnagyobb problémát az alulképzett munkaerő és a folyamatosan csökkenő lakosságszám, illetve az elöregedő népesség okozza. Ezekre a problémákra többféle megoldást dolgoztunk ki.

Felzárkóztatás

A munkaügyi hivatal ingyenes képzéseket biztosít a munkakeresőknek, de ha a munkakeresők fele alulképzett, akkor komolyabb, tömeges újra- és továbbképzések tudnák csak valóban felzárkóztatni az embereket a kínált munkakörök által megkívánt képzettségi szintre.

Ezzel a probléma maga az emberek száma, hiszen csak 2014-ben több mint 1000 olyan munkakeresőt regisztráltak, akinek nincs általános iskolánál magasabb képzettsége. Ezt megoldani csakis rengeteg pénz befektetésével, több oktatási intézmény és oktató bevonásával lehetséges. De talán nem is a felzárkóztatás anyagi vonzatai jelentenék a legnagyobb kihívást, hanem a vele járó szervezési feladatok, hiszen ismételten rengeteg emberről van szó.

Azonban ahhoz, hogy a probléma hosszú távon is megoldott legyen, a jelenlegi oktatási rendszeren is változtatni kellene, hiszen hiába zárkóztatunk fel embereket, ha az ő utánpótlásuk oktatása ugyan úgy nem lesz megfelelő, mint az övék.

A felzárkóztatás megoldást jelentene a képzetlen munkaerő és a hiányképzettségek problémájára, ez önmagában viszont nem oldja meg a folyamatosan csökkenő lakónépesség helyzetét.

Új munkahelyek teremtése

Az alacsonyan képzett munkaerő közfoglalkoztatása csak időleges megoldás lehet, főleg az azért kapott minimálbérnél alacsonyabb bérek miatt. Ha a munkaerő képzése az érintett embertömeg méreteiből adódóan nem megvalósítható, akkor megoldás lehet a munkaerő képzettségéhez igazított munkahelyteremtés.

Ennek megoldására létre lehetne hozni egy vállalkozást, melyhez a munkaerőt a regisztrált, alacsonyan képzett munkakeresők biztosítanák. Célra vezető lenne egy mezőgazdasággal foglalkozó vállalkozás, leginkább növénytermesztési ágazatokban, mint például zöldség- és gyümölcs termesztés vagy szőlészet-borászat. Ezt indokolja a térségben nagy területen megtalálható jó minőségű termőföld, valamint a térségben található Mátrai borvidék. További érv, hogy a mezőgazdasági tevékenységet akár a jövedelem kiegészítéseként is lehet tovább folytatni.

Ezzel a legnagyobb probléma, hogy egy olyan vállalkozás felépítése, melyre nincs szükség, a piacon nem életképes, nem jövedelmező, nem jelent megoldást, hiszen hosszú távon életképtelen, így munkahelyeket se képes huzamosabb ideig biztosítani.

3. Új ipari park létesítése

Amint a mélyinterjúból kiderült, a legmeghatározóbb munkáltatók a térségben a különböző multinacionális cégek kirendeltségei, gyárai. Ezek foglalkoztatják az alacsonyan képzett munkaerő legnagyobb hányadát. Újabb multinacionális cégek betelepülése újabb munkahelyeket jelentene az alacsonyan képzett munkaerő számára.

Ezzel a probléma, hogy hiába csökkentik nagymértékben a munkanélküliséget, az ezen cégek által termelt tőke általában nem marad az országban, így nem segít a térség gazdasági helyzetének javításán.

Mivel az öregedő és csökkenő népesség, az alacsonyan képzett munkaerő országos szinten is problémát jelent, így lehetnek intézkedések, melyek települési szinten nem, viszont országos szinten megvalósíthatóak lehetnének. Ezek az intézkedések mind országos, mind települési szinten képesek lennének a tanulmányban ismertetett problémák javítására. Ezek a következők lennének:

4. Helyi vállalkozások létrehozásának támogatása

A helyi vállalkozások létrehozásának, fejlesztésének támogatása a járás jövője szempontjából meghatározó lehet. Véleményünk szerint a támogatási feltételek között kiemelt szerepet tölthet be a helyi munkaerő alkalmazása, munkahelyteremtés céljából.

5. Betelepülés ösztönzése

A képzetlen munkaerő problémájára megoldást jelenthet a megfelelő képzettségű munkaerő „betelepítése” a településre. Ez képes lenne ellensúlyozni a negatív születési egyenleget és negatív vándorlási egyenleget. Különböző adóengedmények, lakások biztosításával lehetséges lenne a hiányképzetségek biztosítása a térségben.

Ez azonban nem jelentene megoldást a már meglévő, alulképzett munkaerő kérdésére.

6. Gyermekvállalás elősegítése

Hosszú távon jelentene megoldást a negatív születési egyenlegre, valamint az ezáltal kieső jövőbeli munkaerőre a gyermekvállalás ösztönzése. Ezt állami támogatásokkal, valamint munkahelyi támogatásokkal lehetne elérni.

Ez azonban nem oldaná meg a jelenleg is munkát keresők problémáját.

A munkanélküliség problémája igen összetett, így megoldásuk nem orvosolható a fentebb említett megoldási alternatívák egyikének kiválasztásával, csak ezen javaslatok *együttes, megfelelő arányban való alkalmazásával a járási viszonyok maximális figyelembevétele mellett.*

Hivatkozott források

- Aberg R. (2001): Egyensúlyi munkanélküliség, munkakeresési módszerek és a munkanélküliség időtartama. *Statistikai Szemle*, 79. évf. 12. sz. 1018. o.
- Benedek L. (1996): Tanácsadás munkanélkülieknek. Letöltési dátum: 2015. augusztus 7, forrás: Szociális Szakmai Szövetség oldala (3sz.hu)
- http://3sz.hu/sites/default/files/uploaded/benedek_laszlo_-_tanacsadas_munkanelkulieknek.pdf
- Benke M. (2005): A regionális és ágazati tervezés kapcsolata a hátrányos helyzetű térségekben. Letöltés dátuma: 2015. augusztus 7., forrás: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Hivatal oldala (nive.hu) <http://site.nive.hu/konyvtar/content/edoc/files/04benke.pdf>
- Laki L. (1999): A tartós munkanélküliség vidéken in: Kárpáti Z. (szerk.): *A vidéki társadalom változásai. Térségfejlesztési ismeretek felsőfokon*. VII. kötet Phare Szolnok. 301. o.
- Manfred P. (1994): Falusi munkanélküliség itthon és külföldön. Miskolc, Regicon, 7–13.o.
- Pethő L. (2006): Nyelvórák, emlékezet-tréningek időseknek. *Felnőttképzés*, 4. évf. 1. sz. 28–31.o.
- Róbert P. (2002) Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra. in: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.) *Társadalmi riport*, Budapest, TÁRKI, 220–232. o.
- Semjén A. – Tóth I. (szerk.) (2009): *Rejtett gazdaság: be nem jelentett foglalkoztatás és jövedelemeltitkolás, kormányzati lépések és a gazdasági szereplők válaszai*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet. 9–10. o

Szerzők

Pilinyi Bálint

Vidékfejlesztés MSC

II. évfolyam

tacskoexe@gmail.com

Ambrus Andrea

adjunktus

Eszterházy Károly Egyetem

ambrus.andrea@uni-eszterhazy.hu

FÖLDTULAJDON, FÖLDHASZNOSÍTÁS ÉS FOGLALKOZTATÁS

Ragoncsa Zoltán

Szűcs Csaba

Marselek Sándor

Összefoglalás

A termőföld Magyarország legfontosabb természeti erőforrása. Arra kell törekednünk, hogy ideálishoz közeli földtulajdoni és földhasználati viszonyokat teremtsünk, melyek lehetővé teszik egy korszerű, versenyképes agrártermelés megvalósítását. A privatizáció eredményeként a földtulajdon és a földhasználat elkülönült egymástól. A korábbi szövetkezeti közös földtulajdont alapvetően a földhasználat váltotta fel. Célunk a földhasznosítás lehetőségeinek elemzése, a jelenlegi helyzet bemutatása és a változások értékelése. A vidék lehetőségei kötődnek az agrárgazdasághoz, a családi gazdaságok segítik a foglalkoztatást. A birtokrendszer korszerűsítése a modernizáció és a technológiai megújulás alapja. A birtokok elaprózódása, de a túlzott földkoncentráció sem kívánatos. A témához kapcsolódó elemzésekkel – az AKI adatait felhasználva – vizsgáljuk az egyéni és társas gazdaságok változásait 10 éves időtartamban. A változások bemutatásán túl az előidéző okokat is feltárjuk, és a tényezők közötti összefüggéseket matematikai módszerek felhasználásával elemezzük.

Kulcsszavak: földtulajdon, földhasznosítás, egyéni gazdaságok, társas gazdaságok, foglalkoztatás

JEL: Q15

Land Ownership, Land Use and Employment

Abstract

Agricultural land is the most important natural resource for Hungary. We must strive to create ideal circumstances for land ownership and land use, which can generate a modern and competitive agricultural production. As a result of privatisation land ownership and land use have been separated. The former common cooperative land ownership has basically been substituted with a land lease system. Our aim is to analyse land utilisation, to present the current state of this matter and to evaluate the changes. The development of rural areas is closely connected to agriculture, family farms can help employment. The basis for upgrading and technological renewal is the modernisation of the estate system. Neither a fritter nor an over-concentrated system can be desirable. The changes of the private and corporate farms in a 10-year timeframe are analysed on the basis of AKI (Research Institute of Agricultural Economics) data. In addition to the presentation of the changes the casing factors will also be revealed. Furthermore, the relationships between the factors will be analysed by means of mathematical methods.

Keywords: land ownership, land use, private farms, corporate farms, employment

JEL: Q15

Bevezetés

Az agrártermelés közvetve vagy közvetlenül kapcsolódik a termőföldhöz. Meg kell különböztetni a földbirtok, a földtulajdon és a földhasználat fogalmait. A földbirtok a természetes vagy jogi személy tulajdonában és/vagy használatában lévő földterület. A földbirtok a föld feletti teljes uralmat jelenti. A földtulajdon a föld feletti rendelkezési jogot is jelenti (Nagyné Demeter, 2006). A földhasználat a föld meghatározott céllal történő igénybe vétele. Ez a tulajdon közvetlen gyakorlása vagy annak valamilyen ellenszolgáltatásért (pl. bérleti díj) történő átengedése révén valósulhat meg (Szűcs–Ragoncsa, 2015).

A földhasználat arányai – amit az ökológiai adottságoknak megfelelően kell kialakítani – a mezőgazdaság eredményességét alapvetően meghatározzák. Esetenként szükséges lehet a művelési ágak közötti átcsoportosítás. Arra

vigyázni kell, hogy ha a táj- és földhasználat rendszere nem felel meg a terület adottságainak, akkor később ez a hiba agrotechnikával tartósan és eredményesen nem hozható helyre (Nagy, 2008).

Buday-Sántha (2006) ismerteti, hogy Magyarország természeti vagyonának 60%-át, a nemzeti vagyonnak pedig mintegy 20%-át a termőföld jelenti. Hazánk az egy lakosra jutó termőterület, illetve mezőgazdasági terület alapján európai összehasonlításban is az elsők között van. Ezért egyáltalán nem közömbös, hogy milyen ésszerű és hatékony földhasználati rendszert tudunk kialakítani (Magda R., 1999/a).

Parkin (1996) szélesebb körre terjeszti ki a föld használatát, szerinte ez a fogalom az összes természeti erőforrás használatát, az áruk termelését és a szolgáltatásokat foglalja magába.

A földhasználat esetében komoly szempont a fenntarthatóság elve. A világ növekvő lakosságát csak fokozott élelmiszertermeléssel elégíthetjük ki, de ez nem jelenti azt, hogy tönkretethetjük földjeinket. A hazai jogi szabályozás eredményeképp jelentős a bérelt terület aránya, itt különösen fontos a fenntartható használat betartása (SZŰCS et al., 2016). Tanulmányunkban utalunk kell a földhasználat és a foglalkoztatás összefüggéseire is, hiszen vidéken az ésszerű foglalkoztatás a jövő lehetősége.

Anyag és módszer

A KSH aktuális adatait felhasználva bemutatjuk a földtulajdon és a földhasználat változásait. Munkánk során széles körű irodalmi áttekintést adunk, és felhasználjuk az Agrárgazdasági Kutató Intézet tízéves adatsorát az egyéni és társas gazdaságok esetében régiókat (Észak-Magyarország, Dunántúl, Alföld) vizsgálva és összehasonlítva. A foglalkoztatást és a mezőgazdasági munkaerő felhasználást a KSH és az AKI adatai alapján elemezzük. A tízéves adatsorok esetében trendeket mutatunk be, és ezeket elemezve vonunk le következtetéseket. Az adatok alapján összefoglaló táblázatokat szerkesztünk, és szöveges értékelést is adunk.

Eredmények

Dömsödi (2006) ismerteti, hogy a földhasználat kétféle értelemben használatos. „A földművelés kialakulása, elterjedése: a termőföldek művelésbe vétele, és a művelési módok fejlődése a *klasszikus értelemben* vett földhasználatot jelenti. *Mai értelmezésben* a termőföldek teljes körű hasznosításával és védelmével kapcsolatos, a használók nyilvántartásával megegyező állapotot nevezük földhasználatnak.”

Más szerzők más szempontból közelítik meg a földhasználat kérdéskörét. Szűcs (1990) kifejti, hogy a földhasználat a tájhasználat része, de ennek csak bizonyos tényezőit foglalja magába, de tágabb fogalom is annál, mert a természeti erőforrások hasznosításához szükséges földfelszíni terület igénybevétel mellett átfogja a feldolgozási és szolgáltatási szféra terület-igénybevételének lehetőségeit is. Ez az elképzelés a földhasználati rendszer makroökonómiai megközelítését jelenti. Más szerzők is hangsúlyozzák, hogy a földhasználat komplex kategória (Dorgai–Laczkó, 1987; Magda R. – Szűcs, 2002).

Magda R. (1999/a) rendszerben gondolkodik, hogy az egyes elemek közti kapcsolatok követhetők legyenek, megteremtve így a kvantifikálás feltételeit. Az optimális földhasznosítás tehát a földhasználati alrendszerek közötti legkedvezőbb arány meghatározását jelenti, ami tulajdonképpen leegyszerűsítve egy optimalizációs feladat (Magda R. 1999/b).

A földhasználati rendszer tehát azokat a komplex és egymással kapcsolatban lévő természetstechnológiai, meliorációs és szervezeti eljárásokat öleli fel, amelyek a talaj hasznosítását, termékenységének és minőségének fenntartását és javítását jellemzik. A földhasználati rendszer környezethez való viszonyát a környezettől, természeti erőforrásoktól való függőségének mértéke, illetve a környezetre gyakorolt hatásuk mértéke és milyensége jellemzi (Tóth, 2006).

A napjainkban kialakult földhasználati rendszereket Kismányoky (2005) szerint a felsoroltak szerint csoportosíthatjuk:

- iparszerű termelési rendszerek,
- alternatív (ökológiai) gazdálkodási rendszerek,
- integrált növénytermesztési rendszerek.

A törekvés a fenntarthatóságra irányul, olyan gazdálkodási módszer bevezetésével, melynek hatása a korábbiaknál sokkal kíméletesebb a talajra és a környezetre. A fenntartható termeléshez szükséges egy objektív földminősítő rendszer. Ennek használatával „lehetőségünk nyílik a környezeti tényezők hatását számszerűen jellemezni, majd ezen értékszámok együttes értelmezése után megkaphatjuk a környezeti tulajdonságok talajtermékenységet befolyásoló objektív mutatószámát. Ezeket felhasználva már megvalósítható a környezeti szempontú, racionális földhasználat-tervezés a fenntartható gazdálkodás folytatását megalapozó talajvédelmi megfontolások szem előtt tartásával.” (Hermann–Kismányoky, 2007)

A gazdaságszerkezet változásai, földhasználat

A mezőgazdasági tevékenységet végzők Magyarországon két csoportot alkotnak. Beszélhetünk egyéni gazdaságokról és gazdasági szervezetekről. Az egyéni gazdaságok esetében el kell érni egy küszöbértéket annak eldöntésére, hogy mezőgazdasági tevékenysége elégséges-e ahhoz, hogy az gazdaságnak minősüljön.

A gazdaságok száma folyamatosan változik, az egyéni gazdaságok száma 2000 óta közel felére csökkent. A konkrét számokat az 1. táblázat ismerteti.

1. táblázat: Gazdaságok száma, ezer db

Év	Gazdasági szervezetek	Egyéni gazdaságok	Összesen
2000	8,4	958,5	966,9
2003	7,8	765,5	773,4
2005	7,9	706,9	714,8
2007	7,4	618,7	626,1
2010	8,6	567,4	575,4
2013	8,4	484,7	493,2

Forrás: KSH, idézi Valkó, 2014

A gazdasági szervezetek száma stabil, itt élethivatásszerűen foglalkoznak mezőgazdasággal. Az egyéni gazdaságoknál jelentős a kiöregedés, a fiatalok nem veszik át a termelést, hanem abbahagyják. Ezek a gazdaságok emellett tőke- és szaktudáshiánnyal is küzdenek, így a termelés nem mindig eredményes (Valkó–Kincses, 2014).

A hatékony üzemi termelés különböző méreteken folytatható. A kisüzem és a nagyüzem is lehet előnyös, bizonyos szempontok alapján (Csáki, 2012). A növénytermesztésben inkább az egyéni gazdaságok a meghatározók, míg az állattenyésztésben a társas vállalkozások dominálnak (Harangi–Rákos, 2013).

Fontos lenne az együttműködés, ami a siker alapja. A közös beszerzés, a közös értékesítés előnyöket jelent, de ehhez a bizalom elengedhetetlen. Ezzel kapcsolatban több szerző közölt elemzéseket (Dudás–Fertő, 2008; Szabó G. G., 2011; Marselek – Takácsné Györgyó K., 2011; Szűcs–Zörög, 2013; Dupcsák et al., 2015).

Problémát jelent, hogy a társas gazdaságok gyakorlatilag bérelt területen gazdálkodnak, ezzel a szabályozással sokan nem értenek egyet.

A korábbi időszakban a mezőgazdasági terület csökkenését figyelhettük meg, ez mára már nem jelentős. Ennek ellenére talajaink jelenleg is folyamatosan pusztulnak, és globálisan a legnagyobb veszélyt az jelenti, hogy elfogy az élelmiszertermeléshez szükséges termőföld (Montgomery, 2007). Az elmúlt 25 évben hazánk termőterülete 500 ezer hektárral csökkent. Ebből 80 ezer hektár végleges kivonásra került (ipar, autópályák, városi területek stb.) (Kádár, 2008). A jelenlegi helyzetet a mezőgazdasági terület vonatkozásában a 2. táblázat ismerteti.

2. táblázat: A földterület művelési ágak szerint* 2013. május 31. (ezer hektár)

Művelési ág	2000	2010	2011	2012	2013	2014
Szántó	4 500	4 322	4 322	4 324	4 326	4 331
Kert	102	82	82	81	81	80
Gyümölcsös	95	94	92	93	92	93
Szőlő	106	83	82	82	82	81
Gyep	1 051	763	759	759	759	761
Mezőgazdasági terület	5 854	5 343	5 337	5 338	5 340	5 346

* Azon területek nagysága, melyek a megfigyelés időszakában a mezőgazdasági tevékenységet végző gazdaságok –a földtulajdoni nyilvántartástól függetlenül – tényleges használatában voltak. Az új módszertan szerint a gazdálkodási formákon belül az egyéni gazdálkodók csak a gazdaságra azonosítható területet tartalmazzák. A gyep 2010-től nem tartalmazza a hasznosított gyep területeket.

Forrás: KSH, 2016, Fazekas, 2016

A gazdasági szervezetek túlsúlya megszűnt, az egyéni gazdaságok területe folyamatosan növekszik. Sajnálatosan magas a művelés alól kivett terület aránya, és folyamatosan csökken a termőterület is hosszabb távon vizsgálva. A mezőgazdasági terület arányai az utóbbi években nem változtak, a termőterület mintegy 72%-a a mezőgazdasági terület.

2013-ban a gazdasági szervezetek átlagos mezőgazdasági területe 208, az egyéni gazdaságoké 5,4 hektár volt. Az egyéni gazdaságok átlagos területe 17%-kal nőtt, a gazdasági szervezetek átlagos területe 5%-kal csökkent. Az egyéni gazdaságok kétharmada 1 hektárnál kisebb területet használ. A koncentráció jelentős, a 300 hektárt meghaladó gazdaságok adják az összes szervezet negyedét, de a szervezetekhez tartozó föld 84%-át művelik. Az egyéni gazdaságok összes mezőgazdasági területének 76%-át a 10–300 hektár méretű egyéniek (a gazdaságok 10 százaléka) használták (KSH, 2014).

Az összes magyar gazdaság 1,7%-a volt 2013-ban 100 hektár feletti, viszont az összes mezőgazdasági terület 53%-át művelte (Burgerné Gimes, 2015).

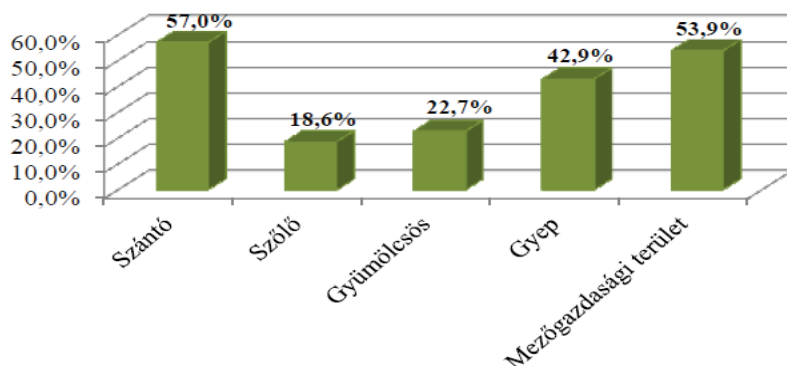
A haszonkölcsön-szerződések (törvényi szabályozás miatt) megszűnőben vannak, ugyanakkor a haszonbérlet stagnáló és a szívésségi használat jogcímek alapján történő földhasznosítás növekvő (3. táblázat).

3. táblázat: A földhasználat jogcímek és földhasználók típusa szerinti megoszlása (hektár)

	magánszemély		szövetkezetek		gazdasági társaságok		egyéb		összesen	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Saját tulajdon	1 641 950	1 660 558	4 298	3 624	124 014	126 133	71 679	71 043	1 841 941	1 861 359
Szívésségi használat	360 709	377 386	1 682	1 531	35 244	34 036	2 841	2 528	400 476	415 481
Haszonbérlet	828 955	856 580	220 479	166 563	1 637 255	1 583 232	27 421	23 941	2 714 311	2 630 317
Haszonkölcsön	104 552	41 522	1 767	605	62 133	22 412	2 421	1 429	170 875	65 968
Egyéb	535 170	511 989	16 042	13 323	580 655	554 631	123 189	133 484	1 255 189	1 213 427
Összesen	3 471 336	3 443 175	244 268	184 670	2 439 301	2 311 803	227 885	231 773	6 382 790	6 171 421

Forrás: Földhasználati nyilvántartás adatai, FM, 2015. február

A bérelt területek nagysága jelentős. A 2013 évi Gazdaságszerkezeti Összeírás alapján a bérelt mezőgazdasági terület aránya 53,6 százalék volt. Aránya különösen magas a szántó és a gyepek esetében (1. ábra).

1. ábra: A bérelt terület aránya művelési ágak szerint

Forrás: KSH, 2013

Foglalkoztatás helyzete

A mezőgazdaság munkaerő-felhasználásáról három különböző statisztika készül. A lakossági munkaerő-felmérés és az intézményi munkaügyi statisztika a nemzetgazdaság egészére kiterjed. A Mezőgazdasági Számlarendszer (MSZR) mezőgazdasági munkaerő-felhasználási mutatója figyelembe veszi az ágazat sajátosságait is, tehát a rész- és időszakos munkát végzők teljesítményét is. Az agrárterületen – az országos tendenciákhoz hasonlóan – javult a foglalkoztatás.

A mezőgazdasági munkák szezonális jellege miatt vezették be az Éves Munkaerő Egység fogalmát, így az időszakos munkavégzés teljes munkaidős munkavégzésre (évi 1800 óra) számítható át (4. táblázat).

4. táblázat: Mezőgazdasági munkaerő-felhasználás 2010–2014 között (ezer ÉME*)

Megnevezés	2010	2011	2012	2013	2014
Nem fizetett	335,0	328,9	318,5	323,6	336,2
Fizetett	109,2	108,1	114,8	120,8	126,8
Összesen	444,2	437,0	433,3	444,4	463,0

*Éves Munkaerő Egység (ÉME): egységnyi munkaerő, amely egy teljes munkaidős mezőgazdasági munkaerő éves munkavégzése – 1 ÉME = 1800 munkaóra, azaz 225 nyolcórás munkanap

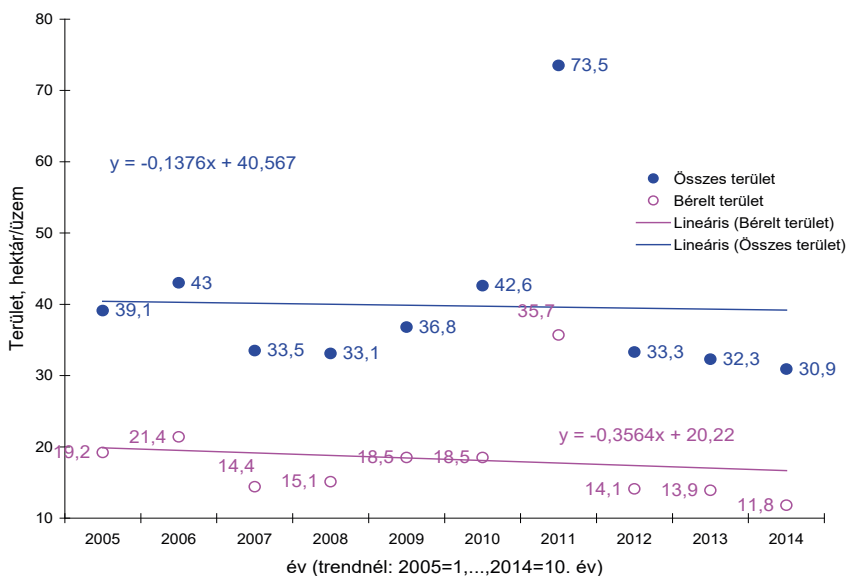
Forrás: KSH, Mezőgazdasági Számlarendszer

Tesztüzemi adatok

A magyar mezőgazdasági tesztüzemi információs rendszer azzal a céllal jött létre, hogy egyidejűleg szolgálja a hazai információszükséglet kielégítését, illetve az Európai Bizottság FADN-rendszeréhez történő kapcsolódást. Létrehozását az agrárgazdaság fejlesztéséről szóló 1997. évi CXIV. törvény is előírta. A törvénnyel összhangban jelenleg a 127/2013 VM rendelet hatályos, mely többek között a tesztüzemi rendszer irányító bizottságának összetételét írja elő (Keszthelyi–Molnár, 2015).

A tesztüzemi rendszer adataiból a földre vonatkozó információkat ismer-tjük. Tíz évre vonatkozóan, régiókra lebontva mutatjuk be a gazdaságok területét, a bérelt terület változását és a trendeket egyéni és társas gazdaságokra is. Az egyéni gazdaságokra vonatkozó adatok a 2., a 3., a 4. ábrákon tanulmányozhatók.

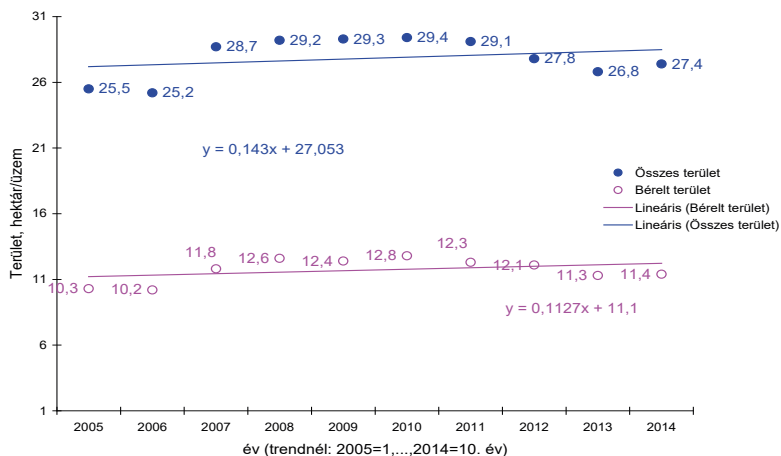
*Az egy üzemre eső összes és bérelt terület az egyéni gazdaságoknál Észak-Magyarországon
(Forrás: AKI tesztüzemi adatok)*

2. ábra: Az egy üzemre eső összes és bérelt terület az egyéni gazdaságoknál Észak-Magyarországon

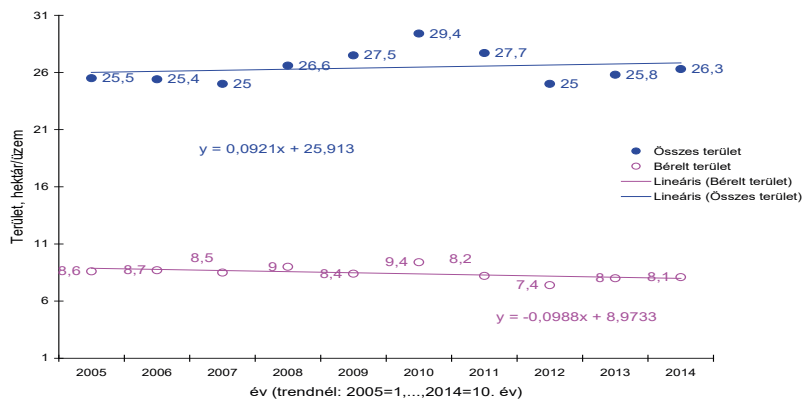
Forrás: AKI Tesztüzemi adatok

Az egy üzemre eső összes és bérelt terület az egyéni gazdaságoknál a Dunántúlon
(Forrás: AKI teszttüzemi adatok)

3. ábra: Az egy üzemre eső összes és bérelt terület az egyéni gazdaságoknál a Dunántúlon
Forrás: AKI Tesztüzemi adatok

Az egy üzemre eső összes és bérelt terület az egyéni gazdaságoknál az Alföldön
(Forrás: AKI teszttüzemi adatok)

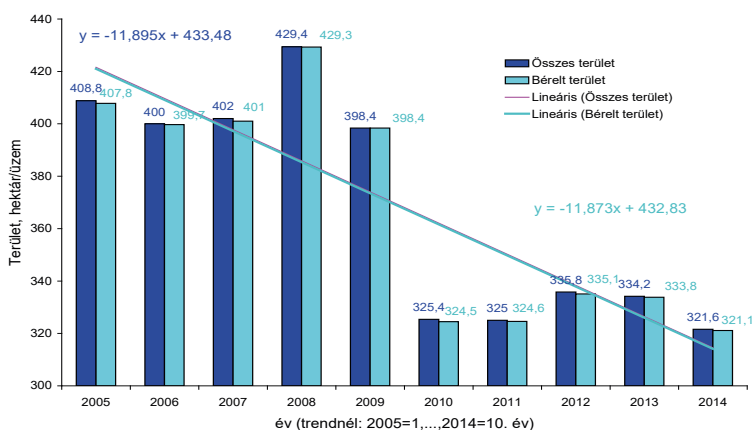
4. ábra: Az egy üzemre eső összes és bérelt terület az egyéni gazdaságoknál az Alföldön
Forrás: AKI Tesztüzemi adatok

Az egyéni gazdaságoknál a tíz év változásai a következők:

- Az egy üzemre eső összes terület nem változott az évek során jelentősen.
- A bérelt terület Észak-Magyarországon és az Alföldön kissé csökkent, a Dunántúlon kissé növekedett.
- A gazdaságok a művelt területük mintegy harmadát bérlik, ez az arány az Alföldön kisebb.

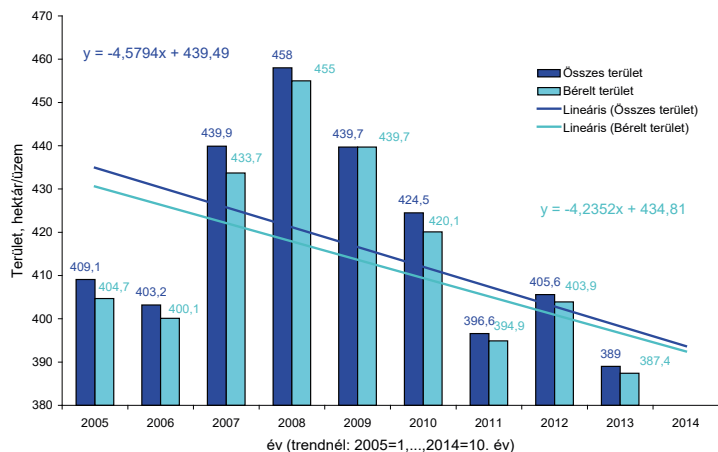
A társas gazdaságok adatait az 5., a 6., a 7. ábrák szemléltetik.

Az egy üzemre eső összes és bérelt terület a társas gazdaságoknál Észak-Magyarországon
(Forrás: AKI tesztiüzemi adatok)

5. Az egy üzemre eső összes és bérelt terület a társas gazdaságoknál Észak-Magyarországon
Forrás: AKI Tesztüzemi adatok

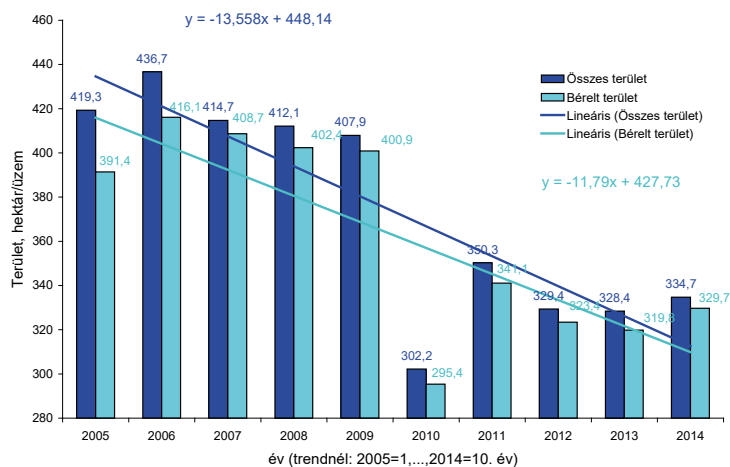
Az egy üzemre eső összes és bérelt terület a társas gazdaságoknál a Dunántúlon
(Forrás: AKI tesztiüzemi adatok)

6. ábra: Az egy üzemre eső összes és bérelt terület a társas gazdaságoknál a Dunántúlon

Forrás: AKI Tesztiüzemi adatok

Az egy üzemre eső összes és bérelt terület a társas gazdaságoknál az Alföldön
(Forrás: AKI tesztiüzemi adatok)

7. ábra: Az egy üzemre eső összes és bérelt terület a társas gazdaságoknál az Alföldön

Forrás: AKI Tesztiüzemi adatok

A társas gazdaságoknál a tíz év változásai a következők:

- Az egy üzemre eső összes terület minden régióban jelentősen csökkent.
- A bérelt terület csökkenése szintén jelentős.
- A társas gazdaságok gyakorlatilag csak bérelt területen gazdálkodtak.
- A trendek alapján a Dunántúlon a területcsökkenés kevésbé gyors.

Következtetések és javaslatok

A földhasznosítás lassú szerkezeti változásokat mutat. Az egyéni gazdaságok területe növekszik, számos kis gazdaság megszűnt. A föld vásárlása extraprofitot jelenthet, ezt sokan igyekeznek kihasználni. A művelési ágak szerinti változás minimális, a termelés beállt a növénytermesztés preferálására. A koncentráció jelentős, a társas gazdaságok a bérelt területeken gazdálkodnak, ami bizonytalanságot jelent. Az állattenyésztés és a kertészeti termelés lehetőségeitől messze elmarad. A vidéki önkormányzatok földellátottsága minimális, pedig termelésükkel munkahelyeket teremthetnének. A vidéki foglalkoztatás lehetőségei kevésbé érvényesülnek, a munkaigényes ágazatok háttérbe szorultak.

Hivatkozott források

- Buday-Sántha A. (2006): Környezetgazdálkodás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, pp.
- Burgerné Gimes A. (2015): A kis (családi) gazdaságok helyzete az Európai Unióban. Gazdálkodás, 59. évf. 1. sz. pp. 3–19.
- Csáki Cs. (2012): Merre tart a világ mezőgazdasága? Változó prioritások a világ agrártermelésében. In: Csete L. – Fehér I. (szerk.): A Duna két partján. Szent István Egyetem, Gödöllő, pp. 17–30.
- Dorgai L. – Laczkó I. (1987): A hegy- és dombvidéki gazdálkodás ökonómiája. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, pp. 1–284.
- Dömsödi J. (2006): Földhasználat. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, pp. 15–134.
- Dudás Gy. – Fertő I. (2008): A bizalom hatása a szövetkezeti tagok teljesítményére és elégedettségére a ZÖLD-TERMÉK termelői értékesítő szövetkezetnél. Gazdálkodás, 52. (23. különszám) pp. 49–55.

- Dupcsák Zs. – Ragoncsa Z. – Marselek S. (2015): Kedvező változások az agrártermelésben. *Östermelő*, 3. sz. pp. 11–12.
- Fazekas S. (2016): Jelentés az agrárgazdaság 2014. évi helyzetéről. I-II. kötet, Budapest, p. 393.
- Harangi – Rákos M. (2013): Gazdaságszerkezet alakulása az EU-ban, különös tekintettel Magyarországra. *Gazdálkodás*, 57. évf. 2. sz. pp. 113–127.
- Hermann T. – Kismányoky T. (2007): A föld minőségére alapozott földhasználat. *Agro-Napló*, XI. évf. 02. pp. 44–45.
- Kádár I. (2008): Az élelmiszerválság hátteréről. *Zöldségtermesztés*. XXXIX. évf. 3. sz. pp. 3–7.
- Keszthelyi Sz. – Molnár A. (2015): A tesztüzemi információs rendszer eredményei 2013. *Agrárgazdasági Kutató Intézet*, Budapest, p. 153. https://www.aki.gov.hu/alkalmazasok/fadn_lekedezo/kiadvany.php 2016. 05. 07.
- Kismányoky T. (2005): Növénytermesztési rendszerek. A növénytermesztés alapjai. In: *Növénytermesztéstan* (szerk.: Antal J.) Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 151–156.
- KSH (2012): Magyarország mezőgazdasága, 2010 – Általános mezőgazdasági összeírás – Végleges adatok. Központi Statisztikai Hivatal, pp.
- KSH (2016): http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omf001b.html?down=2037 2016. 05. 03.
- Magda R. – Szűcs I. (2002): Új irányzatok a földhasznosításban. *Agroinform Kiadó*, Budapest, p. 151.
- Magda R. (1999/a): A földhasználat alternatívái. Doktori értekezés, Gödöllő, p. 105.
- Magda R. (1999/b): A mezőgazdasági földhasználati rendszer elmélete. *Gazdálkodás*, XLIII. évf. 5. sz. pp. 35–42.
- Marselek S. – Takácsné György K. (2011): A vidék fejlesztésének stratégiája. *Gazdálkodás*, 55. évf. 3. sz. pp. 251–257.
- Montgomery, D.R. (2007): *Dirt. The erosion of civilizations*. Univ. of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, p. 285.
- Nagy J. (2008): Földhasználat-változás és a birtokviszonyok környezeti hatásai. In: *Agrárium és Környezetgazdálkodás* (szerk.: Tamás J.) Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 97–103.
- Nagyné Demeter D. (2006): A földhasználat, a birtokstruktúra és a mezőgazdasági vállalkozások összefüggései Magyarországon. *Agrártudományi Közlemények*, 22. különszám, pp. 31–34.
- Parkin, M. (1996): *Microeconomics*. Ontario: Addison-Wesley Publishing Company, Inc. p. 592.
- Szabó G. G. (2011): Szövetkezetek az élelmiszergazdaságban. *Agroinform Kiadó*, Budapest, p. 254.
- Szűcs Cs. – Ragoncsa Z. – Marselek S. (2016): Földhasznosítás és fenntarthatóság kérdései. Károly Róbert Főiskola XV. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös, pp. 1499–1507.
- Szűcs Cs. – Ragoncsa Z. (2015): Földtulajdon, földhasználat és fenntarthatóság. V. *Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia*, Kecskemét, I. kötet, pp. 33–37.

- Szűcs Cs. – Zörög Z. (2013): Agrárdiplomások helyzete a munkaerőpiacon. *Gazdálkodás*, 57. évf. 6. sz. pp. 588–597.
- Szűcs I. (1990): Verseny és rendszerelmélet a földhasznosításban. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, p. 275.
- Tóth Z. (2006): Földhasználati rendszerek. In: *Földművelés és földhasználat* (szerk.: Birkás M.) Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 347–356.
- Valkó G. – Kincses Á. (2014): A gazdaságok hosszú távú fennmaradását valószínűsítő tényezők a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 58. évf. 1. sz. pp. 3–12.
- Valkó G. (2014): A gazdaság szerkezet változása 2000 és 2013 között. *Gazdálkodás*, 58. évf. 3. sz. pp. 211–221.

Szerzők

Ragoncsa Zoltán

ügyvezető igazgató
KTF-Progress Kft. Szigetvár
ragoncsa.zoltan@gmail.com

Dr. Szűcs Csaba

adjunktus
Eszterházy Károly Egyetem Károly Róbert Campus, Üzleti Tudományok Intézete
szucscsaba@karolyrobert.hu

Dr. habil. Marselek Sándor

Professzor emeritus, a mezőgazdasági tudomány kandidátusa
Eszterházy Károly Egyetem Károly Róbert Campus, Üzleti Tudományok Intézete
smarselek@karolyrobert.hu

A FENNTARTHATÓSÁG ÉS A KÖRNYEZETTUDATOSSÁG FONTOSSÁGA

vélemények a fenntarthatóság, környezettudatosság vállalati gyakorlatban
való érvényesítési lehetőségéről

Tóth Róbert
Kozma Tímea

Összefoglalás

Napjainkra a menedzsment szakirodalomban egyre több cikk jelent meg a fenntarthatóság, a fenntartható fejlődés témában is. Az Európai Unió is kiemelten támogatja a fenntarthatóság koncepcióját, a jövőbeni és jelenlegi jogszabályait is ennek a jegyében, szellemiségében alkotja. Ma már sok vállalkozás tudatában van annak, hogyan is lehetne egy fenntartható ellátási láncot kialakítani, és hatékonyan, eredményesen működtetni azt. Az ipari és fogyasztói társadalom hatásainak felismerése napjainkban odáig vezetett, hogy a gazdaság területén a fenntarthatóság a versenyképesség biztosításának egyik legfontosabb sikertényezőjévé vált. A fenntartható ellátási lánc képzi tehát a 21. század versenyképes növekedés biztosító vállalati stratégia alapját. Az ellátási lánc fenntartható fejlesztése, vezetése és irányítása, valamint a stratégiák kialakítása és megvalósítása napjaink legfontosabb és legösszetettebb kihívásai közé sorolható. Mindez lehetőséget teremt a jövőbeni üzleti válságok kezelésében és irányításában, a teljesítménypotenciálok azonosításában és realizálásában, valamint átfogó, a mélyben gyökerező fenntartható termelési folyamatok kialakításában – többlet profit elérése céljából. A tanulmány kutatási kérdéseire kacsolódva elvégeztünk egy mélyinterjún és kérdőíves megkérdezésen alapuló feltáró kutatást, melynek segítségével a témakör vállalati oldaláról akartunk részletesebb információkat összegyűjteni.

Kulcsszavak: fenntarthatóság, környezettudatosság, zöld logisztika, gazdaság-társadalom-környezet, fenntartható növekedés, társadalmi felelősségvállalás, gazdaságosság, versenyképesség

JEL: Q 01, M10

The Importance of Sustainability and Environmental Consciousness

Opinions about the Possible Application of Sustainability
and Environmental Consciousness in Business Practice

Abstract

Nowadays, more and more articles about sustainability and sustainable development are published in the literature on management. The European Union strongly supports the concept of sustainability and it makes its current and future laws in terms of this mentality. Today, many corporations know already how to develop and operate a sustainable supply chain in an efficient and successful way. The recognition of the effects caused by the industrial and consumer society led to the fact that sustainability has become one of the most important key success factors for ensuring competitiveness on the area of economy. Thus, in the 21st century the sustainable supply chain constitutes the basis of that corporate strategy ensuring the competitive growth. The sustainable development and control of supply chain, as well as the development and execution of strategies rank among the most important and most complex challenges of these days. All of these offer a chance to the treatment and control of future business crises, to the identification of possibilities of performance evaluation and to the formation of a deeply rooted sustainable production – with the purpose of surplus income. Taking the questions of the study as a starting point, we conducted an exploratory research based on interviews and questionnaires, with the help of which we wanted to collect more detailed information from the corporate side of the topic.

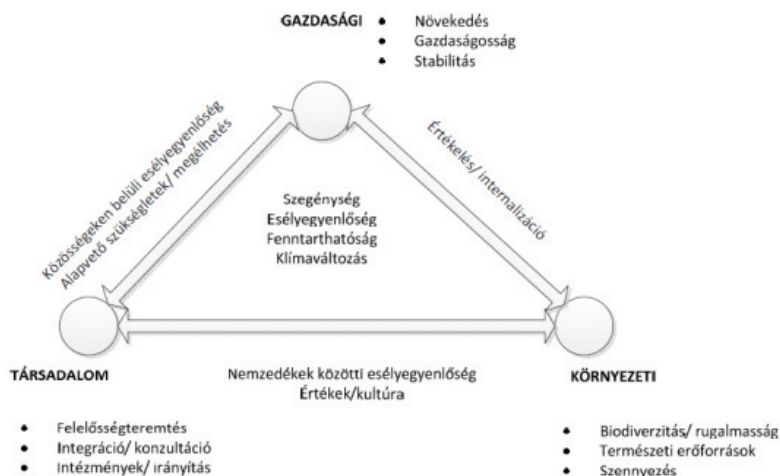
Keywords: Sustainability, Environmental Consciousness, Green Logistics, Economy-Society-Environment, Sustainable Development, Social Responsibility, Economic Efficiency, Competitiveness

JEL: Q 01, M10

Bevezetés

A közgazdaságtan alapvetően a gazdaság törvényszerűségeinek definiálásával foglalkozik, vagyis a különböző gazdasági jelenségek és viszonyok elemzésével. De a közgazdaságtan tárgya többek között az is, hogy az emberek és a társadalom miként használják fel a szűkösen rendelkezésre álló alternatív módon felhasználható erőforrásokat. Fontos hangsúlyozni, hogy a gazdaság

sohasem önálló szereplőként jelenik meg, mindig kiegészül másik két fontos kategóriával, vagyis a környezettel és a társadalommal. A mainstream közgazdaságtan abból a feltételezésből indul ki, hogy a közgazdaságtan, tehát a gazdasági folyamatok elkülöníthetők a társadalomtól, valamint annak környezetétől (Csath, 2015/a). A mai felgyorsult, globális világgazdaság azonban új kihívásokat támaszt a közgazdaság-tudomány szakembereivel szemben (is), és sok esetben az egyetlen megoldást az jelenti, amennyiben szakítunk a főirányú közgazdaságtan elveivel. A napjainkban zajló világgazdasági átrendeződés, a (világ)gazdasági válságok, a technológia rohamos fejlődése, a világ népességének átalakulása/növekedése, a világméretű specializációs folyamatok, az egyre erősödő verseny újszerű lépéseket követel. Ez esetben kijelenthető, hogy a gazdaság, a társadalom és a mindezt körülvevő környezet egymás nélkül aligha értelmezhető (Gyulay, 2000). A gazdasági, a társadalmi és a környezeti szempontok egyenlő fontosságának deklarálása fontos kiindulási lépés volt, mivel felszínre hozta, hogy a gazdasági és társadalmi tényezők mellett a környezet sem hanyagolható el (Fleischer, 2006). Amíg tehát a mainstream közgazdaságtan mindezt három egymástól elkülönült kategóriaként értelmezi, addig az újszerű felfogásban három egymásba ágyazott csoportnak feleltethetjük meg (1. ábra).

1. ábra: A gazdaság, a társadalom és a környezet viszonya

Forrás: Pearce, 1999 alapján

A fentieket támasztják alá többek között a gazdaságinövekedés-elméletek. Amíg a neoklasszikus elmélet szerint a növekedés két legfontosabb tényezője a tőke és a munkaerő, addig az újszerű megközelítés sokkal inkább a tudás, a tanulás, az innováció és a K+F szerepét emeli ki. A növekedéshez pedig fontos mutatók is tartoznak. Az egyik legfontosabb mutató a GDP, amely kifejezi egy adott ország egy év alatt létrehozott és pénzben mért összes új értékét. A GDP definíciójában azonban benne vannak annak legnagyobb gyenge pontja is. Vagyis a GDP-ben csak a pénzben mérhető gazdasági tevékenységek szerepelnek. Egy nemzetgazdaság növekedésének méréséhez azonban nem elég egyetlen mutató alkalmazása (Csath, 2015/b). Főleg nem egy olyan mutató alkalmazása, melynek számos hiányossága is van. Ezért olyan mutatók alkalmazására van szükség, amely a gazdaság, a társadalom és a környezet együttesének teljesítményét képes mérni. Így sokkal inkább olyan mutatók alkalmazása kerül előtérbe, amelyek a társadalmi fejlődést elemzik. Így például a bruttó nemzeti boldogság indexe vagy az emberi fejlődés indexe válik meghatározóvá. Ezek a mutatók is arra utalnak, hogy a gazdaságot önállóan nem lehet értelmezni.

Anyag és módszer

Szekunder kutatásunk során a gazdaság, társadalom és környezet együttes alkalmazását vizsgáltuk, számos hazai és nemzetközi szakirodalom alapján.

Primer kutatásunkban makrogazdasági szinten kívántuk megismerni a hazai kis- és középvállalkozások aktuális helyzetét különös tekintettel a logisztikai és ellátásilánc vonatkozásokra. A kutatási program keretében többek között a vállalkozások méretét, tevékenységi körét, fő gazdálkodási adatait, jövőbeli kilátásait, a fenntarthatósággal és a zöld logisztikával kapcsolatos helyzetét és módját vizsgáló adatokon kívül kitértünk a szektor versenyképességét fékező és kísérő tényezőinek vizsgálatára, a vállalkozás falain belüli és kívüli kapcsolatok értékelésére is.

A kvantitatív eljárás során előtesztelt, sztenderdizált kérdőívet és mélyinterjút alkalmaztunk, melyben az alábbi témakörök kaptak helyet:

- a logisztika szerepe a vállalatnál,
- zöld logisztika megvalósulása a vállalatnál,
- a vállalat ellátási láncban való helyzete,
- vállalatközi kapcsolatok a beszállítói oldalon,
- vállalatközi kapcsolatok a vevői oldalon.

Az adatfelvétel 2015 harmadik negyedévében és 2016 második negyedévében zajlott. Nem reprezentatív, hólabda mintavételezés módszerével 56 vállalat került a mintasokaságunkba. A viszonylag kisszámú minta miatt természetesen megfelelő körültekintéssel kell kezelni az alább közölt eredményeket, ugyanakkor a felmérés rávilágított számos fontos pontra, valamint megalapozta egy későbbi szélesebb körű vizsgálat lehetőségét.

Jelen tanulmányunk fő célja a fenntarthatóság, vállalati környezettudatosság kérdése vállalati megítélésének elemzése volt magyar mintán. Kutatásunk során a vizsgált kérdések arra irányultak, hogy az inverz/zöld logisztika hogyan valósul meg a vállalatnál. Külön kitértünk az újra használat és újrahasznosítás kérdésköreire, valamint kérdésként volt jelen, hogy terveznek-e zöld logisztikai fejlesztéseket a jövőben.

Eredmények

A kutatás szakirodalmi megalapozása

„Az ellátási lánc fenntartható működése a legfontosabb tényező” – hangzott el korábban sok nemzetközi konferencián. Majd a 2008-as világgazdasági válságot követően ez a mottó egyre kevesebbszer jelent meg, és helyette az optimális költséggazdálkodás került előtérbe. Ma azonban e két megközelítés együttesen van érvényben, vagyis úgy fogalmazhatunk, hogy: a vállalatvezetők tudatában vannak annak, hogy a jelenlegi generációnak mekkora felelőssége van arra vonatkozóan, hogy a következő generációk számára egy élhetőbb világot szükséges biztosítani, emellett azonban nagy hangsúlyt fektetnek az eredményes gazdálkodásra is – vagyis a fenntarthatóság és ered-

ményesség egyszerre van jelen. Fontos hangsúlyozni, hogy e két tényező a 21. században nem mehet egymás rovására, hanem egymást kiegészítve kell alkalmazni azokat.

A 90-es években kezdtek a fenntartható vállalat definiálásával foglalkozni. A vállalati fenntarthatóság vagy fenntartható vállalat (Corporate Sustainability, CS) fogalma kezdetben csak a környezeti fenntarthatóságot foglalta magában, míg a társadalmi felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility, CSR) elnevezés már a társadalmi aspektusokat is magában foglaló megközelítés. A vállalati felelősségvállalás elsősorban egy szemlélet, miszerint a vállalatoknak kötelezettségei vannak a világ felé a cég falain túl is, tehát védenie kell a környezetét, és tevékenységével a társadalom javát kell szolgálnia. Természetesen mindezt mérhetővé is kell tenni a vállalatok számára, így nélkülözhetetlen a vállalat-specifikus mérőszámok kialakítása. A teljes pénzügyi szemléletmód helyett előtérbe kerül az ún. hármas optimalizálás módszere, vagyis a szociális, környezeti és pénzügyi eredmények integrált elemzése. Ezen módszert a szakirodalomban 3P-nek is nevezik, vagyis: (Mellár, 2015)

- emberek (people),
- bolygó (planet) és
- nyereség (profit).

A 3P gondolatrendszer alapja, hogy a szervezetek (egyik) legfőbb érdeke nem más, mint hogy a társadalomra, a környezetre és a gazdasági életképességre hatást gyakorolhassanak.

- 1. A társadalmi felelősségvállalás (emberek) alatt a gazdálkodó szervezeteknek a külső környezethez való viszonyát értjük. Olyan kötelezettségeket jelent többek között, mint a biztonságos munkahelyi környezet és a megfelelő bérezés biztosítása az alkalmazottak számára.
- 2. A környezetvédelmi feladatok (bolygó) a szervezetek környezetükkel kapcsolatos viszonyát jelentik, tehát hogy milyen pozitív vagy negatív hatással vannak a környezetre (környezetszennyezés, megújuló energiaforrás alkalmazása stb.), ehhez szorosan kapcsolódik az inverz logisztika. „Az inverz logisztika utólagos feladata az anyagok feldolgozása, újrahasznosítása (recycling). Ebben az esetben a termék el-

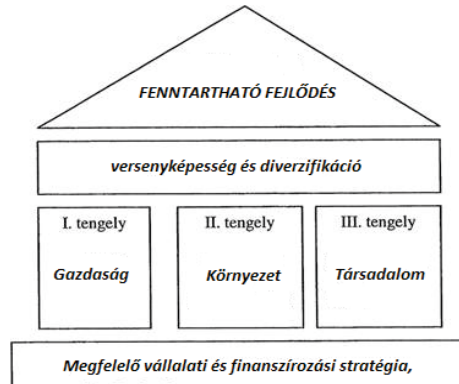
veszíti az eredeti funkcióját, a folyamat célja a még felhasználható anyagok visszanyerése. Amennyiben a visszanyerés megfelelő minőségű, akkor felhasználható az eredeti rész gyártásához. is.” (Katonapónusz, 2010 p. 103.)

- 3. A gazdasági életképesség (profit) a jövedelmezőség biztosítását jelenti. A vállalkozások számára létfontosságú a profittermelés. Profit nélkül az összes többi felelősség jelentéktelen lenne. Pénz nélkül képtelenség eleget tenni ezeknek a kötelezettségeknek. Az üzleti szervezetek általában a közösségek szociális szerkezetének részei. Az elsődleges feladatuk a társadalomban az, hogy a közösségek által megkívánt árukat és szolgáltatásokat nyújtsanak, és ezzel profitot termeljenek. A vállalkozások, mint ahogy a társadalom többi tagja is, felelősséggel tartoznak az őket fenntartó társadalom iránt. A profitmaximalizálásra fektetett különös hangsúly nem lehet kifogás a kötelezettségek elmulasztására.

A fenntartható fejlődést gazdasági fejlettségtől függően másként értelmezik a fejlett és másként az úgynevezett fejlődő országok. (Kerekes, 2008)

A közgazdasági szakkönyvek szerint fenntartható az a fejlődési pálya, amely biztosítja, hogy az „átlagos (egy lakosra jutó) jólét” ne csökkenjen. Első közelítésben a közgazdászok nem „bajlódnak” a jólét szabatos meghatározásával, azt feltételezik, hogy a több (növekvő GDP) egyúttal magasabb életminőséget is jelent. (Kerekes, 2008) Karmazin (2016) szerint a fenntartható ellátási lánc elősegíti a gazdasági egység kialakulását és egyben a piaci szereplők intenzívebb együttműködését, ami egy nemzetgazdaság versenyképességére is pozitívan hat.

A fenntarthatóság három dimenziójának különböző megjelenési, ábrázolási formái vannak (2. ábra). A hárompilléres felfogás a dimenziókat egymástól független elemekként kezeli, és a fenntarthatóságot csak akkor tartja elérhetőnek, ha a három dimenzió súlyba megegyezik.

2. ábra: A fenntartható fejlődés tartópillérei

Forrás: Tóth, 2007 p. 4. alapján saját szerkesztés. In: Kozma–Pónusz, 2016

Az ellátási láncok fenntartható gazdálkodása – e három tengely tekintetében – a jól megválasztott stratégia, üzleti modell, valamint az ezekkel maximális összhangban lévő finanszírozási struktúra sajátosságain nyugszik. A finanszírozás, vagyis a megfelelő források biztosítása, valamint az ezen források felhasználását szabályozó stratégia jelentős hatással van a három tengely mentén megszülető gazdasági döntésekre. Mivel azonban szinte minden gazdasági döntésnek van pénzügyi vonatkozása, így sokkal inkább a pénzügyi döntéseket befolyásolják mindezek. A finanszírozási források, valamint az írott üzleti stratégia tényezőit szem előtt tartva a három tengely mentén olyan pénzügyi döntések kerülnek meghozatalra, amelyek az egyes szervezeti egységek, valamint az ellátási lánc egészének versenyképességét fokozzák. A versenyképesség növelését – az eredményesség és hatékonyság tükrében – a diverzifikáció nagy mértékben befolyásolja, ami nemcsak mikroökonómiai szinten, hanem a makrogazdaság tekintetében is potens megállapítás. Ezen logikai ív mentén megszületett döntések szolgálják a fenntarthatóság kritériumait. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a 2. ábra összefüggésrendszerre egy kritikus sikertényezőként van jelen a 21. század globális rendszerében (Kozma–Pónusz, 2016).

Ebben a témában érdemes említést tenni a Nicholas Stern (2006) által írt mintegy 730 oldalas jelentésről. Ez az első olyan klímaváltozással kapcsolatos tanulmány, amely közgazdaságtani szempontból vizsgálja az eseményt.

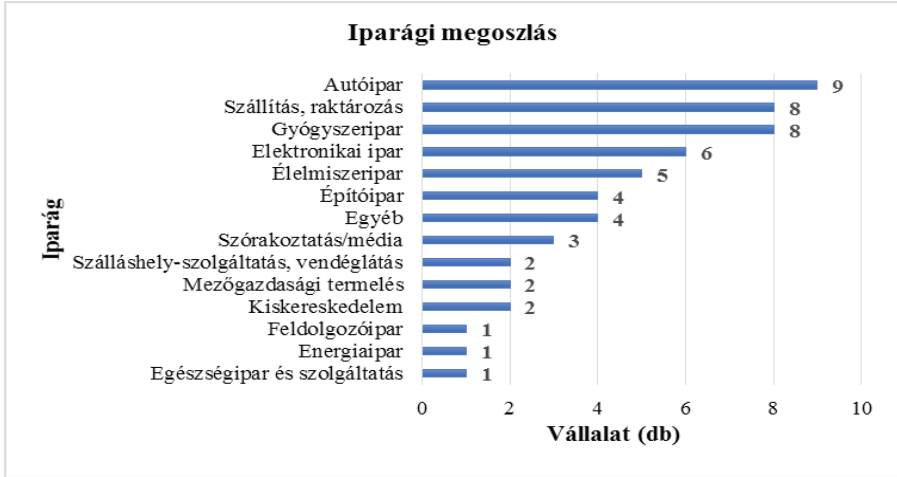
A szakember arra a megállapításra jutott, hogy amennyiben most azonnal világszerte beavatkoznának a nemzetgazdaságok, elegendő lenne a GDP 1-1,7%-át a szén-dioxid-kibocsátás csökkentésére fordítani. Amennyiben ez elmarad, akár 17% körüli értékre is megugorhat. A tanulmány egyik legfontosabb következtetése, hogy az éghajlatváltozás figyelmen kívül hagyása a gazdasági növekedést és a versenyképességet fogja tönkretenni (Mellár, 2015).

Az utóbbi évtizedek során a fenntartható fejlődésről folytatott diskurzus mentén kialakult egy mára különösen fontossá váló mutató, az ún. ökológiai lábnyom. Az ökológiai lábnyom annak a földterületnek a méretét jelképezi, amely a mindenkori társadalom életvitelének fenntartásához szükséges javakat meg tudja termelni. Egy vállalat lábnyomának kiszámítása során figyelembe kell venni többek között az autóhasználati szokásokat, beleértve a megtett utat és a jármű átlagos fogyasztását. A szállítmányozással foglalkozó vállalkozások számára ezért kiemelten fontossá vált a károsanyag-kibocsátás mértékének visszaszorítása (Horváth-Karmazin, 2015; p:37.).

A fentieket összegezve kijelenthetjük, hogy a 21. század támasztotta kihívásokra megoldást jelenthet az ún. Sustainable Supply Chain Management (továbbiakban: SSCM), vagyis a fenntartható ellátásilánc-menedzsment. Az SSCM alapját tulajdonképpen a környezetvédelem és a gazdaságosság párosa jelenti, vagyis egy mondatban azt mondhatjuk, hogy: „Profit realizálásával megfelelni a környezetvédelmi elvárásoknak”.

A primer kutatás főbb eredményei

A mintában szereplő vállalatok fontosabb cégdemográfiai adatait vizsgálva a vállalatok kétharmada korlátolt felelősségű társaság, fele belföldi, fele külföldi tulajdonú, a legkorábban alapított cég 1864 óta, a legfiatalabbak öt éve léteznek. Igyekeztünk több ipárból is megvizsgálni vállalatokat, a vizsgált vállalatok iparági eloszlását a 3. táblázat mutatja.

3. ábra: A vizsgált vállalatok iparági megoszlása

Forrás: saját kutatás, 2015–2016, $N = 56$

Kutatásunk során rákérdeztünk a vállalatok versenyképességét befolyásoló tényezőkre is. A vállalatvezetőknek öt kategóriában (1. táblázat) volt lehetőségük a vállalatuk versenyképességét 1–5-ig terjedő (1: legkevésbé, 5: legnagyobb mértékben) skálán értékelni az iparági átlaghoz viszonyítva az elmúlt öt évre vonatkoztatva. Véleményük szerint a legnagyobb mértékben a termék, szolgáltatás minősége a leginkább befolyásoló.

1. táblázat: A vállalat versenyképességének értékelése

Versenyképesség mutatók	Iparági átlaghoz viszonyítva
Árbevétel-arányos nyereség	3,88
Tőkearányos árbevétel	3,74
Piaci részesedés (árbevétel alapján)	3,64
Termék és/vagy szolgáltatás minősége a versenytársakhoz viszonyítva	4,44

Forrás: saját kutatás, 2015–2016, $N = 56$

Minden vállalkozás életében rendkívül fontos a növekedés. A menedzsment annyira ragaszkodik minden évben, minden negyedévben és minden hónapban az árbevétel rátájának növekedéséhez, hogy elfelejti, hogy nem az értékesítési árbevétel növekedése az egyetlen és utolsó lehetőség a vállalati növekedés mérésének és a vállalat hosszú távú jövedelmezőségének biztosításának (Katits, 2002). Jelen tanulmányban a növekedést abból a szempontból vizsgáltuk, hogy milyen szerepet játszott abban az ellátási láncban való részvétel – azaz, hogy mennyire befolyásolja az ellátási lánc mint szerkezeti struktúra a vállalati növekedést. Az alkalmazott Likert-skála 1-től 5-ig terjedő értékeket vett fel ([1]: legkevésbé; [5]: legnagyobb mértékben). A cégek közepes mértékben tartották meghatározónak (átlag = 3,79) az ellátási láncban való részvételt a növekedésben. Mindez azt jelenti, hogy a növekedést további tényezők is befolyásolták. Ilyen tényezőnek számít az alkalmazott integrált logisztikai rendszer, amely a teljes anyagáramlási folyamatot felöleli. A vállalatok átlagosan fontosnak értékelték ezen tényezőt (átlag = 4,14). Ezen felül kiderült a vizsgált minta alapján, hogy azon vállalatok esetében, ahol a logisztikai tevékenységek a vállalati hierarchia legmagasabb szintjén helyezkednek el, sokkal versenyképesebbek.

A kérdőívünk további kérdései arra irányultak, hogy az inverz/zöld logisztika miként valósul meg a vizsgált vállalatok körében. A következő 2. táblázat a legfontosabb eredményeket foglalja össze.

2. táblázat: A zöld logisztika megvalósulása a vállalatnál

Vizsgált tényezők	IGEN válaszok száma (db)	NEM válaszok száma (db)
Helyettesítés környezetbarát anyagokkal	42	14
Újra használat	44	10
Újrahasznosítás	37	19
A környezetvédelmi szempontok miatt csökkent valamely anyag- és/vagy energiafelhasználás költségei	44	12

Forrás: saját kutatás, 2015–2016, N = 56

A 2. táblázat alapján látható, hogy a mintánkban szereplő vállalatok túlnyomó része alkalmaz valamilyen, a környezetre kevésbé ártalmas módszert. A vállalatok több mint 80%-a kiemelte, hogy előnyben részesítik az ún. „zöld irodai működést”. Mindez olyan tényezők alkalmazását jelenti, mint pl. az újrahasznosított fénymásolópapírok használatát; a papír mindkét oldalára történő nyomtatást; a világítás területén is LED, környezetbarát izzó alkalmazását. A vállalatok a közösségi területein, valamint az irodaházakban is számos szelektív gyűjtősziget található, de emellett külön dedikált szemete-seket is alkalmaznak. Sok helyen külön történik a gyűjtése a műanyag kávé-s poharaknak (saját bögre használata esetén olcsóbb kávévásárlási lehetőséget kínál fel az automata), a palackpréssel lezsugorított PET palackoknak, vala-mint kupakjuknak, az otthonokban vagy az irodai használat alatt keletkezett szárazelemeknek, a papírnak stb. Sok vállalat ezen működést számos formá-ban szabályozza is, és kötelezővé teszik a munkavállalók számára.

3. táblázat: A környezettudatosság fontossága a szállítás esetén

Vizsgált tényezők	IGEN válaszok száma (db)	NEM válaszok száma (db)
Használ-nak-e járatoptimalizáló programokat?	26	30
Használ-nak-e pl. ökomotorral felszerelt vagy hibrid jár-műveket?	14	42
Alkalmaz-nak-e kombinált szállítást?	11	45
Van-e a vállalatnak környezetvédelemmel kapcsolatos megfogalmazott politikája?	42	14
Tervez-e a vállalat zöld logisztikai fejlesztéseket?	28	28

Forrás: saját kutatás, 2015–2016, N = 56

A 3. táblázat az irodai működés falain túllépve értékelte a szállítás/szállít-mányozás során a lehetséges környezetvédelmi megoldásokat. Látható, hogy míg az irodai munkavégzés területén a vállalatok jelentős része alkalmaz va-lamilyen környezetbarát megoldást, addig a „terepen” mindez kevésbé jel-lemző. Ennek hátterében a jelentős költségkülönbség húzódik meg.

A megkérdezett vállalatok jelentős része elkötelezett a fenntartható fejlő-déssel szemben. Mindez annyit jelent, hogy a jelenlegi szükségleteket úgy kívánják kielégíteni, hogy azok ne veszélyeztessék a jövő nemzedékének esé-

lyét arra, hogy ők is ugyanúgy ki tudják elégetni a szükségleteiket. Ennek következményeként pl. a létesítmények hőmérséklet-szabályozása geotermikus energia segítségével valósul meg, továbbá az ehhez szükséges energiát napkollektorok segítségével biztosítják a cégek. A megvilágítás is alacsony energiafelhasználású, LED technológiával történik. Számos vállalat esetében az operatív működés mellett talán ez az egyik legfontosabb funkció, vagyis a kutatás és fejlesztés során is szem előtt tartják a fenntarthatóságot. Ennek tükrében az újabb produktumoknak ökológiaiilag és ökonómiaiilag is jobbnak kell lenniük elődeiknél.

A kutatási mintánkban több olyan vállalat is szerepelt, amely rendelkezik ún. *környezetvédelmi politikával*. A környezetvédelmi politika egyfajta vállalati filozófiának is tekinthető. Azon vállalkozásoknál, amelyek írásba foglalt környezetvédelmi politikával rendelkeztek, olyan állítások voltak megfogalmazva, mint:

- Az üzleti sikereket össze kell egyeztetni az emberek és a természet iránti tisztelettel, a globalizációt összhangba kell hozni a helyi érdekekkel.
- A kiváló és megbízható minőség állandó biztosítása alapvető követelmény a termékek előállításánál.
- A kialakított és a termelőüzemekben kötelezően alkalmazott szigorú minőségbiztosítási előírások garantálják azt, hogy a termékek a világon mindenütt kifogástalan minőségben kerüljenek a fogyasztókhoz.
- A világ számos országában jelenlévő vállalatok mindenhol felelősséget éreznek a környezetért, valamint a környezetében élő közösségekért és munkatársaikért. A cégek elkötelezettek közvetlen környezetük támogatása irányában, hiszen mint vállalat csak akkor képesek fejlődni, ha egészséges az a közösség, amelynek ők maguk is tagjai és részét képezik.

Sokáig elég volt, ha ezek a „jövőképek” csak a menedzserek fejében léteztek. A verseny fokozódásával a jövő alakításának ezen „informális” módja azonban egyre kevésbé bizonyul elegendőnek. (Gyenge et al., 2016)

A gazdálkodó szervezetek olyan folyamatokat alakítanak ki és működtetnek, amelynek alapján a tevékenységek és szolgáltatások normál és az attól eltérő üzemmenet során fellépő környezeti tényezői és hatásai azonosításra, vizsgálatra és értékelésre kerülnek. A vállalatok meghatározzák azokat a műveleteket és tevékenységeket, amelyek kapcsolatban állnak az azonosítottan jelentős környezeti tényezőkkel, hatásokkal, így a beruházások során megvizsgálják a változtatott/új létesítmény, tevékenység lehetséges környezeti tényezőit, hatásait. A működés során a felhasznált veszélyes anyagok és készítmények, a keletkező hulladékok és szennyvizek, a felhasznált vizek kezelésével, a talaj- és a levegőtisztaság-védelemmel kapcsolatos tevékenységek dokumentált szabályozásával biztosítják a környezetvédelmi jogszabályok előírásainak betartását. A beszerzéskor is minden esetben szempontként kell kezelni a beszerzésre kerülő termék/szolgáltatás környezetvédelmi vonatkozásait.

Nagyobb vállalatok esetében több helyen megjelent egy speciális pozíció, az ún. „Sustainability Ambassador”, tehát „Fenntarthatósági Nagykövet” pozíció. A vállalati felelősségvállalás tekintetében így nem három, hanem négy dimenzió van hatással a vállalat fenntartható fejlődésére. Így a gazdaság, a társadalom és a környezet kiegészül a humán tőke elemével.

A *gazdasági fenntarthatóság* célja, hogy a végzett tevékenységek hozzájáruljanak az adott ország, társadalom közteherviseléséhez, tehát itt fizessenek a vállalatok adót, hazai beszállítókkal dolgozzanak, valamint hazai munkavállalóknak adjanak munkalehetőséget. A magyar beszállítókkal való együttműködés segíti a beszállítók fejlődését, és lehetőséget teremt akár a nemzetközi kereskedelembe való bekapcsolódásra is.

A második dimenzió a *társadalmi felelősség* kérdése. A fő irányvonal ebben a csoportban a karitatív tevékenységek előtérbe helyezése, ún. étel- és élelmiszer adományozása az Élelmiszerbanknak vagy az „Adnijó Program” pályázaton való részvétel.

A következő, egyben legfontosabb dimenzió a *környezeti fenntarthatóság* kérdése. Itt tudnak a legtöbbet tenni a cégek a fenntarthatóságért, azért, hogy a Föld és a rajta élő emberek a lehető legtovább élhessenek szimbiózisban egymással. Egyrésről a hulladékgazdálkodás kérdése az egyik legégetőbb probléma mind a környezetvédelem, mind a költségcsökkentést tekintve. Itt látható, hogy a gazdasági érdekek egybeesnek a környezetvédelem érdekeivel, ez sajnos sok másik iparágban nem mondható el.

„A fenntarthatóság természeténél fogva feltétele, hogy azonosítsuk az értékteremtés (jövedelemtermelés) legfontosabb elemeit, meghatározzuk az azt veszélyeztető tényezőket, majd olyan stratégiát alkossunk, amely biztosítja az értékteremtés kulcselemeit” (Kozma et al., 2015). Szilágyi et al. (2013) megjegyzi, hogy a „...folyamatokat a know-how és a véletlenek gyakran alakítják...” (mgj.: „gyakran egyaránt”). A következő kockázattípusokat vizsgálhatjuk: pénzügyi, idő, személyi, társadalmi, pszichológiai (Szilágyi et al., 2013), valamint technológiai és termék, illetve termékfogyasztási kockázatok elemzését is elvégezhetjük az ellátási lánc kulcselemeinek összekapcsolódása mellett (Kozma et al., 2015).

A negyedik dimenzió a *humánerőforrás fenntarthatósága*. Ez egy rendkívül fontos és sokak által nem megfelelő súllyal kezelt terület. Egy vállalatnál fontos kell, hogy legyen a nem, a kor, az etnikum és a munkaképesség szerinti sokrétűség. Kiemelten kezelendő kell, hogy legyen a munka és a család összeegyeztethetősége. A fiatal munkavállalók segítése például a gyakornoki programok révén, illetve a fogyatékkal élők integrálása a dolgozók közé.

Számos cég életében a környezetvédelmi elvárásoknak való megfelelés olyan projekteket hív életre, amelyek során környezetbarát anyagokkal történő helyettesítési lehetőségeket alkalmaznak. A papíralapú anyagok, mint tálca, pick-up esetén merül fel sok vállalatnál az újrahasznosított alapanyag felhasználása, ám néhol a beszállítóktól kapott magasabb árajánlat ellenében a vállalat alapvető céljaival, így sajnos ez véget tud vetni a projektek folytatásának is. A gyártás során is számos hulladék keletkezik, pl. a gyártások közötti átállások során csomagolóanyag-veszteség keletkezik, mely aztán a hulladékban köt ki.

A környezetre mért terhelés csökkentésének másik módja a hulladék továbbértékesítése újrafeldolgozással foglalkozó cégeknek. A fogyasztói igények folyton változnak, mely nagy feladatot jelent a marketingszakemberek számára. A leggyakrabban alkalmazott módszer az újítás, vagyis a termék arculatának lecserélése. Sok esetben egy összehangolt marketingkampány elindulása miatt nincs lehetőség a régi csomagolóanyag-készletek teljes kifuttatására, így a megmaradt csomagolóanyag-készleteket le kell selejtezni. Ilyen esetben a műanyag- és papír-, elsősorban pohár- és tálcakészleteket továbbértékesítik az ezek feldolgozására szakosodott cégek számára. Így lényegében mindenki nyer valamit az üzletben.

Következtetések, javaslatok

A szakirodalmi áttekintés legfontosabb megállapításai:

1. A vállalatvezetők tudatában vannak a felelősségüknek a jelenlegi generáció életében arra vonatkozóan, hogy a következő generációk számára egy élhetőbb világot szükséges biztosítani, emellett azonban nagy hangsúlyt fektetnek az eredményes gazdálkodásra is – vagyis a fenntarthatóság és eredményesség egyszerre van jelen.

2. A fenntarthatóság három alapvető dimenziója: a gazdaság, a társadalom és a környezet. E tényezők közötti viszony úgy magyarázható helyesen, hogy a környezet forrása a gazdaságnak, és eltartója a hozzá tartozó társadalomnak, mindhármukat pedig a természet rendszere foglalja egységbe, azaz ezek az alrendszer a természet részei. A három dimenzió metszéspontjában értelmezhető a fenntarthatóság.

3. A 21. század támasztotta kihívásokra megoldást jelenthet az ún. Sustainable Supply Chain Management, vagyis a fenntartható ellátásilánc-menedzsment, melynek alapját tulajdonképpen a környezetvédelem és a gazdaságosság párosa jelenti.

4. Az ellátási láncok fenntartható gazdálkodása – a gazdaság, a környezet és a társadalom tengelyeinek tekintetében – a jól megválasztott stratégia, üzleti modell, valamint az ezekkel maximális összhangban lévő finanszírozási struktúra sajátosságain nyugszik. A versenyképesség növelését – az eredményesség és hatékonyság tükrében – a diverzifikáció nagy mértékben befolyásolja, ami nemcsak mikroökonómiai szinten, hanem a makrogazdaság tekintetében is potens megállapítás. Ezen logikai ív mentén megszületett döntések szolgálják a fenntarthatóság kritériumait.

5. A fenntartható ellátásilánc-menedzsment teljes körű megvalósítása csak is stratégiai szinten (reaktív, konfrontatív, proaktív) értelmezhető, így egy megfelelő üzleti stratégia és üzleti modell kialakítása szükséges.

A primer kutatás főbb megállapításai:

A visszaérkezett és kiértékelt kérdőívek és mélyinterjú vizsgálati eredmények alapján kijelenthetjük, hogy napjainkban kiemelt jelentőségű egy vállalat számára, hogy környezettudatosan működjön, még akkor is, ha a környezetbarát technológia alkalmazása csak hosszú távon valósul meg. Ebben

a kérdésben nem szabad rövid távon gondolkodni, hiszen itt maga a felfogás lényeges, melyet közép és hosszú távon lehet megvalósítani. Éppen ezért fontos a vállalatok számára, hogy a törvényi előírásokon, hatósági jogszabályokon és egyéb követelményeken túlmenően saját célokat is meghatározzanak e témakörben. A vállalatok számára nélkülözhetetlenné kezd válni, hogy munkatársaiknál folyamatosan szorgalmazzák a felelősség tudatosítását és a környezetvédelemnek és az energiahatékonyságnak a saját munkahelyen és otthonaikban való gyakorlását a fenntartható fejlődés jegyében.

A megkérdezett vállalkozások szerint a gyakorlatban a magyar kis- és középvállalkozások többsége jelenleg még nem tudja finanszírozni a környezettudatossággal és fenntarthatósággal kapcsolatos törekvéseinek extra költségeit. Véleményük alapján hiányosak a vállalkozások, a társadalom és a kormányzat közös összefogása is e tárgyban, valamint indokolatlanul drágának tartják a törekvést támogató eszközöket, valamint a technológiákat is.

Hivatkozott források

- Csath M. (2015/a): *Közgazdaságtan, Társadalom-gazdaságtan, makroökonómiai alapok*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, pp. 11–12.
- Csath M. (2015/b): *Rendszerváltás a gazdaságban, avagy hogyan tűnt el a magyar ipar?* Budapest, Kairosz Kiadó, pp. 160–166.
- Fleischer T. (2006): Fenntartható fejlődés: környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők. In: Farkas P. – Fóti G.: Magyarország globális környezete 2020-ig. Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához I. 290 p. MTA Világgazdasági Kutatóintézet – CEU Center for EU Enlargement Studies, Budapest, pp. 192–202. http://www.vki.hu/-t-fleisch/PDF/pdf07/fleischer_fe-fejl-kor-tar-gaz-tenyezok_kum07.pdf, letöltés dátuma: 2015. 06.13.
- Gyenge B. – Zéman Z. – Zsarnóczai J. S. (2016): Applying Simulation in Modelling a Company's Economic Processes. Hungarian Agricultural Engineering (29) pp. 11–16. (2016)
- Gyulay I. (2000): *Fenntartható fejlődés*. Miskolc, Ökológiai Intézet a fenntartható fejlődésért Alapítvány, p. 109.
- Horváth A. – Karmazin Gy. (2014): *Nemzetközi közúti áru fuvarozás és szállítmányozás*. Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 37.
- Karmazin Gy. (2016): *A logisztikai szolgáltatók stratégiai sikertényezői*. Budapest, Akadémiai Kiadó, p. 120.

- Katits E. (2002): Pénzügyi döntések a vállalat életciklusaiban. Budapest, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Katona B. – Pónusz M. (2010): Borászati csomagolóanyagok inverz logisztikai folyamatai. Vállalkozás, személyiség, kultúra, XXI. Század Tudományos Közlemények (24) pp. 101–110.
- Kerekes S. (2008): A fenntartható fejlődés európai szemmel. In: Gombos E. (szerk.): Globális kihívások. Millenniumi fejlesztési célok és Magyarország – ENSZ-Akadémia, pp. 51–60.
- Kozma T. – Pónusz M. (2016): Ellátásilánc-menedzsment elmélete és gyakorlata – alapok, Alapösszefüggések a hálózati versenyelőnyök és értékláncok mentén, Gyöngyös, Károly Róbert Kutató-Oktató Közhasznú Nonprofit Kft., pp. 146–160.
- Kozma T. – Gyenge B. – Almádi B. (2015): Gombavertikum ellátási láncának szereplői egy magyarországi esettanulmány alapján. In: Gyenge B., Kozma T. (szerk.): Folyamat-menedzsment kihívásai: Döntési pontok, kapcsolatok és együttműködési stratégiák a gyakorlatban. 168 p. Szolnoki Főiskola, 2015. pp. 153–162.
- Mellár T. (2015): Szemben az árral – Rendhagyó közgazdasági előadások. Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. 31–54.
- Stern, N. (2006): Stern jelentés: az éghajlatváltozás közgazdaságtana, letöltés dátuma: 2015. november 19, forrás: www.levego.hu: https://www.levego.hu/sites/default/files/kapcsolodo/sternjelentes_h.pdf
- Szilágyi T. P. – Medve A. – Tóth T. (2013): Beruházási folyamatvizsgálat a megrendelői döntéshozattól a megvalósulásig. Vállalkozásfejlesztés a XXI. században Tanulmány Kötet, Budapest Óbudai Egyetem, pp. 53–72.
- Tóth G. (2007): A valóban felelős vállalat. Budapest, Követ, p. 107

Szerzők

Tóth Róbert János

PhD-hallgató, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola; GTK ÜTI Tevékenység-menedzsment és Logisztika Tanszék
toth.robert.nemet@gmail.com

Dr. Kozma Tímea PhD

adjunktus

Szent István Egyetem GTK ÜTI Tevékenység-menedzsment és Logisztika Tanszék
kozma.timea@gtk.szie.hu

AZ INTÉZMÉNYEK GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSRE GYAKOROLT HATÁSA A POLITIKAI VEZETŐKÖN KERESZTÜL

Irodalmi áttekintés

Zolcsák Dóra

Összefoglalás

A cikk egy ország vezetőjének intézményekre gyakorolt hatását foglalja össze, amely közvetlenül befolyásolja a gazdasági növekedést, legalábbis az intézményi közgazdaságtan szerint. Az írás továbbá áttekinti azokat az irodalmakat, amelyekben a vezető és maga a vezetés (leadership) válik hangsúlyossá a gazdasági teljesítmény egyik lehetséges magyarázataként, kiváltképp az intézmények megfelelő átalakítása végett.

A vezető személye, valamint a fejlődésben betöltött szerepe a mai napig igen vitatott kérdéskör, ezért a cikk szemlélteti, milyen lehetséges ok-okozati összefüggések lelhetők fel az egyik, illetve a másik oldal véleményét illetően.

Kulcsszavak: gazdasági fejlődés, leadership-elméletek, intézményi közgazdaságtan,

politikai gazdaságtan, public choice

JEL kód: B3, O4, P48

The effect of institutions on economic growth through political leaders

Review article

Abstract

The article summarizes the influence of political leaders on institutions which, according to institutional economics, directly influences economic growth. Furthermore, the study reviews the literature in which leadership itself becomes a significant factor as a possible explanation for the reason for economic growth through institutional change. Although political leader or its role in growth is still viewed as a controversial issue in economics, the paper emphasises what kind of cause-effect relations exist between political leaders and economic growth and reveals that leaders do matter directly in economic performance by the formation of institutions.

Keywords: *economic growth, leadership, institutional economics, political economy, public choice*

JEL classification: *B3, O4, P48*

Bevezetés

A gazdasági növekedés okainak vizsgálata évtizedek óta meghatározó és igen vitatott kutatási területet jelent. Sokan (Acemoglu–Johnson–Robinson 2002, Olson 1996, North 1990, Rodrik 1997) sokféle dimenziót azonosítottak, amelyek hatással vannak egy-egy ország gazdasági teljesítményére. A cikk a sok magyarázat közül a vezetők, valamint a politikai vezetés szerepét hangsúlyozza, amely az intézmények alakításán, (újra)tervezésén keresztül közvetetten befolyásolhatja a gazdasági fejlődés irányát. Szinte egyértelműnek tűnik, hogy az erős politikai vezetés elengedhetetlen a gazdasági fejlődés szempontjából – pozitívan és negatívan is befolyásolhatja a fejlődés irányát. Minden attól függ, milyen maga a politikai vezetés, vagyis a vezetőt körülvevő egyének csoportja, milyenek az intézmények, és természetesen meghatározó szereppel bír a politikai vezető személyisége is. A cikk ezeket igyekszik tisztábban kifejezni és részletesen áttekinteni az említett három tényező kapcsolatát.

Mind demokráciákban, mind autokráciákban megfigyelhető rossz gazdasági teljesítmény, így jogosan merülhet fel az, hogy vajon a szerény output visszavezethető-e a vezető személyére, összefügghet-e a vezető döntéseivel. Az írás arra a kérdésre fókuszál, hogy a vezetőknek és/vagy az őt körülvevő egyéneknek milyen szerepük lehet a növekedésben, és az hogyan ragadható meg a közgazdaságtani irodalom szemszögéből. A „hogyan” illusztrálására az intézményi közgazdaságtan alapfogalmait használom fel.

Az intézmények gazdasági növekedésben betöltött szerepe elvitathatatlan. Azonban a fejlődés irányának kijelölésében nem csupán az intézmények játszanak kiemelt szerepet. A vezető és/vagy a vezetőt körülvevő csoport közvetlenül is képes beavatkozni az intézmények evolutív fejlődésébe, megváltoztatva ezzel a gazdaságra tett hatásukat. Az intézmények és a gazdasági növekedés kapcsolatának tisztázása után a figyelem az előbb említett szereplőkre (vezető, vezetői csoport) irányul, majd bemutatom, hogyan befolyásolhatják a fenti tényezők a gazdasági növekedést.

Intézmények és a vezető kapcsolata

A gazdasági növekedés magyarázatában igen előkelő helyet foglalnak el az intézmények szerepét hangsúlyozó írások. Az intézményi közgazdaságtan jeles képviselői – Acemoglu–Johnson–Robinson (2002), Olson (1996) – azon álláspontot képviselik, miszerint az intézmények a gazdasági növekedés forrásai. Ez annyit jelent, hogy ahol jó intézmények (demokrácia) vannak, ott lehet csak fejlődésről beszélni. Mijiyawa (2013) összefoglaló jellegű tanulmánya is azt ecseteli, hogy az (tulajdonjogot védő) intézmények a növekedés forrásai. North (1990) elkülöníti az informális és a formális intézményeket, amelyek szorosan összefüggenek egymással. Előbbihez tartoznak a normák, konvenciók, ideológiák, politikai folyamatok, míg formális intézménynek tekinthetők a szerződések.

Fontos ugyanakkor, hogy ha még el is fogadjuk az intézmények gazdaságformáló erejét, akkor is nyitva marad az a kérdés, hogyan alakulnak, alakíthatóak az intézmények. Az intézmények és a vezetés releváns kapcsolatára mutat rá Acemoglu–Johnson–Robinson (2002). A szerzőhármás mellett foglal állást, hogy a gazdasági intézményeket (tulajdonjogok, szabályozó intézmények, makrostabilizációért felelős intézmények) nem mindig az egész

társadalom alakítja, hanem azok a csoportok, amelyek kezében adott időpontban a legnagyobb politikai hatalom összpontosul. Ez az ún. tartós társadalmi konfliktusokon alapuló elmélet. Ennek következtében az intézmények kialakításakor nem feltétlenül azok hatékonysága, hanem a politikai elit érdekeit védő struktúrák fenntartása válik központi elemmé.

Az egyén mint vezető és a csoport szerepe

A vezető személyének intézményekre, így a gazdasági növekedésre gyakorolt hatásával több elmélet is foglalkozik. A „Great man” nagy ember nézetét számos történész elfogadja. Caryle (1837) azt állítja, hogy a világ működését nagy emberek döntései alakították. Hasonlóan vélekedik Keegan (1998) is, aki a 20. század politikai történelmében emeli ki a vezetők – pontosabban Lenin, Sztálin, Hitler, Mao, Roosevel, Churchill – szerepét. Gergen (2005) pedig azt illusztrálja példákon keresztül, hogy a vezetői kvalitások, legalábbis az amerikai gazdaságot tekintve, hozzájárultak a jó teljesítményhez.

A nagy ember nézet ellenpontját képviseli Tolsztoj (1869), aki szerint a vezetők csak bábuk, és bár léteztek „nagy emberek”, csak a nevüket adták az eseményekhez, és valójában nem sok közük volt azok alakulásához. Spencer (1873) is hasonlóan vélekedik. Meglátása szerint a társadalom egységes, fokozatos, progresszív módon fejlődött, és nem volt egy egyén, aki formálta volna a fejlődés menetét. Szerinte a feltételek aggregálásának eredménye a történelem. A nagy ember nézet ellenzőinek véleményét erősíthetik az intézményi fejlődés evolutív jellegére (David 1994) vonatkozó megállapítások is, miszerint az intézmények hasonló, múltbeli struktúrából származnak, amelyeket valamilyen cél érdekében hoztak létre a múltban, és aztán ezekből átalakulva nyerték el mai formájukat.

A vezetés valamint a vezetőt körülvevő egyének meghatározó szerepét emeli ki Mesquita et al. (1999) szelektori elmélete is. Az elméletben a főszerepet a szelektorok és a győztes koalíció (winning coalition) játssza, melynek nagysága döntő jelentőséggel bír az intézményi következményeket illetően. Szelektoroknak tekintik azokat, akiknek intézményesen garantált joguk van arra, hogy beleszóljanak a kormány kiválasztásába, politikai folyamatokba. A győztes koalíción pedig a szelektorátus olyan tagjait értik, akiknek a támogatása elengedhetetlen ahhoz, hogy az inkumbánsokat hatalomban tartsa. A szelektori elmélet már összekapcsolja az intézmények, a vezető és a gazda-

sági teljesítmény hármását. Mesquita et al. (1999) azt vizsgálja ugyanis, hogy a politikai intézmények hogyan befolyásolják a vezető képességét a hatalom megtartására vonatkozóan. A politikai intézmények a korlátokat és ösztönzőket határozzák meg. Sőt, elősegítik a hiteles mechanizmusok fejlődését, így válnak képessé arra, hogy csökkentsék a gazdasági és politikai szereplők oportunista magatartására irányuló erőket (Pereira 2011). A szelektorátus és a győztes koalíció is politikai intézménynek tekinthető, amelyek befolyásolják a vezető döntéseit és/vagy túlélését a hivatalban.

Mesquita et al. (1999) tanulmányában végigvonul gondolati szál szerint a vezetők a hatalom megszerzésében és megtartásában érdekeltek elsősorban. Egy hibás politika azonban nem feltétlenül vezet a vezető leváltásához, mert a vezetőcsere a politikai rendszer jellemzőitől (is) függ. Tehát az intézmények hatnak a vezetőre, így az általa kialakított gazdaságpolitikára, amely a gazdasági teljesítményt határozza meg. A politikai rendszerjellemző ebben az esetben a szelektorátus és a győztes koalíció nagysága, amely döntő jelentőségű. A politikai intézmények és a politikai siker közötti kapcsolat abban csapódik le, hogy minél nagyobb az országban a győztes koalíció, annál kisebb a magánjóságok köre, amivel megvehető a politikai lojalitás. Ahogy a győztes koalíció növekszik, egyre nehezebb csupán magánjóságokkal megvásárolni a hűséget. A vezető jelenlegi támogatói valószínűleg elveszítenék a vezető által számukra biztosított magánjavakat, ha a vezetőt a riválisa kiüti a nyeregből. A vezetőnek a nagy szelektorátus, kicsi győztes koalíció a legjobb intézményi elrendeződés, mert a kisebb koalíció növeli a vezetővel szembeni elhivatottságot, a nagyobb szelektorátus pedig nagyobb valószínűséggel segíti a vezető túlélését, és csökkenti annak az esélyét, hogy a koalíciót elhagyó az ellenség győztes koalíciójának tagja legyen. A nagy győztes koalíció nagy szelektorátussal leginkább a demokrácia jellemzője. A rendszer az autokráciával szemben nem támogatja a vezetőhöz kötődő politikai lojalitást, ezért ha a politika megbukik, a vezetőnek is távoznia kell. A fenti gyakorlat biztosítja azt, hogy a vezetőnek személyes érdeke legyen a gazdasági teljesítmény monitorozása, mivel a rossz teljesítmény növeli leváltásának kockázatát. Ez az oka annak, hogy a vezető szempontjából a rendszer nem optimális.

Logikailag a fenti irodalomhoz köthető Geddes et al. (2014) állásfoglalása is, hiszen ők is a vezetőt körülvevő csoport fontosságára hívják fel a figyelmet. A szerzők tanulmányukban az autokráciákat, valamint a vezető és a ve-

zetői közeg szerepét veszik górcső alá a rezsím formálásában. A szerzők annyira fontosnak tartják a vezető támogatottságát, hogy a vezetői csoportot (leadership group) tekintik az autokrata rendszer fő meghatározójának. A vezető csoportnak ez a középpontba állítása hasonlít arra, ahogy Mesquita et al. (1999) a szelektorátus jelentőségét hangsúlyozza, de Geddes et al. nem a vezetői csoport méretet, hanem érdekeit tartja meghatározó faktornak. Ahhoz, hogy a vezető hatalmon tudjon maradni, értelemszerűen meg kell szereznie a vezetői csoport támogatását. Azonban a vezetőnek olyan alapvető képességgel is kell rendelkeznie, amely befolyásolja a csoport tagjait.

A vezetői csoport jelentősége tehát a Geddes et al. (2014) -féle győztes koalíció jelenségéhez áll közel. A szerzők a vezetői csoport alapvető jellemzőit – pl. hierarchikus kapcsolatokat – tekintik az autokratikus döntéshozatal kulcstényezőjének, amelyek alapján elkülönítik a különböző rezsímtípusokat (katonai, személyi, monarchista, oligarchikus vagy hibrid diktatúrát, amely arra utal, hogy a politika, választások feletti ellenőrzés, biztonsági apparátus kinek a kezében összpontosul [párt, királyi család, katonaság, személy]). Ezen rendszereknek viszont talán egyforma formális intézményük is lehet, amelyek egyáltalán nem determinálják a vezetői csoport tagjait – legalább is Geddes et al. értelmezésében. Az informális intézmények szerepét viszont annál inkább nyomatékosítják szemben Mesquita et al. (1999) tanulmányával, amely az egész rezsímet a szelektori és a győztes koalícióval jellemezi, eltekintve azoktól a politikai intézményektől, amelyek beágyazzák az egyéneket. Geddes et al. (2014) a rezsímet formális és informális szabályok halmazaként kezeli. Az informális szabályokat döntő tényezőként határozzák meg az autokráciák elkülönítésében, mert alapvetően azonosítják azt a csoportot, amelyikből a vezetőt ki lehet választani, továbbá meghatározzák, ki befolyásolja a vezetőség választásait, politikáit. Ezen jellemzők alapján lehet elkülöníteni az autokráciákat. Az irányító csoportok eltérő (specifikus) érdekekkel rendelkeznek, amelyek hatással vannak a döntéshozatalra, hazai politikára, végül a nemzetközi viselkedésre is. A vezetői csoportban megjelenő érdekek előrejelezhetik, hogyan omlik össze vagy viselkedik a diktatúra, amíg a csoport hatalmon van. A vezetői csoport hozza meg a döntéseket a fő politikákról, így a csoporttagok támogatását kell a vezetőnek megszerezni ahhoz, hogy megtartsa hatalmát.

A vezetői csoport gazdasági teljesítményre gyakorolt hatására az ún. rezsimbizonytalanság (regime uncertainty) is kielégítő bizonyítékot szolgáltat.

A rezsimbizonytalanság Higgs (1997) válasza arra, miért húzódott el az 1929–33-as nagy gazdasági világválság. A fellendülés elhúzódásában a főszerepet a New Deal, azaz Roosevelt politikája, így a rossz válságkezelés játszotta, mely az erőteljes kormányzati beavatkozást preferálta. A válságból való kilábalás eszközeként soha addig nem látott mértékű költsékezéssel próbálták meg a gazdaságot felélénkíteni, ami csak az adósság mértékét tetézte. A felépülés késleltetésének oka az volt, hogy a magántulajdon védelme nem a törvényen, hanem a kormányzat jellegén alapult, amely kikényszeríthette vagy fenyegethette a vélelmezett jogokat. A kormányzat nem hiteles elköteleződése vezetett a befektetői bizonytalansághoz, amely mélyítette a válságot. A rezsimbizonytalanságban tehát az elsődleges szerepet az játszotta, hogy a kormányzatnak olyan ideológiája volt, amely elbizonytalanította a tulajdonjogokat. Amint azt Krooss (1970) is írja, a befektetők őszintén hittek abban, hogy a kormányzat ördögi kezekben van, és felkészültek arra az eshetőségre is, hogy szocializmussá vagy kommunizmussá formálódik az USA. A befektetőkkel szembeni ellenséges viszony kialakulásában pedig az elnököt körülvevő radikális csoportoknak is szerepe volt.

A vezető szerepe az intézmények alakításában

Az előzőekben azt vizsgáltam meg, hogy az intézmények (többek között a vezetőt körülvevő csoport) a vezetőn keresztül hogyan hatnak a gazdasági teljesítményre. Ebben a fejezetben magára a vezetőre mint egyénre terelődik a figyelem, amely leginkább azt emeli ki, hogy a vezetők is képesek közvetlenül alakítani az intézményeket, így szabályozva a gazdaságot, nem pedig fordítva. Acemoglu–Johnson–Robinson (2002) politikai elitekre vonatkozó feltevése húzódik meg valójában Kamrava (2010) érvelése mögött is, aki a vezetők (állami) intézményekre gyakorolt hatását elemzi, és úgy látja, kevés figyelem irányul a diktátorok intézményi manipulációjára, pedig az egy lehetséges módja a hatalom megszilárdításának.

A tanulmány alaptétele, hogy a diktátorok örökölhettek vagy létrehozhatnak intézményeket, de később az intézmények függetlensége ellen kezdenek védekezni. Ha az intézmények túl nagy függetlenséget szereznek, vagy akár

a politikai ellenállás platformjaivá válnak, akkor a vezető egyszerűen bezárja és felosztatja a kérdéses intézményt. Kamrava (2010) cikkének fő tézise, hogy a vezető gyakran specifikus intézményeket hoz létre, ami a hatalmának gazdagítására és hivatali idejének meghosszabbítására szolgál.

Az új állami intézmények elburjánzása gyakran a politikai institucionalizáció során megy végbe. Az állam új vezetője meg akarja változtatni az intézményeket, vagy újak létrehozására készül oly módon, hogy az összeegyeztethető legyen elképzeléseivel, szükségleteivel és kapacitásával. Azonban az állami intézmények korlátozzák a vezető szabad akaratát, de a nem demokráciákban az állami intézmények könnyen irányíthatóak a vezető kívánságai, elképzelései szerint. Tehát az autokrata folyamatosan kezében tudja tartani az ellenőrzést, mintegy tartozékként tekintve hatalmának szolgálgóját, az intézményeket. Az állami vezetők gyakran figyelik az intézményi változás irányát és mintáit, utat engedve az állami intézményeknek a reprodukcióra addig, amíg ezek a változások olyan irányban történnek, amelyek konzisztensek a vezető szélesebb elképzelésével.

Kamrava (2010) Irán, Kuvait és Egyiptom példáján keresztül mutatja be, hogy az állam bármilyen életszakaszában mind a vezető döntése, mind az intézményeken belüli endogén fejlődés felelős az állami intézmények változásáért. Ez azt jelenti, hogy a diktátorok hatalmuk fenntartása végett a racionális választás és az útfüggőség eszközeihez folyamodnak. Ameddig az intézmények szolgálják a vezető céljait, addig szabadon fejlődhetnek, kialakul egyfajta útfüggőség. Amennyiben egy kicsit is kezdenek önállósodni, és a verseny forrásaivá válnak, akkor a vezetőnek be kell avatkozni hatalmának megtartása érdekében.

Hasonló kicsengése van Young (1991) munkájának is, aki a nemzetközi rezsimek kialakításában az intézményi alkudozás (institutional bargaining) folyamatán keresztül teszi hangsúlyossá az egyén szerepét. Intézményi alkudozás alatt a szerző azt az erőfeszítést érti, mely egyezségek kialakítására irányul, leginkább szerződésekre vonatkozóan. Az alkudozás folyamata tele van a kollektív cselekvés problémájával, amely gyakran késlelteti vagy blokkolja az igyekezetet arra, hogy az intézményi elrendeződésekben megállapodást érhessenek el. Young (1991) a vezetést egyének akciójának tekinti, akik igyekeznek megoldani, megkerülni a kollektív cselekvés problémáját. A

szerző úgy véli, hogy elterelődik a figyelem arról, hogy az egyének azok, akik képesek jelentős befolyást gyakorolni az intézményi alkudozás folyamatára. Ugyan a vezető az alkudozás során az állam vagy nemzetközi szervezet nevében cselekszik, a végső elemzésekben a vezető mint egyén van jelen, így az egyének viselkedése az, amit meg kell érteni ahhoz, hogy a vezető szerepét értékelni lehessen. Ennek érdekében megkülönböztet strukturális, vállalkozói és intellektuális vezetést. A strukturális vezetők szakértők abban, hogy az anyagi erőforrásokat alkudozási erővé alakítsák. Számukra az a fontos, hogy az általuk képviselt állam érdekeit képviseljék olyan intézményi megegyezések formájában, amelyek jól illenek az adott érdekekhez. A vállalkozó vezetőnek mint egyénnek hatalmas jelentősége van a nemzetközi társadalomban az intézményi alkudozás folyamatán keresztül. A vállalkozó vezető ugyanis önző, csak az motiválja, hogy a vezetést továbbvigyék, továbbá hogy támogassák céljaikat, értékeit, mintsem etikai felelősségvállalást tegyenek. Végül az intellektuális vezető az, aki intellektuális tőkét termel. Azoknak a perspektíváját alakítja, akik részt vesznek az intézményi alkudozásban, és ennél fogva fontos szerepet játszanak annak meghatározásában, hogy sikeres lesz-e az erőfeszítés az alkotmányos szerződésre vonatkozó egyezés elérésében.

Young a vezetéstípusok azonosítása után kijelenti, hogy a vezető szükséges, de nem elégséges feltétel abban, hogy sikeresen el tudjanak érni megállapodást az alkotmányos szerződésekben nemzetközi szinten. A szerző tehát az egyén és az intézmények kapcsolatát jeleníti meg. Közelebbről azt, hogy mennyire fontos az, hogy milyen tulajdonságokkal bír a vezető, mert az eltérő stílusok befolyásolják az intézményeket, amelyek a rezsimet is determinálják.

A vezető gazdasági teljesítményre gyakorolt hatását Papaioannou–van Zanden (2012) is elemezte, akik az ún. diktátorhatáson keresztül tárják fel a politikai vezető hivatalban eltöltött ideje és a gazdasági teljesítmény közötti összefüggést. A szerzők vizsgálatának fókuszpontjában az intézmények szerepe, ill. szerepének változása kapott figyelmet a hivatali idő függvényében. A szerzőpáros felteszi, hogy azok a diktátorok, akik hosszú ideig maradnak hivatalukban, egyre korruptabbá válnak, és a nyomukban megjelenő gyengébb irányítás negatívan érinti a növekedést, inflációt gerjeszt, valamint az intézmények minőségére is kedvezőtlenül hat. Ezen folyamatok azért következnek be, mert a vezető időhorizontja elkezd zuhanni. A fenti jelenség létezésre bő-

ségesen akadnak példák. Jellemzően az arab és a szub-szaharai térség országaiban figyelhető meg, hogy a kezdetben fiatal, reformerként induló vezetők – Ben Ali, Gaddhafi – uralkodásuk alatt egyre megvesztegethetőbbé válnak, amely a szakadék szélére sodorja a gazdaságot.

Alapvetően a szerzők úgy vélik, hogy a jó kormányzás a gazdasági fejlődés alapkövetelménye. Regressziójuk jelzi, hogy a demokratikus intézmények (Polity indexszel mért) minősége szignifikánsan pozitív hatású a fejlődésre. Az intézmények és a vezetők kapcsolatának egyik lényegi kérdése, hogy a hosszú ideje uralkodó vezetőknek van-e bármilyen hatása az intézmények minőségére. Ennek teszteléséhez lineáris modellt építenek, amelyben az intézmények minősége a független változó. Az eredmények azt sugallják, hogy az intézményeket negatívan befolyásolja a hivatalban eltöltött évek száma, amely leginkább a monarchikus és katonai rendszerekben számottevő. Tehát a hivatalban eltöltött évek száma rontja az intézmények minőségét, de ez a hatás a rezsimtől is függ.

A vezetőváltás jelentőségére mutat rá Treisman (2013) is, aki a növekedés (demokrácia) és a vezetőcserék kapcsolatát tanulmányozza. A szerző abból a feltevésből indul ki, hogy a fejlődés a demokratikusabb kormány (legalábbis középtávon) jellemzője a magasabb jövedelemnek köszönhetően. A magasabb jövedelem ugyanis megnyitja a kaput egy demokratikusabb politika felé, miután az addigi vezető elhagyja hivatalát.

Treisman a vezetőváltás fontosságát azzal magyarázza, hogy a reformista vezetők idővel kiszelektálódnak, ezért a hosszú távon „uralkodók” ritkán reformerek. Ez azt is jelenti, hogy az autokraták az első hivatalban eltöltött évük után kevésbé aktívak, még ha kezdetben reformerek is voltak. Bár a szerző alapvetően azt a nézetet támogatja, hogy a gazdasági fejlődés vezet demokráciához, mégis a demokratizáció fő elemének a vezető váltását tekinti, amely kiváltja a fejlődést. Arra a kérdésre, hogy miért is számít a vezetőcsere, az a válasza, hogy leginkább azért, mert maga a vezető is számít. A diktatúrákat a diktátorok megértése nélkül nem lehet széleskörűen megvizsgálni. Az autokrata irányítók sok mindenben különböznek (erőforrások, képességek, preferenciák). Ahogy a diktatúra fejlődik, a belépő vezetők között bizonyosan lesz néhány reformot végrehajtó is. Azonban idővel ezek a reformerek kiszelektálódnak, vagy puccsal megdöntik hatalmukat. Ezért a hosszú ideje

uralkodó diktátor sokkal hatékonyabban blokkolja a liberalizációt, mint az újak. Ahogy telnek az évek, az autokraták egyre kevésbé valószínű, hogy katonai konfliktust kezdeményeznek, elnyomást növelnek, vagy alkotmányos javítást vezetnek be. Treisman (2013:5) huszonegy diktátort tanulmányozott, akik a hivatali idejük alatt befagyasztották vagy csökkentették országuk demokratikus szintjét. Tizenhat esetben 10 évvel a vezetők távozása után liberalizáció figyelhető meg.

A legtöbb vezető egyetlen célja, hogy túlélje a rendszert, és minél tovább maradjon hatalmon intézményesítve szabályrendszerét. A vezetők elsődleges céljuk elérése érdekében a gazdasági növekedést támogatva növelhetik személyes túlélésük valószínűségét. Azonban a magasabb fejlődési szint idővel nehezebbé teszi, hogy az állam, a diktátor örököse vagy megbízható emberei kezébe kerüljön. Ennek az az eredménye, hogy amíg a diktátor saját hivatali idejét hosszabbítja, akaratlanul is aláássa saját rendszerét. A cikk ugyanakkor azt is leírja, hogy a nem demokráciákban a gazdasági fejlődés leginkább akkor hat a politikára, amikor az addigi vezető távozik hivatalából. Hosszú ideje regnáló vezető alatt a társadalom komplexebbé, műveltebbé válik anélkül, hogy politikai reformot kellene kikényszeríteni. Amennyiben a vezetőt kiűzik, a politikai gyakorlat elkezd közeledni az új társadalmi közeghez. Fontos viszont, hogy a vezető váltása egyedül nem vezet demokráciához: a szegényebb országokban a diktátort mindig tudja pótolni egy másik. Csak a fejlődés az, amely elérhetőbbé teszi a demokráciát. Végeredményben a fejlődés és a vezetőváltás kombinációja vezet a politikai reformok stimulációjához.

Treisman mindemellett azt is megvizsgálta, vajon a magasabb iskolai végzettség kapcsolatban van-e a liberalizáció fokával. Eredményei jelzik, hogy a gazdagabb nem demokráciákban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők többet liberalizálnak, mint alacsonyabb képzettségű társaik. A vizsgálat másik dimenzióját a demokratikus érték tanulmányozása adta, amely arra világít rá, hogy a vezetők viselkedése leginkább hatalomra kerülésük éveiben tudja elősegíteni a gazdaság fejlődését. Az autokrata rendszerekben a militarista rendszer az, amely a legtöbb liberalizációt képes és hajlandó végrehajtani. A fejlett autokráciákban a felsőfokú végzettségű vezető, aki modern társadalomban szocializálódik vagy katonai diktatúrát vezet, többet fog liberalizálni, azonban idővel ki is szelektálódik. A hosszú ideje uralkodó diktátorok

általában nem rendelkeznek sem magasabb végzettséggel, sem modern értékekkel, így jellemzően egypárti, személyhez köthető vagy monarchikus rendszert alakítanak ki.

A vezetők számbavételének módszertana: új megközelítés, elemzési lehetőségek

A vezető fontosságát – ahogy az irodalmak is szemléltetik – sokféle szempontból lehet vizsgálni. A meglévő adatbázisok azonban sokszor nem igazán alkalmasak a vezetői szerep megragadására.

Geddes et al. (2014) viszont úttörő munkát végzett egy új adatbázis létrehozásával, amely a vezetőváltás és a rendszerváltozás közötti kapcsolatokat, az autokráciák gazdasági szerepét teszi jobban megérthetővé. Ezen kívül arra a kérdésre is finomabb válaszokkal próbál szolgálni, hogy milyen körülmények között valószínű, hogy a diktátor kiűzése demokráciához vezessen egy új autokrácia helyett. Tanulmányuk abból indul ki, hogy amikor egy autokrata rezsim vezetője elveszíti hatalmát, három kimenet következhet be. Az első lehetséges eredmény, ha a rendszer fennmarad, mert a korábbi vezető belső köréből kerül ki az új diktátor. A következő opció az, amikor demokratikus választás útján történik az új vezető kiválasztása, legvégül pedig előfordulhat, hogy a vezető párt elveszti ellenőrzését a többi csoport felett, amely átveszi a hatalmat új autokráciát létrehozva. A rezsimváltások fele a harmadik kimenethez kapcsolódik. Sokszor az újonnan létrejövő diktatúrát összeomlás, semmint demokratizálódás követi. Az autokráciából autokráciába való átmenet a gazdasági fejlődés és az autokrata túlélése közötti kapcsolatot is felveti. Sokszor az autokrata rendszer összeomlása alatt demokratizálódást értenek, ami alábecsüli az autokráciák gazdasági válságokra való érzékenységét.

A Geddes et al (2014) által létrehozott adatbázis a 1946–2010 közötti időszakban fennálló 280 autokrata rezsimet vizsgálja, az így keletkező adatok pedig új információkkal szolgálnak az autokráciák összeomlását, illetve felbukkanását illetően. A szerzők szerint legalább háromféleképpen gondolhatunk autokratikus politika túlélésre: vezető hivatali idejét, a rendszer tartósságát és az autokrácia folytonosságát is mérhetjük. Az autokrata vezető hivatali idejének használata alulbecsüli az autokrata rezsim túlélését, mert a rezsim gyakran továbbél az egyéni vezető kiűzése után is, amit a legtöbb

elemzés nem vesz figyelembe. Vezetőváltásról akkor beszélünk, ha a vezető utódja ugyanabból a belső körből kerül ki, mint a kiűzött vezető, rezsimváltozásnak pedig azt tekinthető, amikor nemcsak a vezető, de a vezetői csoport is megváltozik, hiszen a vezetői kört meghatározó szabályok megváltoznak. Elemzésük azt mutatja, hogy a diktátorok bukása minden rezsimtípus esetén magasabb számban következik be, mint maga a rendszer bukása. A vezető és a rendszer bukása közötti eltérés azonban függ a diktatúra (rezsim) milyenségétől is – militarista rezsim esetén a legnagyobb a vezetők bukása. A fenti megállapítás azért is fontos, mert rámutat arra, hogy csupán a vezető túlélésével nem lehet egy-egy rendszert elemezni, mert az az autokrácia tartósságát alulbecsüli, ami az eredmények torzításához vezet.

Irán történelme jól illusztrálja a rezsim és a vezetőváltás közötti különbséget. 1925 óta két sikeres autokrata rezsim irányította Iránt. A folytatódó autokrata rendszer ellenére a két rezsim szinte semmiben nem hasonlít egymáshoz, ezért teljesen más politikai válaszokat követelt. Először is rezsimváltozás is történt, hiszem a vezetők eltérő belső körből kerültek ki, azonban a rezsimváltozás nem szakította meg az autokrácia folytonosságát idejét.

Geddes et al. újítása továbbá az is, hogy az autokrata rezsim és az autokrácia folytonossági ideje között is különbséget tesz. Utóbbi azon naptári évek számát jelöli, amely alatt az országot ugyanaz a típusú diktatúra irányítja. Röviden az az idő, amíg az ország nem demokratikus. A megkülönböztetés azért lehet különösen fontos, mert a polity durable (tartósság) változóját egészíti ki, amely pontosabb elemzésnek ad teret. A polity durable vagy rezsimtartósság mutató Marshall–Jagers–Gurr (2010:17) megfogalmazásában a legutóbbi rezsimváltás – a polity2 mutatóban bekövetkezett 3 pontos változás – vagy az átmenet lezárása óta eltelt évek számát jelöli. A polity mutató esetén a probléma az, hogy a rezsimváltások során nem veszik figyelembe az autokráciából autokráciába való átmenetet, mert a mutató alapján a rezsim csak akkor ér véget, ha demokrácia lesz. A demokrácia kialakulása leginkább a militarista diktatúrákra jellemző, ahol a vezetők hajlamosabbak a tárgyalásokra az átmenetet illetően, a személyi diktatúrákban a legkisebb ennek a valószínűsége, az egypárti rendszereknél pedig valószínűsíthető egy újabb autokrácia megszilárdulása.

Összegzés

A cikk arra összpontosít, hogy számít-e a gazdaság fejlődése szempontjából a vezető személye, illetve a vezetőt körülvevő csoportok jelenléte. Ennek bemutatáshoz az intézményi közgazdaságtanból indultam ki, amely az intézmények meghatározó szerepét emeli ki. Egyrészt lehetséges, hogy az intézmények hatnak a vezető döntéseire, közvetetten befolyásolva a gazdasági teljesítményt, másrészt jelentős irodalom foglalkozik a fordított hatással is. Utóbbiak szerint a vezetők mint egyének egyrészt képesek az intézményi alkudozás folyamatán keresztül személyiségük függvényében formálni a rezsimet, másrészt lehetőségük van az intézmények manipulálására, irányítására is addig, míg érdekei azt megkívánják.

A vezetővel kapcsolatos vizsgálatok jelentőségére mutat rá az is, hogy egyre komplexebb adatbázisok születnek, melyek egyszerűbbé tehetik az empirikus vizsgálatok lefolytatását.

Hivatkozás

- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J. A. (2002): *Institutional causes, macroeconomic symptoms: volatility, crises and growth*. Journal of Monetary Economics, Vol. 50 Issue 1, pp. 49–123.
- Acemoglu, D. – Johnson, S. – Robinson, J. A. (2005): *Institutions as a fundamental cause of long-run growth*. Handbook of Economic Growth, Edited by Philippe Aghion and Steven N. Durlauf.
- Caryle, T. (1837): *The French Revolution: A History* London: Chapman and Hall.
- David, P. A. (1994): *Why Are Institutions the Carriers of History? Path Dependence and the Evolution of Conventions, Organizations and Institutions*. Structural Change and Economic Dynamics 5. 2:205–220.
- Gergen, D. (2005): *Does Leadership matter?* U.S. News and World Report, vol. 139, No.16.
- Geddes, B. – Wright, J. – Frantz, E. (2014): *Autocratic Breakdown and Regime Transitions: A New Data Set*. Cambridge University Press, Vol. 12., No. 2.
- Higgs, R. (1997): *Why the Great Depression Lasted So Long and Why Prosperity resumed after the War*. Independent Review, 4. szám, 561–590. o. Letöltés dátuma: 2015. 08. 02, forrás: http://www.independent.org/pdf/tir/tir_01_4_higgs.pdf.

- Kamrava, M. (2010): *Preserving non-democracies: Leaders and state institutions in the Middle East*. Middle Eastern Studies, Volume 46, Issue 2.
- Keegan, J. (1998): *Winston Churchill*. Time Magazine. Letöltés dátuma: 2015. 11. 15, forrás: <http://www.time.com/time/time100/leaders/profile/churchill.html>.
- Krooss, H. E. (1970): *Executive Opinion: What Business Leaders Said and Thought on Economic Issues, 1920s–1960s*. Garden City, N.Y.: Doubleday and Co.
- Marshall, M. G. – Jagers, K. – Gurr, T. (2010): *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800–2010*. <http://www.systemicpeace.org/inscr/inscr.htm>. Letöltés ideje 2012. 06. 07
- Mesquita, B. et al. (1999): *Policy failure and political survival: the contribution of political institutions*. Journal of Conflict Resolution, vol. 43.,
- Mijiyawa, G. A. (2013): *Determinants of property rights institutions: survey of literature and new evidence*. Economics of Governance, Vol., 14, Issue 2, pp 127–183.
- North, D. C. (1990): *Institutions, Institutional change, and economic performance*. Cambridge University Press.
- Olson, Mancur (1996): *Distinguished Lecture on Economics in government Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor*. Journal of Economic Perspectives, Vol. 10, No. 2, pp. 3–24.
- Papaioannou J. – Luiten van Zanden, J. (2012): *The Dictator Effect How long years in office affects economic development in Africa and the Near East*. Centre for Economic Policy Research. <http://vkclibrary.uu.nl/vkc/seh/research/Lists/Seminar%20Program/Attachments/77/DictatorEffect.pdf>
- Pereira, C. (2011): *Political Institutions, Economic Growth, and Democracy: The Substitute Effect*.
Letöltés dátuma: 2015. 11. 26, forrás: http://www.brookings.edu/opinions/2011/0119_political_institutions_pereira.aspx.
- Spencer, H. (1837): *The great man theory breaks down*. In: Kellerman, B. (ed) (1986): *Political leadership: A source book*. University of Pittsburgh Press.
- Tolsztoj, Lev (1869): *Háború és béke*. Európa Könyvkiadó Kft.
- Treisman, D. (2013): *Income, Democracy, and leader turnover*. American Journal of Political Science, Vol.59., No.4., pp. 927–942.
- Young, O. R. (1991): *Political leadership and regime formation: on the development of institutions in international society*. International Organization, Vol.45., No.3., pp. 280–308.

Szerző

Zolcsák Dóra

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Ihrig Károly Gazdálkodás-és
szervezéstudományok doktori iskola

zolcsak.dora@econ.unideb.hu

AZ IDŐSEK SZEGMENSÉNEK HATÁSAI AZ EGÉSZSÉGTURIZMUSBAN

Zsarnóczy Martin

Összefoglalás

Európa lakossága előregedő tendenciát mutat már a korai jövőre nézve, ebben az évszázadban. Az európai kontinens lakossága számára ez egyre több kihívást fog jelenteni elsősre, de ugyanakkor remek lehetőségekkel párosulhat. Az Európai Unió szakemberei elkezdtek kidolgozni a programokat, amelyek a kutatások alapján összegyűjtött információk feldolgozásával megoldási lehetőségeket, alternatívákat kínálnak az idősök javuló életkörülményei számára. Viszont a menthetetlen előregedés, az időskorúak számának jelentős megnövekedése jól kalkulálható tényező az üzleti szféra számára is. Erre az új szegmensre a piac innovatív szereplői már ki is dolgozták az idősök gazdasága vagy ezüst gazdaság kifejezést. Az induló gazdasági versenyre alapozva több EU-tagállamban már el is indultak olyan „Living Lab” névre hallgató kísérleti programok, amelyek részben magántőke bevonásával, innovatív technológiai megoldásokat készítenek elő az élet „szép korú” számára. Magyarország hatalmas piaci lehetőségek előtt áll az időskorúak gazdaságának felfuttatása tekintetében, amivel akár világpiacra is berobbanhat. Az évtizedes gyógyturizmus fűrdőfejlesztései után néhány egészségturisztikai sikerágazat kivételével viszont kevés siker mutatkozik még ebben idehaza az egészségügyi jogszabályi környezet hiányosságai következtében. Jelenleg ezért nem tolakodnak a tőkeerős nemzetközi szereplők a hazai piacon, de ez nemsokára változhat.

Kulcsszavak: idősök, idősök gazdasága, egészségturizmus, egészségügy,

JEL: R11, I31, J10, J11, J26, H55, L83, O40

Impact of Silver Economy on Health Tourism

Abstract

The population of Europe is aging, a tendency likely to last into the future. For the continent, this poses more and more challenges, but at the same time, it can also offer excellent opportunities. Experts of the European Union have started working on programmes which are to offer solutions and alternatives, based on processing information collected through research. The inevitable aging and the increasing number of old age citizens can be exploited by the business sector. Market stakeholders have already produced the term “silver economy” for this new sector. Based on the competition just starting, EU member states have been the first to launch experimental programs called Living Lab which, partly with the help of private funds, prepare innovative technological solutions for people in their “twilight years.” Hungary is looking at huge market opportunities regarding the silver economy; the country may even break into the world market. Due to gaps in the legal context, there seems to have been little success after developments in spa tourism a decade ago, except for certain successful sectors in health tourism. But the market can change anytime soon.

Key words: *elderly, silver economy, health tourism, health care,*

JEL: R11, I31, J10, J11, J26, H55, L83, O40

Bevezetés

Az egészségturizmus iparága az egyik legjobban fejlődő és finanszírozott iparág a biotechnológia és a különböző alternatív energiakutatáshoz kapcsolódó iparágak mellett. A turizmus mellett a klasszikusnak mondható iparágakon belül vezető hadi- és gyógyszeriparosoknak nincs oka panaszra a világ mindennapi történéseit vizsgálva. A vezető iparágak élvonalába tartozó és a világot átszövő turizmusnak állandóan vibráló célpontok között kell munkálkodnia, mivel a kényes geopolitikai helyzetek megoldásának bizonytalansága és az újkori népvándorlás tömegei egy folyamatosan változó helyzetet, környezetet, új megoldásokat és komoly átrendeződéseket váltanak ki a piac szereplői között. Nem kell eltelni már sok időnek, amikor a vezető ipará-

gák, a turizmus és az egészségügy meghatározó szereplői közös kapcsolódási pontokon fogják egymás erőforrásait tudatosan felhasználva a világméretű piacot átalakítani.

Az egészségturizmus iparága napjainkra egy állandóan fejlődő és rengeteg új innovációs lehetőséget magában foglaló turisztikai terméké vált. Ennek a terméknek a vonzereje az egészségmegőrzés, az egészségi állapot javítása és a jó közérzet elérése (Michalkó, 2012). Mivel a termék piaca mind az egészséges, mind az egészséges állapotot elérni kívánó egyének nyújt szolgáltatásokat, ezért a népesség körében mára elterjedt terminológiává váltak a wellness, a prevenció, a terápia, a rehabilitáció és a fitness szóhasználatok. Természetesen ettől a tényről függetlenül az egészségturizmus két alszektora változatlan formájában működik ma is. A gyógyturizmus a gyógyulók számára kínál szolgáltatásokat, a wellness-turizmus az állapotukat a jó kondíció fenntartására és a megelőzésre használó egyének számára lett uniformizálva.

Magyarországon mindkét egészségturisztikai alszektor a jó adottságú és könnyen elérhető gyógyvizekhez kapcsolódik. A wellness-turizmus hazai statisztikai adatbázisaiból feltűnik, hogy a lakosság döntő többségét kielégítő „élményfürdőzés” a szabadidőprogramok nagysikerű eltöltési módja. Pedig a nagyvilágban egészen más húzóterületek kapcsolhatóak össze az alszektorok fogalmaival, mind a szolgáltatások típusai, mind a szolgáltatást igénybe vevők csoportjai között. Az egészségturizmus legújabb wellness-trendjei számára ma már nem szükséges a vizek/gyógyvizek helyben megléte, mivel a korszerű iparági technológiáknak köszönhetően a víz nem hagyja el a külső üzemi területet, hanem fenntarthatósági szempontok figyelembevételével teljes egészében újrahasznosításra kerül. A gyógyturizmus üzemenkénti keretein belül jelenleg a gyógyfürdők legnagyobb bevételi forrásai nem a belépőjegyek, hanem a hozzájuk kapcsolódó, de külön önmagában is igénybe vehető olyan egészségügyi szolgáltatások, mint a plasztikai sebészet, a keringési betegségek gyógyászata, a szemészet, a meddőségi kezelések, illetve a professzionális fogászat. A jövő nagy fejlődési, fejlesztési céljai már messze meghaladták az egészségturizmus ma ismert lehetőségeit. Jelenleg tévesen, az egészségturizmus keretein belül vannak reklámozva az olyan régióhoz köthető szolgáltatások a világban, mint az indiai béranyaprogramok vagy az orosz

és kínai génterápiás időskori kezelések, amely szolgáltatások tartalma a jó erkölcsöt, illetve az orvosi etikája próbáját nem minden esetben kifogásolhatatlan módon állják ki.

Anyag és módszer

Jelen munkámban az idősök szegmensének egészségturisztikai gazdasági hatásait kívánom feldolgozni. A kutatásom során szakemberek és szakirodalmak segítségével vizsgáltam az alábbi területeket: turizmus, demográfia, egészségügy és gerontológia. Turisztikai szakemberek bevonásával kérdőíves kutatási elemzést végeztem az idősök turisztikai szegmensében. A munkám eredményeképpen meg kívánom határozni azokat a várható folyamatokat, amelyek az idősök turizmusának az egészségüggyel kapcsolatosan várható következményei, új tendenciái és speciális sajátosságai lesznek már a nagyon közeli jövőben.

Az idősök gazdasági jelentősége

Korábban általános vélekedés volt, hogy az iparági döntéshozók a közvélekedésnek megfelelően sajnos nem szántak nagy szerepet a nyugdíjasok igényeire kiterjedő szolgáltatásoknak (Zsarnoczky, 2016a). Pedig az imént éppen csak véget ért gazdasági válság idehaza is megmutatta, hogy az egyetlen stabil fizetőképes vásárlóerő a nyugdíjasok széles rétege. Mint komoly vásárlóerő, természetesen az idősök csoportja nem homogén csoport, és nem csak a nyugdíjból élő nyugdíjas korúak alkotják (Zsarnoczky, 2016b). Az idősök különbözőek. Egyrészt különböznek az idősök életkor tekintetében, akár évtizedes különbségek is lehetnek közöttük, ami által tovább lehet differenciálni akár „fiatalabb” idősökre és „öregebb” idősökre (ábra 1.).

Életkor szerinti csoportosítás	Életszakasz elnevezések	Csoport jellemzők (többség alapján)
51-64	Érett korú	Házass, élénk társadalmi szereplő, nagy háztartást vezető, nagy – akár több helyről származó – bevétel, közepes elkölthető jövedelem
65-74	Idősödő	Házass, aktív társadalmi szereplő, közepes háztartást vezető, több helyről származó bevétel, közepes elkölthető jövedelem
75-84	Idős	Házass/Egyedülálló, társadalmi folyamatokat figyelő, kis háztartást vezető, egy bevételi forrás, nagy elkölthető jövedelem
85-94	Aggkorú	Egyedülálló (többsnyire nő), társadalmi folyamatokat figyelő, önálló háztartást vezető, egy bevételi forrás, nagy elkölthető jövedelem
95+	Matuzsálem	Egyedülálló (többsnyire nő), passzív társadalmi szereplő, kiszervezett háztartás, egy bevételi forrás, közepes elkölthető jövedelem

1. ábra. Idősök életkori csoportjai

Forrás: Zsarnoczky, M.

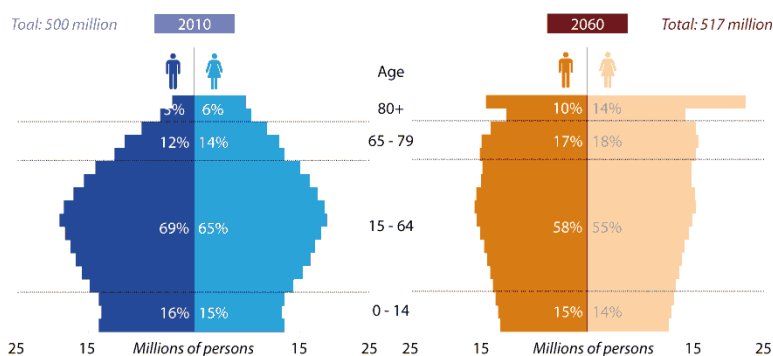
Másrésről meg kell különböztetni őket marketingszemponokból is nemek, kulturális beállítottság, megszerzett képességek és a különböző élettapasztalatok szerint. A teljes életkori időspektrumot figyelembe véve látható egy gazdaságilag körülírható hatalmas piaci szelet annak kihasználatlan lehetőségeivel együtt. Ebben a piaci szegmensben a jóléthez való jog pont ugyanannyira értelmezhető, mint más életkori szegmensek vonatkozásában. Az idősök gazdasági szegmensébe beletartozik a teljes 50 év feletti népesség összes gazdasági aktivitása és az ahhoz tartozó termékek, szükségletek, ame-

lyek költséssel párosulnak. Bár a definíció alapján egy hatalmas gazdasági potenciálról beszélünk, de az egész gazdasági piaci mechanizmusnak csupán egy szelete, ezért ez egy úgynevezett speciális „niche” szegmens.

Demográfiai előrejelzések, öregedéskutatások

A nemzetközi népesség-előrejelző kutatások alapján megállapítható, hogy az emberiség népességszáma rohamosan növekszik (OECD, 2015). A növekedésen belül számszerűen a népességben több az idős, és a gazdaságok fejlettebbé válásával az idősebbek aránya még jobban nő (European Commission, 2015). Ezzel párhuzamosan komoly dilemmákkal szembesült a világ fejlett része. Nagy gond a folyamatokban, hogy a születésszámok aránya nem éri el a reprodukciós értéket, azaz nem születik annyi újszülött, mint amennyi ember elhalálozik. Ez még nem a teljes kép, hiszen különösen Magyarország van egy olyan csapdahelyzetben (taigetosz szindróma), amikor kettő dolog, azaz a születéskor várható átlagéletkor növekedése, illetve a kedvezőtlen arányú reprodukciós ráta (idehaza 1,4) találkozódik. Ebben a helyzetben vagy egy lassú és végzetes társadalmi előregedés következik be, vagy egy okos migrációs politika segíthet a népesség fennmaradásában. (L. Rédei, 2006)

EU27 population by age and sex

2. ábra. Az EU népesség-előrejelzés összehasonlítása nem és kor szerint 2010, 2060

Forrás: European Parliamentary Research Service (<http://eprthinktank.eu>)

Erre az „öszülő évszázad” új kihívásaira új tudományágak jelentek meg. Komoly kutatások zajlanak az idősödő emberekkel kapcsolatos folyamatok jobb megismerése érdekében. A gerontológia kutatásokkal vizsgálja az emberi életfolyamatok időben előrehaladó változásait, és definiálja az öregedés jellemző törvényszerűségeit. A geriátria mint idősgyógyászat a gerontológia egyik szakága, amelynek kutatói az idősök egészségügyi problémáival foglalkoznak. A geriátria összefoglaló értelmezésben egy megelőző, gyógyító és rehabilitáló orvoslás. Az öregedéssel kapcsolatosan nagyon fontos munkájuk tisztázni olyan alap dolgokat, törvényszerűségeket, amelyek minden emberre kivétel nélkül érvényesek. Ilyen megállapítás például, hogy a test öregedése normális biológiai folyamatnak tekintendő, nem szükségszerű, hogy kóros elváltozások vagy betegség társuljon hozzá. Viszont a hozzákapcsolódó élettani változások fokozzák az embernek a betegségekre, balesetekre való hajlamát. Az időskori állapottal összefüggésben kimutatták, hogy a testtömeg évente kb. 0,3 kg-mal csökken, lassul a mozgás, folyamatos a sejtvesztés, emelkedik a fájdalomküszöb, emelkedik a vérnyomás, csökken a tüdő kapacitása, és gyengül az izomerő. Az öregedés és az élet hossza függ az örökletességtől, a környezeti hatásoktól, a fiatalabb korban kialakuló személyes életstílusunktól, magatartásformánktól, a közösségben betöltött szerepeinktől, érzelmi és tudati fejlődésünktől, erkölcsi és értelmi érlelődésünktől valamint a tartalmas kapcsolódás gyakoriságától (Imre, 2007). Az öregedés során folyamatosan léphetnek fel rizikófaktorok, de van úgynevezett egészséges öregedési folyamat. Ebből kiindulva az idős emberek azért lesznek betegek, mert megbetegedtek, és nem abból az okból kifolyólag, mert idősök (Cziegler, 2000). Az öregkorral kapcsolatosan inkább az olyan mozgáskoordinációs problémák, mint mozgás vagy állásképtelenség, az orvos-egészségügyi bajok, illetve a demencia jellegű problémák léphetnek fel (Halmos, 2002).

3. ábra. Egészségügyi szolgáltatások igénybevételének ötszög modellje

Forrás: saját szerkesztés

Úgy vélem, hogy az idősebbek fokozatosan elkezdik felismerni az egészséges életmód fontosságát, rendszeresen fognak végezni fizikai testmozgást, képesek lesznek testi-lelki-szellemi harmóniát megteremteni, ezáltal nagyfokú empátiás viszonyulás fogja őket jellemezni. Erre alapozva az idős emberek csoportja a turizmusnak, ezen belül is az egészségturizmusnak igen komoly piaci keresletet támaszthat.

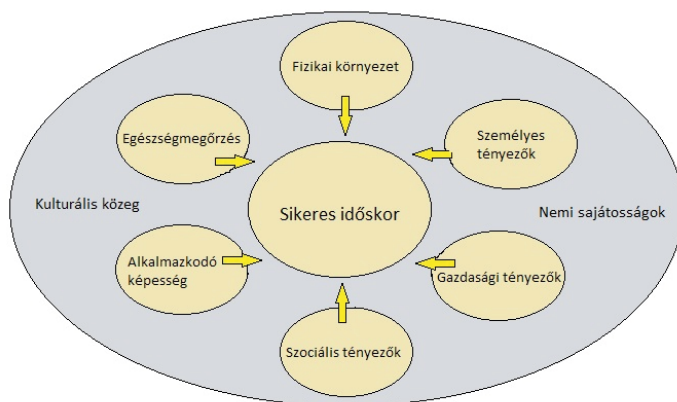
Az „új időskor”

A megélt életkornak számos következménye van az egyénre, a családra, a közösségre, a különféle csoportokra, az intézményekre, a gazdaságra, a társadalomra, a kultúrára, az egészségre és a politikára egyaránt. Jelen tendenciák szerint az öregedés folyamata párhuzamosan együtt zajlik korunk városiasodó trendjével. Ennek megfelelően, aki csak teheti, inkább az urbanizáció

felé veszi az irányt az életminőség emelésének céljával (Schäfer et al., 2003). A városvezetőknek komoly feladatot kell majd felvállalniuk a városok tervezésnél már a közeli jövőben, amikor prioritássá válik az idős barát térkialakítás. Megismerjük a közeli jövőben az idősbarát akadálymentesség fogalmát, ami nemcsak kizárólag az idők számára kialakított, hanem egyben mindenki számára felhasználóbarátabb. A felhasználóbarátabb megoldások az egész társadalom számára hasznosak és biztonságosabbá válnak. Ez az idők számára kialakítandó biztonságosabb, kontrollált környezet pedig pont annyira megfelelő a gyermekek, mint a fiatal egyedülálló nők számára is. Biztonság nélkül a turizmus fogalma a tömegek számára nem értelmezhető.

Már korábban elkezdődtek azok a tipikusan idősbarát várostervezési szempontok alapján kialakított ingatlanfejlesztések, amelynek keretében elszeparált negyedek, egyelőre próba jelleggel, az aktív idők számára biztos öregedést és élethosszig tartó megoldásokat nyújtanak. Kiemelt biztonsági szempont az ilyen fejlesztéseknél, hogy minden természeti katasztrófaterülettől távol helyezkedjen el. Fontos, hogy amennyiben egy új projektet készítenek elő, akkor azt megelőzően a turizmushoz köthető infrastruktúra vagy már korábban kiépült, vagy azt kötelező elemként mindenképpen hasznosan bele kell építeni a tervezési folyamatokba. Idehaza az első és egyetlen ilyen jellegű komoly és komplex idősbarát településfejlesztés a Mátrában zajlik Parádsasváron. A Mátrának kiemelkedő mutatói vannak az Észak-magyarországi turisztikai régióban, és hosszú távú folyamatos fejlődés előtt áll a szakemberek szerint. Parádsasvár község területén a 2011-ben elkezdett projekt keretében a korábban az üveggyártásról híres település egészségturisztikára, ezen belül is az aktív idősturizmusra rendezkedik be, és tervezi egy a településbe szorosan integrált 3 különböző szolgáltatáscsoportos idők otthona megaprojekt létrehozását. Az egészségturizmuson belül a szociális idősturizmus, amely egy másik ország járadékából magasabb színvonalú ellátást biztosít a célországban, csak egy most induló üzletforma az Európai Unión belül. A Park Royal Resorts projekt alap kutatása szerint az idősbarát közösségek feltérképezésével és a települési tér idősbarát kialakításának lehetőségeivel kezdtek el a munkájukat. A minta alapjául szolgáltak a Finnország nyugati részén LÄNSI-SUOMI-ban és Amerika számos államában már kísérleti jelleggel és teszteléssel működő projektek (The Green House Project, 2011), amelyeknek keretében többszáz fős zárt lakónegyedeket hoztak létre teljes infrastruktúrával felszerelve. A településeken sorház jellegű épületekben töltik a lakók

mindennapjaikat, és saját szervezésben oldják meg a kulturális, művelődési, kikapcsolódási, egészségügyi és kiskereskedelmi szolgáltatásokat. Az időseket érintő városiasodás trendjének problematikája, hogy az öregek elsősorban a városi szolgáltatások jobb elérhetősége miatt szeretnének a városokba jönni (Enyedi, 2012), azzal viszont nem számolnak, hogy nem minden város kész a fogadásukra. Különösen a nagyvárosok forgataga okoz komoly károkat az idős emberek mindennapjaiban és a nyugodt időskor elképzeléseiben. Pont annyira jelentek számukra, mint a turisták számára is problémát a zavaró zajhatások, az elektroszmog-dömping, a gyalogátkelőhelyek alkalmatlansága, a padok és pihenők hiánya, a közterületi illemhelyek problematikája – ez mind olyan dolog, amelynek hiányára először figyelnek oda az idős emberek.

4. ábra. A sikeres időskor tényezői

Forrás: saját szerkesztés

Kutatási eredmények

A kérdőívek 3 helyszínen kerültek felvételre Magyarországon 2 héten keresztül. A helyszínek Hévíz és Eger belvárosa, valamint Mátrafüred központja voltak. A megkérdezettek Magyarországon tartózkodó turisták, akik az 50 év feletti 5 időcsoport (ábra 1.) részeihez tartoznak.

A kérdőívek feldolgozása és értékelése alapján az alábbi adatokat kaptam.

Objektív tényezők:

- A teljesen kitöltött kérdőívek száma 101 db, amely az összes kitöltött kérdőív 67%-a.
- A megkérdezettek neme: 64%-a nő, 36%-a férfi.
- A megkérdezettek lakóhelye, helyezés szerint (1–5): Budapest, Debrecen, Székesfehérvár, Tatabánya, Szeged. A vizsgált országok szerint az utazások száma az Európai Unió területéről összesen 89%.
- A megkérdezettek kora: a legtöbben az 51–64 éves korosztályt képviselték (76%). Ezt követi a 65–74 (19%), a 75–84 (4%) és a 85–94 (1%) közötti korosztály. A 95 év feletti (0%) korosztály csoportjának képviselőjével nem találkoztam.
- A megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettsége: 1% tudományos fokozattal, 40% egyetemi diplomával, felsőfokú tanulmánnyal, 35% középiskolai érettségivel, 18% szakmunkás végzettséggel, 5% általános iskolai végzettséggel, 1% semmilyen elvégzett iskolai tanulmánnyal, végzettséggel nem rendelkezik.
- A megkérdezettek családi állapota: 58% házas, házastárral él; 18% elvált és nincs élettársa; 11% özvegy, nincs élettársa; 9% hajadon, nőtlen, házastárral él; 3% házas, élettárral él; 2% nőtlen, hajadon, nincs házastársa; 2% elvált és élettársassal él; 2% házas, de külön élnek, nincs élettársa; 1% özvegy, élettárral él.
- A megkérdezettek legutóbbi foglalkozása, beosztása: az egyéb szellemi tevékenység (diploma nélkül) (31%); diplomához kötött (29%); szakmunkás (nem mezőgazdasági) (11%); szolgáltató (10%); szellemi szabadfoglalkozású (6%); felső vezető (osztályvezető felett) (4%); alsó vezető (osztályvezető alatt) (3%); gazdálkodó (mezőgazdaságban) (2%); kereskedő (2%); középszintű vezető (osztályvezető) (2%); betanított munkás (1%); iparos (termelő tevékenységet folytat) (1%).
- A megkérdezettek közül évente legalább egyszer belföldön utazik (53%); legalább kétszer belföldön utazik (24%); legalább háromszor belföldön utazik (10%); legalább négyszer belföldön utazik (10%); legalább ötször vagy több mint ötször belföldön utazik (3%).

- A turizmus során az alábbi közlekedési eszközöket vette igénybe az utazásaihoz (az elmúlt 2 évben): szervezett autóbuszos út (32%); helyi járat (23%); saját autó (21%); vonat (10%); bérautó (5%); lakóautó (5%); helyközi járat (2%); egyéb kétkerekű kategória (2%).
- Az utazásait szervezetteren iroda vagy utazás szervező által (73%), saját vagy családi szervezésben (27%) végzi. A kizárólag online utazási vásárlások és utazások tekintetében csekély mértékű idős turistának (7 %) van tapasztalata.

Összefüggések vizsgálata

A kérdőívek feldolgozása során rengeteg olyan információt sikerült begyűjteni az idős turistákról, amelyek részben szociológiai jellegűek, részben pedig kíváncsiak voltunk javaslataikra, elképzeléseikre. A kapott eredmények alapján a következő megállapításokat kaptam.

Az idős turisták általános jellemzői:

- megfelelő elkölthető jövedelemmel rendelkeznek,
- a demográfiai mutatók elemzése alapján és valóban is nagyobb részben nők,
- sok szabadidővel rendelkeznek, így bármilyen szezonban utazhatnak,
- több kommunikációt igényelnek,
- orvosi és rekreációs szolgáltatásokat szívesen igénybe vesznek,
- sokat adnak egymás véleményére, ajánlásaira,
- az utazási eszközöknél nem a fajtáját, hanem annak megközelíthetőségét, kényelmét fontosabbnak ítélik meg.

A felsoroltak alapján jól látszik, az idős turisták igénylik a személyes tördést és a személyes kapcsolatokat. Érdekes eredményként jött ki a kutatásban, hogy a megkérdezettek az egészségturizmus tekintetében preventív jellegű sétatúrákat és a gyógyvízre épülő fürdőket igénylik. Az egészségturisztikai szolgáltatás alapú korszerűen felszerelt fogászati rendelőket a lakhelyüktől távol nem látogatnak. Szinte egyöntetűen állították, hogy orvosi,

egészségügyi szolgáltatásokat kizárólag a lakhely szerinti OEP ellátás keretében vesznek igénybe. A már kialakult személyes helyi kötődésű orvos–beteg-viszony alapján nem is szeretnék változtatni ezen. Még akkor sem, ha az egészségügyi ellátórendszer területileg biztosítaná más helyen, például egy szállodában a szolgáltatások részbeni vagy teljes térítését.

Következtetések

Megvizsgálva Magyarország turisztikai szektorainak adottságait, lehetőségeit, a niche szegmensekben a gyógy- és egészségturizmus piacán várható komoly fellendülés az idős turisták körében (Hall, 2013). A kutatásomból kiderül, hogy a fellendülésben inkább a külföldi turistákra alapozva várhatóak a komoly eredmények. Az őszülő évszázadunkban elindultak a nyílt „Living Lab” kísérleti programok az Európai Unióban, amelynek keretében komplex fejlesztések, mintaértékű modellek kerülnek kidolgozására az öregedés folyamatának minél hasznosabb eltöltési módozataira vonatkozóan. Finnország élen jár a kísérleti folyamatok kutatásában, de Magyarországon, Parádsasváron is befejeződtek a Park Royal Resorts projektjének előkészítési fázisai, így hamarosan kezdődhet az idősök egészségturizmusával kapcsolatos elképzelések megvalósítása. Korábban a döntéshozók az idősök szegmensét nem tartották komoly piaci tényezőnek, sőt homogén csoportnak vélték. Megvizsgáltuk, hogy az idősök nem egy homogén nagy csoport, hanem nagyon sok területről vizsgálható sokszínű heterogén csoportok alkotják. Az olyan új tudományágak, mint a gerontológia fejlődésével egyre jobban megismerjük az öregedés folyamatát és annak törvényszerűségeit. Ezek az eredmények roppant fontosak az idősök turizmusával foglalkozó szakemberek számára, mert fel tudnak készülni a piaci kihívásokra. Az idős turisták piaca egy jó gazdasági szegmens, és többféle megközelítésben is általános sajátosságok jellemzik. Magyarország az adottságai alapján régiós célországgá válhat főleg a modern gyógy- és egészségturizmus területén. A jelenlegi gyógyító kapacitásokat és a világtrendeket figyelembe véve az idősök számára további specializációkra lesz szükség a versenyelőny fenntartása érdekében. Fontos, hogy a hazai idős turisták számára is megnyíljanak azok az információs csatornák, amelyeken keresztül ők is kedvet kaphatnak a belföldi egészségturizmus fellendítésében.

Hivatkozott források

- Czigler, I. (2000): *Túl a fiatalságon* (Megismerési folyamatok időskorban) Pszichológiai tanulmányok. Budapest, XVIII. Akadémiai Kiadó, 39v73. o.
- Enyedi, Gy. (2012): *Városi világ*. Budapest, Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár, Akadémiai Kiadó, 186–189. o.
- Imre, S. (2007): *A klinikai gerontológia alapjai*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt., 27–61. o.
- Hall, C. M. (2013): *Medical Tourism: The Ethics, Regulation, Marketing of Health Mobility*. New York, Routledge. 99–101. o.
- Halmos, T. (2002/4): *Az öregedés élettani és társadalmi jelenségei*. Budapest, Magyar Tudomány, 402. o.
- L. Rédei, M. (2006): *Demográfiai ismeretek*. Budapest, Info-reg Kiadó, 53–113. o.
- Michalkó G. (2012): *Turizmológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 178–181 o.
- Schäfer, M. – Nölting, B. – Illge, L. (2003): *Zukunftsfähiger Wohlstand- Analyserahmen zur Evaluation nachhaltiger Wohlstandseffekte einer regionalen Branche*. Berlin, Discussion paper Nr. 10/2003, Zentrum Technik und Gesellschaft, 34 o.
- Zsarnoczky, M. (2016): *The New Hope for The EU – Silver Economy*. Graz, In: RSA Conference Paper, UNIGRAZ. 127 o.
- Zsarnoczky, M. (2016): *Silver Tourism*. Slovak University of Nitra, Nitra, 89 o. doi:<http://dx.doi.org/10.15414/isd2016.s7.15>

Internetes források:

- European Commission (2015): Regional Policy, Projects Megjelenés: 2015. 07. 15. Letöltés dátuma: 2016. 04. 26.
http://ec.regionaleuropa.eu/_policy/en/projects/finland/the-living-lab-on-wellbeing-services-and-technology-enables-independent-living-for-elderly-people
- Giulio, S. (2013): Ageing Population: Projections 2010-2060 For The EU 27 Megjelenés: 2013. 12. 19. Letöltés dátuma: 2016. 05. 03.
<http://epthinktank.eu/2013/12/19/ageing-population-projections-2010-2060-for-the-eu27/>
- OECD (2014): Demographic change Megjelenés: N/A Letöltés dátuma: 2016. 04. 20.
<http://www.oecd.org/cfe/leed/demographicchange.htm>

Park Royal Resorts (2011): Senior Care Homes Megjelenés: N/A Letöltés dátuma: 2016. 04. 21.
<http://parkroyal.hu>

The Green House Project (2011): Seniors Housing & Care Journal Megjelenés: N/A Letöltés
dátuma: 2016. 04. 23. <http://www.thegreenhouseproject.org/>

Szerző

Zsarnóczy Martin

Doktorandusz

Szent István Egyetem

Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

martin@aunaturel.hu

Szerzők jegyzéke

Ambrus Andrea	Koncz Gábor
Baranyi Aranka	Kovácsné Percz Eszter
Bocsi Márk	Kozák Anita
Bozsik Norbert	Kozma Tímea
Buda Gabriella	Lehota József
Bujdosó Zoltán	Marselek Sándor
Csáfor Hajnalka	Nagyné Demeter Dóra
Csapó László Attila	Novák Tamás
Csörgő Tamás	Pásztor Márta Zsuzsanna
Csugány Julianna	Pierog Anita
Domán Szilvia	Pilinyi Bálint
Domjánné dr. Nyizsalovszki Rita	Ragoncsa Zoltán
Faragó Csaba	Szűcs Csaba
Faragó Tamás	Tamus Antalné
Fekete Csilla	Tánczos Tamás
Gergely Éva	Tóth Róbert
Guzal-Dec Danuta	Vas Zoltán
Gyurkó Ádám	Vizkeleti Máté
Hágen István Zsombor	Zsarnóczky Martin
Karácsony Péter	Zolcsák Dóra
Kiss Konrád	

Az Acta Carolus Robertus 6 (1) számának lektorai

Baranyi Aranka

Bujdosó Zoltán

Csáfor Hajnalka

Fodor Mónika

Hágen István

Herneczki Andrea

Husztai Zsolt

Kovács Gyöngyi

Kozma Tímea

Magda Róbert

Móré Mariann

Pataki László

Patkós Csaba

Pénzes János

Radics Zsolt

Takácsné György Katalin

Tóth Tamás

Ván Péter

Vasuth Mátyás

Líceum Kiadó
Eger, 2017